

АКАДЕМІЯ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ

КРИШТАЛЬ ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 332.14(477)

**СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНУ В РИНКОВИХ УМОВАХ
ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна
економіка**

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:
Д.т.н., професор
Лега Юрій Григорович

Примірник дисертації ідентичний
за змістом з іншими примірниками,
поданими до спеціалізованої вченої ради
Вчений секретар

І.А. Василенко

Черкаси – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ	
1.1 Соціальна інфраструктура в системі відтворення: економічна природа, функції класифікація	16
1.2 Соціальна інфраструктура регіону як інститут ринкової економіки	37
1.3 Система оціночних показників розвитку соціальної інфраструктури регіону	45
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНУ: РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ	
2.1. Організаційно-управлінські аспекти формування та розвитку регіональних соціально-інфраструктурних комплексів	67
2.2. Ресурсне забезпечення процесів функціонування та розвитку соціальної інфраструктури регіону	92
2.3. Міжрегіональні соціально-економічні відмінності в рівні розвитку соціальної інфраструктури регіону	119
Висновки до розділу 2	133
РОЗДІЛ 3. ДИНАМІЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ	
3.1. Оцінка рівня соціального розвитку регіонів України	136
3.2. Проблеми й перспективи розвитку соціальної інфраструктури у сфері освітньо-культурних послуг	154
3.3. Сучасний стан та основні тенденції розвитку інфраструктури охорони здоров'я й соціальної захисту населення, туристично-рекреаційного комплексу	179
Висновки до розділу 3	195
РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІДТВОРЕННЯ ПОСЛУГ Й	

ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНІВ

4.1. Реструктуризація системи регіонального управління галузями соціальної сфери 199

4.2. Формування регіональної системи інформаційного забезпечення соціальної інфраструктури 215

4.3. Інвестиційно-інноваційні заходи підтримки соціальної інфраструктури регіону 242

Висновки до розділу 4 259

РОЗДІЛ 5. ІНСТРУМЕНТИ Й ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

5.1. Забезпечення державно-приватного партнерства у розвитку соціальної інфраструктури регіону 265

5.2. Методичні основи модернізації технології управління розвитком соціальної інфраструктури регіону 284

5.3. Комплекс заходів з удосконалення функціонування галузей соціальної інфраструктури 303

Висновки до розділу 5 322

ВИСНОВКИ 329

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 336

ДОДАТКИ 362

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одними з основних соціальних інститутів в ринковій економіці є суспільна інфраструктура і галузі, що забезпечують життєдіяльність населення та створюють умови для соціального розвитку і суспільного виробництва. Саме до таких галузей належать галузі соціальної інфраструктури, що представляють собою сферу господарського комплексу, де на всіх етапах суспільного відтворення надаються соціальні послуги і в яких наразі найбільш гостро та суперечливо протікає процес реформування. Галузі соціальної інфраструктури (освіта, система охорони здоров'я, культура, житлово-комунальне господарство), у тому числі й на регіональному рівні продовжують знаходитися в складних умовах впливу деструктивних факторів недостатності фінансових та матеріальних ресурсів, відсутності організаційно-економічного механізму, адекватного ринковій економіці, ефективних заходів державної підтримки й інструментів інвестування. Стратегія так званої «соціалізації» економіки регіонів поки не стала переважати над виробничо-ресурсним підходом до проведення реформ. Галузі соціальної сфери більшості регіонів виявилися не готові до функціонування в умовах ринкових відносин. Практичні рішення щодо реалізації соціальної політики, житлової реформи, вирівнювання бюджетозабезпеченості регіонів, реформування охорони здоров'я, освіти не дають очікуваних результатів, оскільки приймаються без достатнього наукового обґрунтування, реальної оцінки наслідків проведених заходів.

Прорахунки і помилки в соціальній політиці привели до надмірної диференціації в доходах і, як наслідок, до ослаблення цілісності єдиного економічного простору, порушення міжрегіональних господарських зв'язків. Більшість регіонів України є хронічними реципієнтами, де гостро проявляється необхідність радикального поліпшення ситуації в соціальній сфері. Втрата довгострокових життєвих орієнтирів, надмірне безробіття, наростання соціальної байдужості, що руйнують основи суспільної

організації регіонів, не дозволяють інтенсивно задіяти їх соціальні чинники ефективності і саморозвитку.

Адаптація галузей соціальної сфери до нових умов пов'язана з необхідністю вирішення ряду актуальних проблем у теоретичному плані, де головною проблемою є недостатня розробленість економічних основ функціонування галузей соціального комплексу в умовах ринкових відносин і, як наслідок, відсутність науково - обґрунтованої стратегії управління соціальним комплексом; в аналітичному плані, де проблема полягає у відсутності стратегічного аналізу і оцінки стану та встановленні тенденцій у соціально-економічному розвитку регіонів, визначенні особливостей механізму регіонального управління соціально-інфраструктурним комплексом; у практичному плані, де відсутня ґрунтовна концепція реструктуризації управління соціальним комплексом регіону, в необхідності формування регіональної інформаційної системи для підвищення ефективності управління соціально-інфраструктурним комплексом регіону.

В даний час саме ці проблеми функціонування, розвитку та управління соціальним комплексом регіону виявилися найменш вивченими, у той час як їх виняткова актуальність потребує глибшого дослідження. В даний час розвиток соціальної інфраструктури здійснює значний вплив на всі процеси, що відбуваються в суспільстві та недооцінка яких призводить до порушення механізму розвитку суспільних відносин. Елементи соціальної інфраструктури більшою мірою розглядаються порізно, в контексті часткових технічних, виробничих, організаційних чи економічних завдань. Практичний досвід показує, що всі компоненти соціальної інфраструктури мають бути предметом єдиного, цілісного процесу управління, відсутність якого позначається на ефективності розвитку й на раціональному використанні можливостей регіональної економіки. Розвиток соціальної інфраструктури регіону дозволяє створювати фундамент для підтримки соціально-економічних прав і гарантій населення, допомагає забезпечити і зберегти доступність соціальних послуг. Тому проблема створення

ефективних механізмів розвитку галузей соціальної інфраструктури й досі залишається актуальною для теорії та практики управління економікою соціальної сфери, пошуку нових напрямів діяльності, методів, моделей й соціально-економічних механізмів, зокрема в частині оптимізації витрат на утримання і розвиток соціальної інфраструктури, економічного зростання, що забезпечує матеріальну основу реалізації соціальних програм, підвищення рівня життя населення та забезпечення ефективності управління соціальною сферою відповідно до соціально-економічних умов розвитку суспільства. Зазначені обставини обумовлюють теоретичну і практичну актуальність теми дослідження.

В умовах сучасної економіки загальним питанням розвитку соціальної сфери приділяли увагу такі науковці, як Данилишин Б.М., Герасимчук З. В., Качала Т.М., Лісовий А.В., Любченко О.М., Новіков В.М., Опрітова К.А., Орлатий М.К., Прокопа І.В., Ципліцька О.О., Геєць В. М., Долішній М.І., Карлова О.А., Коломийчук В.С., Куценко В.І., Лега Ю.Г., Пасічник Ю.В., Пепа Т.В., Петкова Л.О., Салій О.М., Семів Л.К., Стеченко Д.М., Удовиченко В.П., Хомяков В.І., Черевко О.В., Чернюк Л.Г., Чечетова Н.Ф., Шпильова В.О., Ягодка А.Г., Яценко В.М. та ін. Цими вченими також розглядалися окремі проблемні питання теорій, практики й механізму формування ефективної соціальної інфраструктури, у тому числі на рівні регіонів. Однак, якщо в теоретичному плані спостерігаються певні позитивні результати, то в практичному і методичному аспектах накопичено багато проблем, що стосуються, наприклад, недостатнього вивчення особливостей поєднання територіального та галузевого управління, співвідношення адміністративних і ринкових методів регулювання соціально-економічних проблем на рівні регіону і пов'язано зі складністю об'єкта дослідження, багатоплановістю факторів, що визначають його функціонування і розвиток, наявністю суперечностей у відносинах державного і регіонального рівнів управління. Крім того, використання в процесі дослідження проблем формування й розвитку соціальної інфраструктури методології інституціоналізму для

дослідження економічної природи галузей соціальної інфраструктури дозволяє проаналізувати їх інституційну структуру, розкрити сутність економічних форм конституювання діяльності суб'єктів ринку, оцінити потенціал у процесі трансформації економічної системи.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність забезпечення відповідних теоретико-методологічних основ формування та розвитку соціальної інфраструктури на регіональному рівні з метою забезпечення стійкого й самодостатнього розвитку регіональної економіки в ринкових умовах, визначають мету, задачі, напрями та структуру дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою комплексних НДР, що виконувались в Черкаському державному технологічному університеті за темами „Регулювання сталого розвитку регіональних економічних систем в умовах трансформаційних змін” (номер державної реєстрації 0111U002933), „Муніципальне управління регіонів на основі капіталізації активів території” (номер державної реєстрації 0113U003347).

Особистий авторський внесок в тематику дослідження полягає в оцінці процесів формування та розвитку соціальною інфраструктурою в регіонах України, розробці першочергових реструктуризаційних заходів в напрямі прискорення ринкових реформ. Тема роботи відповідає основним пріоритетам сучасного соціально-економічного розвитку країни та перспективним напрямам регіональної політики, спрямованих на забезпечення розвитку регіонів на основі оптимального формування соціальної інфраструктури.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та функціонування соціальної інфраструктури регіону в ринкових умовах господарювання та розробка практичних рекомендацій для вирішення існуючих проблем і виявлення перспектив її розвитку.

Відповідно до цієї мети були поставлені і розв'язувались такі задачі:

обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування та розвитку соціальної інфраструктури на регіональному рівні, систематизувавши її функції, фактори та класифікаційні ознаки;

уточнити понятійно-категоріальний апарат соціальної інфраструктури з урахуванням особливостей функціонально-індикативного підходу;

розробити методичний інструментарій оцінки комплексності розвитку та специфіки соціальної інфраструктури, зокрема на регіональному рівні;

визначити організаційні аспекти формування та розвитку регіональних соціально-інфраструктурних комплексів;

конкретизувати й доповнити задачі регіонального розвитку соціальної інфраструктури з метою поглиблення індикативного управління;

виявити характер міжрегіональних соціально-економічних відмінностей в рівні розвитку об'єктів соціальної інфраструктури;

провести динамічну діагностику розвитку економічної бази галузей соціальної інфраструктури та ідентифікувати основні проблеми розвитку соціальної сфери регіону;

здійснити групування регіонів на основі розробленого методичного підходу до оцінки соціальної інфраструктури;

побудувати факторну модель оцінки впливу розвитку регіональної соціальної інфраструктури на задоволеність якістю життя населення;

поглибити підходи до здійснення інституційних, інвестиційно-інноваційних механізмів відтворення соціально-інфраструктурних комплексів регіону;

сформувати механізм взаємодії держави та бізнесу в контексті розвитку соціальної інфраструктури суспільства;

обґрунтувати засади формування регіональної системи інформаційного забезпечення управління соціальною інфраструктурою регіону;

запропонувати методику відбору та ранжування найбільш значущих проблем соціальної інфраструктури, а також розробити механізм і

інструментарій модернізації технологій управління їх вирішення в регіоні.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку соціальної інфраструктури регіону з метою забезпечення соціальних потреб населення територій.

Предметом дослідження є теоретико-методичні і прикладні основи формування та розвитку соціальної інфраструктури регіону в ринкових умовах господарювання.

Методи дослідження. Специфіка досліджуваних проблем формування та розвитку соціальної інфраструктури регіону викликала необхідністю використання фундаментальних положень економічної теорії, регіональної економіки, стратегічного управління соціально-економічними системами та планування процесів розвитку, що в сукупності проявилось у застосуванні низки теоретико-методологічних підходів, спеціальних та загальнонаукових методів. Метод аналізу та синтезу застосовувався для конкретизації об'єкта і предмета дослідження; загальна теорія систем визначила відносно відособлені акценти соціально-інфраструктурного комплексу регіону; графічний аналіз дозволив порівняти, оцінити, інтерпретувати та наочно зобразити фактичні результати та сучасні тенденції формування та розвитку різних галузей соціальної інфраструктури; метод порівняння, економічного аналізу й узагальнення – забезпечив розкриття понятійно-категорійного апарату соціальної інфраструктури регіону; системний підхід використано при розробці теоретико-методологічних засад формування та розвитку соціально-інфраструктурного комплексу; економічне діагностування, моніторингове управління, економічний та структурно-динамічний аналіз створив передумови отримання результатів дослідження щодо визначення міжрегіональних соціально-економічних відмінностей в рівні розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, економіко-математичне моделювання дозволило побудувати факторну модель оцінки впливу розвитку регіональної соціальної інфраструктури на задоволеність якістю життя населення; застосування методів організаційного проектування та експертних

оцінок визначило пріоритетні елементи в розвитку соціальної інфраструктури регіону. Сукупність представлених методів, об'єднаних загальною методологією і алгоритмом дослідження, забезпечило наукову достовірність результатів і висновків роботи.

Основою емпіричної бази дослідження слугували дані та аналітичні матеріали Державної служби статистики та обласних управлінь статистики, законодавчі та нормативні документи України, матеріали періодичних видань та електронні матеріали засобів масової інформації, результати соціально-економічних досліджень, службова та довідкова інформація по досліджуваній тематиці, а також результати спеціальних соціально-економічних і моніторингових досліджень, отримані автором у процесі виконання роботи.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєвими теоретичними і практичними результатами, що характеризують наукову новизну дослідження є:

вперше:

розроблено науковий підхід до можливості оптимального розвитку соціальної інфраструктури регіону в ринкових умовах господарювання, який ґрунтується на синтезі й ієрархічній побудові цільових орієнтирів (якість життя, людський потенціал, людський капітал, соціально-економічні умови) та характерних однак (демократичності, регіоналізму, інноваційності, комбінованості, територіальності, кон'юнктурності), що дозволяє більш глибоко обґрунтувати вибір засобів, методів ефективного управлінського впливу щодо забезпечення відповідності виробництва і споживання соціальних послуг та виявити адекватні пріоритетні домінанти об'єктів інфраструктури соціальної сфери, без здійснення яких неможливе забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіону, забезпечення якості життя населення, зростання рівня його благо- та життєустрою;

розроблено методичні засади оптимізації розвитку соціальної

інфраструктури регіону шляхом ідентифікації дислокаційних позицій регіону у часі, результати апробування яких доводять здатність регіонів, ґрунтуючись на динаміці наявних соціально-економічних параметрів й використовуючи потенційні можливості й переваги регіону (адміністративні, організаційні, ресурсні, нормативно-правові, економічні, фінансові, інформаційні, кадрові, ідеологічні, соціокультурні), змінювати пріоритети формування такої інфраструктури у напрямку забезпечення соціальних точок зростання на регіональному рівні;

удосконалено:

систему факторів, що здійснюють переважний вплив на вектор і темпи розвитку регіональної соціальної інфраструктури: економічні фактори; соціально-демографічні; виробничі; організаційно-управлінські, кількісні значення і якісні характеристики параметрів яких визначаються загальною стратегією соціально-економічного розвитку регіону, що включає в себе рейтингову оцінку соціального становища регіонів, аналіз зовнішніх умов розвитку, якісну оцінку внутрішнього середовища регіону; визначення конкурентного статусу регіону;

методику оцінки комплексності розвитку соціальної інфраструктури, що є основою для кластерного групування регіонів та розрахунку показників соціально-економічної ефективності її функціонування;

побудову моделі впливу розвитку регіональної соціальної інфраструктури на задоволеність споживачів рівнем життя в рамках реалізації індикативного підходу, що дозволяє визначити її перспективність у прогностичному періоді;

поетапну схему реструктуризації управління соціально-інфраструктурним комплексом регіону, в основу проекту якого закладені нові економічні відносини, вибудовані на засадах корпоративності, балансу інтересів населення території, підприємців та органів управління, горизонтальної та вертикальної інтеграції підприємств соціальної сфери;

структурну модель багаторівневого соціально - економічного

моніторингу, який представляє собою базову ланку інформаційного забезпечення регіонального управління, основу формування територіальних інформаційних реєстрів;

процес розрахунку потреби в об'єктах соціальної інфраструктури, що враховує демографічні фактори території, фактори якості послуг, що надаються, інвестиційну привабливість для соціально-значущих проектів, що дозволяє більшою мірою врахувати потреб населення регіону в соціальних послугах, а також досягти економічної вигоди для інвесторів;

дістало подальшого розвитку:

методика відбору та ранжування проблем за ступенем соціальної гостроти і значущості, що дозволяє підвищити оперативність внутрішньорегіональних комунікацій, якість прийнятих рішень, обґрунтованість визначення перспектив соціально-економічного розвитку і, в кінцевому рахунку, забезпечувати підвищення якості життя населення;

виявлення закономірностей регулювання сфери розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, що залежать від об'єктивних умов розвитку національної й регіональної економіки в умовах ринку, ефективного управління;

визначення категорії «соціальна інфраструктура» як взаємопов'язаної соціально-значущої діяльності, що передбачає раціональне використання матеріально-технічних споруд й об'єктів, ідентифікація специфіки та особливостей її функціонування в регіоні, систематизація концептуальних підходів до класифікації елементів соціальної інфраструктури регіону;

поглиблення засад оптимального вибору пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури регіону, що пов'язані з знаходженням балансів між протилежною поточною і перспективною зацікавленістю, економічною ефективністю й соціальною справедливістю, техніко-економічною доцільністю та екологічною безпекою;

обґрунтування доцільності впровадження індикативного підходу з урахуванням конкретизованих завдань, що базуються на застосуванні

системи індикаторів стратегічного розвитку соціальної інфраструктури та сприяє здійсненню моніторингу та аналізу темпів досягнення цілей стратегічного розвитку соціальної інфраструктури регіону;

встановлення стратегічних пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури регіону та розроблення механізму розширення державно-приватного партнерства у цій сфері шляхом розробки і реалізації технології управління соціально-значущими проектами, у тому числі інноваційними, проблемно-орієнтованими, функціонально-діагностичними, програмно-цільовими, територіального управління, соціального партнерства, що дозволить збільшити обсяги фінансування в об'єкти соціальної інфраструктури й сконцентрувати спрямованість фінансових ресурсів за їх цільовим призначенням.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні результативні положення, які розкриті автором у дисертаційній роботі використані в науково-методичних розробках, рекомендаціях, доведені до рівня законодавчих ініціатив, пропозицій до інших нормативно-правових актів, що є основою для розробки засад, визначення домінантних пріоритетів формування та розвитку соціальної інфраструктури регіону на найближчу перспективу.

Викладені в роботі наукові результати впроваджені в діяльності Департаменту економічного розвитку і торгівлі Черкаської обласної державної адміністрації, зокрема автором розроблено пропозиції щодо удосконалення стратегії регіонального розвитку (довідка № 395/01-2 від 21.03.2012 р.).

Наукові результати були також впроваджені в роботі Черкаської міської ради під час удосконалення середньострокової програми соціально-економічного розвитку м. Черкаси на 2010–2014 роки і внесення доповнень до неї (довідка № 227/01 від 16.02.2010 р.) й Департаменту житлово-комунального господарства та будівництва Черкаської обласної державної адміністрації при розробці „Стратегії регіонального розвитку Черкаської

області до 2015 року” (довідка № 741/02 від 23.07.2012 р.)

Основні наукові результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля при викладанні дисциплін «Економічна теорія», «Інтелектуальна власність», «Економіка пожежної безпеки» (довідка № 7458 від 18.07.2013 р.) та в навчальному процесі Черкаського державного технологічного університету при викладенні дисциплін „Регіональна економіка”, „Державне регулювання економіки”, „Стратегічне планування та управління” та „Стратегічний менеджмент” (довідка № 478 від 18.04.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій відображено авторський підхід до розв’язання актуальної науково-практичної проблеми формування та розвитку соціальної інфраструктури регіону, а опубліковані наукові праці містять положення, висновки та пропозиції, сформульовані особисто автором, і відображають його конкретний внесок в розвиток економічної науки – розвиток продуктивних сил і регіональну економіку. Наукові положення, висновки й рекомендації, винесені на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи викладені, обговорені та отримали схвалення на міжнародних, регіональних, міжвузівських науково-практичних і науково-методичних конференціях, зокрема: 9 міжнародній науково-практичній конференції „Модернізація політики та управління в Німеччині та Україні в контексті євроінтеграції ” (м. Черкаси, 12–15 вересня 2012р.) Міжнародній науково-практичній конференції „Економіка – менеджмент – освіта: проблеми та перспективи взаємодії” (м. Дрогобич, 4–6 жовтня 2012 р.); XIII міжнародній науково-практичній конференції „Теорія і практика сучасної економіки” (м. Черкаси, 10 листопада 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Соціально-економічні аспекти реструктуризації регіональної економіки” (м. Вінниця, 6–7 грудня 2012 р.); четвертій

Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасні тенденції розвитку світової економіки” (м. Харків, 14 грудня 2012 р.); I Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції „Менеджмент: розвиток, теорія та практика” (Луганськ, 15 листопада–15 грудня 2012 року); II міжнародній науково-практичній інтернет-конференції „Економіка і управління в умовах глобалізації” (м. Донецьк, 30 січня 2013 р.); II науково-практичній інтернет-конференції „Інтеграційні фінансово-економічні напрями розвитку України” (м. Львів, 27 лютого 2013 р.); II всеукраїнській науково-практичній конференції „Перспективи розвитку економіки в ринкових умовах” (м. Мукачеве, 15–16 березня 2013 р.); X міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми фінансової системи України” (м. Черкаси, 18 квітня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації” (м. Хмельницький, 19–20 квітня 2013 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції „Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю” (м. Черкаси, 15–16 травня 2013 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 35 опублікованих наукових працях загальним обсягом 40,95 друк. арк., у тому числі 40,6 друк. арк. належить особисто автору, з них 1 монографія, 21 – у наукових фахових виданнях та 13 – у матеріалах наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

1.1. Соціальна інфраструктура в системі відтворення: економічна природа, функції, класифікація

З самого зародження науки про регіони та регіональний розвиток вона спиралася на розвиток інфраструктурних зв'язків. Такий висновок зроблено на підставі теорій розміщення, в яких велика увага приділяється транспортним, енергетичним, комунікаційним та іншим зв'язкам, як розглядається у І. Тюнена і В. Лаунхардта, поряд із зв'язками, які створюються соціальною інфраструктурою, що спостерігається в роботах А. Вебера, В. Крісталлера, У. Ізарда, Ф. Перру. Розселення працівників відбувається безпосередньо поблизу промислових об'єктів, тим самим виникає необхідність будівництва об'єктів соціальної інфраструктури [25, 26, 47, 146, 81].

Таким чином, соціальна інфраструктура розвивається згідно теорії регіонального розміщення. Має сенс розглядати розвиток соціальної інфраструктури нашої країни з 20 років ХХ століття.

У період планової економіки інфраструктура ділилася на виробничу та соціальну. Деякі автори виділяли інституціональний вид інфраструктури. Соціальній інфраструктурі в період планової економіки приділялася значна роль як провідника ідейного виховання особистості та підготовки робітничих кадрів. Однак у цей період об'єкти соціальної інфраструктури або перебували на балансі промислових підприємств, або фінансувалися промисловими підприємствами у вигляді шефської допомоги. Соціальна інфраструктура існувала в тісній прив'язці до промислових об'єктів, і розміщувалася згідно їх розташування, а не потреб населення регіону в об'єктах соціальної інфраструктури [54].

До сьогодні теоретико-практичні основи аналізу соціальної інфраструктури як явища суспільного життя являють собою складний і неоднозначний процес пізнання, постійного уточнення принципів, критеріїв, домінант дослідження, регулярного співставлення з практикою і зв'язку з проблемами соціального розвитку. Для вироблення стратегії, тактики і механізмів соціального облаштування регіону важливе значення має з'ясування понятійного апарату, пов'язаного з функціонуванням сфери послуг, уточнення особливостей і складових елементів регіональної соціальної інфраструктури.

Дефініція, адекватна структуризації соціальної інфраструктури, систематизація та класифікація її елементів мають не тільки академічне, але й важливе практичне значення. Вони є необхідною умовою комплексного, системного підходу до формування даного сектору економіки, що передбачає взаємозв'язок його галузей, видів діяльності та об'єктів, їх пропорційний взаємопов'язаний розвиток, обґрунтування і виділення пріоритетів.

Термін «інфраструктура» складається з латинських слів «*infra*» - під, нижче, внизу і «*structure*» - будова, споруда. Існує кілька варіантів пояснень походження цього терміну. Він виник спочатку в будівельній справі і означав основу, фундамент. У переносному сенсі він став означати сукупність зовнішніх по відношенню до розглянутого виробництва споруд, а у військовій термінології - допоміжні служби і системи. В економічній літературі поняття «інфраструктура», вперше з'явилося в кінці 40-х рр. ХХ ст. в роботах американського економіста П. Розенштейн-Родана, який пояснював інфраструктуру як комплекс умов, що забезпечують сприятливий розвиток приватного підприємництва в основних галузях економіки і задовольняють потреби населення [253]. Тут відображені важливі моменти, необхідні для розуміння сутності інфраструктури. Перш за все, виявлений комплексний характер інфраструктури, який полягає в тому, що вона концентрує в собі на основі цільової та функціональної єдності різні галузі, підприємства, види трудової діяльності. У визначенні сформульовані дві

головні функції інфраструктури: забезпечення сприятливого розвитку виробничої та невиробничої сфери і задоволення потреб усього населення.

У літературі існують різні трактування поняття соціальної інфраструктури, що багато в чому визначається відсутністю чітких обґрунтованих принципів, критеріїв віднесення до неї окремих галузей, видів виробництв або видів діяльності.

Виділяють два основних підходи до визначення сутності соціальної інфраструктури; матеріально-речовий (галузевий) і функціональний. Якщо для першого характерно уявлення, що загальні умови, які забезпечують життєдіяльність населення, створюються сукупністю матеріально-речових елементів різних галузей соціальної інфраструктури, то в другому значна роль у цьому процесі відводиться розумінню діяльності з надання соціальних послуг як кінцевого результату функціонування соціальної інфраструктури.

Багато авторів досліджують соціальну інфраструктуру тільки з матеріально-речової сторони, як комплекс споруд і об'єктів, в процесі експлуатації яких виробляються послуги в основному невиробничого призначення або як сукупність об'єктів галузей сфери обслуговування (торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, житлово-комунального господарства, транспорту і зв'язку з обслуговування населення, охорони здоров'я, соціального забезпечення, народної освіти, культури, мистецтва, кредитування та державного страхування), діяльність яких спрямована на задоволення потреб суспільства, оскільки створює умови для оптимізації діяльності, насамперед, самої людини [164, 165]. Поряд з цим має місце інший підхід до тлумачення цього поняття, який розглядає соціальну інфраструктуру з позиції соціально значущої діяльності, результатом якої є послуга.

Ряд авторів, які дотримуються подібної точки зору, під соціальною інфраструктурою розуміють сукупність галузей, підгалузей народного господарства і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного відтворення полягає в виробництві та реалізації послуг і

духовних благ для населення. Так, Є.Г. Русскова пропонує розглядати соціальну інфраструктуру як комплекс галузей та видів діяльності, пов'язаних з відтворенням робочої сили: охорона здоров'я, освіта, роздрібна торгівля, пасажирський транспорт, житлово-комунальне господарство, сфера організації дозвілля, туризм, громадське харчування, побутове обслуговування і т. д. [164, с. 22]. Проте, поняття «соціальна інфраструктура» та «сфера послуг», «сфера обслуговування» дуже тісно пов'язані між собою, тому часто порівнюються або ж навпаки вживаються у тотожному значенні. При цьому взаємний зв'язок проявляється у тому, що його основою в усіх випадках є послуга. Поняття «послуга» - багата гамма самих різних видів діяльності. З повною підставою деякі економісти вважають, що в практичному житті немає іншого поняття, яке мало б таку безліч значень, як поняття «послуга» (досить зазначити, що така галузь, як побутове обслуговування, надає більше 800 видів послуг). Посньючими напрямками змісту зазначених категорій є такі аспекти.

Галузевий склад невиробничої сфери визначається за залишковим принципом – за вирахуванням з народного господарства всіх видів виробничої діяльності.

Критерієм виокремлення з господарського комплексу сфери послуг є форма, в якій виступає результат діяльності галузей цієї сфери. Послуги - це специфічні споживчі вартості, що не мають предметно-речової форми. Частина діяльності у сфері послуг, безпосередньо пов'язана із задоволенням потреб людей, утворює сферу обслуговування населення.

Таким чином, поняття «невиробнича сфера» і «сфера обслуговування населення» містять як загальне, так і особливе. Загальною ознакою є те, що продукт діяльності цих галузевих комплексів виступає у формі послуг, отже, вони обидва входять до складу сфери послуг. Відокремлення в першому випадку проходить за умовою нематеріальності продукції - послуг, у другому – за об'єктом обслуговування, яким є населення. Іншими словами, невиробнича сфера включає всі галузі економіки, які продукують послуги, за

винятком тих, які відносяться до сфери матеріального виробництва: послуг транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування, матеріально-технічного постачання і т.д. А сфера обслуговування населення, зберігаючи за собою основний галузевий кістяк невиробничої сфери, залишає за своїми рамками державне управління, науку і наукове обслуговування, діяльність громадських об'єднань, екстериторіальних організацій і органів, але додатково включає галузі, що не входять в невиробничу сферу: роздрібну торгівлю, громадське харчування, виробничі види побутового обслуговування, послуги пасажирського транспорту, зв'язку (в частині обслуговування населення), послуги, що надаються безпосередньо населенню органами фінансування, кредитування, страхування та пенсійного забезпечення, організаціями, що здійснюють операції з нерухомим майном і комерційну діяльність по забезпеченню функціонування ринку.

Також існують відмінності між поняттями «соціальна інфраструктура» та «невиробнича сфера». З одного боку, в соціальну інфраструктуру не включаються галузі невиробничої сфери, що не беруть участь у формуванні фонду особистого споживання (наука і наукове обслуговування, державний апарат, збройні сили тощо), з іншого - утримання соціальної інфраструктури ширше, ніж поняття «невиробнича сфера». У неї, на відміну від невиробничої сфери, входять деякі елементи матеріального виробництва (продовження процесу виробництва в торгівлі, виробничі послуги побутового обслуговування тощо), які в системі суспільного відтворення виконують дві функції: по-перше, беруть участь у виробництві національного доходу і надають послуги населенню, а по-друге, соціальна інфраструктура бере участь у відтворювальному процесі як фактор відтворення робочої сили і умова для повноцінного розвитку особистості.

В економічній літературі зміст соціальної інфраструктури розкривають по-різному. Н. А. Плащинський під соціальною інфраструктурою розуміє сукупність галузей, пов'язаних із формуванням інтелектуального потенціалу суспільства, який сприяє підвищенню життєвого рівня населення [146, с. 12-

13]. А. Ю. Шаріпов, А.Г. Ягодка, скажімо, розглядають соціальну інфраструктуру, як сукупність галузей, підгалузей і видів діяльності, функціонально спрямованих на виробництво та реалізацію послуг і духовних благ для населення [154, 222].

Точка зору, що відображена у працях О. М. Алімова, Ц.Б. Будаєвої, С. Важеніна, Н. Вітренко, Б.М. Данилишина, М.П. Комарова, О.І. Кочерги, В.І. Куценко, А.А. Мазаракі, О.М. Салія, М.М. Некрасова, Ю.Б. Рандалова, Ж.Т. Тощенко та інших науковців зводиться до того, що під соціальною інфраструктурою розуміється сукупність матеріальних об'єктів, які забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах суспільного життя.

Так, зокрема, Рандалов Ю.Б., Будаєва Ц.Б. розглядають соціальну інфраструктуру як комплекс підприємств, споруд і закладів, які забезпечують на певній території необхідні матеріальні та культурно-побутові умови життя населення, а саме: житловий фонд, заклади науки, культури й мистецтв, загальної та професійної освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення, підприємства торгівлі й комунального господарства, споруди спортивного та оздоровчого призначення, пасажирський транспорт [154].

Данилишин Б.М., Куценко В.І. під соціальною інфраструктурою розуміють комплекс об'єктів, які створюють загальні умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізичного та інтелектуального розвитку суспільно-активного індивіда [48, с. 4]. Салій О.М. соціальну інфраструктуру розглядає як сукупність матеріальних об'єктів, що забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах життя [171, с. 216].

Прокопа І.В. вважає, що соціальна інфраструктура – сукупність об'єктів (підприємств, організацій, установ, їх підрозділів, а також видів діяльності) різноманітних галузей, функціонування яких підпорядковано задоволенню особистих потреб населення, забезпеченню його життєдіяльності та гармонійного розвитку [152, с. 9]. С. Важенін розуміє

соціальну інфраструктуру як „сукупність галузей і підгалузей та видів діяльності, функціонально спрямованих на виробництво і реалізацію послуг і духовних благ” [29, с. 55].

Сутність інфраструктури повніше розкривають виконувані нею функції, зокрема:

- матеріально-технічне, інформаційне ресурсне забезпечення суб'єктів господарської діяльності
- здійснення купівлі, реалізації товарної продукції;
- організаційно-правове оформлення регульованих ринкових відносин;
- відображення економічної кон'юнктури загалом, найважливіших видів ринку зокрема;
- сприяння процесу державного регулювання економіки та контролю над ринковими процесами.

Узагальнюючи наявні тлумачення, можна зробити висновок, що соціальна інфраструктура характеризує зв'язки (прямі і зворотні) матеріально-речового середовища і соціального суб'єкта (особистості, групи, класу, суспільства).

Соціальна інфраструктура являє собою стійку сукупність речових елементів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт і які створюють умови для раціональної організації всіх основних видів діяльності – трудової, суспільно-політичної, культурної та сімейно-побутової.

Специфічність соціальної інфраструктури полягає в тому, що вона надає послуги з метою ефективного суспільного відтворення.

На нашу думку, сутність соціальної інфраструктури від сфери обслуговування відрізняється тим, що соціальна інфраструктура чітко поєднана з певною територією, з її господарським комплексом з використанням галузево-територіальних принципів.

Галузеві набори об'єктів соціальної інфраструктури за складом сильно розрізняються залежно від рівня територіально-адміністративного поділу - регіон (область), район (великий, середній, малий), місто і т. д.

Територіальний характер у сфері обслуговування населення також наявний, проте більшою мірою формується як сукупність інституційних об'єктів з надання соціальних послуг населення регіону.

Соціальна інфраструктура може і повинна розглядатися як самостійна система високого порядку, що об'єднує цілком певні галузі (системи), що мають єдину спільну мету - забезпечення життєдіяльності населення і формування умов для соціально-економічного розвитку, а також пов'язані між собою відповідними відносинами різної складності і ступеня взаємовпливу, тобто соціальна інфраструктура - це не тільки елемент продуктивних сил, але і носій певних виробничих відносин. Як нам видається, такий підхід до соціальної інфраструктури дозволяє правильно розкрити її економічну сутність, обґрунтувати напрями її подальшого ефективного функціонування.

Вивчення умов функціонування, внутрішніх зв'язків і зовнішніх факторів кожної з систем всієї інфраструктури в цілому надзвичайно важливо і необхідно для вироблення ефективних засобів повноцінного функціонування як економіки в цілому, так і соціальної сфери зокрема. Важливе соціальне значення має також поділ видів послуг на платні, пільгові та безкоштовні.

Розглядаючи природу і сутність соціальної інфраструктури, не можна не відзначити тієї обставини, що її відмінною рисою є регіонально-територіальний характер розвитку, під яким мається на увазі ефективність формування і вдосконалення соціальної інфраструктури як цілісної системи на рівні окремих регіонів, в умовах прихильності всіх її елементів до соціальних, економічних, демографічних, природно-кліматичних та інших особливостей конкретного територіально-просторового утворення.

У регіональному аспекті під соціальною інфраструктурою ряд економіки-географів розуміє сукупність територіальних функціональних систем, кожна з яких включає сукупність галузей, виробництв, видів діяльності, що забезпечують створення загальних умов для розвитку

матеріального виробництва, розміщення і нормальної життєдіяльності населення [191]. Поняття сфера обслуговування, невиробнича сфера не відображали комплексу умов, необхідних регіону для ефективного функціонування його промислової бази та забезпечення нормальної життєдіяльності його населення, тому якісним доповненням до категоріального апарату регіональної економіки мало стати поняття «соціальна інфраструктура» або «соціально-побутова інфраструктура», під яким більшість сучасних економістів розуміють територіально-галузевий комплекс, що забезпечує соціально - просторові умови відтворення робочої сили, соціалізації та соціального захисту населення, збереження і розвитку демографічного, трудового та духовного потенціалу суспільства [196].

Ми визнаємо, що критерієм виділення інфраструктури з системи господарського комплексу служить, перш за все, особлива форма трудової діяльності, корисний ефект якої – послуги [164]. Соціальну ж інфраструктуру виділяє така форма трудової діяльності, яка покликана задовольнити потреби населення. При цьому праця працівників соціальної інфраструктури полягає в наданні послуг не в якості речі, а в якості діяльності, спрямованої на задоволення потреб людини [164]. Причому, в регіональному аспекті ця діяльність буде розглядатися як територіально орієнтована, оскільки послуги надаються переважно населенню конкретної території.

Узагальнюючи матеріал проаналізованої соціально-економічної літератури, яка присвячена проблемі інфраструктури, ми можемо визначити її як стійку територіальну сукупність речових елементів, з якими взаємодіє регіональний соціальний суб'єкт (галузі й підгалузі виробничої і невиробничої сфер діяльності) і які створюють умови для раціональної організації трудової, суспільно-політичної, культурної, сімейно-побутової діяльності на території регіону та надання соціально значущих взаємопов'язаних та взаємозамінних послуг населенню.

Розгляд соціальної інфраструктури як взаємопов'язаного функціонування певної соціально-значущої діяльності та матеріально-

технічних споруд й об'єктів нам видається найбільш об'єктивним тому, що воно будується з позиції її соціально-економічної природи. Тобто соціальна інфраструктура - це умови, що забезпечують ефективну життєдіяльність людини не тільки на виробництві, а й у всіх основних сферах регіонального суспільства [57, 58]. Проте, не можна одні інфраструктурні елементи замінити іншими - вони діють лише в комплексі, взаємодіючи і доповнюючи один одного.

Таким чином, функціонування соціальної інфраструктури нерозривно пов'язане з розміщенням населення. Так само як і те, що життя певної людини, її діяльність відбуваються в межах певної території, населеного пункту, так і об'єкти соціальної інфраструктури зосереджується в межах певних кордонів.

Так як, саме в регіоні відбувається комплексне обслуговування населення галузями соціальної інфраструктури, вона являє собою, перш за все, категорію регіональної економіки. Соціальна інфраструктура як ніякий інший структурний елемент економіки сприйнятлива до зміни територіальних пропорцій суспільного відтворення. Причому, соціальна інфраструктура формується під впливом різнобічних територіальних факторів, відмінностей, просторового розміщення, чисельності населення.

Це висуває вимогу забезпечення комплексного розвитку всіх без винятку ланок обслуговування. На базі комплексності соціальна інфраструктура перетворюється в систему життєзабезпечення населення, оскільки ця сфера формується і функціонує на різних рівнях, тут стикаються галузеві і територіального інтереси суб'єктів власності та суб'єктів господарювання.

Для регіону соціальна інфраструктура відіграє важливу роль, яка полягає в підвищенні рівня добробуту населення, забезпеченні підприємств робочою силою, підвищенні зайнятості, проведенні ефективного розселення, запобіганні надмірної концентрації населення, вирівнюванні рівнів економічного і соціального розвитку, формуванні мережі міських і сільських

поселень в регіоні. Крім того, рівень розвитку соціальної інфраструктури регіону сприяє закріпленню трудових ресурсів, скорочення плинності кадрів. Тим самим, вона перебуває ніби на стику двох найбільших проблем: економічної - розвиток і розміщення продуктивних сил і соціальної - підвищення рівня життя населення.

У сучасних умовах особливу актуальність набуває проблема регіональних диспропорцій у розвитку соціальної інфраструктури, пов'язана, насамперед, з природно-географічними та соціально-економічними особливостями функціонування регіонів. Соціально-економічні та природно-географічні особливості неповторні, тому будь-яка угруповання регіонів за рівнем розвитку соціальної інфраструктури повинне ґрунтуватися на реальному обліку індивідуальних особливостей регіонів, що тягнуть за собою специфіку формування та розвитку їх соціальної інфраструктури.

Крім того, при вивченні регіональних особливостей розвитку соціальної інфраструктури слід виходити з раціональної структури потреб населення, яка обов'язково повинна враховувати специфіку галузевої структури регіону, тобто специфіку виробничих умов життєдіяльності його населення. Особливості професійної, кваліфікаційної та демографічної структури населення регіонів різних типів, характер, зміст та умови їх виробничої діяльності обумовлюють специфіку потреб населення і розвиток різних об'єктів соціальної інфраструктури, так як вимоги до умов відтворення працівників різних підприємств, галузей зберігають істотні відмінності. Так, наприклад, у регіонах, де функціонують переважно підприємства з шкідливими і важкими умовами праці необхідно забезпечувати кращі умови для підтримки здоров'я працівників, тому в структурі їхніх потреб пріоритетними є потреби в медичному обслуговуванні, в організації відпочинку та занять спортом, регіони з підприємствами технічно передових галузей вимагають наявності таких елементів інфраструктури освіти, як навчальних закладів для підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів, а регіони з концентрацією

підприємств галузей легкої промисловості, на яких переважно зайняті жінки, визначають високу потребу населення даних територій у дитячих дошкільних установах.

Специфіка характеру та рівня розвитку соціальної інфраструктури регіону пов'язана також зі сформованою системою фінансування.

В даний час ще зберігаються істотні відмінності в облаштуванні різних регіонів об'єктами соціальної інфраструктури, тому соціальна політика в сучасних умовах повинна бути спрямована, перш за все, на усунення істотних відмінностей в умовах життєдіяльності населення різних регіонів, зменшенню просторової диференціації.

Це створює більш сприятливі умови для ефективного розвитку загальнонаціонального ринку, гармонізації соціально-економічних перетворень, формування на якісно вищому рівні потенційних можливостей соціального розвитку людини, тобто для здійснення інтеграційних процесів. Навпаки, посилення регіональної диференціації ускладнює проведення спільної політики соціально-економічних перетворень, несе небезпеку регіональних криз (особливо в депресивних регіонах) і міжрегіональних конфліктів, дезінтеграції соціально-економічного простору, послаблення цілісності суспільства і держави.

Наявні проблеми фінансового забезпечення розвитку та функціонування соціальної інфраструктури свідчить про необхідність розробки ефективного механізму забезпечення додаткових джерел фінансування.

Фінансування соціальної інфраструктури з місцевих бюджетів не можуть в достатній мірі ефективно забезпечувати утримання об'єктів соціальної інфраструктури в регіоні. У свою чергу саме обов'язком держави є соціальний захист населення.

Більш доцільним видається співіснування декількох форм фінансування: державної, місцевої, приватної.

Соціальна структура регіону – це багаторівневий, поліфункціональний

господарський підкомплекс з вираженим територіальним характером та територіальними особливостями. Її територіальні ланки відповідають адміністративно-територіальному та поділу регіону та його поділу за кількістю населення.

Розвиток соціальної інфраструктури регіону дозволяє створювати фундамент для підтримки соціально-економічних прав і гарантій населення, допомагає забезпечити і зберегти доступність соціальних послуг та сприяти максимальному наближенню об'єктивних потреб до ресурсних можливостей регіону.

У цих умовах надзвичайно важливо систематизувати концептуальні підходи до змісту та класифікації соціальної інфраструктури (табл. 1.1).

Використання запропонованих класифікаційних ознак соціальної інфраструктури дозволило виявити відмітні особливості соціальної інфраструктури [57, 58, 59, 81, 99]:

- Об'єктивний характер і приватна форма гармонізації життя суспільства. Розвиток суспільного життя вимагає цілеспрямованого регулювання;
- До складу соціальної інфраструктури крім установ та організацій входять технічна забезпеченість, технологічні принципи їх функціонування;
- Соціальну інфраструктуру не можна розглядати у відриві від установок, ціннісних орієнтацій населення, окремих його груп і об'єднань.

Виходячи з представлених особливостей важливо визначити цільові функції соціальної інфраструктури, такі як створення умов для формування прогресивних тенденцій у демографічних процесах; відтворення робочої сили, якісно відповідає потребам і рівню розвитку виробництва; ефективне використання трудових ресурсів; раціональне використання вільного часу людей.

Соціальні послуги в економічній літературі визначаються як результат діяльності об'єктів соціальної інфраструктури, спрямованої на задоволення необхідних потреб людини і загальну підтримку життя і здоров'я,

**Систематизація концептуальних підходів класифікації елементів
соціальної інфраструктури**

Класифікаційна ознака соціальної інфраструктури	Елементи соціальної інфраструктури
Рівень організації суспільства	- соціальна інфраструктура країни, регіону, міста, підприємства;
Форма інфраструктури	- лінійна (мережа залізничних, автомобільних доріг, зв'язок, лінії електропередач); - точкова (школи, театри, вузи і т. д.)
Проблемно-цільовий принцип	- тимчасова; - постійна
Задоволення потреб людей	- інфраструктура, пов'язана з задоволенням щоденних проблем; - інфраструктура, пов'язана з задоволенням потенційних проблем;
Вид діяльності людини	- інфраструктура трудової діяльності; - суспільно-політична діяльність; - освіти і культури; - охорони здоров'я і навколишнього середовища; - соціально-побутова інфраструктура
Функціонально-цільовий принцип	- Суспільно-політична та інтелектуально-культурна діяльність (освіта, наука, культура, мистецтво, діяльність у галузі масової інформації, громадських організацій, товариств, асоціацій, об'єднань); - Відновлення та збереження фізичного здоров'я (охорона здоров'я, фізична культура і спорт, соціальне забезпечення, туризм, охорона і вдосконалення навколишнього середовища); - Комунально-побутове обслуговування (житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт, зв'язок по обслуговуванню населення)
Галузевий принцип	- Розподіл і обмін (торгівля, кредитування, страхування); - Надання споживчих послуг (житлове господарство, комунальне господарство, побутове обслуговування, пасажирський транспорт); - Охорона здоров'я (охорона здоров'я, санаторно-курортне обслуговування та відпочинок, соціальне забезпечення і громадський зміст населення); - Формування суспільної свідомості та наукового світогляду (просвітництво (освіта та підготовка кадрів), мистецтво, релігія); - Управління та охорона громадського порядку (державне управління, громадські організації, органи оборони та охорони громадського порядку)
Принцип доступності	Соціальна інфраструктура з безперешкодним доступом. Соціальна інфраструктура з обмеженням доступу. Недоступна соціальна інфраструктура

що створює умови для споживання благ і послуг комерційного сектора, здійснюваної за безпосередньої взаємодії виконавця і споживача. Виявлення загальних характеристик споживчих і соціальних послуг дозволило визначити специфіку останніх [60, 193]:

- Результати освітньої, медичної та культурної діяльності втілюються в людях, стають невідчужуваними від них;
- Існує необхідність розосередження надання послуг з території поселення з метою максимального наближення до місця проживання людини;
- Структура і перелік соціальних послуг залежно від економічної активності та рівня життя населення можуть мінятися суттєво;
- Соціальні послуги мають властивість суспільних благ, що обумовлює необхідність їх бюджетного фінансування;
- Соціальні послуги мають властивість блага індивідуального користування, у зв'язку з чим вони включені в систему ринкових відносин і підприємницьких інтересів;
- Взаємозамінність і взаємодоповнюваність реалізується за допомогою комбінування тих чи інших видів соціальних послуг залежно від їх доступності та якості;
- Конкурентність обумовлена наявністю як безкоштовних, так і платних соціальних послуг;
- Має місце значний зовнішній соціально-економічний ефект від виробництва і споживання соціальних послуг.

Розглядаючи специфіку сфери соціальних послуг, слід акцентувати увагу на наявних особливостях управлінської діяльності. Виділення соціальних послуг з великого різноманіття послуг, поява нових видів послуг обумовлює необхідність систематизації існуючих підходів до класифікації соціальних послуг залежно від різних ознак класифікації (табл. 1.2).

Класифікація видів соціальних послуг

Ознаки класифікації	Класифікаційна група
За ступенем охоплення потреб	- Послуги, що задовольняють колективні потреби суспільства; - Послуги, що задовольняють індивідуальні потреби населення
За галузевим охопленням потреб	- Освіта; - Культура; - Охорона здоров'я; - Житлово-комунальне господарство; - Фізкультура і спорт; - Соціальне забезпечення і соціальна підтримка
За способом надання соціальних суспільних благ	- Державний рівень; - Виділення певних фінансових коштів і створення умов придбання на них відповідних соціальних послуг; - Надання соціальних послуг за допомогою приватного сектора; - Змішане надання соціальних послуг
За формами участі держави	- Правове регулювання; - Економічне забезпечення; - Надання соціально значущих послуг
За роллю послуг у сфері обслуговування	- Основні; - Допоміжні; - Супутні
За комплексністю надання соціальних послуг	- Комплексні; - Окремі види послуг; - Окремі елементи соціальної послуги
За призначенням використання	- Кінцеві; - проміжні
За місцем надання соціальних послуг	- За місцем знаходження споживача; - За місцем перебування виробника; - Дистанційне обслуговування
За типом контактів споживача і постачальника	- Високого ступеня взаємодії; - Середнього ступеня взаємодії; - Низького ступеня взаємодії
За типом споживачів	- Споживачі - громадяни; - Споживачі - організації та підприємства; - Споживачі - органи державного, регіонального управління
За ступенем присутності матеріальних елементів	- Послуги з високою часткою матеріальних елементів; - Послуги з низькою часткою матеріальних елементів
За регулярністю надання	- Постійно споживані; - Періодично споживані
За ступенем обов'язковості	- Обов'язкові; - додаткові
За ступенем інтелектуалізації діяльності	- Високий рівень інтелектуалізації діяльності; - Середній рівень інтелектуалізації діяльності; - Низький рівень інтелектуалізації діяльності

Призначення пропонованої класифікації полягає в можливості більш

чіткого визначення особливостей надання соціальних послуг споживачам, підвищення якості обслуговування і виділення критеріїв для розробки методики оцінки комплексності розвитку соціальної інфраструктури регіону [57, 58, 59].

Подібне трактування соціальної інфраструктури дозволяє визначити її найважливіші функції, до числа яких можна віднести наступні:

соціальна функція - саме соціальна інфраструктура орієнтована на задоволення прямих життєвих потреб населення;

економічна функція - в рамках соціальної інфраструктури відбувається розподіл і споживання соціальних благ;

функція соціалізації - соціальна інфраструктура створює можливість формування соціального простору, де створюються умови для передачі історичного досвіду, традицій і т.д.

гуманістична функція - соціальна інфраструктура забезпечує людині умови для нормальної життєдіяльності, гідного рівня і якості життя;

виховна функція - соціальна інфраструктура в цілому визначає характер поведінки індивіда в суспільстві;

гедоністична функція - функціонування соціальної інфраструктури, стабільність чи розбалансованість соціального простору в значній мірі обумовлені мірою задоволеності населення умовами життєдіяльності [91].

Зі структурних позицій, сучасним підходом до визначення складу соціальної інфраструктури є, класифікація видів економічної діяльності, в основу якої було покладено поняття виду економічної діяльності або «чистої галузі» як однорідного технологічного процесу з надання послуги, що дозволяє уточнити і конкретизувати склад соціальної інфраструктури. У відповідність з цією класифікацією соціальна інфраструктура орієнтована на задоволення прямих життєвих потреб населення і до якої можуть бути віднесені галузі, що здійснюють такі види діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт особистих автомобілів, мотоциклів, побутових приладів, виробів та предметів особистого користування; готельний і ресторанний

бізнес; пасажирський транспорт і зв'язок по обслуговуванню населення; фінансове посередництво - страхування, пенсійне забезпечення; операції з нерухомим майном громадян; державне управління; освіта; охорона здоров'я; діяльність з розповсюдження інформації, культури, мистецтва, спорту, відпочинку та розваг; діяльність з надання житлово-комунальних та персональних послуг; надання послуг з ведення домашнього господарства з найманим обслуговуванням; забезпечення безпеки населення, охорона громадського порядку; послуги міської соціальної інфраструктури колективного споживання (міські парки).

При розходженні видів діяльності, у всьому їх різноманітті є спільні ознаки, які і дозволяють їх об'єднати в загальну сферу. На нашу думку, у якості загальних особливостей різних послуг соціальної інфраструктури можна виокремити наступні:

1. Функціональна спрямованість соціальних послуг. Результатом впливу соціальних послуг є особистість, людина, її зміна. Так, наприклад, результатом медичних послуг, тобто безпосереднього впливу лікаря може бути як повне так і часткове відновлення здоров'я пацієнта і профілактика можливих захворювань.

2. Соціальна спрямованість послуг. У зв'язку з безпосередньою спрямованістю послуг на людину, дана сфера має яскраво виражений соціальний характер. Тут набагато сильніше, ніж у сфері виробництва товарів, проявляється взаємозв'язок виробничо-господарської діяльності підприємств і організацій соціальної сфери з демографічними і іншими процесами. Саме з цією обставиною пов'язані особливості управління галузями соціальної сфери та визначення ефективності їх діяльності з урахуванням соціальних факторів.

3. Довгостроковість результативного прояву. Важливою особливістю функціонування деяких галузей соціальної інфраструктури є відстрочений характер прояву результатів впливу на людину (охорона здоров'я, культура, наука, освіта).

4. Територіальне розосередження підприємств та установ соціальної інфраструктури. Споживач послуг соціальної інфраструктури безпосередньо сам приймає участь у їх наданні, тому об'єкти їх надання повинні бути максимально наближені до територіальних поселень, де буде забезпечений масовий доступ до них. Це значною мірою ускладнює виробничу та організаційну структуру управління галузями сфери послуг.

5. Фактор часу. Оскільки соціальні послуги не можуть накопичуватися, транспортуватися, зберігатися, фактор своєчасності задоволення тієї чи іншої потреби має велике значення, на відміну від сфери матеріального виробництва. Тому нерівномірність попиту споживачів, сезонність в попиті на деякі види послуг повинні враховуватися при організації та плануванні діяльності підприємств і установ соціальної сфери.

6. Багатоканальність фінансування. Однією з особливостей господарювання в соціальній сфері є багатоканальність фінансування витрат на виробництво і реалізацію послуг. Форма фінансування знаходиться в тісному взаємозв'язку з формами платності послуг (безкоштовне – за рахунок фінансування з державного або місцевого бюджету; платне – за рахунок попиту, що забезпечується платоспроможністю населення). Асортимент і обсяг платних послуг, навпаки, має стійку тенденцію до зростання.

7. Індивідуальний характер послуг. Розвиток споживчого ринку має одну істотну особливість - різке розширення попиту на різні послуги індивідуального споживання, різноманітність запитів, смаків і настроїв людей. Індивідуальність замовлень призводить до індивідуалізації праці працівників сфери послуг, вимагає професійності, спеціальних знань.

Для економіки і управління соціально - інфраструктурним комплексом принципове значення має і його секторальна структура, що передбачає, що всі входні галузі, підприємства, організації та установи можуть відноситися до одного з трьох секторів: державного, комерційного та безприбуткового [64, 94].

Державний сектор включає в себе державні та муніципальні

підприємства, а також установи, що знаходяться у державній та муніципальній власності. При цьому державні організації можуть в якості основної мети своєї діяльності мати за мету отримання прибутку або не мати такої мети і не розподіляти отриманий прибуток між учасниками (державні установи). Економічні відносини між державою та установами цього сектора будуються на принципах безпосереднього фінансування діяльності установ з державного або місцевого бюджетів.

Комерційний сектор включає в себе організації, створені у формі господарських товариств, виробничих кооперативів, які перебувають у приватній власності, і переслідують одержання прибутку як основної мети своєї діяльності. У цьому секторі економічні відносини між державою і організаціями та підприємствами будуються через систему непрямого регулювання (за допомогою податків, орендних платежів, митних зборів, ліцензування послуг та інших важелів). У зв'язку з різноманітним організаційно-правовим формам власності організацій і підприємств комерційного сектора їх внутрішні та зовнішні економічні взаємовідносини не відрізняються від відносин інших комерційних структур.

Безприбутковий сектор складається з організацій, що створюються у формі споживчих кооперативів, громадських або релігійних організацій, благодійних фондів, асоціацій, спілок, партнерств.

Розглядаючи галузеву і секторальну структуру соціальної сфери, слід підкреслити, що в таких галузях, як освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, в деяких підгалузях культури переважають державні установи, у роздрібній торгівлі, побутовому обслуговуванні, громадському харчуванні, частково у фізичній культурі більшість організацій відноситься до комерційного сектору, а позиції організацій неприбуткового сектору особливо сильні в соціальному забезпеченні, в культурі і в освіті.

Підводячи підсумок викладеному, можна зробити висновок про те, що соціальна інфраструктура виконує важливу функцію, сприяючи вирішенню завдань не тільки безпосередньо соціального, а й економічного і політичного

характеру (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Групування завдань, що забезпечуються соціальною інфраструктурою регіону

Як бачимо, перераховані завдання носять різноспрямований характер, але їм властиве одне загальне властивість - рішення кожної з них в тій чи іншій мірі відповідає або регіональним, або державним інтересам. Залежно від того, якому рівню відповідає очікуваний в результаті рішення задачі ефект, можна виділити завдання регіонального та завдання державного рівнів.

Звичайно, наведене вище розподіл, як, втім, і всяке розщеплення завдань, що виконуються соціальною інфраструктурою, носить багато в чому умовний характер. Проте, поділ завдань соціальної інфраструктури рівням інтересів є продуктивним в дослідницькому плані. Багатьом об'єктам соціальної інфраструктури властиві комплексність і багатофункціональність. Їх діяльність відповідає як регіональним, так і державним інтересам

одночасно. У цьому зв'язку при розробці та узгодженні у державних органах влади питань розвитку інфраструктури слід дотримуватися принципу, що об'єкти соціальної інфраструктури регіону, що виконують переважно державні задачі, повинні розраховувати на великий ступінь державної участі.

Наукове обґрунтування підходів до класифікації, визначення видів соціальної інфраструктури та стратегічних напрямів її розвитку дозволяє створювати фундамент для підтримки соціально-економічних прав і гарантій населення, допомагає забезпечити і зберегти доступність соціальних послуг та сприяти максимальному наближенню об'єктивних потреб до ресурсних можливостей регіону.

1.2. Соціальна інфраструктура регіону як інститут ринкової економіки

Кожна галузь соціальної інфраструктури, як інститут, утворює механізм функціонування суб'єктів, які взаємодіють на основі специфічних господарських інтересів, пов'язаних з особливостями виробленої продукції, має певну інституційну структуру, що представляє собою певний впорядкований набір інститутів, що створюють матриці економічної поведінки, що встановлюють обмеження для господарюючих суб'єктів, які формуються в рамках тієї чи іншої системи координації господарської діяльності. Операції, пов'язані із здійсненням значних інвестиційних вкладень в об'єкти соціальної інфраструктури, і специфічністю активів, вимагають високого рівня довіри у сторін, що укладають контракти, так як збиток від невиконання подібних угод значно перевищує їх вигідність. Інститути соціальної інфраструктури зумовлюють виникнення організацій, які безпосередньо є суб'єктами ринку.

Походження та генезис галузей соціальної інфраструктури дозволяє виділити особливості економічних відносин, що в них проявляється (рис. 1.2).

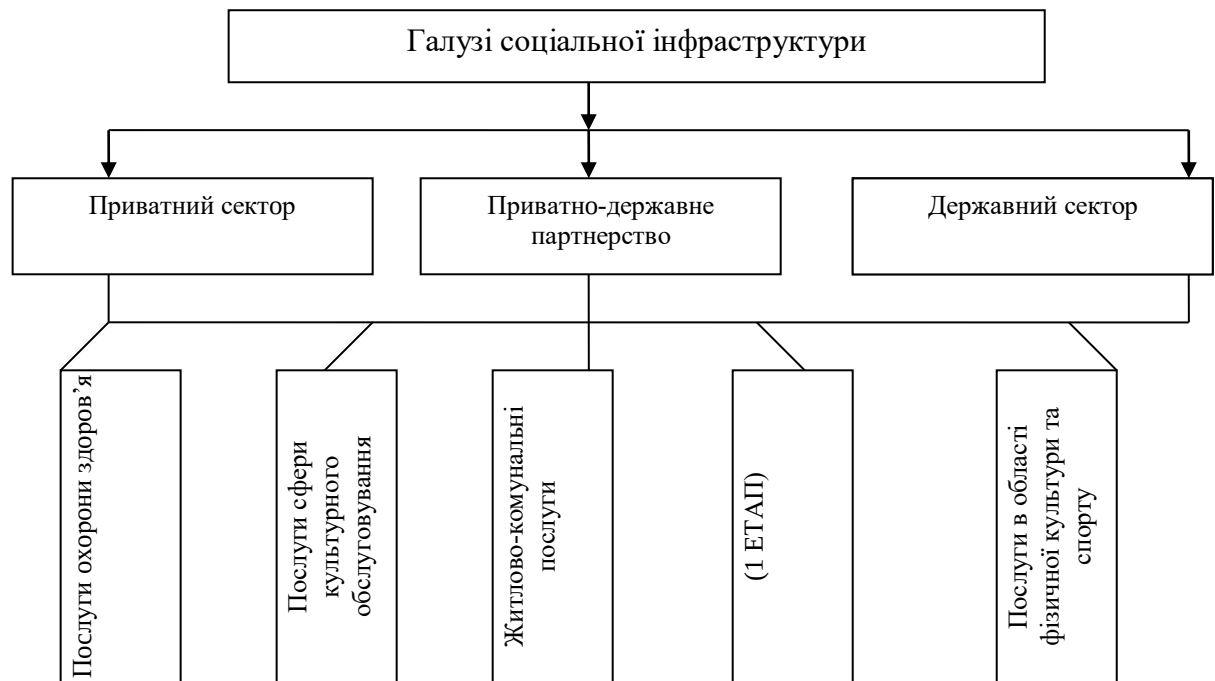

Рис. 1.2. Структура виробництва соціально значущих благ в галузях соціальної інфраструктури

З точки зору теорії суспільного сектора соціальна інфраструктура володіє певною специфікою, що дозволяє за певними ознаками розглядати послуги, що виробляються в її галузях, як суспільне благо [10].

Специфіка соціальної інфраструктури обумовлена функціонуванням та реалізацією соціально-економічних функцій, які вона виконує в сучасному суспільстві. Продукція, послуги галузей соціальної інфраструктури представляють собою безпосередні інвестиції в людський капітал (включає стан здоров'я населення, рівень його знань, умінь і культури, а також соціальний капітал, що включає систему привитих вихованням цінностей, що орієнтують людей на взаємну довіру і конструктивну співпрацю та заснований на цьому мережі сформованих суспільних зв'язків).

У цьому зв'язку важливо проаналізувати природу та особливості тих благ, які у вигляді послуг виробляються галузями соціальної інфраструктури та акумулюються, накопичуються людьми як людський капітал.

Наслідки від споживання освітніх послуг виявляються також благом не

тільки для безпосереднього споживача (підвищуючи рівень і якість його людського капіталу), але і для економіки і суспільства в цілому.

Необхідно відзначити, що освіта на сучасному етапі розвитку розглядається як базова складова людського капіталу, її визначають як саму динамічну та ефективну.

Житлу також властиві риси, як приватного, так і суспільного товару. Будучи приватним благом для споживача житлових послуг, як загальна житлова будова воно стає об'єктом інфраструктури, тобто суспільним благом.

Це можна віднести і до послуг, що надаються й іншими галузями соціальної сфери. Загальна грамотність та поінформованість, дані про людину і устрій світу, загальні моральні та духовні цінності, естетика міст і т.п. - ці та інші суспільні блага становлять необхідні умови сучасної людської діяльності.

Суспільні та приватні блага, що надаються галузями соціальної інфраструктури, взаємопов'язані і разом накопичуються у вигляді людського капіталу, який завжди персоніфікований. При цьому взаємопов'язані і блага, що надаються різними галузями цієї сфери. Вартісні витрати на формування людського капіталу можуть бути підраховані (з тією або іншою точністю), однак підрахунок грошового ефекту від цих витрат проблематичний, відповідно проблематично і визначення реальної вартості людського капіталу.

Тим не менш, можна з достовірністю стверджувати, що в розвинених країнах Заходу за останні півстоліття вартісна віддача від вкладень в людський капітал набагато перевищувала ці вкладення. Сумарний же ефект (вартісна віддача і віддача, пов'язана із зростанням тривалості життя, досягненням соціального ефекту, забезпеченням життєвого комфорту, підвищенням зовнішньої і внутрішньої безпеки тощо) взагалі не піддається вартісній оцінці.

Таке ставлення до витрат на освіту, охорону здоров'я призводить до

втрати конкурентоспроможності країни та її регіонів. Фактично ці витрати в сучасних умовах виступають не як витрати, а як інвестиції. Якщо в країні (регіоні) забезпечується високий стандарт життя, то кваліфіковані працівники повертаються з-за кордону, що є чинником забезпечення економічного зростання, який останнім часом визначається не стільки наявністю природних ресурсів, скільки наявністю кваліфікованих кадрів і середовищем, що дозволяє їм ефективно взаємодіяти.

Стан людського капіталу України на сьогодні є досить сумним. Населення скорочується, народжуваність знаходиться значно нижче рівня, необхідного для простого відтворення населення, відбувається значна трудова міграція. Причому ті, хто виїжджає, є носіями кращого людського капіталу, ніж ті, хто натомість прибуває в Україну. До того ж населення старіє, частка працездатного населення зменшується.

Значне зниження якості освіти та стану здоров'я призводить до нестачі кваліфікованих кадрів у всіх галузях економіки. Зменшення пропозиції робочої сили призводить до її здороження. Відповідно, Україна починає втрачати конкурентоспроможність за показником низької вартості робочої сили. За якістю людського капіталу Україна займає позиції восьмого десятку у світі.

У цьому зв'язку варто звернути увагу на міркування Ф. Факуями, який вважає, що хворобливе суперечливе становлення ринкової економіки у певних країнах, пов'язано, зокрема, зі сформованими звичками, як ось: залежність від держави, нездатність до компромісу, невміння здійснювати ефективні комунікації, відсутність навичок підприємництва [210].

Нові тенденції розвитку України та її регіонів пов'язані з переходом до економіки, заснованої на знаннях, підвищенням інтелектуальної активності в рамках окремих фірм і організацій - все це вимагає розробки й реалізації відповідної державної політики.

У цьому зв'язку важливо не тільки забезпечити економічне зростання, а й домогтися істотного підвищення добробуту громадян, якості їх життя,

поліпшити стан природного середовища, закласти умови сталого економічного зростання в майбутньому.

Виходячи з критерію сталого суспільного розвитку (який відображає інтереси всіх членів суспільства) необхідно визначити роль та місце інститутів галузей соціальної інфраструктури в економічній системі. Тут необхідно враховувати низку обставин.

По-перше, нерівність доходів не дозволяє ринковим способом розподіляти послуги галузей соціальної інфраструктури відповідно до реальних потреб населення і фірм. Визначений на основі ринкового платоспроможного попиту загальний обсяг вироблених і споживаних послуг галузей соціальної інфраструктури виявиться хронічно заниженими в порівнянні з оптимальним обсягом. Чим більш нерівномірно розподілений людський капітал у суспільстві, тим нижче його гранична ефективність. Це впливає не тільки із загального вчення про граничну ефективність інвестицій, але і із специфіки людського капіталу. Ефективність вкладень у здоров'я, освіту, культуру кожного члена спільноти тим вище, чим вище аналогічні показники у решти членів спільноти.

По-друге, частина населення і фірм, не маючи необхідної підготовки та досвіду, не відчуває відповідної потреби і тому висуває платоспроможний попит на послуги галузей соціальної інфраструктури в заниженому обсязі. Це може проявлятися в неуважності до свого здоров'я, здоров'я членів сім'ї, до їх освіти, культурного рівня і т.п.

По-третє, асиметричність інформації про зміст і якість послуг, якою володіють виробник і споживач, в ряді галузей соціальної інфраструктури настільки велика, що споживач не в змозі самостійно здійснювати обґрунтований вибір і потребує гарантій позаринкових організацій, підконтрольних споживачам.

По-четверте, у ряді випадків послуги галузей соціальної інфраструктури можуть пропонуватися тільки «в пакеті», що включає послуги освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури, наприклад,

послуги дошкільного виховання та шкільної освіти.

По-п'яте, на чималу частину соціальних послуг, що є суспільними благами, приватного платоспроможного попиту взагалі не існує.

Враховуючи природу благ, вироблених галузями соціальної інфраструктури, характер потреб в них суспільства та індивідів, соціально-економічну структуру господарства в цілому і зі специфіки технології в самих цих галузях, не можна покладатися на конкурентний ринок як механізм формування людського капіталу. При цьому необхідно враховувати і той факт, що наявність громадських благ - ключова умова існування економіки, заснованої на таких інститутах, як ринок або приватна власність. В іншому випадку витрати приватної специфікації і захисту прав власності можуть виявитися занадто високими для багатьох індивідів, а інші змушені будуть інвестувати значні ресурси в забезпечення винятковості доступу до своєї власності. Тут необхідно поряд з використанням елементів ринкового механізму використовувати неринкові форми розподілу частини послуг соціальної інфраструктури.

При цьому використання (в максимально можливій мірі) елементів ринкового механізму в галузях соціальної інфраструктури, виходячи з таких факторів, просто необхідно:

- стимулювання особистої зацікавленості та активності кожного індивіда в аспекті нагромадження людського капіталу, що вимагає підвищення якості та гнучкої диверсифікації соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб і ринкового попиту на різні види праці;
- стимулювання економії питомих витрат на виробництво соціальних послуг з боку як споживачів, так і виробників цих послуг;
- застосування ринкових методів у сфері соціальних послуг дозволяє встановити безпосередні ринкові зв'язки з «реальним» сектором, чинним на ринковій основі [141, 191, 228].

Можливість дії в галузях соціальної інфраструктури інститутів конкурентного ринку створюється тим, що значна частина вироблених тут

благ є приватними «привласнюються виключно покупцем» блага. Виробники комплексу послуг можуть конкурувати в своїх галузях за місце на відповідному ринку, а споживачі за можливість придбати право на користування цими послугами. Однак, враховуючи специфічний характер послуг галузей соціальної інфраструктури, тенденції до «сегментації» і часткової монополізації ринків тут діють з більшою силою, ніж у більшості галузей промисловості.

Наявність різнорідних груп факторів також ускладнює формування працездатної моделі поєднання ринкових і неринкових механізмів у галузях соціальної інфраструктури, яка б оптимізувала їх функціонування навіть за одним критерієм - підтримання та нарощування людського капіталу, однак насправді таких критеріїв набагато більше.

Об'єктивна необхідність державного реагування ринкових відносин тут ґрунтується на обмеженій можливості ринкової економіки у виробництві суспільних благ (товарів) - одного з найбільш спонукальних мотивів у діяльності держави у сфері економіки. Часто ринок не в змозі надати суспільний товар взагалі, або в достатній кількості, що і служить основним мотивом для діяльності держави в особі її органів. Ринкова система господарювання не забезпечує суспільство не тільки суспільними благами, але і деякими іншими товарами і послугами. У цьому випадку ми маємо справу з недосконалістю ринку, що має назву неповним ринком.

Необхідність перерозподілу доходів за допомогою держави витікає також з нездатності ринку розподілити доходи справедливо, що призводить до великих відмінностей у рівні доходів різних верств населення. Ринок володіє і іншими недоліками, які вимагають участі держави. Більшість сучасних економістів вважають, що ринок не належить до саморегульованої системи в силу об'єктивно властивих йому недоліків (недосконалості, неспроможності, вад), які не можна нівелювати без впливу з боку держави [82].

Особливістю ринкової організації економіки є те, що в певних

ситуаціях вона не здатна забезпечити саморегулювання, повернення в нормальний стан після занадто великих відхилень від нього, забезпечити рівновагу всіх елементів системи.

Ринкові механізми часом не тільки не усувають, але навпаки, здатні посилювати небажані явища в економіці. Недосконалості ринку компенсуються відповідними економічними функціями держави, адміністративним регулюванням і податковою політикою. Обмежена можливість саморегулювання ринку неминуче приводить до висновку про об'єктивне існування змішаної економіки, основу якої складають ринок, і державне регулювання.

У відповідності з теорією громадського сектору характеристика послуг галузей соціальної інфраструктури як змішаного економічного блага, об'єднуючого риси приватного та громадського товару, обумовлює об'єктивну необхідність державного регулювання діяльності цих галузей. Послуги, що розглядаються як соціальне благо, надаються державою населенню безкоштовно або за соціально низькими, доступними цінами. Більшість послуг є змішаними благами, коли безкоштовність наданих суспільно значущих послуг соціально вразливим верствам населення поєднується з платністю цих видів послуг для працездатної частини населення. Як зазначає Д. Львов, для будь-якої економіки істотним є дотримання необхідного і достатнього для ефективного функціонування принципу двоходове споживання важливих для життя людини і суспільства благ - освіти, охорони здоров'я, ЖКГ.

Виходячи з цього, основним завданням держави є конституювання інституційного середовища за допомогою заходів законодавчого і стимулюючого характеру, що створюють інституціональне поле, регулюють правові відносини у соціальній сфері.

Наприклад, інститутами, «вбудованими» в систему охорони здоров'я, є ціноутворення, форма оплати послуг медичних організацій, відносини власності, оплата праці.

Отже, інституціоналізація галузей соціальної інфраструктури являє собою суперечливий і тривалий процес, який потребує цілеспрямованого державного регулювання. Тільки комплексний, системний підхід до створення інституційної структури ринку соціальних послуг, формування законодавчої та нормативної бази, впровадження нових інвестиційно-фінансових технологій здатний підвищити ефективність функціонування послуг галузей соціальної інфраструктури в умовах ринку.

Галузі соціальної інфраструктури розвиваються як нормальні інститути ринкової економіки і як елементи економічної системи випробовують на собі вплив закономірностей і особливостей трансформаційної економіки, з усіма дисбалансами і суперечностями, які властиві таким системам. Аналіз тенденцій розвитку галузей соціальної інфраструктури свідчить про те, що в певних умовах комерціалізація (тобто використання ринкового механізму) може позитивно позначатися на процесах виробництва послуг у цих галузях. Проте одночасно існують і переконливі аргументи на користь того, що комерціалізація не повинна (з точки зору максимізації суспільного добробуту) здійснюватися в секторах, де витрати вимірювання якості занадто високі, тобто, перш за все, при виробництві довірчих благ, таких як, освіта та охорона здоров'я, оскільки потужні стимули, створювані ринком, можуть легко змістити зусилля виробників цих благ у сигнальну сферу, погіршуючи при цьому реальну якість відповідних послуг.

1.3. Система оціночних показників розвитку соціальної інфраструктури регіону

Найбільш точна оцінка існуючого стану соціально-економічних систем є однією з основних передумов їх успішних перетворень. В сучасних дослідженнях, присвячених проблемам розвитку найбільш значущих складових соціальної інфраструктури вказується на необхідність розробки системних методик оцінки на основі комплексного підходу, який би

гарантував, що всі основні елементи об'єктів соціальної інфраструктури охоплені системою оцінки. Тобто проблема забезпечення ефективних методичних підходів до оцінки соціальної інфраструктури і надалі залишається актуальною.

Сучасний стан соціальної інфраструктури в Україні та регіонах дозволяє зробити висновок про існування певних резервів її перспективного розвитку. Зокрема, це стосується формування системи прогнозування, планування, обліку та оцінки потреб у наданні різних видів соціальних послуг; оцінка ефективності діяльності закладів соціальної сфери; створення ринку послуг соціального характеру за допомогою залучення недержавних організацій до соціального обслуговування населення; формування державно-приватного партнерства; впровадження методики оцінки комплексності розвитку соціальної інфраструктури. Відповідно новими завданнями розвитку соціальної інфраструктури є: забезпечення комфортного середовища проживання; розвиток надійно працюючої системи пасажирського транспорту, що відповідає потребам населення і є доступною всім його верствам; створення умов для успішного розвитку альтернативних перевезень; розвиток якісної дорожньої мережі з урахуванням зростання міста; створення умов для повноцінного відпочинку і зміцнення здоров'я городян; створення умов для якісної роботи медичних установ з використанням нових технологій, для занять фізкультурою і спортом особам будь-якого віку, для реалізації цілісної міської культурної та освітньої політики, для організації відпочинку та зміцнення здоров'я дітей, розширення мережі дитячих дозвіллевих та спортивних центрів; створення інфраструктури реабілітаційних центрів та інтеграція інвалідів у суспільство; своєчасне проведення реконструкції та капітального ремонту будівель і споруд; забезпеченість об'єктів соціальної інфраструктури компетентним персоналом.

В даний час існує безліч підходів, орієнтованих на розробку і застосування різних методів оцінки соціально-економічного розвитку регіону

та його складової - соціальної сфери. Зокрема цікавим є індикативний підхід до оцінки розвитку соціальної інфраструктури, сформовано систему індикаторів розвитку, індексів (показників) та статистичних показників рівня життя населення регіону (рис. 1.3) [58, 59].

Рис. 1.3. Склад індикаторів розвитку соціальної інфраструктури регіону

Також на сформовані компоненти рівня життя, що залежать від розвитку певних видів соціальної інфраструктури [58, 59, 191, 199]:

- житлові умови, продовольча забезпеченість залежить від соціально-побутової інфраструктури (житлова, комунальна, побуту, торгівлі та громадського харчування);

- здоров'я, екологія, особиста безпека залежить соціально-оздоровчої інфраструктури (інфраструктура охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, туристичної, охорони навколишнього середовища, охорони

суспільного порядку);

- освіта та культура залежить від освітньо-духовної інфраструктури (освіти, розваг та відпочинку, духовна);
- демократія та участь залежить від суспільно-політичної інфраструктури (передвиборча, управління);
- Зв'язок залежить від комунікаційної інфраструктури (транспортна, зв'язку, телебачення, радіо, інформаційна);
- Добробут залежить від соціально-економічної інфраструктури (фінансово-кредитна, правова).

Розробка системи індикаторів розвитку соціальної інфраструктури базується на таких принципах [59]:

- 1) відображення системою індикаторів верхнього рівня дерева цілей стратегічного розвитку;
- 2) ієрархічність (співвідпорядкованість) побудови індикаторів;
- 3) узгодженість ключових індикаторів з міжнародними індикаторами стратегічного розвитку;
- 4) відповідність обраних індикаторів системі збору та обробки інформації, що використовується в державній статистичній звітності;
- 5) включення в систему насамперед індикаторів на макро-і мезорівні;
- 6) відносно невелика кількість індикаторів, що забезпечують їх достатність для комплексної характеристики основних процесів і моніторингу стратегічного розвитку.

Запропонована методика оцінки комплексності розвитку соціальної інфраструктури регіону для розрахунку показників ефективності соціального та економічного розвитку регіону представлена на рис. 1.4.

В основу розвитку соціальної інфраструктури має бути покладена програма заходів, спрямованих на приведення економічного забезпечення у відповідність з реальними фінансовими можливостями місцевого бюджету на основі диференційованого підходу при наданні соціальних послуг.

Економіко-математична модель побудови моделі оцінки впливу

розвитку регіональної соціальної інфраструктури на задоволеність споживачів рівнем життя може мати наступний принциповий вигляд:

$$y = f(K1, K2, K3),$$

де K1 - інтегральне значення коефіцієнтів, що характеризують стан сфери освіти;

K2 - інтегральне значення коефіцієнтів, що характеризують стан сфери охорони здоров'я;

K3 - інтегральне значення коефіцієнтів, що характеризують стан сфери культури, спорту, туризму.

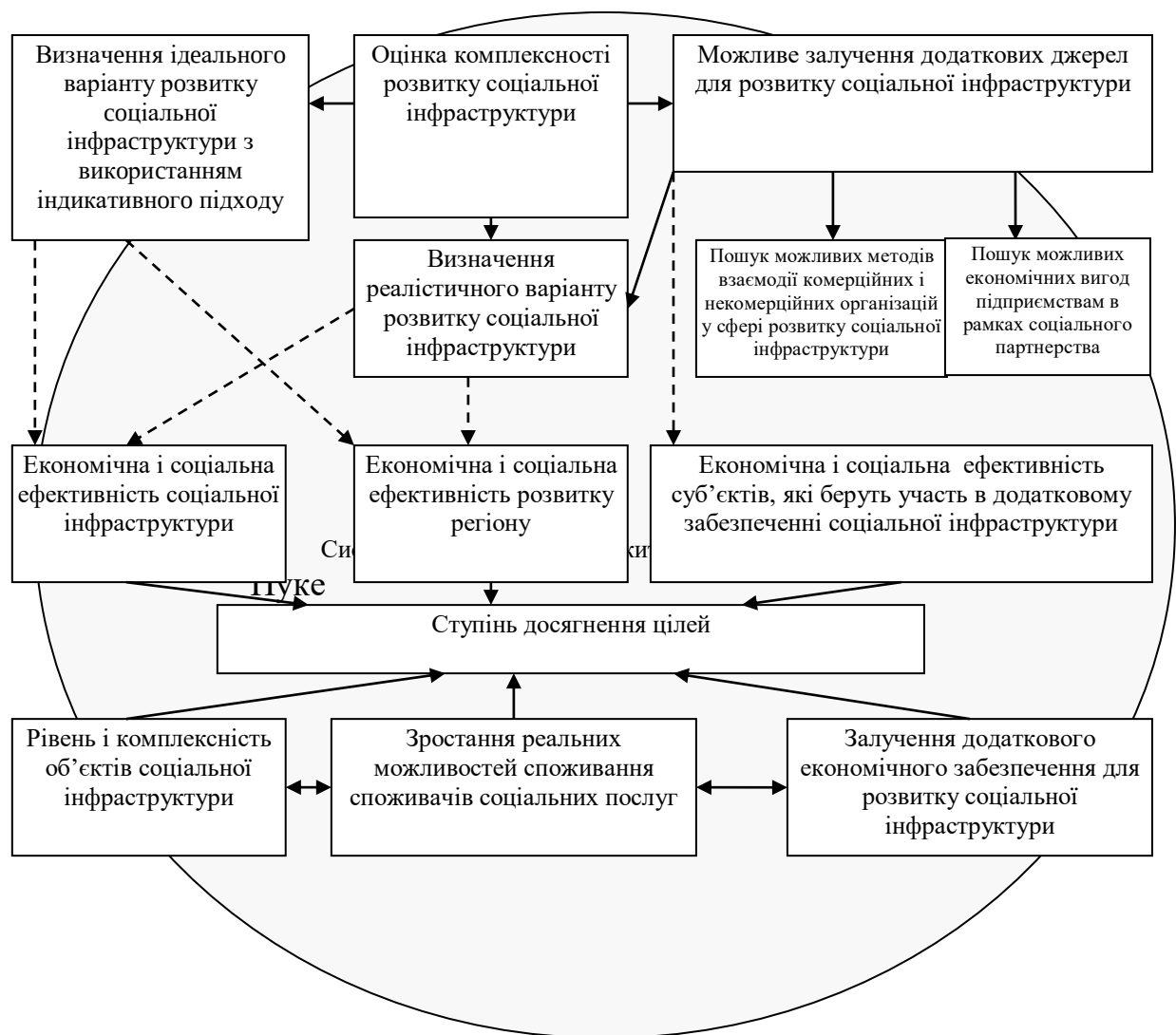

Рис. 1.4. Оцінка комплексності розвитку соціальної інфраструктури регіону

Визначення даних показників засноване на розрахунку інтегральних коефіцієнтів стану сфери освіти, сфери охорони здоров'я, сфери культури, спорту, туризму. Розрахунок інтегральних коефіцієнтів проводиться згідно методикою, яка передбачає первинний розрахунок часткових показників (табл. 1.3).

У вітчизняній та зарубіжній науці і практиці застосовуються різноманітні методичні підходи до оцінки стану і розвитку регіональних соціально-економічних систем.

На основі аналізу існуючих методик виявлено їх основні прийоми та відмінні процедури при цьому:

- 1) застосування процесу оптимізації цільових показників (багатоцільова або оптимізація головного індикатора);
- 2) використання методу інтегрування і побудови зведених показників (з використанням рейтингових, бальних оцінок, нормованих показників);
- 3) застосування компаративного аналізу як порівняння часткових і / або інтегрованих показників з різними умовами, ознаками, періодами часу і т.д. (зі середньо державним еталоном; з лідером за вибіркою; зі світовим лідером; з іншими регіонами та ін.)

Доцільним є використання комплексу методів для оцінки рівня розвитку та доступності соціальної інфраструктури регіонів, відмінності якого полягають у наступному:

- 1) визначення кількісних характеристики (показники) соціальної інфраструктури, що розкривають особливості територіальної локалізації; галузевої та об'єктної структури; орієнтації на споживача;
- 2) виявлення специфіки розвитку соціальної інфраструктури в розрізі регіонів;
- 3) використання система показників, що відображає об'єктивні і суб'єктивні оцінки розвитку інфраструктури;
- 4) застосування методів інтегрування і компаративного аналізу.

Таблиця 1.3

Складові інтегральних значень коефіцієнтів, що характеризують стан соціальної інфраструктури сфери освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, туризму

Складові інтегрального коефіцієнта	Показники, що інтегруються
1. Складові інтегрального значення коефіцієнта, які характеризують стан сфери освіти	
1.1. Рівень якості матеріально-технічної бази закладів освіти (K_{oc1})	1.1.1. Доля освітніх закладів, які забезпечені прогресивними видами обладнання у загальній кількості освітніх закладів регіону
1.2. Рівень якості персоналу сфери освіти (K_{oc2})	1.2.1. Ступінь академічної кваліфікації викладачів та наукових співробітників навчальних закладів
1.3. Рівень якості підготовки студентів вищої і середньої професійної освіти (K_{oc3})	1.3.1. Питома вага випускників, що захистили кваліфікаційні роботи на позитивні оцінки із загальної кількості випускників.
1.4. Рівень якості підготовки учні у загальноосвітніх навчальних закладах (K_{oc4})	1.4.1. Питома вага учнів, що отримали за результатами випускних іспитів (тестів) позитивні оцінки із загальної кількості випускників.
1.5. Рівень якості поза навчальної діяльності у закладах освіти (K_{oc5})	1.5.1. Відсоток учасників наукових товариств, клубів, кружків від загальної кількості учнів
1.6. Доступність платних послуг освіти для споживачів (K_{oc6})	1.6.1. Питома вага споживачів, що мають можливість користуватися платними послугами освіти.
$K_{интос} = \sqrt[6]{K_{oc1} \times K_{oc2} \times K_{oc3} \times K_{oc4} \times K_{oc5} \times K_{oc6}}$	
2. Складові інтегрального значення коефіцієнта, який характеризує стан сфери охорони здоров'я	
2.1. Коефіцієнт стану матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я ($K_{зд1}$)	2.1.1. Питома вага закладів охорони здоров'я, які забезпечені прогресивними видами обладнання в загальній кількості закладів охорони здоров'я
2.2. Рівень здоров'я населення регіону ($K_{зд2}$)	2.2.1. Рівень захворюваності
2.3. Задоволеність населення якістю надання медичної допомоги ($K_{зд3}$)	2.3.1. Питома вага населення, які задоволені якістю надання медичної допомоги із загальної кількості опитаних
2.4. Доступність платних медичних послуг для населення регіону ($K_{зд4}$)	2.4.1. Питома вага споживачів, що мають можливість користуватися платними медичними послугами в загальній кількості опитаних
2.5. Рівень оснащення медичних закладів лікувально-діагностичним обладнанням ($K_{зд5}$)	2.5.1. Питома вага оснащення медичних закладів лікувально-діагностичним обладнанням відповідно плану оснащення
2.6. Рівень кваліфікації персоналу сфери охорони здоров'я ($K_{зд6}$)	2.6.1. Питома вага працівників сфери охорони здоров'я, що успішно пройшли планову атестацію і підтвердили кваліфікацію із загальної кількості атестованих
$K_{интзд} = \sqrt[6]{K_{зд1} \times K_{зд2} \times K_{зд3} \times K_{зд4} \times K_{зд5} \times K_{зд6}}$	
3. Складові інтегрального значення коефіцієнта, що характеризує стан сфери культури, спорту, туризму	
3.1. Рівень якості основних фондів установ культури, спорту, туризму ($K_{кст1}$)	3.1.1. – Знос основних фондів установ культури, спорту, туризму за кошти місцевого бюджету
3.2. Рівень фінансування установ культури, спорту, туризму за кошти місцевого бюджету ($K_{кст2}$)	3.2.1. Питома вага фінансування закладів установ культури, спорту, туризму за кошти місцевого бюджету з коштів місцевого бюджету від загального обсягу фінансування
3.3. Рівень якості персоналу, що надає послуги у сфері освіти, культури, спорту, туризму ($K_{кст3}$)	3.3.1. Питома вага працівників, що мають профільну вищу або середню спеціальну освіту в загальній кількості працівників
3.4. Рівень реалізації заходів у сфері культури, спорту, туризму ($K_{кст4}$)	3.4.1. Питома вага реалізованих заходів, що проведені установ культури, спорту, туризму за кошти місцевого бюджету із загальної кількості запланованих за період
3.5. Рівень інформатизації закладів сфери культури, спорту, туризму ($K_{кст5}$)	3.5.1. Питома вага установ культури, спорту, туризму за кошти місцевого бюджету, що впроваджують інформаційні технології
3.6. Доступність послуг сфери культури, спорту, туризму ($K_{кст6}$)	3.6.1. Питома вага споживачів, що мають можливість користуватися послугами установ культури, спорту, туризму за кошти місцевого бюджету із загальної кількості опитаних
$K_{инткст} = \sqrt[6]{K_{кст1} \times K_{кст2} \times K_{кст3} \times K_{кст4} \times K_{кст5} \times K_{кст6}}$	

Складено на основі джерел: 57, 58, 59, 191

Комплекс методик може включати:

1) методику оцінки економічних умов, що впливають на розвиток соціальної інфраструктури, що дозволяє виявити особливості, пов'язані з її територіальною локалізацією;

2) методику оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури на прикладі охорони здоров'я та освіти (об'єктно-галузева структура);

3) методику оцінки доступності соціальної інфраструктури для населення регіону, яка дозволяє оцінити, наскільки розвиток соціальної інфраструктури враховує потреби і можливості людей, що проживають в регіоні. Вживаний інструментарій по кожному методичному напрямку представлений на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Методики оцінки розвитку соціальної інфраструктури регіону

Методика оцінки економічних умов, що впливають на розвиток

соціальної інфраструктури, включає наступні етапи: формування системи показників; розрахунок індексів для приведення показників у порівнянний вид; визначення інтегрованого показника; оцінка економічних умов і компаративний аналіз. В рамках першого етапу можуть бути застосовані наступні показники: валовий регіональний продукт на душу населення (рівень економічного розвитку регіону); бюджетна забезпеченість регіону на душу населення (фінансові можливості регіону (його бюджету) в цілому і можливості надання соціальних послуг населенню, в тому числі на безоплатній основі); середньодушові грошові доходи населення регіону (фінансові можливості населення регіону в цілому і можливості придбання послуг, що надаються соціальною інфраструктурою зокрема); коефіцієнт відтворення населення (демографічні умови регіону, які спричиняють потреби регіону у соціальній інфраструктурі); коефіцієнт рівномірності розподілу доходів населення (рівнодоступність для населення об'єктів і послуг, що надаються соціальною інфраструктурою регіону).

Зазначена система показників характеризує умови, що склалися в регіоні і які роблять вплив на розвиток соціальної інфраструктури, як територіально локалізованої підсистеми регіону.

На другому етапі для приведення показників у порівнянний вид і порівняння по регіонах розраховані індекси показників по відношенню до середньодержавного значенням.

На третьому етапі для підсумкової характеристики впливу економічних умов визначається інтегрований показник.

Інтегровані та часткові показники використовуються для динамічного порівняння економічних умов регіонів (четвертий етап).

У роботі досліджуються такі види інфраструктури, які, забезпечують надання базових, засадничих послуг населенню, які безпосередньо впливають на розвиток людського потенціалу, а саме: послуги освіти та охорони здоров'я, що дозволило врахувати принцип структурності в галузевому розрізі.

Для оцінки об'єктів соціальної інфраструктури (освіти та охорони здоров'я) та їх розвитку в регіонах використана наступна система показників: потужність лікарняних установ регіону, лікарняних ліжок на 10 тис. чол. населення регіону (поточна здатність (можливість) лікарняних установ регіону задовольняти потреби населення); потужність лікарських амбулаторно-поліклінічних установ регіону, відвідувань за зміну на 10 тис. чол. населення регіону (поточна здатність (можливість) лікарських амбулаторно - поліклінічних установ регіону задовольняти потреби населення); інвестиції регіону в охорону здоров'я на душу населення, тис. грн. на чол. (можливості розвитку соціальної інфраструктури в сфері охорони здоров'я, інвестиційна активність регіону в сфері охорони здоров'я), введення в дію лікарняних установ регіону, ліжок на 100 тис. чоловік населення регіону (рівень розвитку (створення нових) лікарняних установ регіону); введення в дію лікарських амбулаторно - поліклінічних установ регіону, відвідувань за зміну на 100 тис. чоловік населення регіону (рівень розвитку (створення нових) лікарських амбулаторно - поліклінічних установ регіону); охоплення дітей дошкільними освітніми установами регіону, частка від чисельності дітей відповідного віку в регіоні (поточна здатність (можливість) дошкільних освітніх установ регіону задовольняти потреби населення); охоплення загальноосвітніми установами регіону, частка учнів загальноосвітніх установ від загальної чисельності населення регіону (поточна здатність (можливість) загальноосвітніх установ регіону задовольняти потреби населення); забезпеченість загальноосвітніх установ регіону персональними комп'ютерами, на 100 учнів припадає робочих місць з ЕОМ (можливість отримання освітніх послуг з використанням більш прогресивних технологій, способів навчання); охоплення установами професійної освіти регіону (поточна здатність (можливість) закладів професійної освіти регіону різних видів задовольняти потреби населення); інвестиції регіону в освіту на душу населення, тис. грн. на чол. (можливості розвитку соціальної інфраструктури у сфері освіти, інвестиційна активність

регіону в сфері освіти); введення в дію дошкільних установ регіону, місць на 10 тис. дітей дошкільного віку регіону (рівень розвитку (створення нових) дошкільних установ регіону); введення в дію загальноосвітніх установ, учнівських місць на 10 тис. дітей шкільного віку регіону (рівень розвитку (створення нових) загальноосвітніх установ регіону [91].

Запропонована система показників дозволяє оцінити рівень розвитку соціальної інфраструктури регіону (наприкладі сфери охорони здоров'я та освіти) і виявити її можливості з розвитку людського потенціалу на основі інвестицій у соціальну інфраструктуру.

Враховуючи той факт, що розвиток соціальної інфраструктури орієнтований на споживача, недостатньо оцінити територіальні та об'єктно-галузеві особливості її розвитку, необхідна оцінка безпосереднього споживача послуг цієї інфраструктури. У зв'язку з чим існує інтегрований показник доступності соціальної інфраструктури, що дозволяє врахувати потреби населення. «Доступність» (що припускає наявність об'єкта і можливість його використання) досліджується в галузевому розрізі (у сфері охорони здоров'я та освіти) і оцінюється за допомогою включення трьох складових: територіальної, фінансової та об'єктної доступності. Система показників, що дозволяє здійснити оцінку доступності інфраструктури охорони здоров'я та освіти відображено в табл. 1.4 [91].

Таблиця 1.4

**Показники, що характеризують доступність соціальної
інфраструктури з позиції споживачів**

№ з/п	Показник	Який аспект соціальної інфраструктури характеризує	Як визначається споживачем
1.	Територіальна доступність	Територіальну локалізацію	Зручністю транспортних маршрутів, кроковою доступністю
2.	Фінансова доступність	Орієнтацію на споживача	Вартістю послуг і можливістю їх придбання
3.	Об'єктна доступність	Об'єкти соціальної інфраструктури	Фактом наявності об'єктів на території

При оцінці доступності соціальної інфраструктури в сфері охорони

здоров'я повинна враховуватись наявність і можливість отримати послуги лікарняних та амбулаторно-поліклінічних установ; в сфері освіти - наявність і можливість отримати послуги наступних освітніх установ: дошкільних, загальноосвітніх установ початкової, середньої та вищої професійної освіти.

Методика оцінки доступності соціальної інфраструктури для споживачів включає кілька етапів:

- 1) проведення моніторингу думки населення регіону для отримання первинної інформації про доступність соціальної інфраструктури;
- 2) оцінка трьох виділених параметрів доступності в балах (по кожній сфері);
- 3) визначення зведеного (інтегрованого) показника доступності соціальної інфраструктури за допомогою підсумовування бальних оцінок приватних параметрів (по кожній сфері);
- 4) визначення рівня доступності на основі введеної оціночної шкали.

Так як етапи і методичний підхід до визначення бальної оцінки доступності для сфери освіти та охорони здоров'я аналогічні, то для отримання загальної оцінки досить підсумовувати результати. При необхідності методика дозволяє провести оцінку і компаративний аналіз в динаміці.

Таким чином, застосування комплексу методик дозволяє:

- 1) оцінити економічні умови і рівень розвитку соціальної інфраструктури (у сфері охорони здоров'я та освіти) у розрізі регіону, з урахуванням особливостей територіальної локалізації і об'єктно-галузевої структури;
- 2) здійснити ранжування регіонів та їх класифікацію за різними ознаками з метою виявлення тих з них, які потребують державної підтримки реалізації політики розвитку інфраструктури;
- 3) визначити рівень збалансованості / незбалансованості розвитку галузей соціальної інфраструктури з метою виявлення резерву можливостей для досягнення синергетичного ефекту від функціонування соціальної

інфраструктури;

4) дослідити розвиток соціальної інфраструктури регіонів у динаміці, визначаючи траєкторію і вектор її розвитку, а саме: на яких галузях (освіта або охорона здоров'я) концентрувати зусилля для розвитку людського потенціалу населення регіону;

5) оцінити рівень доступності соціальної інфраструктури для населення з метою конкретизації напрямків і структурних пріоритетів подальшого розвитку соціальної інфраструктури регіонів.

Використання комплексу методик з оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури на регіональному рівні сприятиме становленню в регіонах України системи управління розвитком соціальної інфраструктури регіонів.

Окремої оцінки заслуговує модель оцінки впливу елементів процесу надання послуг освіти на задоволеність споживачів рівнем життя. Наприклад, доцільним є розгляд освітньої послуги в трьох аспектах: з позиції окремого індивідуума; з позиції ринку праці в особі реальних і потенційних роботодавців; з позиції виробників освітньої послуги. Задоволеність споживачів освітньою організацією та роботодавців якістю підготовки фахівців, що випускаються вимірюється за допомогою індикаторів (критеріїв) і відстежуються емпірично завдяки спеціально розробленим питанням анкет.

Задоволеність споживачів і роботодавців за кожним критерієм розраховується за такою формулою:

$$Z(\%) = \frac{I \times B}{(I \times B)_{\max}} \times 100\%$$

де, I - середнє значення виконання критеріїв або факторів задоволеності, включених в анкету або опитувальний лист споживача;

B - середнє значення важливості (або ступеня відповідності очікуванням).

Опитування споживачів послуги необхідно проводити за сукупністю характеристик освітньої послуги, які стосуються її здатності задовольняти встановлені або передбачувані потреби (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Показники інтегрального значення коефіцієнтів, що характеризують задоволеність споживачів послугами освіти, роботодавців та виробників послуг

Напрямок оцінки	Інтегровані показники
1. Складові інтегрального значення коефіцієнта, що характеризує задоволеність споживачів	1.1. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «відчутність» (K_{yn1})
	1.2. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «надійність» (K_{yn2})
	1.3. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «чуйність» (K_{yn3})
	1.4. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «доступність» (K_{yn4})
	1.5. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «розуміння» (K_{yn5})
	1.6. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «комунікабельність» (K_{yn6})
	1.7. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «довіра» (K_{yn7})
	1.8. Коефіцієнт задоволеності виконанням критерію «ввічливість» (K_{yn8})
2. Складові інтегрального значення коефіцієнту, що характеризує задоволеність роботодавців якістю підготовки спеціалістів	2.1. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю ціннісно-орієнтаційних компетенцій (K_{yp1})
	2.2. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю компетенцій самоосвіти (K_{yp2})
	2.3. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю предметно-інформаційних компетенцій (K_{yp3})
	2.4. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю діяльнісно-комунікативних компетенцій (K_{yp4})
	2.5. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю компетенцій соціально-трудової діяльності (K_{yp5})
	2.6. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю компетенцій самоорганізації (K_{yp6})
	2.7. Коефіцієнт задоволеності роботодавців сформованістю загальнокультурних компетенцій (K_{yp7})
3. Складові інтегрального значення коефіцієнта, що характеризує задоволеність виробників освітніх послуг внутрішньою мотивацією та результатами власної праці	3.1. Рівень задоволеності станом морального стимулювання (K_{ynp1})
	3.2. Рівень задоволеності станом матеріального стимулювання (K_{ynp2})
	3.3. Рівень задоволеності виробників освітніх послуг визнанням їхньої праці вищим керівництвом (K_{ynp3})
	3.4. Рівень задоволеності виробників освітніх послуг визнанням їх окремої особистості (K_{ynp4})
	3.5. Ступінь використання позитивних мотиваторів у стимулюванні трудової діяльності виробників освітніх послуг (K_{ynp5})
	3.6. Рівень задоволеності умовами праці виробників освітніх послуг (K_{ynp6})
	3.7. Ступінь прозорості критеріїв оцінки внеску виробників освітніх послуг у діяльність організації (K_{ynp7})
	3.8. Рівень задоволеності виробників освітніх послуг реалізацією власного творчого потенціалу (K_{ynp8})
	3.9. Рівень гласності результатів роботи виробників освітніх послуг, зайнятих у процесі надання послуг та управлінні ним, що заслужили заохочення (K_{ynp9})

Модель дозволяє прогнозувати задоволеність споживачів рівнем життя при зміні показників, що входять в структуру інтегральних коефіцієнтів, що характеризують стан елементів процесу надання послуг освіти [57].

Розроблена модель оцінки впливу стану елементів процесу надання

послуг освіти на задоволеність споживачів рівнем життя дозволяє визначити можливий рівень задоволеності споживачів при різних станах функцій управління.

Розкрито та обґрунтовано доцільність застосування індикативного підходу з урахуванням конкретизованих завдань, заснованого на застосуванні системи індикаторів стратегічного розвитку соціальної інфраструктури та сприяє здійсненню моніторингу та аналізу темпів досягнення цілей стратегічного розвитку соціальної інфраструктури регіону. Запропоновані методичні підходи є основою для розрахунку показників соціально-економічної ефективності соціальної інфраструктури регіону.

В даний час в Україні гостро стоять питання підвищення ролі людини в економічному розвитку, поліпшення умов життєдіяльності населення. Соціально-економічний розвиток повинен мати чітко виражену соціальну спрямованість, при цьому найважливіша роль у формуванні людського потенціалу відводиться регіонам.

Найважливішими серед характеристик, що формують економічні і соціальні орієнтири розвитку регіону як системи, є галузева структура економіки і трудові ресурси. При цьому економічний розвиток дозволяє поліпшити рівень і якість життя населення, створити умови для кількісного та якісного нарощування людського потенціалу. Одним з інструментів досягнення такої мети є розвиток соціальної інфраструктури.

Методологічною основою дослідження розвитку соціальної інфраструктури є комплексний підхід, оснований на використанні системного, еволюційного і синергетичного підходів, які застосовуються як до дослідження регіонів, так і до дослідження соціальної інфраструктури, що дозволило розширити уявлення про сутність, роль і особливості її розвитку.

У рамках авторської трактування територіальна локалізація соціальної інфраструктури як одна з її характеристик розкрита в наступних теоретичних положеннях [106]:

Соціальна інфраструктура як підсистема регіону, обмежена

адміністративними межами регіону, має властивість територіальної відповідності;

Життєдіяльність людей характеризується територіальним розміщенням та «прихильністю», як з позиції проживання, так і здійснення трудової діяльності. Послуги, що надаються за допомогою соціальної інфраструктури регіону, орієнтовані на населення, яке є основним споживачем інфраструктурних послуг, які, відповідно, повинні бути територіально доступні місцевому населенню.

Обмежена транспортабельність послуг, що надаються соціальною інфраструктурою; тобто всі об'єкти повинні знаходитися в рамках територіальної доступності для населення (локалізовані в регіоні).

Галузева і об'єктна структура як характеристика соціальної інфраструктури розглядається в наступному контексті [106]:

соціальна інфраструктура є самостійною сукупністю галузей, що задовольняють потреби кінцевого споживача (населення), платоспроможність якого стимулює ріст ВРП, на відміну від виробничої, що грає у відтворювальному процесі допоміжну роль;

потреби населення різноманітні, відповідно різноманітні і галузі соціальної інфраструктури;

об'єкти соціальної інфраструктури формують матеріально-речову базу як основу функціонування галузей соціальної інфраструктури, що постачають соціальні послуги населенню регіону;

послуги, надані соціальною інфраструктурою, не є взаємозамінними, більша їх частина надається на індивідуальній основі, відповідно галузі та об'єкти інфраструктури взаємодоповнюють, в силу чого для розвитку людського потенціалу вся сукупність галузей має бути присутня в регіоні.

Орієнтація на споживача послуг соціальної інфраструктури є характеристикою, яка визначає динамізм соціальної інфраструктури:

зміна потреб у часі призводить до розширення видового різноманіття об'єктів соціальної інфраструктури;

розвиток людського потенціалу зумовлює розширення вибору послуг, що надаються соціальною інфраструктурою, і підвищення їх доступності для жителів регіону.

Розвиток соціальної інфраструктури регіону трактується як процес зміни галузевої та / або об'єктної структури в напрямку реалізації її основних характеристик: вдосконалення територіальної локалізації; поліпшення галузевої та об'єктної структури; концентрація результатів функціонування на адекватність інтересам споживача, що забезпечує розвиток людського потенціалу населення регіону.

В результаті розвитку соціальної інфраструктури як підсистеми регіону виникає нова якість стану системи, що сприяє формуванню синергетичних ефектів, що проявляються при взаємовпливі підвищення забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури на розвиток людського потенціалу і їх спільному впливі на економічні умови в регіоні, прискорення його соціально-економічного розвитку.

З метою розкриття теоретичного змісту і ролі соціальної інфраструктури регіону доцільним є застосування методології дослідження, що полягає в застосуванні комплексу підходів: системного, еволюційного, синергетичного (табл. 1.6).

Застосування еволюційного підходу дозволило виявити особливості розвитку соціальної інфраструктури: наступність, безперервність розвитку з урахуванням потреб населення, - які, з одного боку, зумовлюються створеними в регіоні умовами, з іншого, зміною в часі системою потреб жителів регіону.

Системний підхід реалізується при аналізі соціальної інфраструктури як підсистеми регіону через врахування особливостей регіональної, територіальної локалізації, галузевої структури, а також інтересів населення, яке має потреби, що не володіють властивістю взаємозамінності і певною мірою зумовлюються місцем проживання, що обґрунтовує необхідність розвитку всієї сукупності взаємодоповнюючих один одної галузей і об'єктів

соціальної інфраструктури в регіоні.

Синергетичний підхід доводить теоретичне положення, згідно з яким виконання соціальною інфраструктурою найважливіших функцій і її збалансований розвиток створюють кумулятивний ефект, покращують економічні можливості регіону (вплив на економічно активне населення) і соціальні умови (підвищення рівня освіти та здоров'я мешканців регіону) за рахунок розширення можливостей для розвитку людського потенціалу.

Таблиця 1.6

Характеристики та особливості розвитку соціальної інфраструктури регіону (в рамках використовуваних методологічних підходів)

Характеристики соціальної інфраструктури	Методологічні підходи		
	еволюційний	системний	синергетичний
Територіальна локалізація	Наступність у розвитку соціальної інфраструктури (концентрація і нарощування)	Врахування особливостей конкретного регіону (соціальна інфраструктура - підсистема регіону)	Збільшення вкладу галузей соціальної інфраструктури в економічний розвиток регіону та створення ВРП
Галузева і об'єктна структура	Безперервність розвитку галузей і об'єктів соціальної інфраструктури, що характеризується трансформаційними системними перетвореннями	Розвиток сукупності галузей і об'єктів на основі принципу взаємодоповнюваності, взаємозв'язку, взаємовпливу	Досягнення синергетичного ефекту від збалансованого розвитку галузей соціальної інфраструктури як для економіки, так і для населення регіону
Орієнтація на інтереси споживача	Зміна потреб споживачів в часі (створення запиту на нові об'єкти або на рівень розвитку соціальної інфраструктури)	Облік системи потреб населення на послуги соціальної інфраструктури	Розширення можливостей для розвитку людського потенціалу

Складено за джерелом [106]

Виявлено функції соціальної інфраструктури в механізмі розвитку регіону, що забезпечують результати її функціонування, адекватні сучасному етапу розвитку регіонів України (рис. 1.6) [106].

Соціальна інфраструктура регіону як підсистема регіону насамперед, функціонує для задоволення потреб населення регіону (системний підхід). Наступність і безперервність розвитку соціальної інфраструктури сприяють створенню і поліпшенню умов для життя і діяльності людей, що проживають в регіоні (еволюційний підхід).

Соціальна інфраструктура здатна забезпечити розширене відтворення, отже, створити умови для розвитку людського потенціалу регіону, підвищуючи тим самим якість трудових ресурсів (синергетичний підхід).

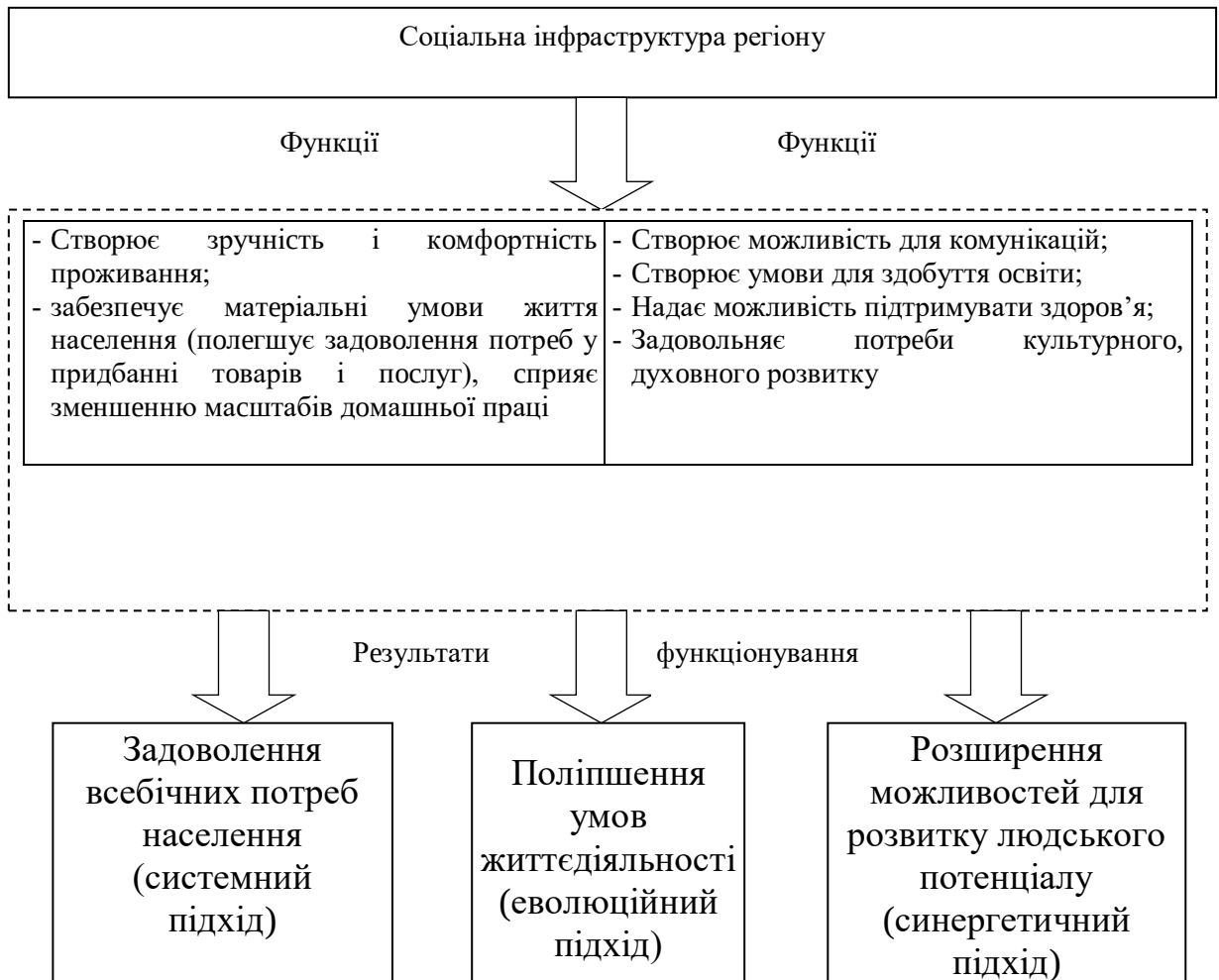

Рис. 1.6. Функції та результати функціонування соціальної інфраструктури регіону

Загальний вплив соціальної інфраструктури полягає в тому, що при цілеспрямованому, безперервному і збалансованому розвитку соціальна інфраструктура здатна стати стратегічним чинником, що прискорює соціально-економічний розвиток регіону, що підвищує рівень і якість життя населення.

Висновки до розділу 1.

Систематизація та класифікація її елементів є необхідною умовою комплексного, системного підходу до формування даного сектору економіки, що передбачає взаємозв'язок його галузей, видів діяльності та об'єктів, їх пропорційний взаємопов'язаний розвиток, обґрунтування і виділення пріоритетів.

Соціально-економічна інфраструктура визначена нами як територіальний комплекс галузей і підгалузей виробничої і невиробничої сфер народного господарства, що забезпечує необхідні умови функціонування матеріального виробництва та життєдіяльності населення за допомогою надання різного роду виробничих і соціальних послуг.

Існує два основних підходи до визначення сутності соціальної інфраструктури; матеріально-речовий (галузевий) і функціональний. Якщо для першого характерно уявлення, що загальні умови, які забезпечують життєдіяльність населення, створюються сукупністю матеріально-речових елементів різних галузей соціальної інфраструктури, то в другому значна роль у цьому процесі відводиться розумінню діяльності з надання соціальних послуг як кінцевого результату функціонування соціальної інфраструктури.

Розвиток соціальної інфраструктури регіону дозволяє створювати фундамент для підтримки соціально-економічних прав і гарантій населення, допомагає забезпечити і зберегти доступність соціальних послуг та сприяти максимальному наближенню об'єктивних потреб до ресурсних можливостей

регіону, проте яку не можна розглядати у відриві від установок, ціннісних орієнтирів населення, окремих його груп і об'єднань.

З метою визначення функціонального призначення соціальної інфраструктури здійснено систематизацію та узагальнення соціальних послуг залежно від різних ознак класифікації, а саме: за ступенем охоплення потреб, за галузевим охопленням потреб, за способом надання суспільних благ, за формами участі держави, за роллю послуг у сфері обслуговування, за комплексністю надання соціальних послуг, за призначенням використання, за місцем надання соціальних послуг, за типом контактів споживача і постачальника, за типом споживачів, за ступенем присутності матеріальних елементів, за регулярністю надання, за ступенем обов'язковості, за ступенем інтелектуалізації діяльності. Базовими функціями соціальної інфраструктури є соціальна функція, яка орієнтується на задоволення прямих життєвих потреб населення; економічна – коли відбувається розподіл і споживання суспільних благ; соціалізації, яка створює можливість формування соціального простору, гуманістична – коли людині забезпечуються умови для нормальної життєдіяльності, гідного рівня і якості життя; виховна, яка у цілому визначає характер поведінки індивіда в суспільстві; гедоністична, коли функціонування соціальної інфраструктури, стабільність чи розбалансованість соціального простору обумовлюються мірою задоволеності населення умовами життєдіяльності.

Кожна галузь соціальної інфраструктури, як інститут, утворює механізм функціонування суб'єктів, які взаємодіють на основі специфічних господарських інтересів, пов'язаних з особливостями виробленої продукції, має певну інституційну структуру у формі певного впорядкованого набору інститутів, що створюють матриці економічної поведінки, встановлюють обмеження для господарюючих суб'єктів в рамках тієї чи іншої системи координації господарської діяльності.

У роботі запропоновано застосування індикативного підходу до оцінки

розвитку соціальної інфраструктури та сформовано систему індикаторів розвитку основних галузей соціальної інфраструктури, індексів (показників) та статистичних показників рівня життя населення регіону, які базуються на принципах: відображення системою індикаторів верхнього рівня дерева цілей стратегічного розвитку; ієрархічності (співвідпорядкованості) побудови індикаторів; узгодженості ключових індикаторів з міжнародними індикаторами стратегічного розвитку; відповідності обраних індикаторів системі збору та обробки інформації, що використовується в державній статистичній звітності; включення в систему насамперед індикаторів на макро- і мезорівні; відносно невеликої кількості індикаторів, що забезпечують їх достатність для комплексної характеристики основних процесів і моніторингу стратегічного розвитку. Визначено склад компонентів рівня якості життя, що залежать від розвитку певних видів соціальної інфраструктури: житлові умови, продовольча забезпеченість – від соціально-побутової інфраструктури; здоров'я, екологія, особиста безпека – від соціально-оздоровчої; освіта та культура освітньо-духовної інфраструктури; демократія та участь – від суспільно-політичної інфраструктури; зв'язок – від комунікаційної інфраструктури; добробут – від соціально-економічної інфраструктури.

В основу розвитку соціальної інфраструктури має бути покладена програма заходів, спрямованих на приведення економічного забезпечення у відповідність з реальними фінансовими можливостями місцевих бюджетів на основі диференційованого підходу при наданні соціальних послуг.

РОЗДІЛ 2.

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНУ: РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ

2.1. Організаційно-управлінські аспекти формування та розвитку регіональних соціально-інфраструктурних комплексів

Оскільки соціальна інфраструктура функціонально орієнтована на задоволення потреб громадян, які проживають у конкретних поселеннях і конкретних територіях, то розміщення її об'єктів носить явно виражений територіальний характер.

Формування соціальної сфери, як правило, тісно пов'язане з територіально - виробничими структурами, які представляють собою сукупність процесів або дій з розміщення її об'єктів. Формування територіальної структури соціальної сфери складний і, як правило, тривалий процес, що розвивається під впливом численних факторів, які можуть бути об'єднані в три групи: природні, демографічні, економічні [6, 28].

Природний фактор впливає на формування соціальної інфраструктури та її розміщення найчастіше в залежності від розміщення населення, його потреби в послугах. Це зумовлює прямий вплив природного фактора на територіальне розміщення об'єктів соціальної інфраструктури.

У розміщенні галузей соціальної сфери дуже велика роль належить демографічним факторам: розміщення населення і його концентрація притягує до себе галузі соціальної сфери. Особливо це проявляється в містах, існування яких сьогодні неможливо без формування в них адекватної їх розвитку соціальної інфраструктури. При цьому не можна не відзначити, що соціальна сфера міст обслуговує населення не тільки тих міських поселень, в яких вона розміщена, але дуже часто населення інших міст і районів. Тому сфера обслуговування повинна у великій мірі орієнтуватися і на іногороднє » населення.

Багато які (зазвичай невеликі за чисельністю населення) центри

зобов'язані своєю появою і функціонуванням саме розвитку галузей соціальної інфраструктури. (Крим в Україні, Оксфорд у Великобританії, Мекка в Саудівській Аравії). Таким чином, можна стверджувати, що в певних випадках соціальна інфраструктура є одним із містоутворюючих чинників.

Але вплив демографічних факторів не обмежується розселенням населення в цілому. Велику роль відіграє система демографічних показників, особливо статевовіковий склад, національний і конфесійний (релігійний) склад населення, його соціальна і професійна структура, оскільки кожна статевовікова група, кожна соціальна і професійна категорія відчувають першочергову потребу в різних соціальних послугах.

Надзвичайно великий вплив на розміщення соціальної сфери економічних чинників. При цьому вони тісно пов'язані з фактором розміщення виробництва. Тому в більшості випадків вибудовується прямий ланцюжок: розвиток виробництва - розселення населення - розвиток соціальної інфраструктури.

Дослідження факторів, що впливають на вектор і темпи розвитку регіональної соціальної інфраструктури, має важливе значення для обґрунтування пріоритетних напрямів формування механізму управління, адекватного специфіці функціонування регіональної економіки. Залежно від цілей дослідження класифікація факторів впливу на розвиток соціальної інфраструктури може здійснюватися з різних підстав. Наприклад, їх можна поділяти на об'єктивні і суб'єктивні, керовані і некеровані, суттєві і несуттєві і т.д. [27, 31]. Ми вважаємо, що виходячи з мети нашого дослідження фактори доцільно класифікувати з точки зору їх походження, виділяючи групу внутрішніх (ендогенних) і групу зовнішніх (екзогенних) факторів. Принципова схема аналізу факторів наведена на рис. 2.1.

В умовах розширення самостійності регіонів найбільше значення в забезпеченні розвитку соціальної інфраструктури регіону набувають внутрішні чинники і параметри, оскільки саме вони характеризують

потенціал і динамічні можливості економічних змін у соціальній інфраструктурі.

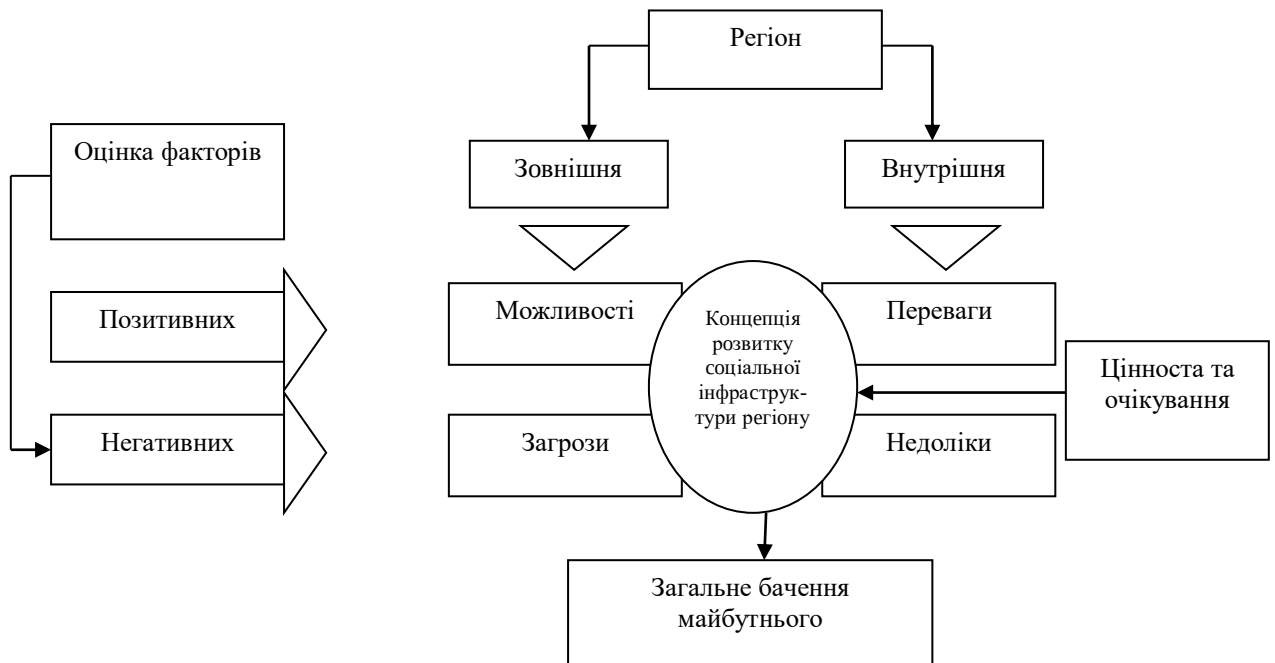

Рис. 2.1. Принципова схема аналізу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Фактори, що характеризують ринкові аспекти функціонування соціально - інфраструктурного комплексу регіону, систематизовано нами в чотири блоки, де кожен з факторів може бути виражений сукупністю кількісних і якісних параметрів.

I Блок. Економічні чинники - характеризують ринкові аспекти функціонування соціальної інфраструктури. Вплив цих факторів може бути виражене через такі критерії, як: рівень пропозиції соціальних послуг (наприклад, обсяг, структура і динаміка пропозиції, еластичність пропозиції та ін); рівень попиту на послуги соціальної інфраструктури (у цілому і в розподілі за окремими видами послуг і споживачів; еластичності і динаміки попиту і т.д.); показники пропорційності регіонального ринку інфраструктурних послуг (співвідношення попиту і пропозиції; розділ ринку між виробниками послуг; структура виробників за формами власності; внутрішньорегіональна структура та ін.); макроекономічні тенденції розвитку

ринку товарів і послуг інфраструктури (темпи зростання; вектори і параметри виробництва, збуту, інвестицій, прибутку і т.д.); стійкість і циклічність ринку (коефіцієнти варіації продажів і цін в часі і просторі - економічному і географічному; параметри сезонності і т.д.); комерційний ризик, пов'язаний з діяльністю на ринку інфраструктурних послуг (наприклад, інвестиційний ризик, ризик прийняття маркетингових рішень; ризик випадкових ринкових коливань та ін); масштаб ринку, рівень монополізації і конкуренції (кількість підприємств на локальних ринках соціально - інфраструктурних послуг, їх розподіл за формами власності, організаційним формам і спеціалізації; рівень приватизації; розділ ринку, тобто групування виробників за їх часткою на ринку і т. д.).

Підкреслимо, що якісні характеристики і чисельні значення цих показників або в явній формі, або непрямым чином цілком визначаються загальною стратегією соціально-економічного розвитку регіону.

II Блок. Соціально - демографічні фактори по суті характеризують ступінь гостроти соціальної ситуації в регіоні. Вплив чинників цієї групи на соціальну стабільність може бути виражена через критерії, набір яких зводиться до сукупності соціальних нормативів, що визначають вимоги до тих чи інших компонентів регіональної соціальної інфраструктури. Як відомо, соціальні нормативи встановлюються диференційовано залежно від характеру галузі.

III Блок. Виробничі фактори - характеризують стан матеріально - технічної бази галузей соціальної інфраструктури регіону. Вплив цієї групи факторів може бути виражене через такі показники, як ступінь фізичного зносу основних фондів (диференційовано за елементами соціальної інфраструктури), коефіцієнт оновлення основних фондів; інвестиції в основний капітал соціальної інфраструктури, джерела інвестицій і т.д.

IV Блок. Організаційно-управлінські чинники - характеризують ефективність управління регіональним соціально - інфраструктурним комплексом, тобто здатність досягнення максимально можливих результатів

при мінімумі витрат. Вплив цієї групи факторів може бути висловлене такими кількісними параметрами: кількість працівників управління (диференційовано за складовими соціальної інфраструктури); час, що витрачається на реалізацію управлінських рішень; відповідність управлінських функцій нормам керованості; кількість працівників, мають спеціальну управлінську підготовку (їх частка в загальній кількості управлінців - диференційовано за елементами соціально - інфраструктурного комплексу) та ін.

З нашої точки зору, розглянута сукупність внутрішніх факторів і комплекс критеріїв, що їх характеризують дозволяють оцінювати потенціал регіонального соціально - інфраструктурного комплексу. У сучасних умовах вміння оцінювати потенційні можливості соціальної інфраструктури має важливе практичне значення для регіональних органів управління, оскільки управлінські структури отримують реальні орієнтири оцінки якості всіх складових соціального комплексу не з позиції загальних абстрактних вимог, а з точки зору заходів використання існуючих можливостей соціальної інфраструктури.

В даний час саме регіональний рівень управління, включаючи управління соціальною сферою, має найбільшу складність і одночасно найменший ступінь наукового осмислення та практичного освоєння. Саме у зв'язку з цими обставинами прийняті програмні документи з і реформуванню механізму управління в тому числі і соціальною сферою.

В якості головних напрямків реформування називалися наступні: перетворення механізму фінансування, введення нормативного порядку виділення бюджетних асигнувань; законодавче оформлення гарантованого мінімуму соціальних послуг, що надаються населенню на безкоштовній і пільговій основі, а також фінансування послуг понад гарантованого мінімуму за рахунок коштів населення і підприємств; розширення джерел фінансування соціально-культурних установ за рахунок розвитку спонсорства та комерційної діяльності самих цих установ; сприяння цьому

процесу за рахунок розширення податкових пільг; розвиток недержавних форм обслуговування.

Розвиток виробництва і розвиток соціальної інфраструктури в загальному йдуть взаємопов'язано, проте в різних регіонах по-різному. Розвиток соціальної інфраструктури зазвичай протікає по одному з трьох варіантів: відбувається адекватно розвитку виробництва; відстає від розвитку виробництва; дещо випереджає його.

У різних районах можна зустріти всі три варіанти взаємин між розвитком виробничої та соціальної інфраструктури, темпами їх формування. У світовій практиці відомі випадки, коли промислового розвитку освоєваних районів передувала інфраструктурна облаштування, коли завчасно створювалася соціальна інфраструктура для обслуговування майбутніх споживачів (будівництво нової столиці Казахстану – м. Астана, створення ряду особливих економічних зон у Китаї та ін.).

Варіант випереджаючого розвитку соціальної сфери, на наш погляд, більш раціональний. Однак, у практиці соціально-економічного розвитку територій нерідко мали місце й інші варіанти. Наприклад, будівництво нових індустріальних центрів у період перших п'ятирічок (Магнітогорськ, Дзержинськ), які створювалися з випереджаючим розвитком виробництва.

Всі перераховані фактори - природні, демографічні, економічні - роблять різний вплив на розвиток і розміщення соціальної інфраструктури на різних етапах розвитку суспільства. Більше того, сам спектр галузей соціальної інфраструктури змінювався в ході розвитку суспільства. Специфіка перебудовного процесу економіки зумовила ряд характерних особливостей у функціонуванні соціальної інфраструктури, де збереглися багато рис колишнього дореформеного соціального розвитку: а) рівне забезпечення соціальними послугами, хоча і на недостатньому рівні, всього населення країни (з урахуванням регіональних відмінностей); б) державна власність у соціальній інфраструктурі, в) жорстке державне регулювання ряду галузей соціальної інфраструктури.

Однак, спадщина недавнього минулого все більш доповнюється (і більшою мірою витісняється) елементами ринкових відносин у соціальній сфері. А це призводить до важливих територіальним зрушень: розміщення підприємств соціальної інфраструктури все більше зсувається в райони інвестиційної активності. Саме там отримують можливості прискореного розвитку підприємства соціальної сфери приватного сектора. Там же зростають можливості розвитку та соціальних об'єктів державного сектора - за рахунок більш високого рівня податкових надходжень від приватного підприємництва. Видається, що ця модель розвитку і розміщення соціальної інфраструктури не тимчасове, кон'юнктурне явище, а досить стійка закономірність. Ми вважаємо, що функціонування в цілому по країні і по окремих регіонах буде залежати від рішення низки загальних і приватних завдань, серед яких:

1. Створення нормальних умов життя населення, повного забезпечення його галузями соціальної інфраструктури, що дозволило б скоротити міграцію населення.

2. Прискорений розвиток галузей соціальної інфраструктури, який дозволив би залучити до неї максимальну кількість працездатного населення - для вирішення досить гострої в даний час проблеми зайнятості.

3. Збільшення обсягу соціальних послуг - в цілому по країні, окремих регіонах і на душу населення. У тісному зв'язку з цим положенням знаходиться теорія соціального районування. Суть її, як відомо, полягає в тому, що соціальні райони формуються з урахуванням територіальної диференціації розвитку окремих галузей соціальної інфраструктури. З цього положення випливає, що територіальні соціальні райони можна виявити на основі аналізу системи соціальних показників на душу населення. До таких показників прийнято відносити, наприклад, число місць в освітніх установах різного типу, кількість лікарняних ліжок, ступінь забезпеченості житлом, число відвідувань театрів та ін. [91, 94]. Практика показує, що чисельні значення соціально - інфраструктурних показників між регіонами істотно

розрізняються, що свідчить про регіональної соціальної диференціації.

4. Зміна (збільшення або зменшення) радіуса території обслуговування - у напрямку оптимізації останнього (збільшення доступності об'єктів соціальної сфери для населення).

5. Оптимізація співвідношення платних і безкоштовних послуг галузей соціальної сфери населення.

6. Регіональна диференціація галузевої структури соціальної сфери - залежно від передумов формування, сучасного стану та перспектив розвитку.

У зв'язку з істотною регіональною диференціацією соціальної інфраструктури правомірно розгляд питання про цю сферу як галузі економічної спеціалізації (загальнодержавної та внутрішньорегіональної). Крім того, можна говорити на чому спеціалізується роль всієї соціальної інфраструктури або її окремих галузей. Нарешті, можна розмірковувати про галузі спеціалізації самої соціальної сфери країни чи району (будь-якого рангу).

У всіх названих випадках допустимо скористатися добре відомими в економіці та економічної географії простими коефіцієнтами, які можна застосувати й до соціальної інфраструктури. Йдеться про відомих коефіцієнтах концентрації та спеціалізації соціальної сфери в усій економіці району або її галузей [19, 25, 59].

Приблизно ті ж підходи можна застосувати при виявленні галузей спеціалізації всередині самої соціальної інфраструктури.

Визначити частку соціальної сфери в господарстві країни або регіону можна, користуючись, в основному, показниками структури зайнятості (бо багато показників матеріального виробництва в даному випадку мало прийнятні).

Таким чином, дослідження тенденцій зміни соціальної сфери і характер територіального розміщення показав, що:

формування структури і розміщення об'єктів соціальної інфраструктури пов'язаний, як правило, з профілем і розміщенням

виробництва, разом з природними факторами і розміщенням населення, на формування структури соціальної сфери найбільш сильний вплив роблять економічні фактори;

регіональна диференціація галузевої структури соціальної сфери висуває проблему оптимізації транспортної доступності об'єктів соціальної інфраструктури для населення, а також співвідношення платних, безкоштовних і частково оплачуваних послуг;

розвиток галузей соціальної інфраструктури все більше відбувається під впливом ринкових відносин, що призводить до важливих територіальних зрушень, нерівномірного розвитку ринку послуг, до проблеми соціального районування.

У зв'язку з цим, розглянемо далі особливості формування і розвитку регіонального ринку соціальних послуг.

Перехід до ринкової економіки для установ та організацій соціальної інфраструктури означає насамперед процес їх адаптації до нових умов функціонування. У міру здійснення економічних реформ складається ринок соціальних послуг, який по суті являє собою систему економічних відносин з приводу купівлі - продажу різноманітних послуг. Для того, щоб ринок послуг міг успішно функціонувати, необхідно, як і для будь-якого виду ринку, наявність трьох компонентів: покупця, продавця, продукції. Кожен з цих компонентів відповідно пов'язаний з категоріями попиту, пропозиції та ціни.

В умовах ринку економічна діяльність галузей соціальної інфраструктури розглядається, як правило, з позицій теорії суспільних благ, обмеженості дії ринкового механізму, бюджетного фінансування та нормативної економіки. Загальноприйнято вважати, що соціальні послуги являють собою суспільні блага, які від інших благ відрізняються такими характеристиками, як неподільність, спільний характер споживання, висока соціальна значимість, переважання державної форми власності у виробництві та споживанні [33, 34, 94].

Неподільність суспільних благ виключає автономність їх споживання -

їх не можна споживати одними членами суспільства без споживання іншими, тобто сфера споживання цих благ поширюється на всіх членів суспільства. У суспільних благ існує довготривалий генераційний ефект, поточне споживання суспільних благ не скорочує їх споживання наступним поколінням людей. Виробництво суспільних благ отримує державну фінансову підтримку. Як правило, громадські блага надаються населенню безкоштовно або за дотаційними цінами. Відомо, однак, що тільки обмежене коло соціальних послуг належить до «чистим» суспільних благ, більшість же послуг соціальної інфраструктури є « змішаними » суспільними благами. При змішаному характері суспільних благ має місце поєднання загальної доступності послуг високої соціальної значимості зі свободою вибору і платністю послуг меншою соціальною значущістю. Або безоплатність надання суспільно значущих послуг соціально вразливим верствам населення поєднується з платністю цих же видів послуг для працездатної і платоспроможної частини населення. Тому в багатьох галузях соціальної інфраструктури механізм бюджетного державного фінансування доповнюється елементами ринкового господарювання.

Отже, необхідність державної підтримки установ та галузей соціальної інфраструктури не тільки не виключає, але останнім часом все активніше поєднується з ринковим підходом до організації їх функціонування та розвитку. Це означає, що об'єкти соціальної інфраструктури, адаптуючись до нових умов життєдіяльності, повинні активно взаємодіяти з усією системою ринків (ресурсів, фінансів, споживчим ринком, ринком праці тощо). При цьому ринок послуг, як і будь-який інший ринок, включає певні і специфічні економічні відносини суб'єктів і меж ринку, попит і пропозиції, ціноутворення, способи регулювання і т.д.

Таким чином, економічною сутністю формування ринку соціальних послуг є створення сукупності нових різноманітних форм товарно-грошових відносин між виробниками, посередниками та споживачами з обміну послугами за допомогою грошей.

Суб'єктами ринку послуг, отже, виступають, з одного боку, виробники - приватні, кооперативні, державні, змішані підприємства і організації, з іншого - споживачі послуг, з третьої - посередники, підприємства оптової та роздрібною торгівлі, форми організації яких значно розширилися. Різноманітні способи виробництва послуг, розширення асортименту, підвищення якості сервісного обслуговування - все це призвело до появи нових форм підприємств послуг, до зростання темпів формування ринку соціальних послуг.

Роль і значення ринку соціальних послуг, як бачимо, полягає в тому, що він виступає сполучною ланкою між виробництвом і споживанням послуг, забезпечує пропорційність їх відтворення і задоволення потреб населення та організацій в різноманітних видах соціальних послуг.

Ринок соціальних послуг формується як відносно самостійна частина ринку, який, у свою чергу, є складовою частиною споживчого ринку. Розвиток даного виду ринку обумовлений і прямо пов'язаний з розвитком економічних реформ, ліквідацією державної монополії на виробництво і реалізацію послуг в рамках галузевої системи державних підприємств соціальної сфери, розвитком кооперативів, індивідуальної підприємницької діяльності, малих підприємств на основі приватної власності та ін.

Як і будь-яка економічна система, регіональний ринок соціальних послуг має внутрішнє середовище (ринкова середовище) і зовнішнє середовище, яка взаємодіє з регіональним ринком за допомогою зовнішніх зв'язків. Ці зв'язки можуть бути як прямого, так і непрямого впливу (рис. 2.2). Для зв'язку якісної характеристики і оцінки динаміки формування внутрішнього середовища ринку послуг, на наш погляд, необхідно і достатньо проаналізувати такі складові: територіальні (географічні) та економічні межі регіонального ринку послуг; сегментація ринку по споживачах і зонах обслуговування; сукупність суб'єктів регіонального ринку - підприємств соціальної інфраструктури, їх профіль і масштабність, споживачів послуг, форми обслуговування та конкурентні позиції суб'єктів

на ринку; місткість ринку за видами послуг та їх обороту, частка ринку провідних підприємств галузей сфери послуг; інфраструктура та контактні аудиторії регіонального ринку.

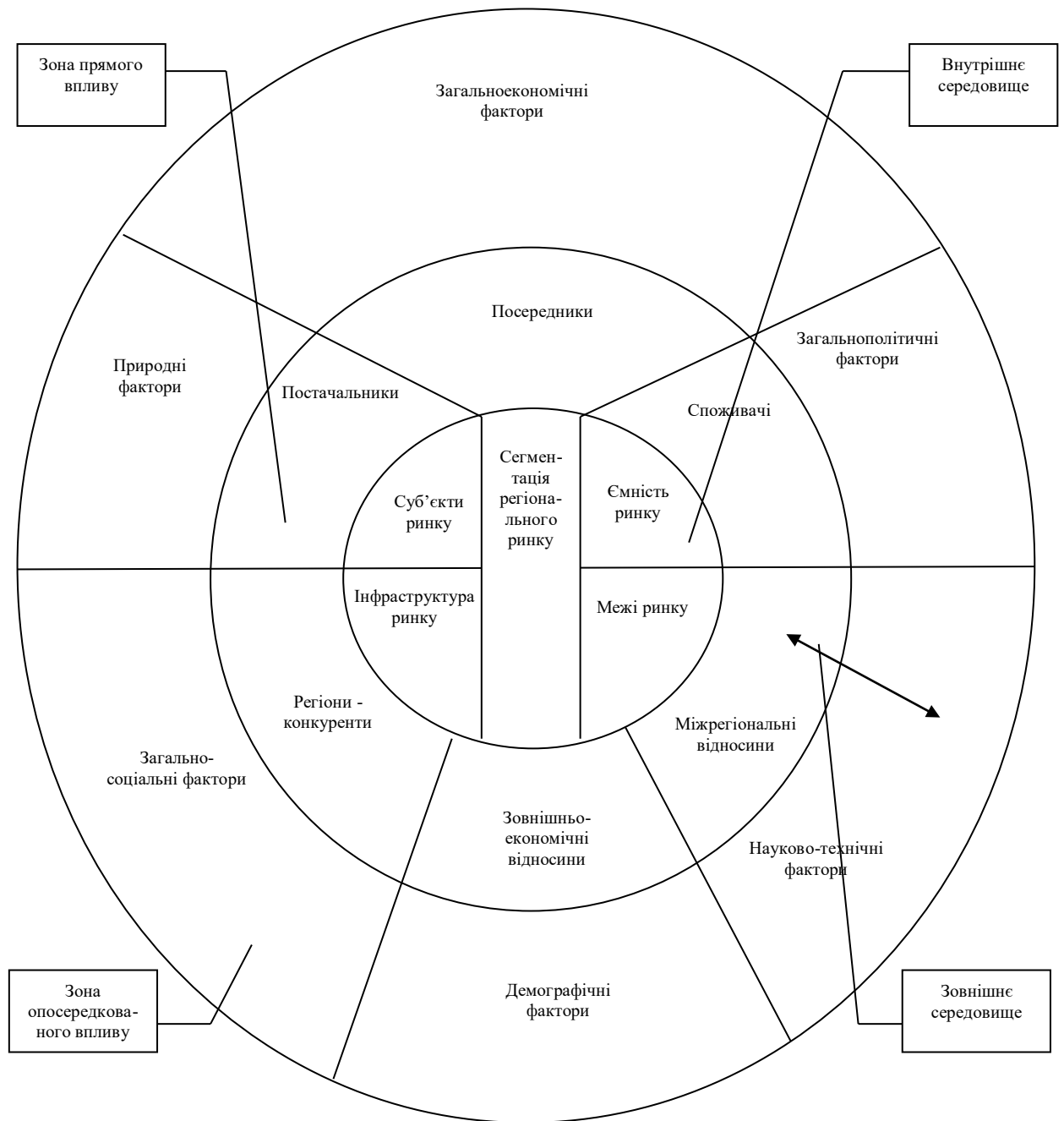

Рис. 2.2. Зовнішнє і внутрішнє середовище регіонального ринку соціальних послуг

Зовнішнє середовище ринку послуг регіону прямого впливу включає взаємозв'язок із зовнішніми постачальниками; із зовнішніми споживачами;

регіонами-конкурентами; з посередниками; міжрегіональні та зовнішньоекономічні відносини; організації та установи міжрегіональної інфраструктури.

Середовище непрямого впливу на регіон, на нашу думку, повинне включати наступні групи факторів впливу: загальноекономічні; загальнополітичні; науково-технічні; природні; демографічні.

Особливість галузей соціальної інфраструктури полягає в тому, що кінцеві результати в них відрізняються зовнішньої багатогранністю, комплексністю ефекту їх впливу. Вони виражаються у властивостях «людського капіталу» і в змінах якості життя [33, 70]. Отже, результати праці в галузях соціальної сфери набувають особливої - нематеріальної форми накопичення. Існує велика трудність кількісного визначення кінцевого вкладу галузей соціальної сфери, оскільки зміни властивостей людського потенціалу та якості життя залежать не тільки від їх працівників. Виробництво послуг як суспільних благ передбачає необхідність поєднання економічного підходу з урахуванням вимог соціальної справедливості, дотримання етичних норм.

Світовий досвід свідчить про неможливість тільки за допомогою ринкових принципів виявити і задовольнити багато потреб суспільства. Економісти виділяють ряд причин недієздатності ринку та об'єктивної необхідності існування неринкового сектора економіки [33, 34]. Розглянемо основні з них:

1. Сфера ринку не поширюється на так звані суспільні блага. Вони можуть існувати як в масштабах країни (національна оборона, фундаментальна наука), так і на локальному рівні. Суспільне благо володіє певними властивостями. По-перше, практично неможливо виключити індивідуального споживача з використання цим благом (наприклад, національна оборона). По-друге, споживання суспільного блага нічого не коштує для кожного нового додаткового індивідуального споживача. Іншими словами, споживання суспільного блага одним індивідом не скорочує

споживання цього блага іншим індивідом, тобто у привласненні суспільного блага відсутня суперництво. Виробництво суспільних благ здійснюється за рахунок суспільства і в інтересах всіх його членів. Фінансування виробництва суспільних благ здійснюється не на добровільній основі, а за допомогою обов'язкової системи оподаткування. Податок виступає у вигляді своєрідної «ціни», сплаченої споживачем за користування суспільним благом.

2. Непрогнозований характер ринкових соціальних наслідків. Зовнішній кінцевий ефект полягає у підтримці економічної рівноваги, збереження естетичних цінностей, поліпшенні фізичного здоров'я населення, скорочення захворюваності, збільшенні тривалості життя, зростанні творчого потенціалу особистості, рівня її громадянськості та моральності культури і т.д. Ці види зовнішнього ефекту не піддаються безпосередньому грошовому вираженню. Для їх вимірювання широко використовуються натуральні показники, в тому числі і тимчасові.

Зовнішній ефект включає також супутні соціальні та соціально - економічні результати праці з галузях сфери послуг, тобто враховуються результати за їх межами і специфіка її впливу на інші галузі. Так, супутній ефект охорони здоров'я включає зниження захворюваності і продовження життєдіяльності людей.

Багатокомпозиційний характер зовнішнього ефекту, довгостроковість його впливу і відсутність у нього чітких контурів впливу робить практично неможливим застосування основоположного принципу ринкового господарювання, що передбачає пряме зіставлення «витрати - прибуток» [33]. Зовнішній ефект і суспільне благо комбінуються один з одним.

Чисті суспільні блага, що характеризують високим зовнішнім ефектом, не можуть бути об'єктом ринку. Вони дістаються населенню безкоштовно (наприклад, національна оборона). Введення платності у сфері змішаних суспільних благ обмежує їх споживання розмірами платоспроможного попиту населення на ці блага. Негативним наслідком тут є цінова

дискримінація малозабезпечених верств населення в отриманні змішаних суспільних благ. З точки зору розвитку установ і організацій, які виробляють змішані суспільні блага і мають можливість функціонувати на основі принципу самофінансування, існує світова практика наділення їх статусом некомерційних організацій. Цей статус виключає можливість максимізації прибутку і орієнтує використання отриманого прибутку виключно на власний розвиток з метою задоволення людей в суспільних благах.

3. Дія ринкового механізму обмежується наявністю монополій в деяких сферах економічної діяльності (наприклад, телеграфно- телефонний зв'язок, енерго-, водо -, газо -, теплопостачання та ін.). Природна монополія в таких галузях обумовлюється специфікою виробництва, особливістю виробленого продукту і специфікою споживання. Масове споживання тут викликає необхідність великомасштабного виробництва. Продукція відрізняється високим ступенем однорідності, відсутністю можливості її заміщення альтернативними видами продукції. Таким чином, відсутність економічного простору для нормальної конкуренції обумовлює необхідність існування тут державної монополії.

З урахуванням висловлених положень про фактори недосконалості ринкового механізму в соціально - інфраструктурній сфері можна відзначити, що неринковий сектор тут займає значне місце. Його існування об'єктивно обумовлено тим, що багато послуг соціального комплексу відповідають критеріям суспільного блага і зовнішнього ефекту. Тому тут і мають силу фактори недосконалості ринку.

З викладеного випливає, що держава повинна утриматися від ініціювання переходу всіх галузей і установ соціальної сфери на ринкові принципи організації діяльності. Але з іншого боку, не повинно бути і абсолютної залежності соціальної сфери від держави. У даному випадку необхідно розумне поєднання державного і ринкового механізмів регулювання соціальної сфери.

У загальному випадку функціонування соціальної інфраструктури в

умовах ринку може бути охарактеризоване двоконтурним кругообігом ресурсів і послуг. При цьому один контур пов'язаний зі своєрідним «державним замовленням» на соціальні послуги в рамках мінімальних соціальних стандартів, іншого ж - безпосередньо із задоволенням потреб населення через ринок соціальних послуг.

Підкреслимо, що ринок соціальних послуг формується як частина споживчого ринку, підпорядковуючись загальним законам ринкової економіки. Разом з тим, процес формування споживчого ринку та подальший його розвиток, показав наявність ряду особливостей ринку соціальних послуг.

Виділимо основні з них у відповідності з цілепокладанням нашого дослідження: випереджаючі темпи розвитку ринкових відносин у деяких сегментах ринку послуг (торгівля, кредитування, транспорт); територіальна особливість ринку соціальних послуг, жорстка зв'язок більшості послуг з місцем розташування їх виробництва (в потрібний час і в потрібному місці); висока оборотність капталу, вкладеного в сферу послуг; переважання малого та середнього підприємництва в галузях сфери послуг; велика чутливість до зміни кон'юнктури ринку через різке коливання попиту на багато послуг і складності його прогнозування; труднощі в узгодженні попиту і пропозиції в сфері послуг. Повторимо, що в умовах ринкових відносин центр ваги у вирішенні соціальних проблем все в більшій мірі зміщується на регіональний рівень. Ефективність фінансування соціальної сфери є запорукою ефективної політики використання обмежених фінансових ресурсів держави.

Становлення елементів ринкової економіки, процеси приватизації і перетворення форм власності в усіх галузях сфери послуг, перехід на нові принципи фінансування - все це різко актуалізує проблему підвищення ефективності регіональної системи управління соціальною інфраструктурою за рахунок посилення адаптаційних здібностей механізмів управління до умов ринкової економіки.

В умовах формування соціально - орієнтованої ринкової економіки

пред'являються якісно нові, більш значні і масштабні вимоги до змісту цілей, завдань і форм реалізації соціальної політики держави. Забезпечення соціальних прав і гарантій населення значною мірою лягає на територіальні органи управління, у функції яких входить забезпечення сталого розвитку галузей соціально - інфраструктурного комплексу.

У соціальній сфері нашої країни історично склалося, що галузеві органи управління займали провідне становище. Це було, перш за все, пов'язано з прагненням поставити під директивне управління всі сфери суспільного життя, включаючи соціальну, в рамках єдиного народногосподарського комплексу. Централізоване галузеве управління в таких, наприклад, галузях як освіта, культура дозволяло здійснювати суворий ідеологічний контроль за роботою установ, концентрувати зусилля на вирішенні найбільш гострих соціальних проблемах. Разом з тим, сьогодні можна говорити про збереження галузевої системи управління в соціальній сфері (рис. 2.3).

Особливістю діяльності галузевих органів управління соціальною інфраструктурою в нинішніх умовах є відсутність жорсткої адміністративної вертикалі.

Це означає, що розподільні функції державного галузевого органу по відношенню до регіонального дещо обмежені. Керівник відповідного міністерства, комітету або департаменту підпорядковується главі уряду або адміністрації, до якої належить цей орган. Відповідно до законодавства діяльність зазначених регіональних органів управління соціальною інфраструктурою регулюється на рівні управління нормативними актами, прийнятими на регіональному рівні.

Підкреслимо, що на функціонування галузевого управління помітний вплив чинять різні громадські організації, об'єднання, асоціації, спілки, товариства.

До їх числа відносяться, наприклад, асоціація медичних працівників, асоціація промисловців і підприємців, творчі спілки, педагогічні суспільства і

тому подібні організації. Вони не беруть безпосередньої участі в процесі управління галуззю, але поряд із захистом інтересів відповідної категорії працівників беруть активну участь у розробці галузевої нормативної бази, захищають інтереси галузі в органах виконавчої влади, беруть участь у розробці довгострокових програм розвитку галузі, здійснюють гласний громадський контроль за діяльністю організацій та установ галузі.

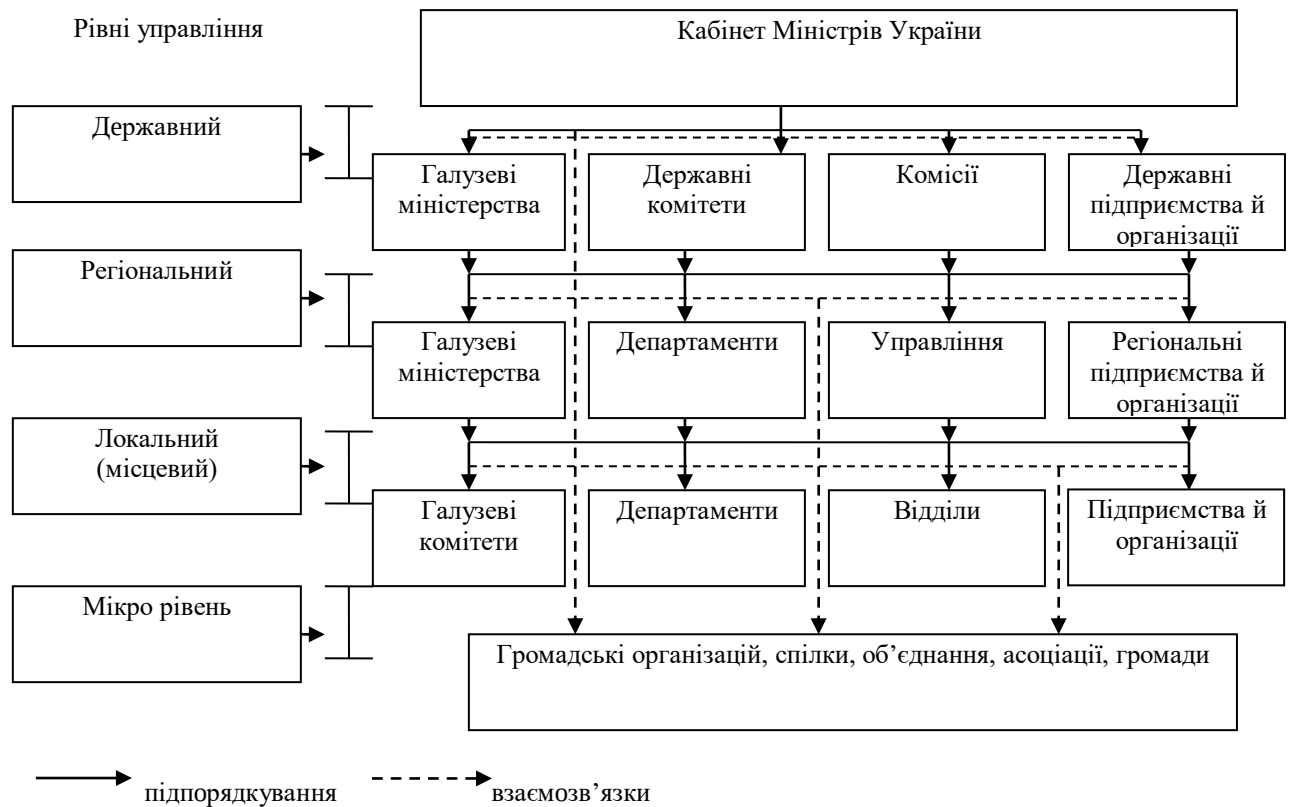

Рис. 2.3. Схема підпорядкування та взаємозв'язки функціональних органів та рівнів управління

У ході економічних реформ істотно зросла роль територіальних органів управління, які в даний час є основними суб'єктами, керуючими соціальною інфраструктурою.

Слід зазначити, що соціальна сфера історично завжди була об'єктом більш активних управлінських дій з боку територіальних органів, ніж сфера виробнича. Необхідність диференційованого підходу до управління

соціальною інфраструктурою окремих територій, вирішення специфічних соціальних проблем безпосередньо регіонами зумовила посилення ролі територіального управління, яке було законодавчо оформлено. Згідно з законодавством України, всі місцеві органи виконавчої влади набули окремі права та повноваження у реалізації власної соціально-економічної політики.

Таким чином, можна зробити висновок, що на територіальні органи управління покладена вся повнота відповідальності за соціально-економічний розвиток регіону, його соціальної сфери. Однак, як показує практика фінансові ресурси, необхідні для вирішення соціальних проблем, не відповідають повноваженням регіональних і місцевих органів влади. Наприклад, бюджет багатьох територіальних утворень за рахунок власних доходів формується тільки на 15-20 %, а місцевих бюджетів - на 40-60%.

Територіальні органи управління соціальною сферою побудовані також за галузевим принципом. Тому нині склався принцип управління соціальною сферою, який отримав назву територіально-галузевого. Характерною особливістю функціональних підрозділів територіальних органів управління є те, що вони іноді створюються не «під галузь», а «під проблему», наприклад, комітети у справах молоді, у справах ветеранів, щодо захисту материнства і дитинства тощо. Крім того, є територіальні органи управління соціальною сферою, які безпосередньо підпорядковуються державним структурам.

Основними функціями, які виконують територіальні органи управління соціальною сферою є:

- розробка довгострокових і середньострокових регіональних прогнозів розвитку соціальної інфраструктури;

- розробка концепції регіональної соціальної політики та цільових програм, спрямованих на вирішення найбільш гострих соціальних проблем;

- розробка фінансової стратегії розвитку території, що включає бюджетну, інвестиційну, податкову політику, спрямовану на створення сприятливих фінансових умов для господарюючих суб'єктів соціальної

інфраструктури будь-яких організаційно-правових форм;

пряме бюджетне фінансування і адміністративне регулювання діяльності організацій та установ соціальної інфраструктури, що знаходяться в регіональній власності;

регулювання економічними і частково адміністративними методами діяльності організацій недержавних форм власності;

реалізація кадрової політики спрямованої на створення нових робочих місць навчання та перекваліфікації працівників в організаціях соціальної сфери.

Територіально - галузевий принцип управління, як показує світова практика, отримує розвиток як у виробничій, так і в соціальній сфері. В даний час практично у всіх розвинених країнах йде процес територіального комплексоутворення, який охопив і соціальну сферу. Відповідно до цілепокладання нашого дослідження розглянемо особливості формування і структуру територіальних соціальних комплексів.

Територіальний соціальний комплекс (ТСК) прийнято розглядати як відносно автономну систему в складі територіально - соціально-виробничого комплексу (ТСВК) і включає соціальну інфраструктуру останнього, тісно пов'язану з виробництвом та забезпечує його функціонування. Склад територіальних соціальних комплексів та їх структура неоднакові в різних ТСВК, оскільки залежать від великої кількості різноманітних факторів: природних, ресурсних, демографічних, історико-культурних традицій, спеціалізації, типології соціальних комплексів, їх ієрархії і т.д.

Ієрархія соціальних комплексів обумовлена їх територіальним характером. З цієї позиції, ТСК можуть бути класифіковані як локальні (місцеві), регіональні, міжрегіональні. При цьому, наприклад, регіональні соціальні комплекси можуть охоплювати або країну у цілому, або окремий регіон. У сучасних умовах, у разі посилення інтеграції країн СНД, можуть виникати і реанімуватися існуючі раніше міждержавні ТСК. Місце в ієрархії ТСК - один з важливих елементів визначення типів цих комплексів. Інший

елемент - структура ТСК.

Структура ТСК - це співвідношення між галузями соціальної сфери. Кількісних показників для виявлення цього співвідношення багато, серед них - вартість основних фондів, вартість наданих різними галузями соціальної сфери послуг, зайнятість у різних галузях та ін. Визначення структури соціальної сфери може виявити комплексуючі галузі - галузі регіональної спеціалізації цієї сфери, а також обслуговуючі і допоміжні. При цьому, в різних ТСК, в залежності від їх спеціалізації, ці галузі іноді міняються місцями.

У ряді районів до комплексуючих галузей (галузей спеціалізації соціальної сфери) можна віднести, наприклад, вищу освіту, культуру та ін. До обслуговуючих галузей можна віднести готельне господарство, побутове обслуговування тощо, а до допоміжних - пасажирський транспорт, зв'язок в частині його послуг населенню і т.д.

Виходячи з ієрархії та спеціалізації ТСК, його можна віднести до певного типу. Число таких типів досить велике. Так, може бути локальний ТСК зі спеціалізацією в галузі науки, регіональний ТСК з торговельно - виставкової спеціалізацією, міжрегіональний ТСК.

Говорячи про розвиток соціальної сфери та її спеціалізації, слід зазначити, що в багатьох містах і районах вона використовується лише для обслуговування тих територіальних об'єктів, в яких підприємства даної сфери розташовані (це, свого роду соціальна сфера для «внутрішнього обслуговування»). Але в окремих регіонах, містах значення соціальної сфери виходить за рамки обслуговування «свого» населення (це, можна сказати, соціальна сфера «зовнішнього обслуговування»). Саме в цих випадках деякі галузі соціальної сфери перетворюються у галузі спеціалізації соціальної сфери не тільки всередині її, але, інший раз, і в складі всього територіального соціально-виробничого комплексу.

Територіальні об'єкти, де соціальна сфера призначена для «внутрішнього обслуговування», можуть в процесі управління та

фінансування орієнтуватися на загальнодержавні нормативи, з поправками на місцеві умови (природні, демографічні, економічні), а для регіонів і міст, де соціальна сфера призначена для «зовнішнього обслуговування», необхідні спеціальні нормативи, що залежать від масштабів соціальної сфери «зовнішнього значення» та її спеціалізації. При цьому відповідні нормативи повинні, звичайно, враховувати перспективи розвитку галузей спеціалізації соціальної сфери.

Підкреслимо у цьому зв'язку, що розвитку соціальної сфери та її матеріальної бази у нас в країні по суті ніколи не приділялося належної уваги. Це характерно як для дореформеного періоду, так і для нинішнього етапу розвитку економіки. Добре відомо, що навіть у період 70 -80- х років, який вважається найбільш сприятливим з точки зору темпів і масштабів розвитку галузей соціальної сфери, досягнутий рівень забезпеченості населення країни послугами соціальної інфраструктури не перевищував 60-70 % від встановлених самою ж державою явно занижених «соціальних нормативів», а в натуральних показниках суттєво відставав від розвинених капіталістичних країн [94].

Ринкові реформи ще більше ускладнили положення соціальних галузей. З одного боку, падіння обсягів виробництва зменшило доходи державного бюджету та накопичення підприємств - основних джерел ресурсів для соціальних галузей. З іншого боку, зниження рівня життя населення істотно збільшили навантаження на соціальні інститути суспільства.

В результаті зменшення бюджетних асигнувань у поєднанні з необхідністю збільшення коштів на громадські потреби призвели соціальну сферу в стан гострої кризи, який характеризується:

серйозним скороченням обсягу і зниженням якості надаваних населенню соціальних послуг,

руйнуванням матеріальної бази, втрати кадрового потенціалу;

низьким технічним рівнем об'єктів соціальної сфери, що спонукає

шукати вихід з кризи на шляхах хоча б часткової інтенсифікації використання наявної матеріально-технічної бази галузей і творчого потенціалу працівників.

Але головною проблемою для галузей соціальної сфери є, з нашої точки зору, недостатня розробленість теоретичних основ управління функціонуванням та розвитком галузей соціальної інфраструктури в нових умовах господарювання, і, як наслідок - відсутність цілеспрямованої науково обґрунтованої політики реформування територіальних соціальних комплексів. Тим часом, сьогодні ніким не заперчується, що сфера послуг має величезний вплив на економіку в цілому. З усього різноманіття причин даної обставини можна виділити три основні:

1. Розвиток сфери послуг обумовлений внутрішніми, структурними потребами науково-технічного прогресу. Низка галузей послуг є основою інфраструктурного забезпечення надання соціальних послуг. Наприклад, будівельні (як і багато інших) послуги не тільки створюють «власні» робочі місця, а й через систему міжгалузевих зв'язків стимулюють розвиток широкого кола галузей індустрії.

2. Розвиток соціальної сфери та соціальної інфраструктури є прямо пропорційним з рівнем життя населення внаслідок ефективності індустріального розвитку, підвищенням платоспроможного попиту населення, поступовістю задоволення потреб за пірамідою Маслоу.

Потужним фактором зростання сфери послуг у більшості розвинених країн світу послужило підвищення добробуту основної маси населення внаслідок збільшення суспільної продуктивності праці.

3. Збільшення обсягу надання соціальних послуг Оцінюючи зростання зайнятості в сфері послуг, слід враховувати, що для її галузей характерна велика чисельність сумісників і осіб, які працюють за договорами. Наприклад, у страхуванні їх частка в числі зайнятих досягає 23 %, у галузях культури і мистецтва -14, науки - 7, освіти - 7,7, охорони здоров'я -5 % при тому, що в середньому по народному господарству частка сумісників які

працювали за договорами становить 2%. Можна з певною мірою впевненості стверджувати, що насправді роль сфери послуг і в економіці країни, і в зайнятості населення істотно вище, ніж це відображається статистикою (хоча б у зв'язку з фактичним перебуванням у даній сфері людей, які формально значаться працівниками виробничих підприємств або безробітними, а також «човників», рідко реєструються як індивідуальних підприємців). Що ж стосується безпосередньо соціальної сфери, то територіальні соціальні комплекси також тісно пов'язані з діяльністю галузей суспільного виробництва, що постачають соціальній сфері свою різноманітну продукцію. Але з іншого боку, територіально - галузеві соціальні комплекси, надаючи населенню, в тому числі і зайнятому в суспільному виробництві, різноманітні послуги, надають реальний вплив на потенціал робочої сили, працездатність, освітній культурний рівень, рівень і якість життя населення і т.д.

Таким чином, підводячи підсумок викладеному можна виділити найбільш характерні риси соціальної інфраструктури, знання та облік яких необхідні для підвищення ефективності механізму територіально - галузевого управління регіональними соціально - інфраструктурними комплексами:

1) складна структура і неясно виражений продуктивний характер - одночасно це і сфера виробництва, де зайнята велика частина працюючих, і сфера споживання для всіх членів суспільства;

2) характер виробленого продукту, що має не тільки нематеріальну, але і речову форму;

3) робоча сила в процесі виробництва соціальних послуг як елемент трудового процесу грає набагато більшу роль, ніж у сфері матеріального виробництва;

4) замість матеріальних предметів праці в орбіту впливу на предмет праці залучається людина (пацієнт, учень, глядач і т.д.), тобто відбувається «обробка людей людьми» [36, с. 14].

5) кумулятивність накопичуваних результатів, формування потужного пласта культури як ефекту складання результатів виробництва в соціальній

інфраструктурі. Так, соціокультурні послуги характеризуються яскраво вираженим зовнішнім ефектом, їх виробництво і споживання пов'язане в кінцевому підсумку з соціальним прогресом;

б) тісне поєднання праці та вільного часу - час праці одних збігається з часом споживання інших. Крім того, соціальна інфраструктура безпосередньо впливає на економію вільного часу і раціональне використання його людиною.

Одночасно зазначимо, що особливості функціонування та розвитку територіальних соціальних комплексів обумовлені специфікою соціально - економічних відносин, яка на різних ієрархічних рівнях проявляється неоднаково, наприклад: а) на макрорівні - в рамках відносини соціальних комплексів до народногосподарському комплексу в цілому; б) на рівні територій - в рамках взаємин територіальних соціальних комплексів і регіональної соціально-економічної системи; в) на рівні галузевих відносин соціальної інфраструктури як системи - взаємини структурного характеру між галузями соціальної сфери; г) на рівні внутрішньогалузевих відносин, що класифікуються за характером діяльності (наприклад, в галузі культури виділяються книговидавництва, кіно, театр, пам'ятники культури тощо), за формою власності (державні, приватні, громадські організації), за ступенем комерціалізації (комерційні або некомерційні організації); д) на мікрорівні - в рамках економічної діяльності окремих елементів соціального комплексу (підприємств, організацій, установ).

Оскільки соціальні комплекси у своєму функціонуванні та розвитку орієнтовані переважно на задоволення потреб населення території, необхідний відповідний механізм управління, здатний забезпечити системний розвиток всіх галузей соціальної сфери регіону. У цих умовах важливим є врахування регіональних факторів, що визначають обсяг і структуру потреб населення на соціальні послуги; розробка соціальних нормативів, виходячи з особливостей населених пунктів регіону; досягнення оптимальних меж і внутрішньорегіональних пропорцій у розвитку соціальної

інфраструктури; обґрунтування інвестицій у галузі даної сфери послуг.

2.2. Ресурсне забезпечення процесів функціонування та розвитку соціальної інфраструктури регіону

Сучасний етап розвитку суспільства характерний упорядкуванням структури господарства, формуванням відповідного економічним відносинам інституційного середовища, трансформацією територіальних соціально-економічних систем, первинною ланкою яких є територіальна громада.

Багатоланкова мережа об'єктів соціальної інфраструктури тісно прив'язана до існуючого територіального устрою країни. Конкретні об'єкти соціальної інфраструктури розташовані в містах, селах та інших населених пунктах, є об'єктами муніципальної власності, в їх утриманні здебільшого беруть участь кошти місцевих бюджетів. Трансформаційні процес у суспільно - політичній та економічній сферах самим безпосереднім чином пов'язаний зі становленням і розвитком місцевого самоврядування, із створенням ефективної економіки територіальних утворень. Міжнародний досвід і колишня практика переконують, що в надрах місцевого самоврядування криється потенціал, який здатен забезпечити усунення багатьох кризових явищ у житті суспільства, надати йому додаткові стимули для розвитку.

При цьому необхідно відзначити, що при всій значущості та масштабності роботи, виконаної в країні з розвитку місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства територіальні утворення поки ще функціонують тільки на рівні районів, міст і селищ.

Ключовим результатом ефективного адміністративно-територіального управління є успішне вирішення соціально-економічних проблем населення регіону, а базової метою регіональної економіки - підвищення його добробуту.

Як і будь-яке виробництво, економічна діяльність в регіонах

ґрунтується на використанні певних ресурсів, які включають в себе не тільки упредметнені, матеріальні виробничі фактори, а й нематеріальні ресурси, які в сучасних умовах набувають вирішальну роль в освоєнні і розвитку всієї ресурсної бази місцевого самоврядування. Ресурсний потенціал місцевих спільнот складається з «внутрішніх» (що знаходяться у власності місцевих органів влади) і «зовнішніх» по відношенню до органів місцевого самоврядування (належать іншим власникам або рівням влади) ресурсів.

Одним з важливих ресурсів регіонів є комунальна власність, яка є однією з форм власності, що володіє своїми особливими, специфічними властивостями. Специфіка такої власності полягає в складному характері її об'єктів, які, з одного боку, мають цільове призначення, тому що призначені для вирішення питань суто місцевого значення: задоволення житлово-комунальних, соціально-культурних і побутових потреб населення регіону, а з іншого - виключно багатофункціональні, оскільки виявляються задіяними у вирішенні широкого кола місцевих питань, в економічних і соціальних сферах, різних формах взаємодії місцевої влади з новими економічними структурами. Зокрема, беруть участь у забезпеченні доходів місцевого бюджету, зміцненні соціальної інфраструктури території, розвитку інженерної інфраструктури, створенні і розвитку ринкової інфраструктури і т.д.

Власність, що належить територіальній громаді (комунальна власність) завжди виступає в двох взаємопов'язаних проявах: як господарсько-майновий (речовий) та економічний (вартісний) комплекс.

В якості майново-господарського комплексу комунальна власність надає територіальному утворенню конкретні товари та послуги: тепло в будинках, світло, транспортні послуги та ін.

В якості економічного комплексу територіальна власність представляє собою чітко ринкову, капіталізовану цінність. Вона визначається здатністю даної власності приносити населенню фінансові кошти або ж економити їх. Між цими сторонами власності існує найтісніший взаємозв'язок, оскільки

послуги, що виробляються на основі використання об'єктів даної форми власності, можуть надаватися населенню за плату, що сприяє формуванню конкретних економічних результатів функціонування власності.

Для того щоб місцеві органи влади могли отримувати доходи від товарів і послуг, вироблених на об'єктах комунальної власності, необхідно, щоб регіони були наділені каліталоутворюючими (доходоутворюючими) об'єктами власності. Органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні об'єкти інфраструктури, землю та іншу власність здатну приносити дохід. Подібна заява стало можливим тому, що процес формування комунальної власності почався з того, що на місцевий рівень були передані в основному збиткові (ті, що повністю фінансуються з бюджету) об'єкти, які перебували у віданні міської влади й раніше: об'єкти інженерної інфраструктури, житловий і нежитловий фонд, установи та об'єкти охорони здоров'я, освіти, культури і спорту тощо.

Сформована в даний час структура майново-фінансового комплексу територіальних утворень також характеризується переважанням об'єктів, що вимагають бюджетного фінансування з боку місцевого самоврядування.

У сучасних умовах місцеві бюджети виступають у якості найважливішої частини матеріальної основи діяльності місцевих органів влади, без якої неможливий активний вплив останніх на формування нових суспільних відносин. У процесі мобілізації величезної маси доходів до державного бюджету органи місцевого самоврядування через свої бюджети розподіляють державні кошти на утримання і розвиток соціальної інфраструктури суспільства, здійснюють дієвий контроль за сферами виробництва і використанням створюваних матеріальних і фінансових ресурсів, що сприяє задоволенню суспільних потреб населення та зростання національного доходу країни. Однак слід зауважити, що все це можливо тільки в умовах збалансованого розмежування фінансових повноважень між бюджетами регіонів і органів місцевого самоврядування, порушення принципу збалансованості місцевого бюджету породжує його дефіцит.

Новий етап реформування системи місцевого самоврядування, місцевих фінансів та внутрішньорегіональних міжбюджетних відносин в пов'язаний з вирішенням ключових питань економічного забезпечення діяльності регіонів і конкретизацію місця і ролі інститутів місцевого самоврядування в єдиній системі управління соціально-економічним розвитком територій, забезпечують концентрацію функцій інститутів місцевого самоврядування у забезпеченні найважливіших потреб населення, насамперед у галузі соціальних (бюджетних) послуг. Органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за весь комплекс заходів, що мають кінцевою метою надання бюджетних послуг, і в цьому сенсі символічний характер місцевих податків (менше 10%) як основи доходної частини місцевих бюджетів та незалежності економічної бази місцевого самоврядування, не дозволяє їм у повному обсязі вирішувати це завдання.

У цих умовах місцевий бюджет поступово перестає бути єдиним джерелом фінансування соціально-культурної та економіко-виробничої сфери територіального утворення. Для цих цілей починають активно використовуватися й інші елементи системи місцевих фінансів, зокрема кошти позабюджетних фондів і суб'єктів господарювання. Хоча при цьому місцеві бюджети більше розглядаються як джерело фінансування певного гарантованого державою мінімуму задоволення потреб у послугах освіти, охорони здоров'я та культури для всіх верств населення, а також як інструмент економічного стимулювання громадян, які працюють у бюджетних установах. Інші елементи системи місцевих фінансів - як джерело додаткового впливу на місцеву інфраструктуру, що сприяє комплексному вирішенню завдань соціально-економічного розвитку територіальних утворень.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів найбільш раціональним шляхом фінансування соціально-економічного розвитку територіального утворення, його інфраструктурного комплексу, є залучення інвестицій і пріоритетний розвиток позабюджетних фондів за рахунок таких додаткових

джерел, як доходи від територіальної власності, земельних ресурсів, від залучення позикових коштів. До них слід віднести і підприємницькі спроможності населення, що призводять в активну взаємодію всіх видів регіональних ресурсів. Однак підприємництво, як особливий вид ресурсу, до теперішнього часу недостатньо враховується і реалізується в практичній діяльності регіонів.

Вихід на ринки капіталів в нових умовах став природною формою економічної поведінки місцевої влади, а кризовий характер сучасної ситуації послужив своєрідним каталізатором цього процесу. При цьому виявилися і явні збіги і одночасно явні протиріччя загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів з усіх аспектів емісії, обігу та обслуговування відповідних боргових зобов'язань.

Земельні ресурси - одне з головних багатств будь-якого регіону, кожного району та міста. Світова практика і вже наявний досвід окремих регіонів свідчать, що регіонально спрямована земельна політика може зробити в плані територіального розвитку не менше, аніж бюджетні ін'єкції або розробка найвигідніших корисних копалин. При цьому, володіючи величезними можливостями активного впливу практично на всі параметри територіального розвитку через свої права з регулювання земельного ринку, регіональні та місцеві влади можуть скористатися цією можливістю лише в тій мірі наскільки об'єктивно і всебічно оцінено сам земельний фонд. У цьому зв'язку необхідне регулювання територіального, у тому числі місцевого розвитку на основі розгорнутої і чіткої нормативної бази державного, регіонального та місцевих рівнів. Важливо подолати невірні стереотипи ставлення до земельних регуляторам розвитку окремих територій, які пов'язані зі спрощеним розумінням цілей ринкових механізмів цього розвитку які зводяться виключно до наповнення бюджетів різних рівнів.

Таким чином, однією з найскладніших проблем територіальних утворень в сучасних умовах є утримання об'єктів соціальної інфраструктури,

фізичний і моральний знос яких в умовах хронічного їх недофінансування прискорився, погіршилася і якість надаваних послуг. Найближчим часом ситуація з доходами місцевих бюджетів навряд чи зміниться в кращу сторону, тому необхідний пошук шляхів вирішення проблем утримання і розвитку соціальної інфраструктури на основі аналізу економічних проблем в окремих її галузях.

Вітчизняний і світовий досвід показують, що функції безпосереднього управління питаннями життєзабезпечення населення, управління соціальною сферою більш ефективні на низьких рівнях управління. І навпаки, розробка та контроль за здійсненням економічних реформ, питання стабілізації економіки, реалізація спільного бюджетного регулювання - це прерогатива державних органів управління.

Управління соціальною інфраструктурою повинно бути органічним елементом регіональної системи управління соціально-економічним розвитком території.

Новий механізм управління повинен створити економічні основи зміцнення самостійності та підвищення відповідальності органів управління за комплексний соціальний і економічний розвиток території.

Нова система управління повинна забезпечити: фінансово-господарську самостійність товаровиробників та їх зацікавленість у зростанні обсягів та ефективності виробництва, підвищення якості продукції та послуг; вільну конкуренцію в усіх сферах дозволеної діяльності підприємств, незалежно від форм власності; перехід до регулювання економіки території переважно економічними важелями і стимулами; оптимальне поєднання інтересів для діючих на території суб'єктів господарювання; спрощення структури управління і скорочення управлінських витрат.

Однак практика показує, що окремі проведені заходи, не забезпечили переходу від системи вертикального управління до переважно самоврядним горизонтальним зв'язкам як на обласному, так і районному рівні. Немає серйозних економічних важелів активізації виробничої діяльності. Не

збільшуються фінансові можливості підтримування соціальної інфраструктури територій. Більше того зміни системи пільг, їх монетизація, житлово-комунальна реформа навіть погіршили соціальний стан деяких категорій населення. Реорганізація структури управління не дозволила скоротити загальну чисельність працівників органів управління. Однією з проголошених цілей вдосконалення структури управління було максимальне наближення органів управління до населення і створення на цій основі функції зворотного зв'язку. Ця функція є об'єктивно необхідною, так як вона орієнтує всю соціальну інфраструктуру на можливість більш повного задоволення потреб населення. На практиці ж відбулося різке збільшення концентрації влади на державному рівні. Найбільш наближений до населення місцевий орган управління виявився позбавленим необхідних ресурсів для вирішення покладених на нього завдань.

Таким чином, на основі вищевикладеного можна сформулювати основні напрямки формування нового механізму управління соціально-економічним розвитком території:

Перший напрямок передбачає: а) чітке закріплення об'єктів суспільної власності за територіальними органами управління; розробку системи розпорядчих повноважень виконавчих органів влади щодо закріплених об'єктів суспільної власності; вироблення чіткої системи повноважень виконавчих органів по відношенню до територіальних ресурсів, переданим у користування кооперативним, приватним спільним та іншим підприємствам та організаціям.

Другий напрямок пов'язаний із заходами щодо вдосконалення організаційної структури управління: ліквідації дублювання функцій управління по рівнях господарського керівництва; децентралізації структури управління господарством території; скорочення управлінського персоналу; використання корпоративних структур управління.

Третій напрям визначається загальноекономічною ситуацією. Воно передбачає розширення економічних можливостей виробничих ланок

регіонального господарства, підвищення рівня регіонального управління за рахунок моніторингу соціального становища населення, програмно - ого планування, стратегічного управління територією, введення системи регіонального контролінгу та інших нововведень.

Порівняння показників, що визначають ефективність територіального устрою зарубіжних країн і України в дореформений і поточний періоди, наочно демонструє, яких елементів управління не вистачає території для нормального соціально-економічного обслуговування населення (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Характеристики системи управління територією, що забезпечують її ефективність

№ з/п	Зміст характеристик	Наявність в системі управління регіонами		Наявність в зарубіжних країнах
		Дореформений період	Поточний період	
1.	Розділення законодавчої, виконавчої та судової влади		+	+
2.	Приоритет представницьких органів влади	-	-	+
3.	Здійснення контролю через представницькі органи	-	-	+
4.	Використання адміністративних органів управління	+	+	-
5.	Використання економічних методів управління	-	+	+
6.	Відповідальність за результати управлінської діяльності		-	+
7.	Наявність регламентів управлінської діяльності	-	-	+
8.	Наявність дієвого контролю з боку населення	-	-	+
9.	Дублювання функцій на різних рівнях управління	+	+	-

Як бачимо, поряд з позитивними зрушеннями в системі управління територією відбулися і негативні зміни. Таким чином, дослідження

сформованого механізму регіонального управління свідчить про наявність організаційних та економічних проблем у розвитку регіонів і, насамперед, у галузях соціальної сфери. Найбільш актуальними з них, на наш погляд, є:

- відсутність чітко вираженої регіональної політики держави. Регіональна політика повинна створюватися на основі нинішніх реалій і уявлень про її сутність. І ця політика буде тим сильнішою, чим ясніше і повніше в ній будуть відображені регіональні інтереси, позначені способи і методи реалізації цих інтересів;

- територіальна дезінтеграція, що активно проводиться державою під гаслом «регіоналізації» соціально-економічних процесів, призводить до розпаду єдиного економічного і соціального простору, перетворенню цілісних територіально-господарських структур у конгломерат розрізнених господарюючих суб'єктів. Переміщення центру ваги економічних реформ в регіони знаходить підтримку як в державі (з передачею повноважень передається і відповідальність), так і в регіонах (прагнення до самостійності). Разом з тим, практика свідчить про те, що проведені реформи слабо адаптовані до місцевих умов, не враховують територіальні інтереси, а нерідко входять у пряме протиріччя з цілями регіонального розвитку;

- економічна конфронтація регіонів у відносинах з загальнодержавними структурами. Ця негативна тенденція є результатом політики «регіоналізації» і призводить до економічного і соціального відокремлення, національно - етнічних конфліктів, міграції населення, зміни господарського профілю регіонів, соціального розшарування місцевих громад та інших негативних наслідків;

- структурні зрушення в економіці країни і соціально-економічних комплексах регіонів, які характеризуються скороченням обсягів виробництва галузей промисловості та відносним зростанням частки виробництва та реалізації соціальних послуг. Однак структурні зрушення призвели до зміни ситуації, спеціалізації регіонів, до порушень відтворювального процесу, до відмирання певної частини існуючих економічних зв'язків.

проведення регіональної політики в системі «держава - регіон», «регіон - регіон» і на внутрішньому рівні. Вирішення конфліктних ситуацій за допомогою договорів та угод на компромісній основі є традиційним і досить ефективним;

- самозабезпечення соціальної сфери регіону. В умовах розвитку ринкової економіки оплата соціальних послуг все більш є справою самих громадян. Особливо гостро і неоднозначно вирішується тут житлова проблема. Перехід до повної оплати житлово-комунальних послуг призводить до загострення ситуації;

- поглиблення суперечностей у бюджетно-податковій системі. У міру реформування бюджетно-податкових відносин проблема формування доходів і їх використання на всіх рівнях не тільки не стає стабільною - швидше навпаки, все більш виступає як центральний ринг протиборства. Заглиблюються протиріччя пов'язані з дією численних чинників. Передача повноважень не супроводжувалася адекватним збільшенням доходів, що призвело до диспропорцій між призначеними для регіонів доходами та регіональними потребами у видатках.

Необхідно відзначити те, що в даний час в регіональній економічній науці існує парадигма, яка вказує на взаємозв'язок між розвитком економічних і соціальних умов у регіоні. При розгляді даної парадигми, необхідно відзначити важливість впливу, який чинить на розвиток соціально-економічних умов, демографічний потенціал регіону. Оскільки, економічно активна частина населення є головним джерелом суспільного прогресу, цілком обґрунтовано постає питання про його відтворення. На підставі даної тези, стає можливим твердження, що соціальна інфраструктура - складний техніко-технологічний комплекс, орієнтований на рішення задач з поточного управління в регіоні, здійснення комерційної діяльності, підтримування безпеки, а також завдань з управління соціальним та економічним розвитком регіону [11, 20, 67, 85, 177].

Дані особливості дозволяють нам визначити наступну структуру видів

діяльності, що здійснюються на базі соціальної інфраструктури регіону: освіта; охорона здоров'я; державне загальне управління; державне управління соціальними програмами; забезпечення військової безпеки; забезпечення юстиції; обов'язкове соціальне забезпечення; забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення культурними ресурсами, забезпечення фізичною культурою і спортом, готельне і ресторанне господарство [71, 135, 160, 220].

На підставі виділеної структури видів діяльності, представляється можливим визначення пріоритетів у розвитку соціальної інфраструктури. Виявлення даних пріоритетів найбільш доцільним видається в аспекті розвитку людських ресурсів та обсягу надаваних послуг.

В якості ключових параметрів, що впливають на розвиток людського ресурсів необхідно виділити наступні параметри: культурно-освітній, стан здоров'я, здатність до формування особистого капіталу [153, 180].

З метою відтворення певного рівня розвитку людських ресурсів виникає необхідність підтримки певних параметрів функціонування соціальної інфраструктури. Здійснення заходів з підтримання даних параметрів, можливо за рахунок задоволення потреб населення, шляхом надання відповідних послуг. У зв'язку з чим, виникає необхідність постійного підтримання наступних параметрів оцінки людських ресурсів:

1. Підтримання необхідного культурно-освітнього рівня. Для чого необхідно функціонування багаторівневої системи освіти та надання населенню низки можливостей для формування внутрішнього культурного потенціалу, що у свою чергу дозволить сформувати культурний потенціал в регіоні.

2. Формування здорового способу життя, а також системних заходів з протидії захворюваності серед населення регіону. Для цієї мети необхідно функціонування особливого виду діяльності - охорони здоров'я, що об'єднує в собі корисні цінності охорони здоров'я, фізичної культури і спорту (у сукупності перші два параметри істотно впливають на третій економічний

параметр).

3. Здатність до соціально-орієнтованого отримання доходів, що значною мірою нарощує цінність людських ресурсів регіону [88].

Представлені вище параметри, можуть бути прийняті в якості основних пріоритетів, оскільки повністю вирішують завдання щодо створення умов для відтворення населення. Деталізуючи зазначені вище пріоритети розвитку соціальної інфраструктури, дозволено уточнити наступне: орієнтація на соціалізацію та високу кваліфікацію, конкурентоспроможність, шляхом створення сприятливих умов і просування людських ресурсів на зовнішні ринки праці для більш ефективного функціонування регіону [11, 85, 85, 177].

На підставі виділених пріоритетів розвитку, представляється можливим виділити домінантні види діяльності, без здійснення яких, неможливе формування високого рівня соціально-економічного розвитку регіону, а саме:

- Освітня,
- Культурна,
- Система охорони здоров'я,
- Спортивна.

Пріоритетність вищевказаних сфер соціальної інфраструктури також підтверджується результатами аналізу структури платних послуг населенню. Так, процентна частка послуг даних сфер діяльності, перевищує 14 % від усіх платних послуг населенню і понад 85 % платних послуг, що надаються на базі соціальної інфраструктури.

Таким чином, як домінанти розвитку соціальної інфраструктури в регіоні необхідно вказати сфери, які охоплюють пріоритетні види діяльності. Справжній підхід до визначення домінант розвитку соціальної інфраструктури, відрізняється від раніше існуючих за рахунок високої обґрунтованості, що дозволяє виділити його в якості унікального. Даний висновок ґрунтується на авторському досягненні, яке полягає у всебічному аналізі теоретичного та законодавчого матеріалів, присвячених питанням соціально-економічних умов регіону. На підставі виділених наукових позицій

з питань зазначених вище умов, запропонований підхід до визначення потреб регіону в інфраструктурі. Також, на підставі сучасних наукових підходів до визначення типового складу, базового поняття «інфраструктура», була запропонована авторська трактування, що відрізняється високим ступенем точності і враховує всі існуючі у вітчизняній практиці види економічної діяльності. На підставі авторської типології інфраструктури в регіоні, автором були виявлені їх основні функції. Розкриття значення даних функцій, дозволило автору уточнити значення соціальної інфраструктури для життєдіяльності регіону, за рахунок визначення впливу соціальної інфраструктури на такі економічні категорії як: людський капітал, людський потенціал і якість життя.

На підставі розкриття впливу зазначених категорій на соціально-економічні умови, були визначені пріоритети у розвитку соціальної інфраструктури, на підставі яких і були уточнені домінанти розвитку соціальної інфраструктури.

Процес функціонування соціальної інфраструктури, включаючи домінантні сфери розвитку, обґрунтовує необхідність безперервності розвитку складу всіх його елементів. Перш за все, дане явище обумовлюється інертністю розвитку соціально-економічних систем, що у кінцевому випадку може привести до їх стагнації [40].

Однією з характеристик даного процесу, є його керованість, оскільки сам процес володіє такою важливою рисою, як цілепокладання, з якого випливає інша характеристика - спрямованість даного процесу, що дозволяє визначати основні напрями та орієнтири, необхідні для досягнення поставленої мети [223, 224]. Напрямок розвитку характеризується основними потребами населення регіону, врахування яких сприяє досягненню високої якості самого результату розвитку. Одним з основних параметрів розвитку є наявність ресурсних обмежень, що дозволяє визначити склад необхідних ресурсів і ступінь їх витрачання на певному етапі розвитку. Дана обставина, у свою чергу, дозволяє стверджувати про можливість визначення тимчасових

рамок даного процесу, які формуються відповідно до актуальних потреб регіону. Соціальна інфраструктура, як об'єкт розвитку, являє собою складний техніко - технологічних комплекс, що володіє потенціалом для технологічного розвитку соціальної та економічної систем регіону.

В якості суб'єкта управління розвитком соціальної інфраструктури можуть виступати: державні та регіональні органи влади, представники приватних компаній, а також представники населення, за допомогою участі в громадських слуханнях з відповідних питань.

З метою формування найбільш повної характеристики управління розвитком, необхідно дуалізувати уявлення про його результат. У якості найбільш загального поняття про результат управління розвитком домінант соціальної інфраструктури, варто вказати на якісні та кількісні перетворення, вироблені суб'єктами над об'єктом, в якості якого виступають домінанти соціальної інфраструктури, з метою задоволення актуальних потреб регіону, при найбільш доцільному ресурсно-часовому освоєнні. Результат може бути диференційований в якості ієрархічної структури цільових орієнтирів. Під цільовим орієнтиром в рамках цього дослідження доцільно представляти, кінцеве призначення перетворень в соціальній інфраструктурі регіону.

Підставою для структурування слугують такі критерії: масштабність, специфічність, терміновість впливу [21, 40, 110, 167]. Також підтвердженням ієрархічної структури результату є дефініції економічних категорій, які будуть представлені нижче.

Так під якістю життя в найбільш загальному значенні варто розуміти такі визначення - сукупність показників загального добробуту людей, що характеризують рівень матеріального благополуччя, а також споживання неоплачуваних благ [22, 79,111].

Якість життя передбачає:

- Чисте довкілля;
- Особисту і національну безпеку;
- Політичні та економічні свободи;

Інші умови людського благополуччя, важко піддаються кількісному виміру. Дана категорія виступає у якості нижчого цільового орієнтиру, оскільки, не дивлячись на масштабність здійснюється вплив при відповідних перетвореннях, результат у великій мірі ставить своїм завданням перетворення комфортабельності середовища проживання. При цьому з точки зору критерію специфічності, даний цільовий орієнтир виявляється досить обширним за специфікою соціального впливу, при практично повній відсутності поновлюваних економічних ресурсів, оскільки в більшій мірі відноситься до категорій споживання.

Переходячи до розгляду наступних цільових орієнтирів, необхідно відзначити таку дефініцію людського капіталу як капітал у формі інтелектуальних здібностей і практичних навичок, отриманих у процесі освіти і практичної діяльності людини. У свою чергу, відмінною рисою понять: «людський потенціал» і «людський капітал», є те, що перше поняття носить характер можливостей, які полягає в майбутньому періоді, а людський капітал визначається завдяки поточному стану.

Також доцільно зазначити про те, що людський потенціал більшою мірою є ідентифікатором соціального розвитку, а не економічного.

Обидві вищевказані категорії в якості цільових орієнтирів у рівній мірі є схожими за масштабністю та за специфічністю заходів досягнення, за рахунок управління розвитком домінант соціальної інфраструктури регіону.

Головним відмінною ознакою даних орієнтирів, є їх орієнтація. Орієнтація на отримання ефекту від приросту людського капіталу є, безсумнівно, більш доцільною для економічного розвитку регіону. Дане твердження підтверджується можливостями безмежного розвитку потенціалу та обмеженою вартістю людського капіталу. На підставі чого можливо відзначити, що розвиток людського капіталу для більшості регіонів має велику значимість, оскільки носить вартісний характер, а також володіє меншими ресурсними витратами. Оскільки, витрати на розвиток людського капіталу носять суто вузький характер.

Визначення поняття соціально-економічні умови в регіоні, будується на дефініціях таких понять, як соціально-економічна система, умови і регіон. Отже, соціально-економічна система - це цілісна сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних та економічних інститутів (суб'єктів) і відносин з приводу розподілу і споживання матеріальних і нематеріальних ресурсів, виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг [39, 46, 117]. Тоді як під умовами варто розуміти категорію філософії, що позначає відношення предмета до навколишньої дійсності, явищ об'єктивної реальності, а також щодо себе і свого внутрішнього світу. Предмет виступає як якесь обумовлене, а умова - як відносно зовнішнє предмету різноманіття об'єктивного світу [106]. На підставі чого, ми можемо побудувати твердження про те, що соціально-економічні умови регіону - це стан соціально-економічної системи окремо взятого регіону по відношенню до решти регіонів.

Положення в ієрархії цільових орієнтирів даної категорії обумовлюється критерієм масштабності. Даний критерій вказує на те, що управління розвитком домінант соціальної інфраструктури засноване на прагненні перетворення соціально-економічних умов, перш за все, має включати заходи, які спрямовані на розвиток соціальної, конформістської та економічної складової в життєдіяльності населення регіону.

Щодо терміновості, то цей критерій дозволяє стверджувати, що вплив, який чиниться на соціально-економічні умови розвитком соціальної інфраструктури, є довгостроковим, також як і інституційний характер ефекту.

Таким чином, доцільно стверджувати про можливість управління розвитком, ґрунтуючись на різних цільових орієнтирах в управлінні розвитком, що в свою чергу, дозволяє найбільш чітко обґрунтувати вибір засобів і методів при управлінні розвитком соціальної інфраструктурою.

Уявлення сказані ієрархії цільових орієнтирів, можуть бути розширені за рахунок опису характерних ознак управління розвитком домінант

соціальної інфраструктури.

До характерних ознак управління розвитком соціальної інфраструктури в орієнтира на поліпшення якості життя відносяться: демократичність, регіоналізм, інноваційність. Характерна ознака демократичності дозволяє описати процес досягнення цільового орієнтиру - якості життя у формі крайньої необхідності, оскільки для управління процесом розвитку, необхідно визнати рівність членів суспільства і можливості самовизначення в досягненні нового рівня якості життя населення.

На підставі даної ознаки, необхідно виділити інтегруючу функцію, яка може забезпечувати прийняття рішення за допомогою громадських слухань та посилити інтеграцію між населенням і представниками влади. Необхідно також відзначити, що за допомогою проведення громадських слухань найчастіше зростає і якість контролю населення за виконанням рішень органів влади. Дана обставина дозволяє відсікати безвідповідальність у рамках проведення управлінських заходів, а також підвищити професіоналізм органів державного управління процесом розвитку соціальної інфраструктури. У тісному взаємозв'язку з даними тезами, знаходиться теза про необхідність інформування населення про хід управлінських заходів з розвитку соціальної інфраструктури, що дозволяє забезпечити залучення більшої суспільної уваги до вирішення питань якості життя.

В якості основних управлінських змін, при управлінні даними ознаками, є можливість підвищення гнучкості та запобігання небажаних результатів в якості життя населення.

Характерна ознака регіоналізму дозволяє нам розмірковувати про необхідність врахування специфіки функціонування і розвитку домінант соціальної інфраструктури в регіоні. Дане твердження ґрунтується на співвідношенні понять регіон і соціальна інфраструктура, яке дозволяє нам визначити регіон як територіально-просторову основу для функціонування соціальної інфраструктури. На підставі вищенаведеного твердження,

розкриваються базові особливості регіону, а саме: протяжності, екологічності, освоєності, населеності, урбанізованості, привабливості.

Протяжність як особливість, характеризується розмірністю частині території і дозволяє визначити необхідність в основних параметрах соціальної інфраструктури, облік яких необхідний при визначенні управлінських заходів щодо підвищення якості життя населення. Також необхідно відзначити складну залежність протяжності території і рівня розвитку соціальної інфраструктури, яка сполучена з станом інших типів інфраструктур. Насамперед, дана обставина знаходить відображення у взаємозв'язку, з прогресом технологічної інфраструктури в регіоні, що дозволяє забезпечувати відповідними групами ресурсів суб'єктів управління, а також визначати характер управлінських комунікацій. Характерна ознака протяжності знаходить відображення у ресурсній обмеженості реалізації цілей з досягнення нового рівня якостей життя в певному регіоні, що зумовлено поетапним управлінським впливом [22].

Характерна ознака екологічності відображає екологічний потенціал, критеріями визначення якого служать:

- Індекс стійкості як показник адаптаційної здатності природної системи впливати на об'єднані антропогенні фактори;
- Індекс якості середовища, який являє собою показник ступеня впливу техногенних навантажень на конкретні види, популяції, спільноти і інші утворення в межах виділеної формації;
- Критерій розкладання, як ємнісну характеристику асиміляційної здатності регіону до сприйняття і переробки відходів виробництва [88].

На підставі поданих критеріїв доцільно відзначити необхідність розвитку домінант соціальної інфраструктури, спираючись на оптимальні значення представлених індексів. Дана обставина виступає як чинник, що впливає на професіоналізм органів державної влади та інших суб'єктів управління при реалізації заходів з досягнення нової якості життя, як за

рахунок впливу домінант соціальної інфраструктури, так і за рахунок об'єктивного прийняття інформації про стан навколишнього середовища.

Ознака інноваційності в управлінні розвитком домінантами розвитку, має істотне значення для досягнення цільового орієнтиру - якості життя, оскільки інноваціями в даній сфері можуть вважатися навіть такі природні потреби населення як сучасне обладнання, що дозволяє безперешкодний доступ інвалідів до об'єктів. Доцільним представляється відзначити, що дана ознака дуже щільно пов'язана особливо з ознакою екологічності, що проглядається у вимогах до інноваційних соціальних систем.

Дана характерна ознака притаманна економічно розвиненим регіонам, оскільки в значній мірі пов'язана з розвитком економічної системи [188]. Окремо необхідно заявити про ключову вимогу до інноваційної ознаки управління розвитком - це інституційності. Оскільки саме дана вимога гарантує необхідний перехід до економіки знань без відставання такого важливого елементу системи суспільства, як соціальна інфраструктура.

Виділені характерні ознаки управління при досягненні цільового наступного орієнтиру - людського потенціалу, доцільно визначити на підставі визначення даного поняття. У цьому дослідженні автором розуміється під "людським потенціалом регіону - рівень розвитку населення регіону, який визначається потенціалом можливостей самого населення до освітнього, професійного та особистісного зростання, що у кінцевому випадку може перерости в конкурентні переваги на ринку праці.

Даний цільовий орієнтир є соціально спрямованим, оскільки ставить своїм завданням підвищення здібностей і навичок населення для задоволення власних потреб. Ключовою функцією суб'єкта управління в цьому зв'язку, виступає створення умов для соціалізації розвитку населення регіону. Умови, необхідні для розвитку населення регіону охоплюють домінанти розвитку соціальної інфраструктури і можуть виступати в якості додаткових аспектів при оцінці людського потенціалу.

Управління розвитком, підставою для якого виступає цільовий

орієнтир - людський потенціал, володіє особливою специфікою. Визначення специфіки можливо за рахунок аналізу характерних ознак, що відображають взаємозв'язки між поняттям людський потенціал та управління розвитком соціальної інфраструктури в регіоні. До основних ознак управління розвитком, на думку автора, відносяться: безмежність, комулятивність, постійність.

Ознака необмеженості в управлінні розвитком обґрунтовується складом самого визначення людського потенціалу, а також може бути продемонстрована за рахунок подання відмінних рис. Основними факторами, які доводять наявність даної ознаки, є: рівень розвитку освіти і науки в регіоні, оскільки дані сфери діяльності забезпечують необхідну базу для формування освітнього компоненту людського потенціалу.

Вплив даних факторів на розвиток людського потенціалу в регіоні може бути оцінено завдяки наступним критеріям: спеціалізованості, актуальності, мобільності.

Критерій спеціалізованості дозволяє якісно розкрити ознака безмежності, вказуючи на необхідність врахування спеціалізації при здійсненні управління розвитком соціальної інфраструктури. Даний критерій дозволяє міркувати про кількісне співвідношення об'єктів соціальної інфраструктури в залежності від постійно зростаючих потреб населення регіону. Застосування даного критерію дозволяє скоординувати дії суб'єкта управління, дозволивши визначити найбільш доцільну форму впливу.

Задоволення потреб населення регіону, ґрунтуючись на ознаці безмежності, дозволить підійти до вирішення завдань з розвитку соціальної інфраструктури на якісно новому рівні. Ця теза знаходить своє підтвердження в тому, що врахування даної ознаки сприяє орієнтованості на майбутні потреби населення, які вказують на необхідність врахування сформованих макроекономічних і регіональних соціально економічних тенденцій, що не може не відобразитися на формі капітальних вкладень. Критерій актуальності [142], насамперед, служить основою для оцінки

поточного стану соціальної інфраструктури, з метою побудови черговості впливу суб'єкта управління над об'єктом. Ознаки безмежності, використання критерію актуальності в управлінні розвитком, дозволяє на підставі стану приватних індикаторів індексу людського потенціалу, виділити серед домінант розвитку соціальної інфраструктури першочергові, з метою вирівнювання забезпеченістю населення відповідними послугами.

Критерій мобільності дозволяє визначити вплив ознаки безмежності, як необхідність додання об'єктам соціальної інфраструктури мобільності при збільшенні людського потенціалу. Досягнення мобільності при розвитку соціальної інфраструктури можливо за рахунок використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також використання рухомого транспорту [88].

Ознака кумулятивності [67] в управлінні розвитком соціальної інфраструктури з орієнтиром на збільшення людського потенціалу, насамперед, розкривається на підставі наступних критеріїв: вимірності, варіативності, концентрованості, довгостроковості. На підставі критерію вимірності, можливо, оцінити поточні потреби у розвитку соціальної інфраструктури, з метою збільшення людського потенціалу. На підставі даного критерію розкривається співромірність приросту результату в досягненні цільового орієнтиру, що дозволяє встановити оптимальну форму і методи управління розвитком, що також сприяє формуванню ресурсної бази.

Критерій варіативності розкриває ознака кумулятивності, при визначенні основних напрямів усередині домінант розвитку соціальної інфраструктури. Так, у разі необхідності збільшення людського потенціалу у нас стає вибір об'єктів і методів управління розвитком, з метою забезпечення найбільш стійкого збільшення людського потенціалу. Такий вибір повинен бути обумовлений за рахунок поточної оцінки проблем і тенденцій у розвитку, що в свою чергу, визначає можливість по оптимізації постановки цілей [223, 224]. Критерій сконцентрованості, що сприяє розкриттю ознаки кумулятивності, на підставі якісної оцінки новоствореної частки до існуючої.

Доцільно уточнити, що під новоствореною часткою розуміється якісні та кількісні перетворення в управлінні розвитком соціальної інфраструктури, що вплинули на стан індексу розвитку людського потенціалу в регіоні. Даний критерій, також, дозволяє розкрити інноваційний аспект розвитку, оскільки на підставі якісної оцінки існуючих методів та заходів управління, а також об'єктів, по відношенню до яких вони застосовуються, можливо сформулювати якісні інноваційні методи і форми розвитку соціальної інфраструктури.

Дана теза обґрунтовується природою походження інновацій, яка вказує на необхідність усвідомлення наявного досвіду [68]. Критерій довгостроковості, розкриває ознака кумулятивності з точки зору терміну впливу, що здійснюється тим чи іншим перетворенням соціальної інфраструктури і те, яким чином він впливає на індекс розвитку людського потенціалу. Підтвердженням даного висловлювання є та обставина, що перетворення в соціальній інфраструктурі регіону можуть варіюватися за капіталомісткістю і здійснюючим впливом на ефективність рівня розвитку людського потенціалу в регіоні.

Ознака сталості в управлінні розвитком може бути розкрита за рахунок наступних критеріїв: новизни, мінливості, пріоритетності. Дана ознака в свою чергу дозволяє міркувати про необхідність сталості у розвитку соціальної інфраструктури, яка в свою чергу виступає як ключовий категорії сталого розвитку.

Критерій новизни дозволяє при проведенні аналізу розвитку визначити необхідну якісну і кількісну форму новизни (інновацій), тим самим вказує на необхідність задоволення потреб населення з використанням нових підходів. Аналіз розвитку соціальної інфраструктури з орієнтиром на людський потенціал дозволяє визначити основні тенденції розвитку інфраструктури в регіоні, що дозволить посилити вплив інновацій на процес розвитку.

Критерій мінливості дозволяє розкрити значення сталості як ознаки управління розвитком соціальної інфраструктури, вказуючи на неможливість

використання однієї і тієї ж форми управлінського впливу. Критерій пріоритетності дозволяє розкрити значення ознаки сталості, в контексті інституційного функціонування соціальної інфраструктури і може бути охарактеризований як основний для постановки цілей. Оскільки в будь-якому випадку, при управлінні розвитком з орієнтиром на збільшення людського потенціалу існує необхідність пріоритетного розвитку інституційних об'єктів соціальної інфраструктури.

Управління розвитком соціальної інфраструктури з орієнтиром на нарощування людського капіталу, може бути пояснено зростаючою міжрегіональною та між територіальною конкуренцією. При цьому для більш повного уявлення про процес розвитку соціальної інфраструктури необхідно уточнити ряд характерних ознак: ємність, кон'юнктурність, зростання, спадання.

Характерна ознака ємності [177, 88] може бути розкрита на підставі значень наступних критеріїв: об'ємності і змістовності. Значення критерію об'ємності визначається на підставі демографічного чинника, що визначає кількісну розмірність людського капіталу, тим самим уточнює необхідну чисельності економічно активної частини населення, яка б сприяла сталому розвитку регіону.

Критерій змістовності дозволяє вказати на необхідність структурування людського капіталу [67], а саме визначення найбільш оптимальних пропорцій у розвитку, на підставі якої, необхідно формувати методи і заходи управління розвитком соціальної інфраструктури. Це сприяє прояву при постановці цілей розвитку соціальної інфраструктури з орієнтиром на людський капітал.

Характерна ознака кон'юнктурності може бути уточнена на підставі розгляду таких критеріїв: зовнішнього прояву, внутрішнього прояву і порівнянності. Розгляд даних критеріїв дозволить уточнити значення ознаки кон'юнктурності і сформованих ним тенденцій в розвитку соціальної інфраструктури.

Критерій зовнішнього прояву, дозволяє розкрити ознаки кон'юнктурності з точки зору впливу, що здійснюється поза соціально-економічних відносин регіону, сформованих за рахунок інвестиційної привабливості та активності поза регіональних економічних агентів в аспекті використання людського капіталу в якості робочої сили.

Критерій внутрішнього прояву дозволяє говорити про вплив факторів, що формуються в регіоні, на процес розвитку соціальної інфраструктури. Дані фактори розділені за такими групами: соціально-демографічні, соціально-ментальні, виробничі, демографічні, інституційні, екологічні, інтеграційні, соціально-економічні та економічні [88].

Критерій порівнянності сприяє уточненню значення ознаки кон'юнктурності, відповідно до принципу оцінки сумірності, а саме дозволяє сформуванню позицію щодо поточного стану людського капіталу, за рахунок аналізу поточного стану соціальної інфраструктури та нарощування людського капіталу на її базі. У свою чергу використання ознаки кон'юнктурності при аналізі розвитку та управління розвитком соціальної інфраструктури з орієнтиром на нарощування людського капіталу дозволяє надати аналізу багатовимірності, що істотно підвищує якість визначення мети й управління в цілому.

Критерії: варіативності, періодичності, загальності дозволяють в достатній мірі розкрити значення характерного ознаки зростання [88] при управлінні розвитком соціальної інфраструктурою з орієнтиром на розвиток людського капіталу.

Критерій варіативності вказує на різноманіття управлінських заходів і методів для розвитку соціальної інфраструктури, з метою збільшення людського капіталу [107] в регіоні, тим самим істотно дозволяє підвищити гнучкість системи управління.

Значення критерію періодичності характеризує ознака зростання, оскільки дозволяє описати циклічну природу нарощення людського капіталу [177]. Циклічність нарощення вказує на необхідність постійного

вдосконалення соціальної інфраструктури з метою задоволення потреб регіону в людському капіталі, надаючи розвитку інституційного характеру [88].

Значення критерію багатовимірності дозволяє охарактеризувати ознаку зростання, управління розвитком в якості неоднорідного, тобто такого, що володіє різними формами реалізації. Необхідно також відзначити складну структуру нарощення людського капіталу в регіоні. Дана обставина пояснюється значною видовою характеристикою людського капіталу, що вказує на необхідність детального вивчення потреб регіону в тих чи інших перетвореннях у соціальній інфраструктурі.

Значення характерного ознаки убування, дозволяє уточнити уявлення про управління розвитком соціальної інфраструктури за рахунок факторів, що впливають на формування людського капіталу в регіоні.

Аналізу управління розвитком соціальної інфраструктури у відповідність з орієнтиром на поліпшення соціально-економічних умов, притаманні такі характерні ознаки: територіальності, комбінованості. Дані ознаки дозволяють охарактеризувати вплив тенденцій в управлінні розвитком соціальної інфраструктури та їх впливу на соціально-економічні умови в регіоні.

Значення ознаки територіальності розкривається за рахунок наступних критеріїв: обсягу і полярності. Критерій просторості дозволяє визначити одне з найбільш важливих вимог до розвитку соціальної інфраструктури - площі території, займаної регіоном. Необхідно відзначити, що одним з провідних драйверів в поліпшенні соціально-економічних умов є просторове облаштування регіону, найважливішим компонентом якого, є соціальна інфраструктура .

Критерій полярності дозволяє уточнити ознаку територіальності, вказує на різноманітність соціально-економічного розвитку всередині регіонів, що обумовлено поляризацією економічної активності на різних територіях, що обумовлює поляризацію в розвитку соціальної інфраструктури [45].

Даний критерій вказує на актуальність поляризованого (сфокусованого) розвитку соціально-економічних умов території, одним із засобів якого є ефективний розподіл об'єктів соціальної інфраструктури.

В даний час, даний підхід відрізняється доцільністю за рахунок переходу до адекватного сприйняття органами державної влади, сформованих соціально-економічних умов в регіонах, оскільки не вважається неможливим згладжування настільки серйозного рівня поляризації, як у розвитку соціальної інфраструктури, так і соціально-економічних умов, дана теза знаходить своє підтвердження в досвіді країн, що розвиваються [83].

Ознака комбінованості і його значення в управлінні розвитком соціальної інфраструктурою, можливо розкрити, за рахунок опису критеріїв, які дозволяють визначити найбільш значущі оптимальні параметри управління розвитком соціальною інфраструктурою з орієнтиром на поліпшення соціально-економічних умов у регіоні. В якості критеріїв, що сприяють розкриттю ознаки, необхідно вказати: альтернативність, спряженість, групування.

Опис критерію альтернативності дозволяє охарактеризувати ознаку комбінаційності, яка вказує на необхідність сценарного підходу в управлінні розвитком соціальною інфраструктурою. Наявність оптимальної кількості сценаріїв підвищує якість управління розвитком. Основними параметрами якісного перетворення в даному випадку виступають: підвищення гнучкості, зниження ризиків за рахунок подолання невизначеності [125] та підвищення контролю над управлінням розвитком.

Подальший критерій спряженості, вказує, на те, - що в даний час, функціонування і розвиток домінант соціальної інфраструктури, в значній мірі взаємопов'язані. Особливо цей критерій став явно проявляється за рахунок уваги, яку віднедавна став приділяти уряд до розвитку сфери спорту та фізичної культури, що відразу ж знайшло відгук і в розвитку об'єктів інших домінант соціальної інфраструктури.

Це створює умови для переорієнтації та адаптації соціальної

інфраструктури до ринкових перетворень, формує домінанти її соціального цілепокладання як генеральної мети стратегії розвитку територіальних громад для найвищої координації, передбачуваності та неупередженості розвитку в умовах ринку (рис. 2.4).

Проведений автором аналіз основних наукових позицій, присвячених питанням теорії управління та розвитку соціальної інфраструктури, а також регіональному розвитку, дозволив узагальнити існуючі позиції в рамках розвитку соціальної інфраструктури. Отриманий результат дозволив виявити раніше не пропоновану цільову структуру результату управління розвитком домінант соціальної інфраструктури.

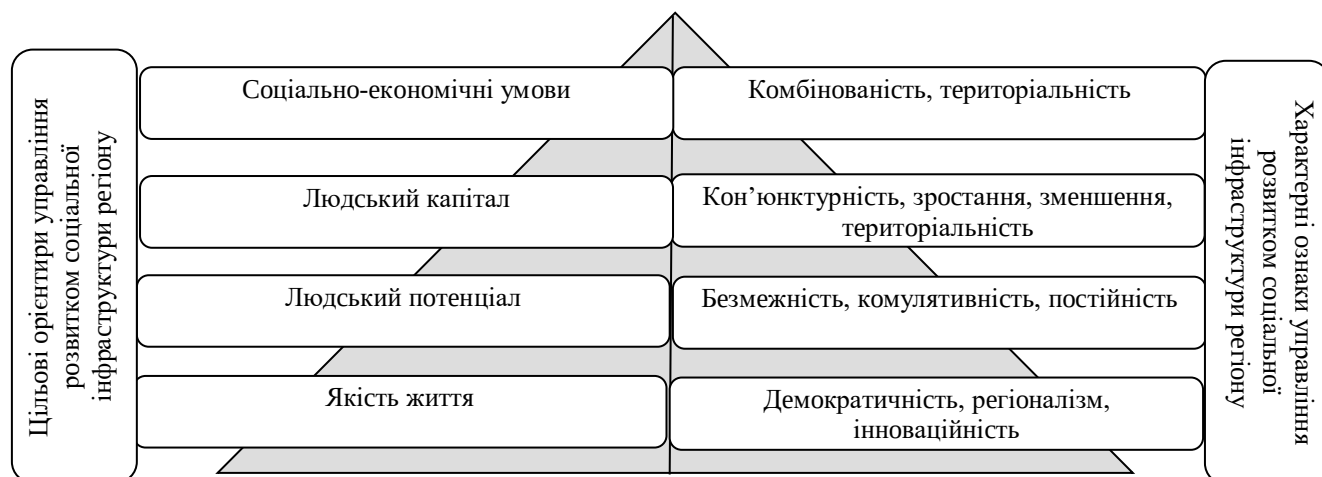

Рис. 2.4. Ієрархічна структура цільових орієнтирів та характерних ознак управління розвитком соціальної інфраструктури на регіональному рівні

Пропонована структура результату розвитку соціальної інфраструктури, ґрунтується на аналізі впливу управлінських перетворень на основні використовуваного в науково-практичному обороті категорії, що відносяться до регіонального розвитку: якість життя, людський потенціал, людський капітал, соціально-економічні умови. Крім цього, виділені цільові орієнтири управління розвитком соціальної інфраструктурою, знаходять своє обґрунтування у взаємозв'язку з характерними ознаками, властивими даному процесу. Істотним також є аналіз характерних ознак управління розвитком,

на яку необхідно спиратися при орієнтованості на якісне управління соціальною інфраструктурою в регіоні.

2.3. Міжрегіональні соціально-економічні відмінності в рівні розвитку соціальної інфраструктури регіону

Для виявлення міжрегіональних соціально-економічних відмінностей в рівні розвитку об'єктів соціальної інфраструктури регіону ми вважаємо доцільним використання принципів стратегічного аналізу, який включає: рейтингову оцінку економічного, соціального та фінансового становища регіону; оцінку зовнішніх умов розвитку регіонів і якісний аналіз внутрішній середовища регіону; конкурентний аналіз і визначення конкурентного статусу регіону; оцінку стратегічного положення регіону.

Загально рейтингова оцінка регіонів України за рівнем життя населення методом «суми місць» дозволяє зробити наступні висновки: розкид суми місць достатньо значний; відсутній взаємозв'язок між рівнем життя населення та рівнем промислового виробництва або іншими показниками.

Для досягнення найбільш відсталими регіонами середньодержавного рівня необхідно, на наш погляд, вирішити два взаємопов'язані завдання: подолання тенденції посилення соціальної нерівності регіонів; підвищення темпів економічного зростання відсталих регіонів.

Вирішення цих завдань має здійснюватися в кількох напрямках: по-перше, шляхом виявлення основних причин відставання, що пов'язано з економічним аналізом; по-друге, на основі встановлення «точок зростання», тобто стратегічних зон господарювання, розвиток яких забезпечить початковий рух до подолання відставання регіону; по-третє, забезпечення випереджаючих темпів економічного зростання в порівнянні з середньодержавними.

Найбільш складним і відповідальним етапом цієї роботи є точне

встановлення слабких і сильних сторін регіону, об'єктивна оцінка потенційних можливостей і зовнішніх умов.

Інструментами аналізу змін економіки регіону та узагальнення його результатів служить порівняльна оцінка динаміки цих змін і рейтингова оцінка регіонів за низкою економічних і соціальних індикаторів розвитку.

Обов'язковими елементами стратегічного аналізу є вивчення та оцінка впливу на регіон факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Зовнішніми чинниками економічного розвитку по відношенню до регіону є загальні економічні, соціальні, політичні та науково-інформаційні умови: рівень доходів, виробництво товарів і послуг, безробіття, інфляція, податки, міжбюджетні відносини, інвестиції, рівень цін і тарифи і т.д.

При аналізі зовнішнього середовища регіону, як показує, практика доцільно використовувати відому методику PEST-аналізу, яка включає оцінку можливостей і загроз з боку зовнішнього середовища за чотирма групами факторів: політичним (P); економічним (E); соціальним (C); науково-технологічним (T).

Логічна схема PEST-аналізу базується на зіставленні регіональних процесів і тенденцій з загальнодержавними, міжрегіональними та зовнішньоекономічними процесами і тенденціями (рис. 2.4).

Проводячи системний аналіз можливостей і загроз зовнішнього соціально-економічного середовища визначається сприятливість факторів впливу.

Аналіз всіх великих можливостей і загроз дозволяє отримати загальну картину привабливості території. Ідеальною буде вважатися територія, в якій значним можливостям протистоїть мало загроз, і навпаки, безперспективною - в якій сподіваються на деякі хороші шанси, але стикаються з великими загрозами. Загальні результати PEST-аналізу зовнішнього середовища регіонів України наведено в табл. 2.2.

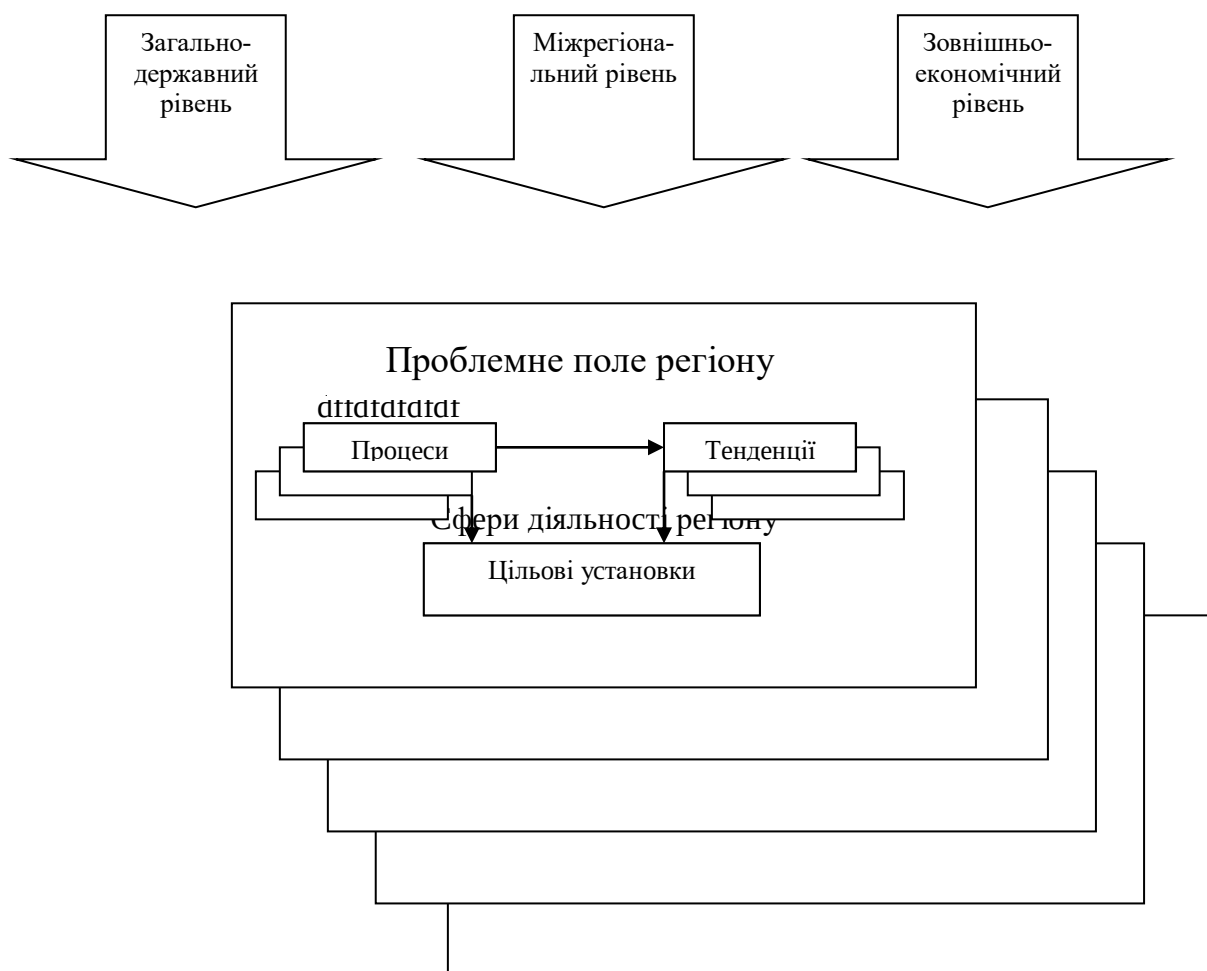

Рис. 2.4. Логічна схема PEST – аналізу

При аналізі внутрішнього середовища регіону виявляються причини успіхів і провалів попередніх кроків з управління економічним розвитком, тобто, головний результат аналізу - виявлення внутрішніх переваг і слабких сторін регіону.

Для цього аналізуються об'єктивні дані стратегічних ресурсів:

трудові ресурси (статевовікова структура населення, його національний склад, міграція, фактори росту населення, освіта, професійний склад зайнятих, рівень і динаміка безробіття, доходи, рівень заробітної плати, ВРП на душу населення, продуктивність праці, рівень і динаміка тривалості життя);

природні ресурси (використання землі, зонування, вільні площі і ціна землі, наявність природних копалин, рекреаційні ресурси історичні та

природні пам'ятки);

Таблиця 2.2

**Результати PEST-аналізу зовнішнього середовища з яким
найбільше стикаються регіони України**

Фактори	Можливості	Загрози
Політичної сфери	Зміцнення політичної стабільності країни. Тенденції консолідації суспільства. Зростаюча роль регіональної політики. Зміцнення державності та співробітництва основних інститутів влади. Формування корпоративної етики. Зміцнення системи регіональної влади. Встановлення балансу інтересів усіх суб'єктів територій.	Політична конфронтація і нестабільність. Політичні, територіальні конфлікти. Централізація державної влади. Слабкість механізму міжбюджетних відносин. Надмірна залежність регіонів від державної політики. Корупція державних і місцевих органів влади.
Економічної сфери	Інтеграція в європейську та світову економіку. Зростання «держзамовлень» вітчизняним підприємствам. Заміщення імпорту продукцією вітчизняних товаровиробників. Використання механізму конкуренції. Сприятлива ситуація на світовому ринку енергоресурсів. Включення регіонів України в міжнародні транспортні коридори. Поглиблення і розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Зростання інвестицій в основний капітал. Підвищення конкурентоспроможності підприємств і галузей регіону за рахунок інноваційних технологій.	Висока невизначеність ділового середовища. Зниження економічного потенціалу. Перерозподіл власності. Високий рівень «тіньового сектора» економіки. Повільна адаптація підприємств до нових економічних відносин. Низька інвестиційна активність кредитної системи. Тарифна політика природних монополій. Збільшення імпортного проникнення. Інфляційні процеси.
Науково-технічної сфери	Перехід на реінжинірингові принципи виробничого менеджменту, оновлення застарілого виробничого апарату і технологій. Використання переваг інформаційних технологій, Інтернет. Реструктуризація і диверсифікація існуючих виробляють. Підвищення якості продукції на основі системи міжнародних стандартів Відродження потенціалу регіону, активізація галузевої та вузівської науки. Екологічні проекти.	Відсутність ефективної державної політики в галузі науково-технічного розвитку та модернізації економіки. Руйнівні тенденції у науково-технічному комплексі, закриття перспективних наукових напрямків. «Витік умів» за кордон. Зниження наукового потенціалу. Відсутність гарантій для іноземних та венчурних інвестицій. Неповне фінансування державних і регіональних цільових програм. Зниження питомої ваги інноваційної продукції.
Соціально-культурної сфери	Зростання людського капіталу як головного чинника економічного та соціального зростання. Інтеграційні процеси кооперації територій Розвиток культурно-історичних центрів в регіонах. Відродження релігійного життя. Зростання числа студентів. Розвиток страхової медицини.	Скорочення тривалості життя. Поглиблення соціальної нерівності населення. Природний спад і старіння населення. Зниження життєвого рівня більшості населення. Негативні наслідки пенсійної реформи. Житлово-комунальні проблеми. Бюджетна залежність окремих категорій населення. Міграція населення з інших територій. Негативні процеси в житті суспільства. Зростання потреби в кваліфікованих кадрах. Інвалідизація населення. Випереджаюче зростання бюджету прожиткового мінімуму в порівнянні з ростом заробітної плати. Комерціалізація закладів культури. Негативні наслідки грошової компенсації пільг.

економічні ресурси (структура місцевої економіки, галузі спеціалізації, власність на землю, громадські та приватні інвестори, склад і обсяг послуг та їх відповідність потребам населення, вільні виробничі площі, наявність і якість житла, інфраструктура, транспорт і зв'язок, ступінь розвитку малого підприємництва, експортна діяльність підприємств).

Як бачимо, економічний розвиток формується під впливом місцевих ресурсів: демографічних, виробничих, транспортних та ін.

Якісний аналіз ситуації регіонів на основі SWOT-аналізу є формою узагальнення основних проблем та факторів впливу, задає базовий формат визначення стратегічної позиції регіону. Логічна схема SWOT-аналізу представлена на рис. 2.5.

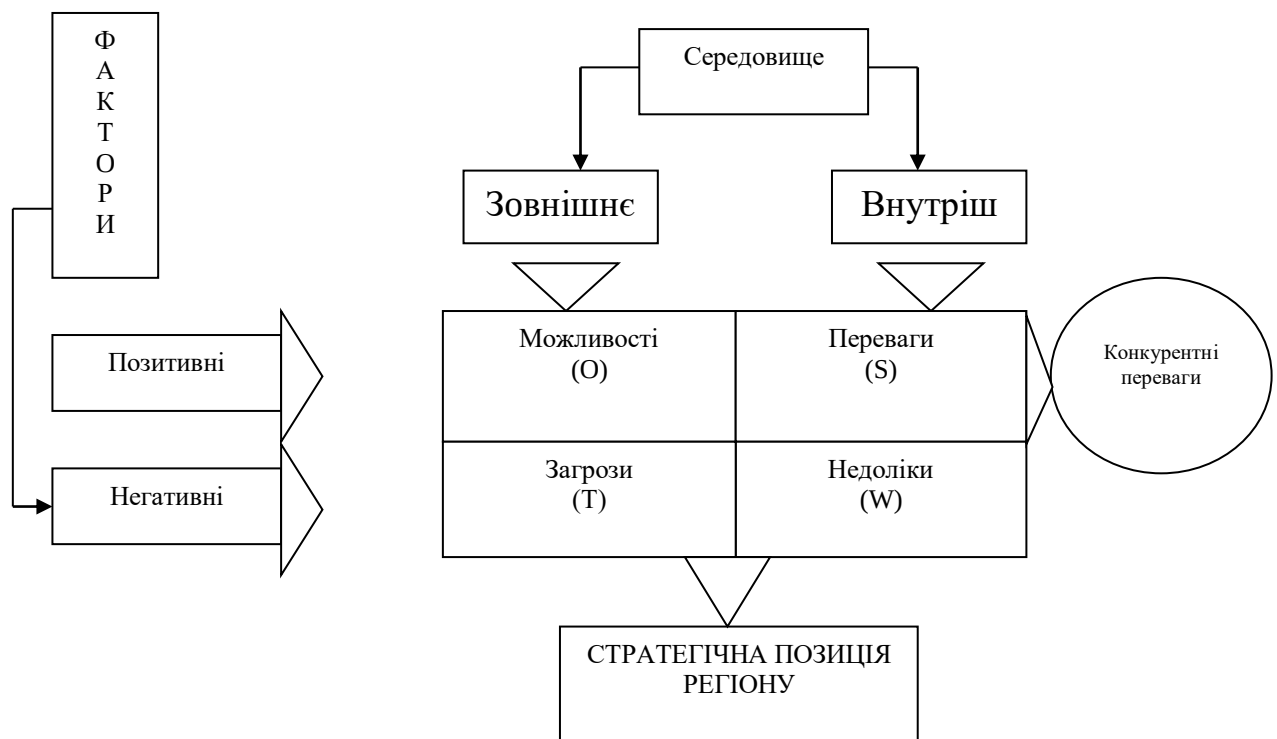

Рис. 2.5. Логічна схема SWOT-аналізу

Результати SWOT-аналізу внутрішнього середовища регіонів України за найбільш характерними ознаками свідчать про позитивні фактори розвитку соціальної сфери через традиційно високий науково - виробничий і

кадровий потенціал. Останнім часом регіони роблять ставку на інформаційні технології, системи телекомунікацій та територіально - транспортні комплекси (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Результати SWOT-аналізу внутрішнього середовища більшості регіонів України

	Зовнішнє середовище	Внутрішнє середовище
Позитивні фактори	Зміцнення державності та основних інститутів влади. О Зростаюча роль регіональної політики. Інтеграція в світову економіку. Включення регіону в проекти створення транспортних коридорів Формування інтеграційний процесів. Реструктуризація та диференціація існуючих виробництв. Реформування системи регіональної та місцевої влади. Висока інвестиційна привабливість регіону.	Сприятливе географічне розташування. S Високий інноваційний потенціал. Великий транспортний вузол. Високий фінансово-кредитний потенціал. Зростання реальних грошових доходів населення. Наявність резервів виробничих потужностей. Можливість розвитку житлового та шляхового будівництва. Перспектива розвитку малого та середнього бізнесу. Низький рівень безробіття. Високий рівень кваліфікованих кадрів.
Негативні фактори	Нестабільність зовнішнього середовища. T Вплив олігархічних груп. Відсутність державних соціальних стандартів. Слабкість механізму міжбюджетних відносин. Розподіл власності. Низький рівень життя більшості населення. Збільшення соціальної нерівності. Руйнування науково-технічного потенціалу. Бюджетна залежність регіону від центру.	Відсутність на території регіону сировинних ресурсів. W Енерго- та виробнича залежність. Низька бюджетна забезпеченість. Наявність диспропорцій в структурі економіки. Висока ступінь зношення основних фондів. Недостатність інвестицій в реальний сектор. Скорочення чисельності населення. Скорочення середньої тривалості життя. Переважаючі ресурсоємні виробництва. Низька конкурентоспроможність продукції. Відсутність регіональних схем розміщення та розвитку виробничих сил. Висока капіталоемність виробництва. Соціальна поляризація населення. Відсутність системи моніторингу.

У рамках стратегічного аналізу передбачається проведення конкурентного аналізу використання наявних переваг регіону (розташування, транспортна доступність основних ринків, демографічні особливості, розвиненість інфраструктури), а також виявляються фактори підвищення конкурентоспроможності, що відрізняють даний регіон від інших, і можливі нові чинники підвищення або збереження рівня конкурентоспроможності.

Таким чином, формуються нові або виявляються нереалізовані територіальні переваги.

При цьому основними напрямками конкуренції виступають: життєзабезпечення (створення сучасної соціальної інфраструктури регіону); залучення і використання наявних виробничих потужностей; використання інформаційних технологій (розвиток інформаційної інфраструктури, стимулювання застосування нових рішень у сфері інформаційних технологій та Інтернету); наявність кваліфікованої робочої сили; відповідальне і ефективне регіональне управління (підвищення відкритості, розвиток партнерства влади і приватного сектора, використання кращої практики управління).

Узагальнюючи результати аналізу, можна вибудувати пріоритетний ряд переваг: розвиненість науково - інноваційного потенціалу; високий інвестиційний рейтинг регіону; диверсифікаційне зростання економіки регіону; розвинений ринок інформаційних послуг; розвиток інтеграційних процесів, виробничої кооперації; багатопрофільний транспортний комплекс; позитивна динаміка житлового будівництва та розвитку іпотечного кредитування; висока рекреаційна привабливість території для будівництва, створення зон відпочинку, туризму; відносно низька соціальна конфліктність.

Однак конкурентні переваги не самодостатні. Вони оцінюються і проявляються у порівнянні з іншими територіями. Ми вважаємо, що для визначення конкурентного статусу територій (КСТ) може бути успішно використаний експертно-параметричний метод розрахунку. Суть методу полягає у визначенні співвідношення індексів параметрів, що

характеризують конкурентний статус, прямої і зворотної дії з урахуванням пріоритетності параметрів. Загалом, формула розрахунку виглядає наступним чином:

$$KCT = \frac{\sum_{l=1}^n a_l \cdot I_{\sigma}^{np}}{\sum_{l=1}^m a_q \cdot I_l^{обз}} \quad (2.2)$$

Де:

$a_l; a_q$ - коефіцієнт пріоритетності в

$$\sum_{l=1}^n = \sum_{l=1}^m 1,0$$

Визначення стратегічної позиції регіону здійснювалося за допомогою матриці «зовнішнє середовище - внутрішнє середовище» (рис. 2.6).

		ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	
		ЗАГРОЗИ (Т)	МОЖЛИВОСТІ (О)
ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	переваги	(ST) Консервативна позиція	(SO) Агресивна позиція
	недоліки	(WT) Оборонна позиція	(WT) Конкурентна позиція

Рис. 2.6. Матриця „Зовнішнє середовище - внутрішнє”

Відповідно з матрицею розглядалися чотири базові альтернативи стратегічних позицій: агресивна - використання сильних сторін регіону для максимального залучення ресурсів зовнішнього середовища; консервативна - активізація внутрішніх ресурсів і переваг для компенсації наслідків негативних тенденцій і зниження загроз; конкурентна - подолання недоліків

за рахунок використання можливостей зовнішнього середовища; оборонна - усунення недоліків і компенсація загроз зовнішнього середовища за допомогою держави.

З порівняльного аналізу випливає, що стратегічна позиція регіонів в даний час може характеризуватися як конкурентна. У перспективі ж позиція регіонів має бути більш активною, тобто трансформуватися в агресивну позицію.

Аналіз галузей соціальної інфраструктури регіонів свідчить, що структура їх органів управління визначається: сформованим у регіоні типом відтворювального процесу і локальними відтворювальними циклами; наявністю зв'язків по осі "центр-регіон", міжрегіональними та внутрішньорегіональними зв'язками; наявністю низки функцій з регулювання регіональних ринків; адекватністю управлінських структур стратегічним цілям і завданням соціально-економічного розвитку регіону.

Структура управління, як правило, включає такі основні види управлінських підсистем: галузеві; кредитно - фінансові; майнові відносин; антимонопольного регулювання та формування конкурентного середовища; підтримки підприємництва; цінового регулювання; управління соціальними процесами; інформаційного забезпечення; організаційно - адміністративного регулювання; правового регулювання та ін.

Практика показує, що неможливо побудувати структуру органів управління, виходячи тільки з одного її виду. Тому структура включає і галузеву, і функціональну, і територіальну (управління різними частинами і зонами регіону), і програмну орієнтацію на виконання програми (проекту).

За ознакою ієрархії в структурі органів управління регіоном виділяються органи державної влади регіону, територіальні підрозділи державних органів влади, органи місцевого самоврядування. Безпосередній суб'єкт управління - населення - бере участь у процесі за допомогою громадських рухів та об'єднань, політичних партій, профспілок, релігійних організацій.

Галузеві підсистеми зосереджуються на управлінні конкретними регіональними та локальними ринками. Для соціальної інфраструктури, наприклад, - регіональним споживчим ринкам (товарів народного споживання і послуг).

Окремі функції управління виконують: регіональні управління, митниця, податкові служби, казначейство, комітети статистики та ін. За останні роки організаційні структури управління економікою регіонів піддавалися реструктуризації неодноразово. З іншого боку, між регіонами посилюються економічні та соціальні відмінності, зокрема, між рівнями життя населення. Крім того, виникає небезпека територіального монополізму, коли виробництво деяких товарів зосереджується в межах декількох регіонів.

Дані тенденції вимагають адекватного відображення заходів регіональної політики держави, реструктуризації економіки в цілому. У зв'язку з цим процес відтворення набуває низку якісно нових моментів. Наприклад, під впливом науково-технічного розвитку відтворення стало переважно інтенсивним, значно прискорилися оновлення і модернізація основного капіталу на новій технічній основі. На перший план виходить відтворення організаційно-економічних і управлінських відносин, тобто технології та організації виробництва. Швидко розвиваються інфраструктурні ланки суспільного виробництва: транспорт, зв'язок інформаційне обслуговування, сфера побутових і сервісних послуг підготовка та перепідготовка кадрів.

Основна особливість успадкованої від минулої структури економіки - це її незбалансованість, що має безліч форм прояву, які можна розглядати в двох аспектах: по-перше, як нерівномірність у розвитку окремих сфер і галузей регіонів, що матеріалізуються в структурі сукупного суспільного продукту; по-друге, як нерівномірність у технічному і технологічному оснащенні різних галузей і окремих підприємств.

З точки зору загальних економічних закономірностей, що регулюють

рух процесу відтворення, відбувається інтенсивний розвиток сфери послуг на тлі спаду промислового виробництва та сільського господарства.

Перераховані вище характерні риси сучасного відтворення свідчать про придбання ним переважно соціальної спрямованості. Важливо підкреслити, що процеси виробництва соціальних послуг завжди тяжіють до певної території, до просторової прив'язки. Про це свідчить випереджаюче зростання інфраструктурних галузей, утворення міжгалузевих і територіальних комплексів. Проте всі вони мають у своїй основі чітко виражені територіальні цілі. Іншими словами, соціальні й економічні інтереси людей мають чітко виражений регіональний (територіальний) вимір.

Для регіонального відтворення і, перш за все в соціальній сфері, характерна певна інерційність. Вона пов'язана з тим, що відтворення соціальних послуг носить довгостроковий характер і виходить далеко за рамки річного циклу відтворення суспільного продукту. Наприклад, цикл відтворення трудових ресурсів в середньому становить 25-35 років залежно від конкретного регіону.

Ці чинники ведуть від територіальної диференціації і поділу праці до територіальної інтеграції, від гомогенних регіональних ринків - до диверсифікованих, а в цілому - від державного управління до власне регіонального.

Фактори, сприятливі для розміщення на території регіонів підприємств означають додаткові можливості залучення інвестицій, збільшення зайнятості та вирішення інших назрілих регіональних проблем, тобто вони одночасно стають умовами, індикаторами успішного соціально-економічного розвитку регіонів у майбутньому. У силу специфіки та суттєвих відмінностей послуг сукупність підприємств і організацій, які надають ті чи інші однорідні послуги, складають певні галузі, які є самостійною частиною організаційної структури управління.

В останні роки структура управління соціальним комплексом регіону дещо змінилася. Нові структури в сфері послуг формуються в основному на

регіональному рівні та у межах споживчого ринку регіону. Виробничі та організаційні структури управління стають все більш різноманітними за формами організаційно - правового побудови та складом підприємств, які спеціалізуються на задоволенні певних потреб населення регіону, тобто все більш і більш націлені на конкретного споживача.

Переважним ланкою галузей соціальної інфраструктури стають індивідуальні та колективно-приватні об'єднання підприємців. Відомчі (галузеві) системи управління поступово втрачають своє значення і витісняються ринковою (територіальною) системою, яка не має відомчих сторінок. На основі інтеграції підприємств даної сфери формується тенденція створення регіональних і міжрегіональних об'єднань різного типу.

На соціальний клімат регіонів істотний вплив робить їх економічна неоднорідність. У зв'язку з цим дослідження питання про тенденції зміни економічної та соціальної асиметрії регіонів має важливе значення з різних точок зору.

Так, зменшення просторової диференціації регіонів створює більш сприятливі умови для розвитку ринку на інтеграційних засадах, оптимізації трансформаційних соціально-економічних змін.

Посилення ж неоднорідності ускладнює проведення єдиної соціальної політики, формування загальнонаціонального ринку, збільшує небезпеку регіональних криз і міжрегіональних конфліктів, посилює дезінтеграцію національної економіки, послаблює цілісність суспільства і державності. Говорячи про негативні сторони неоднорідності економічного простору, ми маємо на увазі не тільки міжрегіональну, а й внутрірегіональну неоднорідність, яка, власне кажучи, значною мірою обумовлює формування проблемного поля регіону.

Проблема, з точки зору системності є чітко виражена невідповідність існуючої ситуації до бажаної. Слід особливо підкреслити, що проблеми мають багаторівневий (по вертикалі) і багатофункціональний (по горизонталі) характер.

Для комплексного аналізу всього різноманіття соціально-економічних проблем, на наш погляд, доцільно їх систематизувати за трьома сферами діяльності: в економічній сфері, соціальній сфері та науково - інформаційній сфері.

На рис. 2.7 наведена схема «проблемного поля» регіонів. Важливо відзначити, що найбільш масштабно і гостро виявляються соціальні проблеми.

Як бачимо, в соціальній сфері регіонів України як і раніше переважають руйнівні тенденції останніх років. Незважаючи на окремі позитивні тенденції, які стали проявлятися в останні роки, найбільш серйозними з них залишаються:

поглиблення соціального розшарування суспільства і високий рівень бідності;

комерціалізація соціальної сфери;

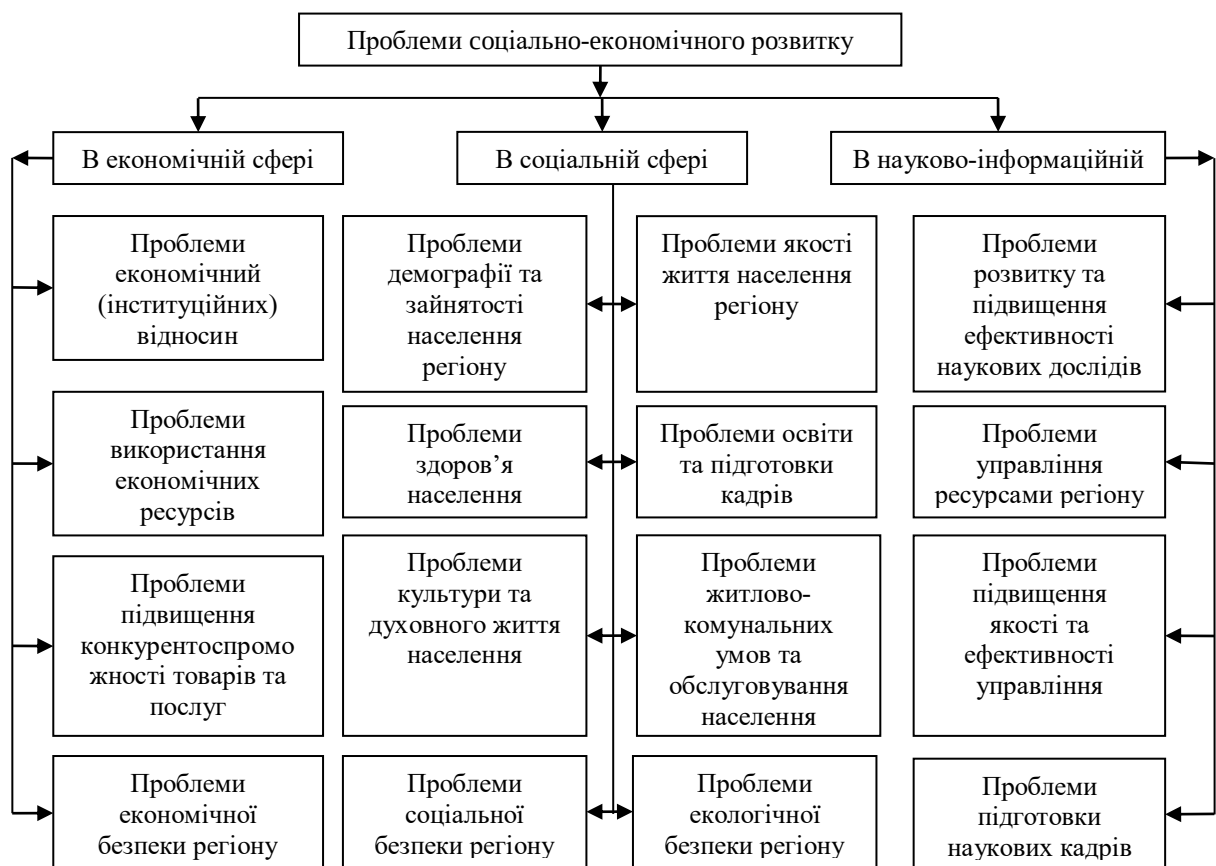

Рис. 2.7. Схема «проблемного поля» регіону

існування дитячої безпритульності та бездоглядності;
скорочення чисельності і старіння населення; посилення фінансового навантаження населення у сфері ЖКГ;
руйнування матеріально-технічної бази установ соціальної сфери;
низький рівень заробітної плати; проблема професіоналізму кадрів;
ослаблення впливу на мешканців регіону культурного просвітництва і виховання; зростання загрози особистої безпеки та ін.

Серед виділених проблем найбільшу гостроту сьогодні набули проблеми поглиблення соціальної диференціації суспільства, депопуляції населення, здоров'я нації, житлові проблеми, які з розряду локальних (регіональних) перейшли на національний рівень.

Незважаючи на всі спроби органів влади, житлова проблема, що включає проблему оплати утримання будинків, їх ремонту, підтримки комунікацій оплати комунальних послуг, володіє наростаючою гостротою і вимагає для свого рішення програмно-цільового підходу. На всіх рівнях управління прийшло розуміння, що локальні програми вирішення житлових проблем явно недостатні, а державні програми не мають чітко вираженої цільової установки і не забезпечують вирішення проблеми в необхідному масштабі.

Необхідність невідкладного вирішення найбільш гострих соціальних проблем об'єктивно зажадала розробки адекватних заходів та інструментів реалізації державної соціальної політики. Діючий механізм управління реалізацією проектів і послідовний контроль за ходом їх реалізації дають підставу для висновку про те, що в даний час формується вектор поступального розвитку соціальної інфраструктури.

Підкреслимо, що і в самих регіонах мають бути розроблені заходи щодо вдосконалення системи управління територіальними соціально-інфраструктурними комплексами, включаючи організаційні перетворення структури управління, впровадження нових інформаційних технологій управління, розробка стратегії управління регіональної соціальної

інфраструктурою.

Висновки до розділу 2.

Формування структури і розміщення об'єктів соціальної інфраструктури пов'язане, як правило, з профілем і розміщенням виробництва, населення, природними й економічними факторами; регіональна диференціація галузевої структури соціальної сфери висуває проблему оптимізації транспортної доступності об'єктів соціальної інфраструктури для населення, а також співвідношення платних, безкоштовних і частково оплачуваних послуг; розвиток галузей соціальної інфраструктури більшою мірою відбувається під впливом ринкових відносин, що призводить до важливих територіальних зрушень, нерівномірного розвитку ринку послуг, до проблеми соціального районування.

У загальному випадку функціонування соціальної інфраструктури в умовах оптимального поєднання державного і ринкового регулювання соціальна сфера може бути охарактеризована двоконтурним кругообігом ресурсів і послуг, коли один контур пов'язаний зі своєрідним «державним замовленням» на соціальні послуги в рамках мінімальних соціальних стандартів, а інший - безпосередньо із задоволенням потреб населення через ринок соціальних послуг.

Виявлені ознаки збереження галузевої системи управління в соціальній сфері, коли діяльність галузевих органів управління соціальною інфраструктурою здійснюється в умовах відсутності жорсткої адміністративної вертикалі і у свою чергу означає, що розподільні функції державного галузевого органу по відношенню до регіонального дещо обмежені.

Необхідність диференційованого підходу до управління соціальною інфраструктурою окремих територій, вирішення специфічних соціальних

проблем безпосередньо регіонами зумовлюють посилення ролі територіального управління, де характерними рисами соціальної інфраструктури можна виокремити: складну структуру і неясно виражений продуктивний характер – одночасно це і сфера виробництва, де зайнята велика кількість працюючих, і сфера споживання для всіх членів суспільства; характер виробленого продукту, що має не тільки нематеріальну, але і речову форму; робоча сила в процесі виробництва соціальних послуг як елемент трудового процесу відіграє набагато більшу роль, ніж у сфері матеріального виробництва; замість матеріальних предметів праці в орбіту впливу на предмет праці залучається людина; кумулятивність накопичуваних результатів, формування потужного сектору культури як ефекту складання результатів виробництва в соціальній інфраструктурі; безпосередній вплив на економію вільного часу і раціональне використання його людиною.

Особливості функціонування та розвитку територіальних соціальних комплексів обумовлені специфікою соціально-економічних відносин, яка на різних ієрархічних рівнях проявляється неоднаково: а) на макрорівні – в рамках відповідності соціальних комплексів до національного господарського комплексу в цілому; б) на рівні територій – в рамках взаємозв'язків територіальних соціальних комплексів і регіональної соціально-економічної системи; в) на рівні галузевих відносин соціальної інфраструктури як системи – зв'язки структурного характеру між галузями соціальної сфери; г) на рівні внутрішньогалузевих відносин, що класифікуються за характером діяльності (наприклад, в галузі культури виділяються книговидавництва, кіно, театр, пам'ятки культури тощо), за формою власності (державні, приватні, громадські організації), за ступенем комерціалізації (комерційні або некомерційні організації); д) на мікрорівні – в рамках економічної діяльності окремих елементів соціального комплексу (підприємств, організацій, установ).

В результаті узагальнення ознак формування соціальної

інфраструктури доведена доцільність управління її розвитком, ґрунтуючись на різних цільових орієнтирах, що в свою чергу, дозволяє найбільш чітко обґрунтувати вибір засобів і методів при управлінні розвитком соціальної інфраструктурою регіону. При цьому виявлена ієрархічна цільова структура результату управління розвитком домінант соціальної інфраструктури, в основі якої лежить аналіз впливу управлінських перетворень на основні використовувані у науково-практичному обігу категорії пов'язані з регіональним розвитком: якість життя, людський потенціал, людський капітал, соціально-економічні умови у взаємозв'язку з цільовими характерними ознаками, властивими цьому процесу.

Ресурсна забезпеченість розвитку соціальної інфраструктури регіону доводить її багатоаспектний характер, що формується під впливом ефективної економіки територіальних утворень та ґрунтується на використанні ресурсів, які включають в себе не тільки упредметнені, матеріальні виробничі фактори, а й нематеріальні ресурси, які в сучасних умовах відіграють вирішальну роль в освоєнні і розвитку всієї ресурсної бази місцевого самоврядування.

Використання у визначенні міжрегіональних відмінностей соціального розвитку, елементів та принципів стратегічного аналізу, який включає: рейтингову оцінку, кластерний аналіз, оцінку зовнішніх умов розвитку регіонів і якісний аналіз внутрішній середовища регіону, конкурентний аналіз і визначення конкурентного статусу регіону, оцінку стратегічного положення регіону. Це створює умови для переорієнтації та адаптації соціальної інфраструктури до ринкових перетворень, формує домінанти її соціального цілепокладання як генеральної мети стратегії розвитку територіальних громад для найвищої координації, передбачуваності та неупередженості розвитку в умовах ринку.

РОЗДІЛ 3.

ДИНАМІЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

3.1. Оцінка рівня соціального розвитку регіонів України

Проведені численні дослідження науковців [61] свідчать про існування великої диференціації соціального розвитку в регіонах України. В основі виміру ознак розвитку соціальної сфери лежить специфічний критерій (з грец. *kriterion*) – ознака, на основі якого проводиться визначення, оцінка та класифікація, або міра цієї оцінки [179, с.654].

Найбільш відомими критеріями соціальних змін є міжнародні системи індикаторів, що розраховуються за методологією ООН: валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення; індекс людського розвитку (ІЛР) або індекс розвитку людського потенціалу; рівень та якість життя; міжнародна межа бідності. Рівень цих індикаторів відрізняється за країнами та окремими регіонами, що пояснюється не тільки історичними умовами формування суспільства, але й обґрунтованістю сучасної соціально-економічної політики, механізмами державного управління цими процесами.

Використовуючи складові названих критеріїв, проведено дослідження регіональних рівнів соціального розвитку України за допомогою кластерного аналізу. Кластерний аналіз (з англ. - *Data clustering*) передбачає розкид заданої вибірки індикаторів розвитку об'єктів (ситуацій) на підмножини - кластери, що не перетинаються, та її статистичну обробку [78]. Кластеризація виступає одним з етапів аналізу даних та побудови закінченого аналітичного рішення щодо побудови моделей або стратегій соціального розвитку для кожного кластеру. Для дослідження стану соціального розвитку відібрано показники, що відображають найбільш характерні ознаки соціального розвитку 25 областей України: приріст населення, доходи населення у розрахунку на одну особу; середньомісячна заробітна плата; темп зростання реальної заробітної плати, споживчі витрати у розрахунку на одну особу;

забезпеченість населення житлом, кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 тис. населення; рівень захворюваності на активний туберкульоз на 100 тис. населення; загальний коефіцієнт народжуваності; загальний коефіцієнт смертності; коефіцієнт дитячої смертності; рівень зареєстрованого безробіття населення; темп зростання заборгованості із виплати заробітної плати на економічно активних підприємствах, викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря; індекс споживчих цін; валовий регіональний продукт на одну особу. Аналіз щорічних рівнів і динаміки названих статистичних показників проведено за період 2008, 2010, 2012 років. Окремі первинні показники соціального розвитку регіонів України відображено в дод. Б-К. Для кількісної оцінки ступеня диференціації (дивергенції) регіонів за рівнем соціальних індикаторів використано стандартні статистичні характеристики: середня, медіана, максимум і мінімум, стандартне відхилення, дисперсія, асиметрія, ексцес.

В процесі аналізу динаміки обраних статистичних характеристик виявлено високий ступінь диференціації регіонів за рівнем соціального розвитку. Але «соціальна» диференціація регіонів виявилася меншою у порівнянні з економічною. З метою визначення причин цього становища проведено аналіз головних компонентів соціального прогресу та побудовано інтегральний показник з використанням методу впорядкування на основі головних компонентів впливу (факторів) за допомогою формул професорів М.Чесляк і Е.Октабської [24, с.76-77]. Розраховані стандартизовані значення рангів перелічених соціальних показників агреговані у чотири важливі компоненти, власні значення яких найбільш високі: рівень доходів, здоров'я населення, використання потенціалу працездатного населення та екологічний рівень регіону. Проведений аналіз соціального розвитку регіонів України з використанням процедури ієрархічних кластерів дозволив визначити чотири кластери (табл. 3.1).

Кластер 1 представляє регіони з високим рівнем соціального розвитку: у 2008 – п'ять областей, 2010 – 2 області, 2012 рік – 4 області. Ці

територіальні угруповання відрізняються високим рівнем середньодушових грошових доходів населення й найнижчою дитячою смертністю. Обумовлено це тим, що регіони даного кластеру характеризуються значним промисловим та аграрно-промисловим потенціалом, де, як наслідок, і більш висока заробітна плата. Крім того, ці регіони є екологічно благополучними, що позитивно впливає на здоров'я населення.

Кластер 2 включає регіони середнього (й вище) рівня соціального розвитку. Це угруповання є самим багаточисельним за складом населення (36%). Регіони кластеру 2 мають відносно високий рівень доходів населення на одну особу і більш кращі показники дитячої смертності й рівня безробіття. У той же час для цих областей характерна підвищена екологічна небезпека і, як результат, висока захворюваність на активний туберкульоз. Таке положення регіонів даного кластеру пов'язане, в основному, з тим, що більшість їх є промисловими зонами з високим рівнем викидів в атмосферу (табл. 3.1).

До кластеру регіонів з високим рівнем соціального розвитку (інтегральний показник у середньому за три досліджувані періоди становить 0,757) у 2008 році належало п'ять областей, у 2010 – 2 області, у 2012 рік – 4 області.

Ці територіальні угруповання відрізняються високим рівнем середньодушових грошових доходів населення, більш високою заробітною платою, екологічною благополучністю й найнижчою дитячою смертністю, що обумовлено значним промисловим та аграрно-промисловим потенціалом.

Кластер 3 представляють регіони з рівнем соціального розвитку нижче середнього. Їх відрізняє відносно високий рівень безробіття і низький рівень доходів населення. Ці негативні характеристики не перекриті відносно благополучними екологічними показниками й низькою захворюваністю на активний туберкульоз. Остання позитивна риса пов'язана з наявністю трьох екологічно благополучних регіонів України (Житомирської, Закарпатської та Чернівецької областей).

Таблиця 3.1

Ідентифікаційна матриця позицій регіонів України за рівнем соціального розвитку у 2008, 2010, 2012 рр.*

Роки	Кластер I - регіони з високим рівнем соціального розвитку / (кількість регіонів у кластері)	Кластер II - регіони з середнім рівнем соціального розвитку / (кількість регіонів у кластері)	Кластер III - регіони з рівнем соціального розвитку нижче середнього / (кількість регіонів у кластері)	Кластер IV - регіони з низьким рівнем соціального розвитку / (кількість регіонів у кластері)
2008	Київський, Полтавський, Дніпропетровський, Автономна Республіка Крим, Харківський, (5)	Вінницький, Запорізький, Львівський, Миколаївський, Одеський, Сумський, Хмельницький, Житомирський, Донецький, (9)	Закарпатський, Кіровоградський, Луганський, Рівненський, Чернігівський, Черкаський, Івано-Франківський, (7)	Тернопільський, Херсонський, Чернівецький, Волинський (4)
Інтегральний показник рівня соціального розвитку у кластері				
	0,789	0,520	0,390	0,240
2010	Київський, Дніпропетровський (2)	Автономна Республіка Крим, Вінницький, Донецький, Житомирський, Львівський, Миколаївський, Одеський, Полтавський, Харківський, Сумський (10)	Закарпатський, Запорізький, Кіровоградський, Рівненський, Чернігівський, Черкаський, Хмельницький, Луганський, (8)	Івано-Франківський, Тернопільський, Херсонський, Чернівецький, Волинський (5)
Інтегральний показник рівня соціального розвитку у кластері				
	0,724	0,545	0,412	0,243
2012	Дніпропетровський, Донецький, Київський, Полтавський (4)	Автономна Республіка Крим, Волинський, Львівський, Миколаївський, Одеський, Харківський, Хмельницький, Сумський, Вінницький, Черкаський, (10)	Житомирський, Кіровоградський, Івано-Франківський, Рівненський, Закарпатський, Запорізький, (6)	Луганський, Тернопільський, Чернівецький, Чернігівський, Херсонський (5)
Інтегральний показник рівня соціального розвитку у кластері				
	0,758	0,513	0,415	0,260

* Складено і розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Кластер 4 характеризується областями з низьким рівнем соціального розвитку. Характерним для них є самий високий показник викидів шкідливих речовин в атмосферу й тому високий рівень захворюваності на активний туберкульоз. Визначальну роль в цьому має тягар застарілих проблем, які породжені високою концентрацією виробничого потенціалу й тривалим впливом його деформованої структури. У цьому кластері перебувають такі промислово-розвинені області, як Донецька й Луганська, які є неблагополучними в екологічному плані, а Херсонська область має найвищий в Україні рівень захворюваності на активний туберкульоз (у два рази перевищує середній рівень по країні). Відносно високий рівень доходів населення і низький рівень безробіття мають місце водночас з негативними наслідками антропогенного навантаження, що привело до істотного погіршення стану здоров'я і якості життя населення.

Аналіз показав, що за останні роки (з 2008 р. до 2012 р.) з 25-и регіонів України одинадцять (44%) змінили своє положення. П'ять з них – Волинська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Чернівецька та Чернігівська області – покращили соціальне положення своїх громадян і у рейтингу перемістилися на одну сходинку вище, а інші шість регіонів погіршили своє положення, перемістившись з третього кластеру в четвертий (4 регіони) та з другого в третій (Закарпатська область). Важливо звернути увагу на те, що переміщення регіонів за рівнем соціального розвитку (РСР) спостерігалось в більшій мірі, у порівнянні з рівнем економічного розвитку (РЕР). Інформацію про передислокацію найбільш розвинутих за рівнем економічного розвитку регіонів України надано на рис. 3.1.

Як видно, покращення рівнів розвитку спостерігалось: за рівнем соціального розвитку - тільки у Харківській області, за рівнем економічного розвитку - в Дніпропетровській та Луганській областях.

Відносно високий рівень доходів населення і низький рівень безробіття мають місце водночас з негативними наслідками антропогенного навантаження, що привело до істотного погіршення стану здоров'я і якості

життя населення регіонів.

Рівень соціального розвитку	Високий	I кластер	I кластер	I/II кластер
		АРК	Харківський	
	Середній	I/II кластер	II кластер	II кластер
		Донецький		Житомирський
	Нижче середнього	II/III кластер	III кластер	III кластер
		Черкаський		
	Низький	III кластер	III/IV кластер	Волинський IV кластер
		Високий	Середній	Низький
		Рівень економічного розвитку		

Рис. 3.1. Динамічна дислокація регіонів за рівнем соціального розвитку за період 2008-2012 років

Проте, наявна ситуація не свідчить про неспроможність регіонів набути достатній рівень соціального розвитку й забезпечити оптимальний рівень територіального розвитку. За результатами оцінки виявлено групи регіонів, які змінювали свої позиції за досліджуваний період (покращили позиції – Донецький, Волинський, Черкаський регіони), що свідчить про здатність соціальних параметрів здійснювати вплив, наприклад, на валовий регіональний продукт у розрахунку на душу населення.

Таким чином, аналіз тенденцій та факторів соціального розвитку регіонів України дозволив виявити наступне: - існує протиріччя між високим рівнем соціального розвитку по регіонах і низьким рівнем їх економічного розвитку. Так, високий рівень економічного розвитку мають промислово-розвинені області – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, які за рівнем соціального розвитку займають самі низькі позиції (четвертий кластер); - приблизно однакові «середні» темпи зростання більшості показників соціального розвитку свідчать про відсутність екстремальних викидів в

соціальної динаміці, до яких досить чутливі середні значення; - соціальний розвиток регіонів в просторовому відношенні відбувається нерівномірно; диференціація у соціальному прогресі регіонів виражена слабкіше, ніж в економічній динаміці; - зростання середнього рівня соціального розвитку у розглянутому періоді забезпечувалось не тільки за рахунок прогресу у найбільш багатих, але й у зв'язку з позитивними змінами у бідних регіонах. Це свідчить про наявність часткової конвергенції або деякого зближення рівнів соціального розвитку регіонів, на яке позитивно впливає загальнодержавна соціальна політика; - всі територіальні угруповання країни чітко поділяються на чотири кластери за рівнем соціального розвитку: високорозвинені, розвинені, менш розвинені й проблемні. Самим багаточисельним і географічно розкиданим виявився «розвинений» кластер; - в аналізованому періоді мало місце незначне підвищення добробуту населення: прогрес соціального стану досягнуто у шести регіонах і погіршення добробуту населення зафіксовано у п'яти областях країни. Окрім вищезначених загальних проблем, місцеві респонденти також називають і негативні риси соціальних перетворень, що характерні для окремих регіонів:

- неповне використання трудового потенціалу, особливо недостатнє працевлаштування осіб у віці 20-40 років,
- неможливість працевлаштування людей у малих шахтарських містах (депресивних територіях, пов'язаних з ліквідацією шахт);
- відсутність ефективної системи соціального партнерства держави, бізнесу й громадських організацій;
- відсутність обґрунтованої на довгостроковий період державної концепції людського розвитку;
- нечітка й «непрозора» соціально-економічна політика органів центральної влади;
- відсутність або недостатня обґрунтованість стратегічних програм соціального розвитку приватних компаній і підприємств;
- зниження рівня життя значної частини громадян України тощо.

Локальні проблеми у соціальній сфері України накладаються на існуючі світові погрози, особливо з боку розвинутих країн. Результати опитування провідних футурологів світу про майбутнє людства [8, с.71] дали наступні прогнози позитивних економічних та соціальних трансформацій:

1. Ускладниться діяльність всіх соціальних інститутів і урядових установ; управління глобальними системами будуть здійснювати гнучкі системи; підвищиться вплив корпорацій на суспільне життя населення;
2. Зросте роль науки і техніки, активізується перехід до інших джерел енергії;
3. Буде поглиблюватися глобальна взаємозалежність країн і компаній;
4. Посилиться природовідновлювання зон, порушених виробничою діяльністю з одночасною урбанізацією.

Тому в процесі здійснення заходів щодо регулювання соціальної сфери державні органи повинні не тільки враховувати вище перелічені прогнозні перетворення, а й орієнтуватися на національну специфіку кожної галузі. Аналіз функціонування вітчизняних установ соціальних послуг виявив також проблеми управління ними, серед яких - неефективність механізму планування, контролю і стимулювання їх розвитку, використання застарілих технологій управління тощо. Вищезначені недоліки взаємопов'язані та взаємообумовлюють одна одну, тягнуть за собою проблему невідповідності структур та органів управління соціальними Серія «Державне управління» 9

установами вимогам, які пред'являються до України при інтегруванні в Європейський Союз. Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки. Традиційно соціальні послуги надаються переважно бюджетними організаціями та установами, що не задовольняє вимог суспільного попиту та погіршує показники людського розвитку країни в цілому. На сучасному етапі розвитку України зростає чисельність людей, які потребують суттєвого соціального захисту. За останні п'ять років було прийнято понад 20-и нових законів та національних програм, якими встановлено соціальні гарантії різним категоріям населення, що опинилися у складних життєвих ситуаціях.

Збільшення державних гарантій автоматично веде до розширення мережі державних закладів, дисбалансу між гарантіями та можливостями державної системи соціальних послуг, і відповідно, дефіциту суспільних ресурсів [9].

Зростання обсягу витрат на соціальний захист не забезпечує підвищення його ефективності та покращення якості життя людей. У 2009 році в кризовому положенні знаходилась майже половина українських компаній, орієнтованих на сферу послуг, роздрібну торгівлю, а також виробництво продуктів харчування; багато з них збанкрутували. Фінансово-економічна криза особливо вразила середній клас (17% населення).

Тому для України вкрай важливо оцінити ефективність ринкових реформ, що проводяться, з точки зору відповідності отриманих результатів національним інтересам соціального прогресу.

Аналіз соціальних проблем підтвердив наявність методологічних та організаційних прорахунків українських реформаторів, що стало наслідком ігнорування ними світового досвіду прогресивних соціально-економічних перетворень, ролі соціальних чинників і змін в усвідомленні людини - головного носія нових потреб та інновацій, недостатністю зусиль щодо створення законодавчо-інституційного середовища, лобіюванням інтересів окремих груп.

Для недопущення або зменшення подібних недоліків у майбутньому необхідно чітко визначити цілі, що відповідають інтересам населення, а також обґрунтувати шляхи мобілізації соціального потенціалу для досягнення поставлених цілей. З метою раціонального вирішення цих задач необхідно перейти на нову модель соціального ринкового господарства на основі розвиненого громадського суспільства і правової держави, що ґрунтується на принципах соціальної справедливості, забезпечення балансу ринкової ефективності і соціальної гармонії, поєднання свободи підприємництва і соціального партнерства, особистої відповідальності і обґрунтованого державного регулювання в економіці, підсилення ролі держави як гаранту підтримки законності і порядку в країні.

Інноваційна модель соціального розвитку країни та регіонів вимагає створення нового інструментарію, який забезпечив би сприятливий клімат для формування ефективного середовища на основі інституційних структур, мережових і кластерних утворень. На думку фахівців Європейського Союзу, саме кластерна політика є ключовим інструментом підвищення рівня конкурентоспроможності відповідних галузей і регіонів, збільшення їх інноваційного потенціалу для стабільного соціально-економічного розвитку в середньостроковій і довгостроковій перспективі. Досвід передових країн показав, що кластерний підхід в управлінні соціальним розвитком дозволяє підвищити ефективність взаємодії у цьому інноваційному процесі приватного сектора, держави, професійних асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі [10, 11].

Науковці розглядають декілька моделей створення соціальних кластерів, у які можна вкладати істотні ресурси для вирішення проблем місцевого соціально-економічного розвитку, консолідуючи регіональну, промислову і освітню політику, у тому числі ресурси для спеціальних соціальних проектів регіону.

Завдяки кластерному підходу такі «корпорації міського розвитку» мають можливість комбінувати використання потенціалу територіальних і галузевих громад та пропонувати всебічні соціальні та ділові послуги неможливо здійснити окремими департаментами і організаціями. Таке організаційне об'єднання зусиль дозволяє здійснювати регіональну політику розвитку на базі соціального партнерства без будь-якого бюрократичного втручання або регулювання з центру.

Створення соціальних кластерів передбачає кардинальне покращення умов життєдіяльності громадян, створення стаціонарних, мобільних та дистанційних форм обслуговування населення, забезпечення гарантій суспільного обслуговування за державними соціальними стандартами та повинно отримати підтримку з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, зацікавлених в успіху цих соціальних проектів та програм.

Висновки. Проведене дослідження рівня соціального розвитку регіонів України методом кластерного аналізу дозволило виявити існуючі проблеми, серед яких: нерівномірність соціального розвитку регіонів; протиріччя між високим рівнем соціального розвитку окремих регіонів і низьким рівнем їх економічного розвитку; чіткий розподіл регіонів на чотири кластери за рівнем соціального розвитку (високорозвинені, розвинені, менш розвинені й проблемні).

Ці проблеми пов'язані з відсутністю ефективної системи соціального партнерства та державної концепції людського розвитку, нечіткою та «непрозорою» соціально-економічною політикою органів центральної влади щодо перспектив розвитку регіонів, відсутністю або недостатньою обґрунтованістю програм соціальних трансформацій приватних компаній і підприємств, в результаті чого має місце зниження рівня життя значної частини громадян України тощо. Подальші дослідження слід присвятити використанню методології кластеризації для формування соціальної політики та аналізу нових соціальних кластерів як механізму розвитку регіонів і всієї держави.

Виникнення проблем регіонального розвитку зумовлено різноманітністю історичних, природно-географічних, соціально-економічних, політичних факторів, зокрема таких, як забезпечення регіонів природно-сировинними ресурсами, різний ступень розвитку господарської інфраструктури, систем зв'язку, транспорту тощо.

Зменшення міжрегіональних диспропорцій у рівнях соціальних показників та, водночас, забезпечення стійкого (стабільного) розвитку кожного з регіонів є основним завданням ефективного регіонального розвитку.

В якості критерію, що дозволяє зробити висновки щодо динаміки існуючих регіональних диспропорцій соціального розвитку, було обрано коефіцієнт варіації (CV), зміна якого в часі характеризує збільшення або зменшення розкиду регіональних показників від середнього значення для

країни, а його динаміка дозволяє визначити тип регіонального розвитку.

Отримані результати дослідження свідчать, що високі та надвисокі рівні регіональних диспропорцій, асиметричний тип регіонального розвитку загалом є властивими показникам, які характеризують відтворення населення та рівень його доходів, динамічні характеристики ринку праці, а також ситуацію у сфері вищої освіти. При цьому значні диспропорції та асиметричність розвитку регіонів за показниками природного руху населення безпосередньо впливають на формування подібної динаміки регіонального розвитку за показниками сфери освіти, передусім, дошкільної (щодо кількості закладів) та шкільної (щодо чисельності учнів).

Натомість, істотні міжрегіональні відмінності й асиметричність за показниками розвитку сфери вищої та професійної освіти, рівня доходів та міграційного руху населення, формуються під впливом тенденцій, притаманних сучасному національному ринку праці.

Динамічний розвиток економіки країни не супроводжується структурними змінами в регіонах, а отже, має екстенсивний характер, коли зростають традиційні потужні промислові центри та залишаються у стані стагнації регіони з більш низьким рівнем промислового потенціалу.

Стан сфери охорони здоров'я населення загалом визначається поглибленням диспропорцій регіонального розвитку, що є особливо значними для сільської медичної допомоги, санаторного лікування та оздоровлення, а також забезпечення соціальних умов для людей з особливими потребами. Позитивні тенденції до зменшення міжрегіональних відмінностей відзначаються лише за показниками розвитку дитячого відпочинку та чисельності інвалідів.

Збільшення регіональної асиметричності, за наявності середнього та вищого за середній рівня диспропорцій, є притаманним також показникам сфери культури та відпочинку, тенденція до зменшення рівня міжрегіональних відмінностей відзначається лише у розвитку мережі шляхів сполучення.

Незважаючи на економічне піднесення останніх років та зростання рівня доходів населення, не визначено динамічного покращення ситуації в регіонах за такою складовою сфери житлово-комунального господарства, як умови постійного проживання населення, що загалом є відносно однорідними для всій території країни і впродовж охоплюваного дослідженням періоду істотних змін регіональної диференціації за обраними показниками зареєстровано не було.

Стан сфери екології та безпеки життєдіяльності населення свідчить про наявність загрозливих тенденцій щодо зростання техногенного навантаження на навколишнє середовище у промислових регіонах України, зумовлених нарощуванням обсягів виробництва традиційних для економічного комплексу країни видів діяльності, що забезпечують сировинну орієнтацію експорту – металургійної, хімічної, нафтопереробної промисловості. Саме цим пояснюється надвисокий рівень регіональних диспропорцій та асиметричний характер регіонального розвитку за показниками стану екологічної безпеки. Позитивним є зменшення регіональної асиметричності і міжрегіональних відмінностей на тлі загальної для країни в цілому тенденції до зниження рівнів показників травматизму та інвалідизації населення, що свідчить про підвищення уваги до питань безпеки праці.

Диференціацію соціальних умов проживання населення в регіонах країни визначають дві протилежні тенденції: покращення ситуації щодо рівня злочинності та погіршення - щодо розвитку соціальних захворювань, зокрема, епідемії туберкульозу.

Переважання концентрації ділової активності у столиці має значний вплив на формування високого і надвисокого рівнів міжрегіональних відмінностей та збільшення диспропорцій регіонального розвитку за більшістю показників, що характеризують ситуацію в реальному й фінансовому секторах, сферах інвестиційної діяльності, споживчого ринку та послуг, при цьому елімінування впливу м. Києва в ряді випадків змінює тип регіонального розвитку на протилежний.

Наявність вище згадуваного феномену «столичного максимуму» ділової активності є наслідком реалізації стратегій розвитку бізнесу, спрямованих на використання кращих можливостей інвестування, лобювання власних інтересів, більш високої якості інфраструктури, що існують у м. Києві та зумовлюють «значний ступінь дивергенції столичних і периферійних регіонів» [1, 40]. У зв'язку з цим, динамічне економічне зростання в Україні супроводжується збільшенням міжрегіональної диференціації за таким базовим показником, як створення валового регіонального продукту, що найчастіше використовується для здійснення міжнародних статистичних порівнянь з питань регіонального розвитку.

Зростання соціальних видатків місцевих бюджетів у розрахунку на 1 особу є більш динамічним у тих регіонах, які мають менш потужний економічний потенціал та розвинену інфраструктуру, що свідчить про недосконалість системи трансфертів, внаслідок чого «окремі досить розвинені області не можуть претендувати на рівнозначне збільшення видаткової частини свого бюджету» [1, 234].

Динаміка показників розвитку соціального діалогу свідчить про наявність тенденції до формування відносної однорідності регіонів країни за даним напрямком. Разом з тим, виконання зобов'язань колективних договорів потребує поглибленого аналізу, оскільки позитивна динаміка в даному випадку може бути зумовлена низьким рівнем самих зобов'язань, фіксацією в колективних договорах мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій, визначених законодавством.

Отримані результати аналізу диспропорцій регіонального соціального розвитку загалом підтверджують існування ряду суттєвих проблем у цій сфері, пов'язаних з відсутністю комплексного, системного підходу до формування державної регіональної соціальної політики, адекватної актуальним викликам сучасності та євроінтеграційним орієнтаціям зовнішньополітичного курсу України. Внаслідок цього дивергенція (або збільшення диспропорційності) регіонів має місце за такими важливими

складовими соціального розвитку, як відтворення населення та рівень його доходів, динамічні характеристики ринку праці, переважна більшість показників розвитку соціальної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури та відпочинку), реального й фінансового секторів, сфери інвестиційної діяльності, споживчого ринку та послуг, транспорту і комунікацій, за цілим рядом показників регіонального розвитку існують високі рівні регіональних диспропорцій між столицею та регіонами.

Найгострішими проблемами розвитку соціальної сфери регіонів України є наступні: невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку відповідних об'єктів та відсутність дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел; недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення, низька кваліфікація працюючих та незадовільні умови праці у галузі; низька якість послуг, що надаються населенню цими об'єктами.

Для проведення оцінки рівня стану і розвитку соціальної інфраструктури регіону пропонуються наступна система індикаторів: індекс обороту роздрібної торгівлі та громадського харчування, індекс обороту побутових послуг, індекс ЖКГ, індекс обсягу надання платних послуг населенню, індекс довголіття, індекс освіченості, індекс розвитку людського потенціалу [41, 50, 51, 52, 107, 109]. Розрахунки проведемо на прикладі Черкаської області (табл. 3.2).

Коефіцієнт конкордації розраховується за такою формулою:

$$W = \frac{12 \sum_{j=1}^n (R_j - \bar{R})^2}{m^2 (n^3 - n)} \quad (3.1)$$

Де:

12 – постійна величина у формулі розрахунку коефіцієнта координації, що

запропонований Кендалом;

Таблиця 3.2

**Дані для розрахунку коефіцієнта конкордації і вагомості
індикатора**

j	Індекси	Експерти*						Сума оцінок	Ваго- мість, %
		1	2	3	4	5	6		
1	Індекс обороту роздрібної торгівлі та громадського харчування	7	5	7	5	4	5	33	11,00
2	Індекс обороту побутових послуг	3	4	3	3	3	4	20	6,67
3	Індекс житлово-комунального господарства	6	6	5	7	5	5	34	11,33
4	Індекс обсягу надання платних послуг населення	9	9	8	9	9	7	51	17,00
5	Індекс довголіття	9	9	10	8	9	10	55	18,33
6	Індекс освіченості	9	9	10	10	9	10	57	19,00
7	Індекс розвитку людського потенціалу	10	10	10	9	10	10	59	19,67
Всього								309	100,00

* 1 експерт - керівник департаменту освіти, 2 експерт - керівник департаменту культури, 3 експерт - керівник департаменту охорони здоров'я, 4 експерт – керівник департаменту житлово-комунального господарства, 5 експерт - керівник управління з фізичної культури і спорту; 6 експерт - керівник управління торгівлі та споживчих послуг.

n – число показників;

m – число експертів;

R_j – сума балів j -го показника;

$\bar{R}$ - середня сума балів всіх показників.

$$k_j = \frac{R_j}{\sum_{j=1}^n R_j}$$

Де: R_j - сума балів j -го показника; $\sum_{j=1}^n R_j$ - кінцева сума балів всіх показників.

Отриманий результат (0,6419), свідчить про високу узгодженості

експертів, так як він більше 0,6.

Об'єктивну оцінку ефективності діяльності може дати тільки комплексний аналіз результатів вимірювання здійснених за єдиною шкалою. Кожен індекс має різні порогові значення. Незрівнянні одиниці виміру треба привести до спільного знаменника, тобто до єдиної шкали, як представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Єдина шкала індексів

Список індексів	Шкала				
	1 погано	2	3	4	5 відм.
Індекс	Індекс обороту роздрібної торгівлі і громадського харчування				
Можливі значення	<1	1,1-1,15	1,16-1,2	1,21-1,3	>1,4
Фактичне значення					1,44
Індекс	Індекс обороту побутових послуг				
Можливі значення	<1	1,1-1,15	1,16-1,2	1,21-1,3	>1,4
Фактичне значення		1,12			
Індекс	Індекс ЖКГ				
Можливі значення	<0,5	0,5-0,9	1-1,4	1,5-2	>2
Фактичне значення	0,35				
Індекс	Індекс обсягу платних послуг наданих населенню				
Можливі значення	<1	1,1-1,15	1,16-1,2	1,21-1,3	>1,4
Фактичне значення				1,38	
Індекс	Індекс довголіття				
Можливі значення	<0,5	0,5-0,59	0,6-0,69	0,7-0,79	0,8-1
Фактичне значення			0,681		
Індекс	Індекс освіченості				
Можливі значення	<0,8	0,8-0,85	0,84-0,89	0,9-0,94	0,95-1
Фактичне значення			0,874		
Індекс	Індекс розвитку людського потенціалу				
Можливі значення	<0,65	0,65-0,69	0,7-0,74	0,75-0,8	0,8-1
Фактичне значення			0,728		

Можливі значення встановлюються на регіональному рівні залежно від того, на якому граничному рівні знаходиться подібний показник в інших регіонах країни. У таблиці крім граничних значень представлені фактичні значення по Черкаській області. Відповідно видно рівень розвитку того чи іншого індексу. Використовуючи цю методику, легко можна виявити вузькі

місця – за яким напрямом докладалися недостатні зусилля, і на що слід звернути більш пильну увагу.

На основі отриманої кількісної оцінки індексів і їх вагових значень розраховуємо ефективність за кожним індексом. Дані розрахунку наведемо у таблиці 3.4.

В результаті проведених розрахунків, інтегральний показник ефективності виявився рівним 45,5 %. Це говорить про те, що ефективність управління соціальною інфраструктурою в Черкаській області знаходиться на низькому рівні, тобто дана галузь працює менш ніж в половину своїх можливостей. Особливо низький рівень ефективності управління спостерігається в галузях соціально - побутової інфраструктури: послуги ЖКГ, побутові послуги населенню.

Таблиця 3.4

Розрахунок інтегрального показника ефективності

№ з/п	Індекси	Ваго мість	Місце	Ефектив ність, %
1	Індекс обороту роздрібної торгівлі та громадського харчування	11,00	5	7,86
2	Індекс обороту побутових послуг	6,67	2	1,90
3	Індекс житлово-комунального господарства	11,33	1	1,62
4	Індекс обсягу надання платних послуг населення	17,00	4	9,71
5	Індекс довголіття	18,33	3	7,86
6	Індекс освіченості	19,00		8,14
7	Індекс розвитку людського потенціалу	19,67	3	8,43
Інтегральний показник ефективності				45,52

На основі детального аналізу проведеної оцінки ситуації можна зробити висновки, що управління соціальною інфраструктурою регіону потребує якісного оновлення. Причому оновлення полягає в перегляді

парадигми управління. Для підвищення віддачі від соціальної інфраструктури, необхідно залучення інтелектуальних, управлінських і фінансових ресурсів. Для залучення таких ресурсів пропонується скористатися механізмом державно-приватного партнерства на регіональному рівні.

3.2. Проблеми й перспективи розвитку соціальної інфраструктури у сфері освітньо-культурних послуг

Освіта охоплює загальноосвітні навчально-виховні заклади (школи, гімназії, ліцеї), професійно-технічні (училища) та вищі різних рівнів акредитації (технікуми, училища, коледжі, інститути, університети, академії) навчальні заклади. Загальноосвітні навчальні заклади, що дають базову освіту є обов'язковими для всіх, а тому розміщення їх на території країни визначається густотою населення і системою розселення.

Ефективна діяльність системи вищої освіти в сучасному світі неможлива без широкої інфраструктури науково-дослідних і методичних установ, організацій контролю та оцінки діяльності вищих навчальних закладів, громадських та професійних об'єднань, міжнародних та донорських організацій, видавництв, засобів масової інформації, благодійних фондів, бібліотек та інших джерел інформаційних ресурсів [56].

На відміну від багатьох демократичних розвинених країн світу, де оцінка діяльності вищих навчальних закладів перебуває в компетенції громадських та професійних організацій, в Україні діє державна система ліцензування та акредитації освітньої діяльності. Центральне місце в цій системі посідає Державна акредитаційна комісія України, яка є постійно діючим органом, що забезпечує виконання державних вимог до ліцензування, атестації та акредитації вищих і професійно-технічних навчальних закладів за напрямками (спеціальностями) підготовки та перепідготовки фахівців, надання та зміни статусів цих закладів. Громадські

та професійні об'єднання в системі вищої освіти України можна розділити на державно–громадські і громадські організації, а також професійні спілки.

До перших можна віднести асоціації та ради ректорів (директорів) вищих навчальних закладів, які виконують функцію дорадчих органів при органах державної виконавчої влади відповідного рівня. Це досить впливові організації, які здатні в багатьох регіонах координувати важливі питання спільної діяльності вищих навчальних закладів та організовувати співпрацю з місцевою владою. Водночас, у створенні таких організацій з числа підзвітних Міністерству ректорів можна вбачати запобіжний засіб проти неформальних об'єднань вищих навчальних закладів.

В останні роки стало неможливо уявити собі інфраструктуру вищої освіти України без присутності та підтримки міжнародних та донорських організацій. Американська інформаційна агенція (USIS) формує та управляє спеціальними програмами обміну спеціалістами.

Американська рада по співробітництву в галузі освіти та вивченню мов (ACCELS) тісно співпрацює з USIS, яке здійснює основну фінансову підтримку освітніх програм для громадян країн колишнього СРСР, що проводяться спільно з американськими університетами та коледжами, а також з іншими некомерційними організаціями.

Британська Рада має відкритий для широкого загалу Британський інформаційний центр з інформацією про всі аспекти системи освіти у Сполученому Королівстві.

Об'єднання німецьких закладів вищої освіти (DAAD) сприяє зв'язкам між німецькими та українськими вищими навчальними закладами через обмін студентами та викладачами.

Німецький культурний центр Гете-Інститут пропонує мовні курси для початківців та для тих, хто вдосконалює свої знання з німецької мови на базовому, середньому та вищому рівнях.

Французький культурний центр в Україні проводить численні культурні заходи: кінофестивалі, драматичні та балетні вистави, концерти

класичної музики, художні виставки, курси французької мови.

В Україні також працюють інші міжнародні та донорські організації, що позитивно відзначається на трансформаційних процесах у сфері вищої освіти. Водночас, періодично лунають застереження щодо сприяння цих організацій від'їзду за кордон найбільш кваліфікованої частини викладацьких кадрів з окремих напрямів і дисциплін, що неоднозначно сприймається в суспільстві [56].

Неможливо уявити систему вищої освіти без широкої мережі навчальних і наукових бібліотек. Навчальні і початкові наукові потреби студентів і викладачів покликані забезпечувати бібліотеки вищих навчальних закладів, які впродовж десятиліть формували часто багатомільйонні фонди різноманітних видань. Більш глибокі наукові потреби задовольняє територіальна система обласних наукових бібліотек на чолі з Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського у Києві з обсягом фондів понад 13,5 млн. одиниць зберігання.

В Україні існує мережа універсальних та спеціалізованих видавництв, які активно працюють у галузі видання навчальної, наукової та періодичної освітянської літератури. Ці видавництва можна розділити на три групи: спеціалізовані державні видавництва, видавництва вищих навчальних закладів і приватні видавництва.

Лідерами першої групи є видавництво “Педагогічна преса” і Державне спеціалізоване видавництво “Освіта”. Видавництво “Педагогічна преса” видає “Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України”, офіційну газету Міністерства освіти і науки України “Освіта України”, журнали “Вища освіта України”, “Гуманітарні науки” та ще кільканадцять газет для вчителів середніх шкіл. Видавництво “Освіта” видає, переважно, навчальну та методичну літературу за державним замовленням [56].

Практично кожний вищий навчальний заклад утримує власне видавництво відповідних масштабів, яке дозволяє оперативно видавати невеликими накладками навчальну, наукову і методичну літературу своїх

авторів.

Найбільш привабливі в комерційному відношенні навчальні і наукові видання друкуються приватними видавництвами, які забезпечують необхідні накладі і якість видань, а також достойні гонорари їх авторам.

Мережа електронних інформаційних ресурсів в Україні знаходиться на стадії становлення.

Загалом, український Інтернет–контент ще досить бідний на корисну інформацію. Не всі вищі навчальні заклади мають власні сайти. Багато з них несуть лише рекламну інформацію.

Випадки розміщення навчально–методичних матеріалів у глобальній мережі лишаються поодинокими. Мало бажаючих також розміщувати електронні версії монографій, підручників і посібників на сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Водночас, цей сектор інфраструктури системи вищої освіти дуже швидко зростає, а вільний доступ до глобальної мережі стає стандартною практикою багатьох вищих навчальних закладів [56].

Вперше за роки незалежності кількість загальноосвітніх навчальних закладів зменшилася до 19900 одиниць. У 2012 році у порівнянні з аналогічним показником минулого року кількість шкіл зменшилася на чотириста одиниць (дод. В).

Також у порівнянні з минулим навчальним роком на 6 тисяч знизилася кількість, як школярів так і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. У 2011/12 році в українських школах навчається 4 млн. 293 тис. учнів (4 млн 299 у 2010/11 н.р.) та працює 509 тис. учителів (516 тис. у 2010/11 н.р.), що є найнижчими показниками вітчизняної системи середньої освіти.

Необхідно зазначити, що найбільш наповненим періодом для українських шкіл став 1995/96 навчальний рік, коли кількість учнів складала 7 млн. 143 тис., учителів майже 600 тис., а кількість шкіл була найбільшою за останні два десятиріччя – 22 300 закладів (табл. 3.5).

За останні роки спостерігається тенденція скорочення кількості вищих

навчальних закладів I рівня акредитації за рахунок підвищення їх статусу або включення до складу вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації на правах структурних підрозділів. Кількість інститутів лишилась майже незмінною, бо новоутворені інститути часто замінювали раніше існуючі, яким надавався статус академій та університетів. Слід відзначити, що утворення нових (реорганізованих) вищих навчальних закладів II, IV рівнів акредитації відбувається, переважно, в державному секторі вищої освіти.

Наявний розподіл вищих навчальних закладів за регіонами табл. 3.6 обумовлений кількома основними чинниками:

Таблиця 3.5

**Вищі навчальні заклади 1-4 рівнів акредитації на початок
2011/12 навчального року, за типами закладів**

	Кількість закладів, одиниць	Чисельність студентів, осіб	з них жінок, осіб	Прийнято на початковий цикл навчання, осіб	Випущено з ВНЗ, осіб	з них жінок, осіб
Всього	846	2311557	1228351	419616	626549	346128
Технікуми	120	103039	37089	31067	27481	10674
Училища	122	50012	36936	14683	11532	8417
з них педагогічні	14	7794	6788	2254	1684	1407
Коледжі	238	193829	110823	57270	54058	32081
з них педагогічні	22	18676	15441	5186	4565	3641
Університети	197	1570396	847690	256844	419545	235597
з них педагогічні	26	186080	136660	29890	51787	38859
Академії	66	295542	136419	45266	78541	38313
Інститути	102	98158	59042	14347	35253	20962
з них педагогічні	6	7386	5509	1062	2873	2266
Консерваторії	1	581	352	139	139	84

Таблиця 3.6

Виші навчальні заклади I-IV рівнів акредитації на початок 2011/12 навчального року за типами навчальних закладів та регіонами

(одиниць)

	Всього	у тому числі										
		університети	з них педагогічні	академії	інститути	з них педагогічні	консерваторії	коледжі	з них педагогічні	училища	з них педагогічні	технікуми
Україна	846	197	26	66	102	6	1	238	22	122	14	120
АР Крим	31	8	3	2	4	-	-	8	-	4	-	5
Вінницька	22	5	1	-	2	-	-	11	2	2	-	2
Волинська	15	3	-	-	1	-	-	10	2	1	-	-
Дніпропетровська	56	12	1	6	8	1	1	12	-	8	-	9
Донецька	80	9	1	4	13	1	-	9	1	17	4	28
Житомирська	22	3	-	-	1	-	-	13	2	2	-	3
Закарпатська	16	4	-	-	2	1	-	7	-	1	-	2
Запорізька	26	8	3	1	3	-	-	10	1	2	-	2
Івано-Франківська	27	5	1	-	3	-	-	17	1	1	-	1
Київська	25	4	1	2	2	1	-	8	3	5	2	4
Кіровоградська	19	2	1	1	3	1	-	7	1	3	-	3
Луганська	35	6	-	-	3	-	-	7	-	10	-	9
Львівська	44	12	1	6	4	-	-	13	2	6	-	3
Миколаївська	15	4	-	-	1	-	-	7	1	2	-	1
Одеська	45	11	2	9	3	-	-	3	-	11	3	8
Полтавська	23	5	1	2	1	-	-	3	-	5	1	7
Рівненська	17	4	-	-	2	-	-	9	-	1	-	1
Сумська	15	4	2	1	-	-	-	3	1	6	1	1
Тернопільська	20	4	1	-	4	1	-	8	-	4	1	-
Харківська	70	21	1	10	8	-	-	16	-	6	-	9
Херсонська	19	4	1	1	2	-	-	4	1	7	-	1
Хмельницька	20	6	1	2	2	-	-	6	-	3	-	1
Черкаська	19	5	1	1	-	-	-	7	1	4	1	2
Чернівецька	17	3	-	1	-	-	-	11	1	1	-	1
Чернігівська	21	3	1	-	2	-	-	7	1	4	-	5
м. Київ	117	39	1	16	27	-	-	21	-	4	-	10
м. Севастополь	10	3	1	1	1	-	-	1	1	2	1	2

- можливостями регіональних еліт у лобіюванні розвитку місцевої освітньої сфери;

- наявністю платоспроможного попиту населення та організацій, їх готовністю до інвестування коштів у вищу освіту.

Внаслідок цього сформувалась регіональна структура мережі вищих навчальних закладів, яка характеризується наявністю кількох великих центрів вищої освіти в найбільших містах (Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Львові, Донецьку), угрупованням середньорозвинених регіонів (Автономна Республіка Крим, Запорізька, Луганська області тощо) та збідненою мережею ряду, переважно аграрних, областей (Житомирської, Волинської, Рівненської тощо).

- впливом планового принципу організації суспільства (наявність вищих навчальних закладів та спрямованість підготовки у них зумовлювалась адміністративним поділом, чисельністю населення та промисловим потенціалом регіону);

Мережа вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (включаючи філії) по регіонах України характеризується наступними показниками: у середньому на область припадає близько 20 закладів (разом з філіями). Показник чисельності студентів вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис. населення також суттєво відрізняється за регіонами. У п'яти областях (Харківській, Тернопільській, Одеській, Львівській, Дніпропетровській), містах Києві та Севастополі зазначений показник вищий за середній по Україні. Чисельність студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації у розрахунку на 10 тис. населення за регіонами знаходиться в межах від 60 до 163. Певна відмінність списку лідерів та аутсайдерів пояснюється наявністю в ряді регіонів великих навчальних закладів, які суттєво впливають на показник чисельності студентів, або значної групи дрібних закладів і філій з малою кількістю студентів (табл. 3.7).

Однією з найбільш помітних тенденцій розвитку системи вищої освіти

в Україні за часи незалежності є регіоналізація, яка знаходить прояв, поряд з створенням нових навчальних закладів, у відкритті чисельних філій та навчально–консультативних пунктів.

Схильність до створення територіально відокремлених підрозділів спостерігається практично серед усіх вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (як старих державних, так і новоутворених усіх форм власності). Активність вищих навчальних закладів у розвитку мережі філій та навчально–консультативних пунктів, зазвичай, пов’язана з рівнем стратегічного мислення та агресивністю менеджменту конкретних закладів. Відкриття підготовки фахівців певних напрямів і спеціальностей часто формує попит на них. Проте, досить часто філії та навчально–консультативні пункти не мають належного кадрового забезпечення та навчальної бази, що спричиняє низьку якість освітніх послуг [56].

В Україні, на відміну від багатьох країн світу, не всі державні вищі навчальні заклади входять до сфери управління Міністерства освіти і науки України. Існують ряд паралельних систем вищої освіти галузевого підпорядкування. У роки незалежності докладено чимало зусиль для концентрації управління вищою освітою в Міністерстві освіти і науки України. Міністерству надані виключні повноваження по визначенню державної політики в галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів, розробці програм розвитку та державних стандартів освіти, нормативів діяльності вищих навчальних закладів, ліцензування та акредитації, міжнародних освітніх зв’язків. Рішення Міністерства освіти і науки України, прийняті в межах його повноважень обов’язкові для всіх вищих навчальних закладів, незалежно від підпорядкування і форм власності.

Майже половина вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та більше половини вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації знаходяться в підпорядкуванні галузевих міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

**Вищі навчальні заклади на початок 2011/12 навчального року, за
формами власності та регіонами (одиниць)**

	Кількість ВНЗ I-II рівнів акредитації				Кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації			
	Всього	з них мають форму власності			Всього	з них мають форму власності		
		державну	комунальну	приватну		державну	комунальну	приватну
Україна	501	216	207	78	345	224	14	107
АР Крим	17	4	9	4	14	4	3	7
Вінницька	17	6	9	2	5	4	-	1
Волинська	11	3	6	2	4	2	-	2
Дніпропетровська	31	18	10	3	25	17	2	6
Донецька	54	32	20	2	26	14	-	12
Житомирська	18	8	7	3	4	3	1	-
Закарпатська	10	2	5	3	6	4	-	2
Запорізька	16	5	7	4	10	7	-	3
Івано-Франківська	19	10	5	4	8	5	-	3
Київська	18	6	9	3	7	3	-	4
Кіровоградська	13	6	6	1	6	3	-	3
Луганська	26	16	10	-	9	9	-	-
Львівська	22	7	12	3	22	17	-	5
Миколаївська	10	3	6	1	5	4	-	1
Одеська	22	9	9	4	23	20	-	3
Полтавська	16	7	7	2	7	5	-	2
Рівненська	11	5	3	3	6	3	-	3
Сумська	10	1	8	1	5	5	-	-
Тернопільська	12	3	6	3	8	4	1	3
Харківська	33	17	13	3	37	28	1	8
Херсонська	12	4	7	1	7	4	-	3
Хмельницька	10	4	6	-	10	4	2	4
Черкаська	13	4	7	2	6	5	-	1
Чернівецька	13	8	4	1	4	3	-	1
Чернігівська	16	7	7	2	5	5	-	-
м. Київ	46	18	8	20	71	39	3	29
м. Севастополь	5	3	1	1	5	3	1	1

Найбільші галузеві системи вищої освіти знаходяться в підпорядкуванні Міністерства аграрної політики (116 вищих навчальних закладів), Міністерства охорони здоров'я (114), Міністерства культури і мистецтв (69), Міністерства транспорту (22), Міністерства оборони (16), Міністерства внутрішніх справ (14). Розвиток цих навчальних закладів безпосередньо пов'язаний з можливостями впливу відповідних відомств на керівництво Уряду.

Існує також ціла низка вищих навчальних закладів, які знаходяться в комунальній власності і підпорядковані органам місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що ряд галузевих міністерств намагаються проводити достатньо автономну освітню політику, яка не завжди узгоджується з діями Міністерства освіти і науки України. Відомі випадки, коли на однакових навчальних програмах у вищих навчальних закладах різного підпорядкування відрізняються навіть терміни навчання.

Характерною особливістю розвитку системи вищої освіти в незалежній Україні є її демілітаризація. Істотно скорочено кількість вищих військових навчальних закладів (більш ніж удвічі), розширено підготовку військових спеціалістів у цивільних вищих навчальних закладах Міністерства освіти і науки України. Водночас, створено значною мірою самодостатню систему підготовки кадрів для потреб Міністерства внутрішніх справ України. Інші мілітаризовані відомства (Державний комітет з охорони державного кордону, Служба безпеки України, Державний департамент виконання покарань, Державна митна служба, Державна податкова адміністрація) також пішли шляхом створення власних навчальних закладів.

Підпорядкованість деяких державних вищих навчальних закладів є парадоксальною, а окремі з них знаходяться в прямому підпорядкуванні Кабінету Міністрів, Фонду Державного майна, що суперечить логіці побудови системи державного управління вищою освітою в Україні (табл. 3.8).

На початку 90-х років відкрились перші недержавні вищі навчальні

заклади в Україні, що було новим і незвичним явищем для широкої громадськості. Попри складнощі періоду становлення приватного сектору вищої освіти році питома вага недержавних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації серед усіх закладів цієї категорії складає близько 30%, хоча кількість студентів, що навчаються в цих закладах, не перевищує 10%.

Це свідчить про невеликі розміри приватних навчальних закладів, їх мобільність, можливість чутливо реагувати на інновації, зміни рейтингу професій. Вони виникали, у першу чергу, у великих університетських центрах (Київ, Харків, Донецьк), де існує традиційний платоспроможний попит на освітні послуги, велика кількість висококваліфікованих (проте низькооплачуваних) викладацьких кадрів, а також розвинена інфраструктура забезпечення навчального процесу. У другу чергу, приватні освітні установи створювалися в порівняно невеликих містах з певним освітнім попитом, в умовах повної відсутності державних вищих навчальних закладів або наявності поодиноких спеціалізованих навчальних закладів.

Гнучкість управління і самостійність у прийнятті рішень, відкритість до освітніх інновацій, високий рівень мотивації викладацького складу створюють можливості для забезпечення належної якості навчального процесу. Скориставшись цими перевагами, значна частина приватних вищих шкіл вийшла на новий рівень якості освітніх послуг, забезпечує підготовку фахівців відповідно до вимог сучасності. Разом з тим, певна частина цих закладів не робить необхідних інвестицій у власний розвиток, не формує постійного викладацького колективу (користується, переважно, послугами сумісників з державних закладів), відтворює застарілу модель навчального процесу без будь-яких реальних спроб її модернізації, обмежившись постійним нав'язливим формуванням позитивного рекламного іміджу і вдаючись до засобів недобросовісної конкуренції.

Таблиця 3.8

Чисельність студентів ВНЗ на початок 2011/12 навчального року за джерелами фінансування їх навчання та регіонами (осіб)

	У ВНЗ I-II рівнів акредитації					У ВНЗ III - IV рівнів акредитації				
	Всього студентів	у тому числі навчаються за рахунок				Всього студентів	у тому числі навчаються за рахунок			
		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів держ. влади, юридичних осіб	фізичних осіб		державного бюджету	місцевих бюджетів	органів держ. влади, юридичних осіб	фізичних осіб
Україна	356768	128468	79601	391	148308	1954789	777379	18372	8886	1150152
АР Крим	7410	1401	2368	—	3641	40860	9847	5269	—	25744
Вінницька	17002	4182	5236	1	7583	31358	13210	-	-	18148
Волинська	8066	1578	4215	18	2255	23625	11008	-	6	12611
Дніпропетровська	23442	11693	4105	142	7502	139227	62671	2298	707	73551
Донецька	38022	19785	5413	170	12654	120720	52046	5	94	68575
Житомирська	16274	6198	3340	15	6721	25724	8689	911	94	16030
Закарпатська	5102	1035	1015	-	3052	22234	9576	5	1	12652
Запорізька	10732	2981	3076	-	4675	83240	25056	-	97	58087
Івано-Франківська	14307	6276	2451	4	5576	35404	9835	-	3	25566
Київська	9234	2929	2768	-	3537	28540	14333	1	7	14199
Кіровоградська	8218	3087	2101	1	3029	15992	7361	3	47	8581
Луганська	16210	8305	2090	2	5813	79252	30351	2	144	48755
Львівська	20193	4368	5217	-	10608	131243	62832	-	147	68264
Миколаївська	6970	1906	2911	-	2153	34108	15681	-	-	18427
Одеська	17164	5453	3214	-	8497	118617	47772	-	30	70815
Полтавська	10994	3405	3007	-	4582	50445	16473	-	86	33886
Рівненська	10652	3004	2378	-	5270	35733	15865	-	58	19810
Сумська	5440	585	3180	3	1672	43167	18863	-	39	24265
Тернопільська	8777	2594	2590	-	3593	40910	14245	1231	-	25434
Харківська	22253	11175	3594	25	7459	216006	88872	2033	499	124602
Херсонська	7796	2571	1707	-	3518	24735	10395	-	1769	12571
Хмельницька	7539	2260	2265	-	3014	39875	15485	1699	8	22683
Черкаська	11185	2575	3318	-	5292	37683	18505	-	1	19177
Чернівецька	10289	2935	2112	5	5237	24990	9402	-	-	15588
Чернігівська	8606	3497	2465	-	2644	20604	9498	-	76	11030
м. Київ	32758	11657	3138	5	17958	475706	174506	4516	4888	291796
м. Севастополь	2133	1033	327	-	773	14791	5002	399	85	9305

Існуюча мережа вищих закладів освіти I–IV рівнів акредитації є результатом дії різноманітних факторів, які впливали на неї впродовж усього часу її розвитку. Вона далека від оптимальності і пропорційності. Про регіональні аспекти цієї проблеми мова йшла вище, тепер зосередимось на деяких інших аспектах.

Ідея навчальних та навчально-науково-виробничих комплексів довела свою життєздатність. Провідні державні університети (як класичні, так і спеціалізовані) створили локальні мережі відокремлених факультетів, інститутів, коледжів та училищ, як за місцем свого розташування, так і в інших регіонах України. Були створені цікаві прецеденти об'єднання в такі комплекси вищих навчальних закладів різного підпорядкування і форм власності.

Ще один важливий напрям оптимізації освіти – це вже непоодинокі створення навчальних комплексів, в які об'єднуються навчальні заклади різних рівнів та типів, що забезпечують виховання і навчання від дитячого садочка до магістратури за наскрізними планами виховання і програмами навчання.

Управління вищою освітою в Україні здійснюється органами державної влади, власниками (або уповноваженими ними органами), адміністрацією вищих навчальних закладів та органами громадського самоврядування.

При проведенні ліцензійно-акредитаційних процедур навчальних закладів не забезпечується рівність вищих навчальних закладів різних форм власності. По-перше, серед експертів практично неможливо зустріти працівників недержавних навчальних закладів, а по-друге, з недержавних закладів стягують необґрунтовано великі кошти за видачу ліцензій та акредитаційних сертифікатів.

Критерії та вимоги до ліцензування та акредитації надмірно розширені, ускладнені, не враховують особливості різних напрямів підготовки фахівців, а, часом, неузгоджені з іншими державними

нормативними документами. Від вищих навчальних закладів вимагають наявності таких складових навчально-методичного забезпечення, які входять до складу державних стандартів освіти і досі не затверджені. Відсутні методики розрахунку ряду складних показників. Поняття по-різному тлумачаться різними експертами. Нарешті, окремі примітки до критеріїв прямо принижують людську гідність викладачів пенсійного віку.

За давньою традицією, суворість законів компенсується необов'язковістю їх виконання і посилюється вибірковістю їх застосування. Прикро, але виконання вимог щодо ліцензування та акредитації державними вищими навчальними закладами залишається питанням совісті їх ректорів, отримання каральних санкцій є майже виключним привілеєм недержавних навчальних закладів. Внаслідок цього багато державних вищих навчальних закладів не відповідає встановленим критеріям ліцензування та акредитації.

Відпрацювання методики підготовки самоаналізів вищими навчальними закладами є позитивним зрушенням у системі контролю якості освіти. Водночас, нашарування дріб'язкових кількісних показників робить ці документи занадто великими за обсягом і незручними для читання.

Експерти часто підходять до оцінки якості навчання з традиційних позицій власного закладу, що виступає непрямим фактором уніфікації навчального процесу і придушує ініціативу навчальних закладів. Трапляються випадки, коли експерти розглядають навчальний заклад як конкурент власному закладу на ринку платних освітніх послуг.

Методичне супроводження ліцензійно-акредитаційної діяльності поволі стає прибутковим бізнесом структур, підпорядкованих Міністерству і Державній акредитаційній комісії. Їх керівники посиляються на брак централізованого фінансування розробки державних стандартів освіти і перекладають тягар цього на вищі навчальні заклади [56].

Інформація про діяльність Державної акредитаційної комісії України є недоступною для більшості професіоналів і тим більше для широкої освітянської спільноти. Взагалі не створено ніякої системи поширення цієї

інформації. Часопис не видається, рішення (у тому числі, нормативні) у засобах масової інформації не друкуються, у глобальній електронній мережі інформація не розповсюджується, до комп'ютерних правових систем не вноситься. Короткі репортажі у відомчій газеті фактичної інформації практично не несуть.

Громадський контроль за якістю освітніх послуг знаходиться в стадії становлення разом з професійними асоціаціями, які лише нещодавно почали створюватись в Україні. Їх вплив на навчальний процес лишається епізодичним, а про співпрацю з державними органами інформація відсутня.

Бюджетна база системи освіти фактично зазнала серйозних неконтрольованих змін як унаслідок скорочення надходжень у центральний бюджет, так і через передачу частини повноважень на нижчі рівні державного управління.

Державне фінансування освіти зменшилося як у відносних показниках, так і в абсолютних цифрах. Проводити належні фінансові розрахунки та прогнозувати й планувати витрати важко через відсутність достовірної статистики й ефективних методик розрахунків. Крім того, довільність критеріїв і непрозорість прийняття рішень про фінансування нерідко призводять до зловживань.

За структурою джерела фінансування можна поділити на: державний бюджет (до 60%), місцеві й галузеві бюджети (2%) та кошти фізичних і юридичних осіб (до 40%). Простежується тенденція до збільшення питомої ваги приватних коштів у фінансуванні вищої освіти. Розподіл коштів здійснює Міністерство освіти і науки, Кабінет міністрів та галузеві міністерства і відомства, у підпорядкуванні яких знаходиться навчальний заклад (табл. 3.9) (дод. В).

З кризою фінансування пов'язана структура витрат освітньої системи, більшу частину яких (до 90%) складає фонд заробітної плати, витрати на утримання соціальної інфраструктури та комунальні послуги. Недостатньо фінансується наукова, видавнича діяльність, украй низьким є рівень

інформатизації навчального процесу, укомплектування бібліотек і лабораторій. Сферою значних витрат і боргів є неефективне й витратне комунальне господарство навчальних закладів, лише у 50% з них установлені тепло- і водолічильники.

Останнім часом відбувається диверсифікація джерел фінансування освіти. Вміння адміністрації вузу знаходити альтернативні джерела фінансування і відтак зменшувати бюджетні видатки розглядається міністерством освіти як один з головних показників ефективного менеджменту. Основним альтернативним джерелом фінансових надходжень у системі вищої освіти є плата фізичних та юридичних осіб за навчання. Кількість студентів, що здобувають освіту платно, складає близько 40% і постійно збільшується. З 1996 року навчальні заклади отримали право надавати платні послуги (інформаційні, видавничі, консультативні та ін.), перелік яких затверджений міністерством. Запроваджено кредитування навчання молоді у вищих навчальних закладах, але незначна кількість кредитів та непрозорі схеми їх надання зводять нанівець цю ініціативу.

Проблеми фінансування освіти тісно пов'язані з загальною економічною та фінансовою політикою держави. Досі не ліквідовано ряд дискримінаційних положень, не урівняно в правах навчальні заклади державної та недержавної форм власності, іноземців та громадян України; кошти громадян, витрачені на здобуття освіти в державних навчальних закладах, не оподатковуються, натомість для недержавних вузів ця норма не діє.

В умовах сучасних тенденцій глобалізації та становлення інформаційного суспільства, коли основною цінністю стають знання, інформація, проблеми економіки освіти виходять на новий рівень розвитку. Важливе значення в економіці освіти має теорія людського капіталу, в якості якого розглядають наявні у кожної людини запас знань, здібностей і вмінь, що впливають на зростання виробництва і доходів.

Фінансування освіти у 2000-2011 роках

	Загальні видатки зведеног о бюджету , млн.грн.	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь	Загальні видатки зведеного бюджету, млн. грн.	Видатки у % до		Видатки на окремі підгалузі у % до видатків на галузь
		загальн их видатків	ВВП			загальних видатків	ВВП	
		2000 рік				2009 рік		
Всього	48148,6	100,0	100,0	X	307399,4	100,0	100,0	X
з них								
на освіту - всього	7085,5	14,7	4,2	100,0	66773,6	21,7	7,3	100,0
у тому числі								
дошкільну	789,0	1,6	0,5	11,1	8325,2	2,7	0,9	12,5
загальну середню	2564,6	5,3	1,5	36,2	27640,7	9,0	3,0	41,4
професійно- технічну	429,1	0,9	0,3	6,1	4108,0	1,3	0,4	6,2
вищу	2285,5	4,7	1,3	32,3	20966,3	6,8	2,3	31,4
		2005 рік				2010 рік		
Всього	141989,5	100,0	100,0	X	377842,8	100,0	100,0	X
з них								
на освіту - всього	26801,8	18,1	6,1	100,0	79826,0	21,1	7,3	100,0
у тому числі								
дошкільну	2940,7	2,0	0,7	11,0	10238,3	2,7	0,9	12,8
загальну середню	11158,8	7,4	2,5	41,6	32852,4	8,7	3,0	41,2
професійно- технічну	1749,9	1,1	0,4	6,5	5106,2	1,4	0,5	6,4
вищу	7934,1	5,7	1,8	29,6	24998,4	6,6	2,3	31,3
		2008 рік				2011 рік		
Всього	309203,7	100,0	100,0	X	287047,8	100,0	100,0	X
з них								
на освіту - всього	60959,4	19,7	6,4	100,0	60346,9	21,0	6,2	100,0
у тому числі								
дошкільну	7214,8	2,3	0,8	11,8	8140,5	2,8	0,8	13,5
загальну середню	25409,3	8,2	2,7	41,7	24855,4	8,7	2,6	41,2
професійно- технічну	3766,6	1,2	0,4	6,2	3686,3	1,3	0,4	6,1
вищу	18552,9	6,0	2,0	30,4	18667,1	6,5	1,9	30,9

Доведено, що темпи зростання виробництва залежать не тільки від темпів зростання капіталу фізичного, а й від відповідного рівня людського капіталу, який більш гнучкий і дозволяє швидше перерозподіляти ресурси

між різними секторами економіки. Країни, що мають високорозвинені системи освітніх установ, мають і високий рейтинг за індексом розвитку людського потенціалу, - це розвинені країни з динамічною ринковою економікою (Канада, США, Японія, Швеція, Великобританія, Франція, Німеччина та інші). При цьому недоврахування значення освітніх установ приводить до наростання відставання від розвинених країн.

Недостатній обсяг коштів, що виділяється на освітні установи, загострює і проблему рівності доступу до освіти, що має два основних аспекти; забезпечення доступу кожної людини до базисного рівня освіти, необхідного для ефективного функціонування в сучасному суспільстві, і рівність при вступі до освітньої установи для всіх верств населення незалежно від матеріального становища та місця проживання. У країні проблема доступу до освіти стоїть сьогодні доволі гостро, що говорить про недостатність освітніх установ за такими показниками як кількість студентів вузів у розрахунку на 10 тис. осіб населення.

В умовах глобалізації та підвищення ролі освіти в сучасному інформаційному суспільстві слід розглядати систему освіти як єдиний поліфункціональний комплекс, а не просто в якості мережі (совокупності) освітніх установ. Такий розгляд дозволяє врахувати повний освітній потенціал, створюваний освітнім комплексом конкретної території.

Базисними змінами, що відбулися за період ринкових перетворень, стали зміни форм власності. Майже у всіх провідних країнах світу система освіти це - пріоритетний об'єкт фінансування. Шкільні асигнування в цих країнах зростали швидше, ніж в цілому національний дохід, ставши однією з основних статей бюджету. При цьому необхідно враховувати, що побудова економічних відносин в освіті на принципах вільного ринку породжує нерівність людей, стимулює фрагментацію суспільства у формуванні в ньому відносно замкнутих групувань, в результаті стимулює тенденції до зниження загального рівня освіти в країні.

Ринкові відносини в діяльності освітніх установ мають певні межі своїх

можливостей, при цьому державне втручання у соціально-економічні процеси, що протікають в системі освіти, також мають свої об'єктивно необхідні кордони.

Державне регулювання і ринкові важелі є на даний час запорукою ефективного функціонування освітніх навчальних закладів.

Необхідна розумна інтеграція ринкових і державних механізмів у діяльності освітніх установ. У той же час впровадження ринкових засад в діяльність освітніх установ неможливе без попередньої підготовки управлінського персоналу та вдосконалення механізму управління освітньою установою, адаптацією його до умов ринку.

Основним джерелом витрат на освіту, як і в багатьох країнах світу, слугують кошти бюджету, оскільки освітні послуги є товаром з суспільними характеристиками, з великою значущістю в соціальному розвитку держави.

Незважаючи на ряд позитивних зрушень, що сталися у системі освіти в цілому зберігаються численні проблеми, які не дозволяють говорити про те, що процес модернізації даної сфери задовольняє суспільство. Більше того, ці проблеми і виклики вимагають енергійних і неординарних заходів для того, щоб кризові явища в розвитку системи освіти були подолані.

Також в аналітичному розділі роботи проведено оцінювання задоволеності споживачів і роботодавців за запропонованими методичними підходами у першому розділі роботи. Побудована модель дозволяє прогнозувати задоволеність споживачів рівнем життя при зміні показників, що входять в структуру інтегральних коефіцієнтів, які характеризують стан елементів процесу надання послуг освіти.

Рівняння, що описує залежність між елементами процесу надання послуг освіти в Черкаській області (з позиції окремого індивіду – x_1 , потенційних роботодавців – x_2 , надавачів послуг – x_3) і задоволеністю споживачів рівнем життя, має наступний вигляд: $y=0,343+0,109x_1+0,138x_2+0,364x_3+0,21t$

Середня помилка дорівнює 1,240 %, що знаходиться в межах

допустимих норм і забезпечуює отримання достовірних прогнозних оцінок показника і можливість використання розробленої моделі для прогнозування задоволеності рівнем життя в процесі надання послуг освіти при конкретному стані елементів процесу надання послуг освіти. Тіснота зв'язку дорівнює 0,9348 або 93,48%, що свідчить про високу взаємозалежність зазначених вище елементів. Розроблена модель оцінки впливу стану елементів процесу надання послуг освіти на задоволеність споживачів рівнем життя дозволяє визначити можливий рівень задоволеності споживачів при різних станах функцій управління.

За допомогою економіко-математичної моделі, що описує залежність між станом елементів процесу надання послуг освіти і задоволеністю споживачів рівнем життя можна визначити рівні задоволеності споживачів в умовах оптимістичного і песимістичного прогнозів.

Аналіз представлених результатів дозволив нам прийти до висновку, що в умовах оптимістичного прогнозу задоволеність споживачів рівнем життя зростає на 0,011. В умовах песимістичного прогнозу задоволеність споживачів якістю життя зменшиться на 0,054.

Істотний вплив на регулювання питань культури, діяльності установ у цій області зробило розмежування повноважень у галузі культури між державою та місцевим самоврядуванням. З'явилися різні форми власності на об'єкти культури, установам культури була надана можливість здійснювати самостійну господарську діяльність.

Передумови впровадження ринкових відносин в культуру і мистецтво як галузь народного господарства почали формуватися в період перебудови. У цей період почалося використання нових методів господарювання і організаційно - економічних форм культурної діяльності, зміцнення господарської самостійності державних установ. У результаті цих з'явилося безліч культурних центрів, клубів за інтересами, кооперативів, творчих організацій, комерційних структур.

Одночасно відбувалося зміцнення таких принципів діяльності установ

культури, як децентралізація управління, демократизація господарського механізму, роздержавлення і демонополізація, що було основою виникнення державного сектора. Впровадження цих принципів привернуло до посилення самостійності та планування творчої та господарської діяльності, у виборі способів отримання та використання доходів, у встановленні тарифів на вироблені послуги та вирішення інших питань.

Однак можливість здійснення господарської діяльності на ринкових принципах для більшості закладів культури виявилася обмеженою. Багато самостійних організацій зіткнулися з проблемою виживання. У державній політиці в галузі культури проявляється поступова відмова від патерналізму стосовно установ культури, особливо до установ масової культури. Це спричинило прийняття низки законів про державну підтримку культури (основи законодавства про культуру, закони про телебачення, кінематографію і т.д.).

Концепції універсальності ринкових регуляторів виявилися не цілком застосовні до такої галузі як культура. Концепція державної підтримки культури і мистецтва отримала закінчене розвиток у роботах Д. Кейнса, який обґрунтував необхідність субсидування культури.

Слід виділити ряд груп установ культури і мистецтва за ступенем їх включення в ринкову економіку. Першу групу складають об'єкти культурної спадщини нації (пам'ятники культури, музейні й архівні фонди, народна творчість), які не можуть бути об'єктом ринкових відносин через їх високої соціальної значимості, необхідності збереження для наступних поколінь.

Другу групу складають організації та установи культури, що мають обмежену дію ринкових відносин (бібліотеки, клуби і т.д.). Послуги цих установ забезпечують гарантовані державою стандарти (норми) культурного споживання і тому надаються населенню безкоштовно або на пільговій основі. Установи цієї групи мають можливість отримання додаткових доходів від підприємницької діяльності.

Третя група закладів культури включає в себе підприємства

аудіовізуального типу, шоу-бізнесу, книгодрукування, друкованих та екранних засобів масової інформації. Доходи цих організацій та установ повністю формуються за рахунок надходжень від населення і комерційних підприємств, а також від приватних пожертвувань. Межі між цими групами організацій та установ залежать від проведеної політики держави, національних традицій, рівня життя населення, розвиненості ринкових відносин та інших факторів.

У досліджуваному періоді ситуація із забезпеченістю населення мережею цих культури відзначається як позитивними, так і негативними тенденціями. Це пов'язане з дією низки чинників:

- наявність значних коливань у темпах розвитку національної економіки, що обумовлює корегування цілей і пріоритетів культурної політики та здійснення заходів з оптимізації існуючої мережі;

- реформування бюджетної сфери і впровадження програмно-цільового управління в бюджетний процес, що визначає нові підходи до управління сферою культури та фінансового забезпечення культурно-мистецьких закладів; незавершеність процесів приватизації, що сприяє непрозорості заходів щодо відчуження майна;

- наявність демографічної кризи в нашій країні, що призводить до перегляду стандартів надання тих чи інших видів суспільних благ у сфері культури; зміна характеру споживчої поведінки населення та його орієнтація на задоволення більш пріоритетних потреб;

- конкуренція між різними видами дозвілля й надання переваги тим його видам, що мінімізують витрати часу і коштів;

- історичні умови побутування та сформовані традиції залучення населення до культурної діяльності.

В Україні зростання закладів культури відбувалося у 2003 р., 2007 р. і 2010 р., в інші періоди – спостерігалось уповільнення темпів зростання. Фактично коливання інтегрального індексу зростання закладів культури в 2000–2010 рр. в Україні і в регіонах вказує на процеси стагнації, для сфери

культури основним завданням розвитку було збереження існуючого статусу і не погіршення умов функціонування. Можна припустити, що заходи культурної політики мали точковий характер і перебували на периферії національних інтересів (табл. 3.10) (дод. Д).

Перед фінансовою кризою галузь культури мала обмежене фінансування з місцевих бюджетів. Тепер його практично немає, оскільки бюджет держави залишається дефіцитним через зменшення надходжень, а місцевий бізнес також потерпає від зниження купівельної спроможності громадян. При цьому ціни на комунальні послуги й енергоносії зростають, що робить товари та послуги дорожчими при зарплатах і пенсіях громадян, яких не підвищують пропорційно.

Власниками більшості будинків культури та бібліотек є територіальні громади, передусім сільські. Однак управляють майном громад голови сільських і міських рад (у містах – міськвиконкоми), що залежать від бюджетного фінансування.

У великих містах заклади культури здебільшого виконують своє основне призначення. У малих містах (із населенням менше 100 000 громадян) і сільській місцевості переважна більшість закладів культури діють лише на 5-10% від своєї потужності. Тобто більше 90% можливостей цих громадських установ не використовують. Оскільки територіальні громади (громадяни) найчастіше є пасивними й не цікавляться тим, що відбувається з майном, яке належить громаді, всі зазначені фактори сприяють непрозорій приватизації приміщень клубів і бібліотек. Бо в свідомості радянських людей (*homo sovieticus*) громадське майно є нічийим, тому його не шкода.

Виходячи з світових тенденцій, можна припустити, що в найближчі роки в галузі стабільною залишатиметься державна власність на бібліотеки, музеї, зоопарки, театральні-видовищні, циркові організації. Однак можливе деяке зростання приватних організацій виконавського мистецтва, особливо в сфері шоу-бізнесу.

Динаміка розвитку закладів культури в Україні

	Кількість професійних театрів	Кількість масових та універсальних бібліотек, тис.	Кількість демонстраторів фільмів, тис.	Кількість концертних організацій	Кількість клубних закладів, тис.	Кількість музеїв
1990	125	25,6	27,2	44	25,1	214
1991	130	25,3	25,0	43	24,7	225
1992	127	25,3	22,3	44	23,9	275
1993	131	24,4	20,5	49	23,5	295
1994	132	24,2	17,9	52	23,3	305
1995	136	23,8	16,1	53	23,0	314
1996	130	23,3	13,3	53	22,4	324
1997	130	21,5	10,8	55	21,5	358
1998	132	21,1	9,0	57	20,9	367
1999	131	20,9	7,8	57	20,7	369
2000	131	20,7	6,9	61	20,4	378
2001	129	20,4	6,0	61	20,2	386
2002	131	20,4	5,3	67	19,9	376
2003	135	20,3	4,1	71	19,6	394
2004	133	20,0	3,6	77	19,4	422
2005	135	19,8	3,3	78	19,1	437
2006	137	19,8	3,2	81	19,0	445
2007	138	20,8	3,0	79	18,9	458
2008	138	20,6	2,4	77	18,8	478
2009	136	20,1	2,2	77	18,7	499
2010	140	19,5	2,2	83	18,6	546
2011	133	19,3	2,2	82	18,5	570
2012	132	19,2	1,7	88	18,5	592

Слід очікувати збільшення числа установ культури і засобів масової інформації, що знаходяться у власності приватного капіталу, політичних партій і рухів. Основою державних гарантій збереження і розвитку культури в країні є державне фінансування.

Одне з найголовніших місць у формуванні цілісної особистості займає її соціально-культурний розвиток. Саме тому одним із першочергових пріоритетних завдань держави є підтримання високого рівня розвитку саме галузі культури і мистецтва.

Кардинальні зміни в культурній сфері, які зумовлені ринковими, політичними, економічними та соціальними перетвореннями, вплинули на розвиток старих та сприяли виникненню нових різноманітних суб'єктів

культурної діяльності, заснованих як на державній (комунальній) так і на приватній власності. Безперечно це призвело до кількісних та якісних змін у культурно-мистецькому житті країни. Без внесення вагомих змін у розвиток організаційно-економічних відносин в закладах сфери культури і мистецтва подібні якісні перетворення опиняються перед загрозою свого знищення.

Організаційно-економічні проблеми розвитку галузі культури та мистецтва можна охарактеризувати наступним чином: заклади соціально-культурної сфери, особливо культурного на мистецького напрямку діяльності опинились в критичному стані на тлі соціально-економічної кризи; відповідні заклади мають слабку матеріально-технічну базу і загострені проблеми недостатнього фінансування; суттєвою проблемою є нескоординованість зусиль різних рівнів управління сферою культури та мистецтва; в галузі має місце низький рівень економічної і юридичної компетентності працівників, вкрай низький рівень оплати праці в галузі; складність переорієнтації мислення, що не сприяє виживанню установ культури в умовах фінансово-економічної кризи; низький рівень соціальної захищеності працівників культури.

Аналіз фактологічного матеріалу, літературних джерел, нормативно-правових документів та законодавчих актів дає змогу виявити основні аспекти розвитку сучасної соціально-культурної ситуації в Україні, яка, нажаль, характеризується погіршення матеріального стану закладів, установ та організацій сфери культури і мистецтва. Насамперед, подібна ситуація обумовлюється недосконалістю законодавчого механізму, фінансуванням з місцевих та Державного бюджету відповідних установ по так званому "залишковому принципу", зменшенням участі держави в підтримці культурної сфери у нових ринкових умовах, до яких класичним, академічним закладам пристосуватися вкрай важко, виходячи із специфіки їхньої діяльності та орієнтації на досягнення не економічних, а соціальних цілей.

Відповідно до звітностей Державного казначейства України, фінансування державного сектора сфери культури та мистецтва відбувається

за рахунок коштів Державного, обласних, міських та районних бюджетів, а також за рахунок спеціальних коштів і коштів, які організації отримують від надання платних послуг. Фінансування видатків на культуру та мистецтво в загальному вигляді має наступну структуру: міські та районні бюджети – 40%, державний бюджет – 25%, обласні бюджети – 20%, платні послуги і спеціальні кошти – 15%.

Успішному провадженню організаційно-економічних відносин у галузі культури і мистецтва значно перешкоджає недосконалість існуючих та відсутність необхідних законодавчих актів та нормативно-правових документів, обмеженість фінансових ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей.

3.3. Сучасний стан та основні тенденції розвитку інфраструктури охорони здоров'я й соціальної захисту населення, туристично-рекреаційного комплексу

Незважаючи на проголошені Конституцією України принципи, система охорони здоров'я не забезпечує рівного безкоштовного доступу населення до якісних медичних послуг. Це виявляється в наступному: низька якість медичних послуг. Очікувана тривалість життя населення України складає 68,2 року, що в середньому на 10 років нижче, ніж у країнах ЄС. Коефіцієнт дитячої смертності в 2,5 рази вищий, ніж у «старих» країнах ЄС. Рівень передчасної смертності втричі перевищує показник ЄС, рівень смертності від туберкульозу – в 20 разів вищий; нерівний доступ до послуг охорони здоров'я. Бідні верстви населення страждають через відсутність можливості одержання необхідної медичної допомоги. Відомча медицина (з обмеженим доступом) ускладнює досягнення мети рівного доступу. Існують диспропорції у доступі до медичних послуг міських і сільських мешканців. Високим є тягар особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я. Згідно офіційної статистики, витрати населення перевищують третину

загального обсягу фінансування галузі і здійснюються безпосередньо під час одержання медичних послуг.

Причинами виникнення зазначених проблем є: відсутність зв'язку між якістю медичних послуг й видатками на її фінансування, а також відсутність мотивації медичних кадрів до якісної праці; низький рівень профілактики й частки первинної медико-санітарної допомоги у структурі медичних послуг; неефективне використання бюджетних коштів на охорону здоров'я. На 100 тис. населення в Україні припадає 5,6 лікарень, тоді як у країнах ЄС-10 цей показник – 2,6; кількість ліжко-місць в Україні – 868 на 100 тис. населення, а в ЄС-10 – 644; кількість лікарів на 100 тис. населення в Україні – 302, у ЄС-10 – 261. 86 % бюджетних коштів, що виділяється на охорону здоров'я, йде на утримання медичних закладів та оплату праці лікарів; дублювання медичних послуг на різних рівнях надання медичної допомоги, відсутність механізму управління потоками пацієнтів на різних рівнях надання медичних послуг; низька самостійність медичних закладів при використанні фінансових ресурсів (табл. 3.11) (дод. Г, Е).

Охорона здоров'я, як і кожна галузь соціальної інфраструктури, володіє власною специфікою, без урахування якої економічні реформи в цій сфері приречені на невдачу. Перед охороною здоров'я, як перед будь-якою областю людської діяльності, пов'язаною з використанням обмежених ресурсів суспільства, стоять дві головні цілі: досягнення ефективності та справедливості у забезпеченні медичними послугами.

Через недофінансування поточних і капітальних видатків закладів охорони здоров'я доступність безоплатної медичної допомоги в повному обсязі за медичними стандартами стала неможливою. Вартість лікарських засобів та їх невідповідність стандартам якості створюють значні труднощі у призначенні адекватного лікування.

Український державний сектор охорони здоров'я фінансується за рахунок державних коштів, зібраних за допомогою загальної системи оподаткування і розподіляється між надавачами послуг виходячи з

потужностей закладу (наприклад, лікарняні ліжка, фахівці, лабораторії, відділи) з суворим постатейним бюджетом.

Таблиця 3.11

Заклади охорони здоров'я

	Кількість лікарняних закладів, тис	Кількість лікарняних ліжок		Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів	
		всього, тис.	на 10 000 населення		кількість відвідувань за зміну, тис.	на 10 000 населення
1990	3,9	700	135,5	6,9	895	173,1
1991	3,9	700	135,2	7,0	922	178,0
1992	3,9	689	132,6	7,1	939	180,5
1993	3,9	679	130,9	7,2	952	183,5
1994	3,9	665	129,3	7,2	959	186,4
1995	3,9	639	125,1	7,2	966	189,0
1996	3,7	580	114,6	7,1	960	189,7
1997	3,4	503	100,2	7,1	964	191,9
1998	3,3	483	97,0	7,2	966	193,7
1999	3,3	477	96,5	7,3	973	196,6
2000	3,3	466	95,0	7,4	973	198,4
2001	3,2	466	96,6	7,4	980	203,4
2002	3,1	465	97,3	7,4	980	205,0
2003	3,0	458	96,6	7,6	981	206,8
2004	2,9	451	95,7	7,7	987	209,6
2005	2,9	445	95,2	7,8	990	211,7
2006 ¹	2,9	444	95,6	7,9	998	214,8
2007	2,8	440	95,2	8,0	992	214,7
2008	2,9	437	95,1	8,8	987	214,8
2009	2,8	431	94,2	8,8	1000	218,3
2010	2,8	429	94,0	9,0	993	217,7
2011	2,5	412	90,6	8,2	999	219,8
2012	2,4	404	89,1	8,3	1023	225,4

¹ Дані розрахункові

Фонди соціального забезпечення поширюються на особливі випадки професійних травм і на відшкодовування лікарняних виплат. Система первинної медичної допомоги представлена системою поліклінік, амбулаторій та фельшерсько-акушерських пунктів в сільській місцевості. Пацієнт має можливість відвідувати безпосередньо лікаря-спеціаліста, уникаючи консультації на первинній ланці. І лікарям, які надають первинну медичну допомогу, й спеціалістам зарплата виплачується закладом, який їх

найняв, і розмір оплати не залежить від обсягу наданої допомоги, чи кількості пацієнтів.

Лікарняна стаціонарна допомога забезпечується державними лікарнями: обласними, міськими та спеціалізованими.

Є також лікарні, що належать і фінансуються урядом, відомствами або міністерствами.

Система охорони здоров'я в цілому характеризується недостатністю фінансування. Державні видатки на охорону здоров'я є вкрай низькими. Вони становлять до 240 міжнар.\$ (PPS) на душу населення, і представляють близько 55,4% загальних витрат на охорону здоров'я (джерело: OECD Health Data 2009). Існує надлишок вузькоспеціалізованих медичних праці вників, велика кількість лікарень та лікарняних ліжок, а також недостатня кількість середнього медичного персоналу і фахівців широкого профілю.

Широка мережа медичних установ у містах контрастує з проблемами в доступі та якості в селах, що часто пояснюється невеликими бюджетами сіл і міст.

Охорона здоров'я має відмітні особливості, які породжують неспроможність ринку в цій сфері, що є причиною втручання держави в економічні взаємини між постачальниками (лікарнями та лікарями) та споживачами медичних послуг. Нерегулярність і непередбачуваність виникнення попиту на медичні послуги - одна з головних особливостей охорони здоров'я. Люди не знають того, коли в майбутньому їм знадобиться лікарська допомога, вони не можуть передбачити стану свого здоров'я, тяжкість майбутніх захворювань, вид медичної допомоги, і отже, вартість лікування. Крім того, хвороба несе в собі ймовірність втрати працездатності або навіть смерті, вона пов'язана з ризиком значних фінансових витрат. Така непередбачуваність виникнення витрат на лікування і не прихильність більшості людей до ризику служать причиною виникнення попиту на страхування і тим самим появи інституту страхування.

Як зазначається у щорічному посланні Глави Держави до народних

депутатів України, пріоритетність розвитку та реформування вітчизняної сфери охорони здоров'я зумовлена високою чутливістю сучасного суспільства до становища у цій сфері, якісне поліпшення якого не лише безпосередньо впливатиме на поліпшення умов та якості життя широких верств населення, а й водночас сприятиме зменшенню витрат громадян на отримання неякісних послуг з охорони здоров'я, втрат суспільства від погіршення якості людського капіталу [258].

Наявні проблеми системи охорони здоров'я в Україні мають багатоаспектний комплексний характер, що зумовлює необхідність оновлення політики охорони здоров'я, розроблення та реалізації нових стратегій і програм. Завдання для національної системи охорони здоров'я в умовах економічної нестабільності мають визначатися сучасними українськими реаліями затяжної медико-демографічної кризи, економічною ситуацією в країні, реальним станом медичної сфери й одночасно відповідати міжнародному баченню шляхів розвитку медицини, постійно вдосконалюватися та оновлюватися відповідно до суспільних змін і наукових досягнень. Успішна боротьба з реальними загрозами для здоров'я населення зумовлюється застосуванням інтегрального міжсекторального підходу на програмно-цільовій основі. Вирішення проблем громадського здоров'я потребує поліпшення визначальних його детермінантів, скорочення поширеності чинників ризику, впровадження сучасних стратегій профілактики та формування здорового способу життя.

Нині потреби в амбулаторній терапевтичній і спеціалізованій консультативній допомозі не задовольняються в середньому на 47,0%; у реабілітаційному поліклінічному лікуванні — на 81,0%; в організації стаціонарів удома — на 71,1%; у швидкій медичній допомозі — на 32,5%; стаціонарному інтенсивному лікуванні — на 26,2%; у соціально-побутовому обслуговуванні — на 20,5%.

Диспропорційність у фінансово-організаційній структурі сфери охорони здоров'я виявляється у зміщенні акценту з первинної на вторинну і

третинну ланки; в розподілі коштів між медичними закладами залежно від ресурсних показників (кількості ліжок, штатних посад тощо), що зумовлює екстенсивний розвиток цих закладів; кошторисному фінансуванні медичних закладів, яке призводить до відсутності мотивації їхнього керівництва до підвищення якості діяльності та ефективного використання фінансів.

Розвиток сфери охорони громадського здоров'я в Україні відбувається з урахуванням положень Європейської політики в охороні здоров'я «Здоров'я-2020», схваленої восени 2012 р. і зверненої до всіх структур державного управління та всього суспільства і на міжнародному, і на національному та місцевому рівнях.

У сучасних умовах перед системами охорони здоров'я постали нові завдання зі зміцнення профілактичних служб, підвищення доступності та якості медичного обслуговування, вдосконалення первинної медико-санітарної допомоги, поліпшення кадрового забезпечення, скорочення нерівності та забезпечення справедливості в охороні здоров'я; завдання модернізації інфраструктури, її адаптації до потреб у наданні допомоги при хронічних неінфекційних хворобах.

Продовжується відпрацювання кроків щодо реформування вітчизняної сфери охорони здоров'я в пілотних регіонах. Формується розгалужена мережа первинної ланки медичної допомоги: створюються центри первинної медико-санітарної допомоги в усіх пілотних регіонах, відпрацьовуються нові механізми фінансування закладів охорони здоров'я, які дають змогу розпорядникам коштів спрямовувати їх на найбільш нагальні потреби лікувальних закладів; задля наближення якісної медичної допомоги та раннього виявлення захворювань до населення сільських районів організовуються виїзні консультації в селах пілотних регіонів.

За даними Держстату України, у 2012 р. в Україні зареєстровано найнижчу за останні 20 років смертність дітей віком до 1 року – 8,5 випадка на 1 тис. народжених живими. Аналогічна тенденція материнської смертності, яка у 2012 р. знизилася на 26% – до 12,48 на 100 тис. народжених

живими.

Водночас перетворення у сфері охорони здоров'я супроводжуються низкою негативних тенденцій, у тому числі:

перший етап реформування неоднозначно та переважно негативно сприйнятий медичною спільнотою;

первинній ланці катастрофічно не вистачає кадрів, деякі населені пункти не мають жодного працюючого пункту медичної допомоги, а поліклінічна та стаціонарна допомога віддаляються від сільського населення на 30–40 км і більше;

доступність медичної допомоги знижується через непередбачені дії окремих посадових осіб, які зводять оптимізацію мережі закладів охорони здоров'я до ліквідації частини з них;

служба швидкої медичної допомоги працює в умовах тотального недофінансування (особливо в неплотних регіонах), що, відповідно, призводить до погіршення показників її роботи (запізнення на виклики, неможливість надати потрібну допомогу, кадровий голод тощо).

Крім того, незважаючи на постійне підвищення посадових окладів протягом 2010–2012 рр., середня заробітна плата медичних працівників залишається однією з найнижчих по Україні. Так, у 2012 р. вона становила 2201 грн., що на 37% менше за середню заробітну плату у промисловості, на 63% менше, ніж у фінансовому секторі, на 13% — ніж у працівників освіти.

За підсумками 2012 р. становище дещо поліпшилося. Водночас за 2012 р. середня заробітна плата по економіці зросла майже на 15%, а в галузі охорони здоров'я — на 23,8%.

Загострюється проблема забезпеченості кадрами, особливо на рівні первинної ланки: укомплектованість лікарями склала 80,6% (від 85,1% на рівні обласних лікарень до 69,2% у селищних лікарських амбулаторіях).

Розрив між потребами за чисельністю населення та наявними штатними посадами лікарів становить 47,1 тис. одиниць (табл. 3.12). Особливо гострою ця проблема є для первинної ланки.

В умовах переходу до ринкових відносин повинна бути створена ефективна система медичного страхування, яка може змінити весь фінансовий механізм та організаційну структуру галузі.

Таблиця 3.12

Окремі індикатори людського розвитку за 1990-2012 рр.

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я у % до									
ВРП	...	4,8	2,9	3,5	3,5	4,0	4,1	3,8	4,1
Загальної суми видатків	...	10,7	10,2	10,9	10,9	11,9	11,8	11,7	11,9
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	70,7	67,2	67,9	68,0	68,3	69,3	70,4	71,0	...
Загальний коефіцієнт смертності, %	12,1	15,4	15,4	16,6	16,3	15,3	15,2	14,5	14,5
Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року, %	12,8	14,7	11,9	10,0	10,0	9,4	9,1	9,0	8,4
Кількість населення у розрахунку на одного лікаря, осіб	228	222	218	209	207	204	203	203	209

Підвищення державного фінансування такої соціально значимої сфери, як охорона здоров'я, необхідно. При цьому збільшення ефективності і поліпшення якості медичного обслуговування неможливе без вдосконалення економічних методів управління охороною здоров'я, зміни його організаційної структури, впровадження конкуренції та розвитку страхової моделі. Очевидно, що відсутність системи медичного страхування призвело б до стрімкого розширення сектора платної медицини. Проте в даний час вся система охорони здоров'я і система медичного страхування має ряд суттєвих проблем. Головною економічною проблемою охорони здоров'я є

незбалансованість програми державних гарантій забезпечення громадян безкоштовною медичною допомогою з фінансовими можливостями держави.

З моменту створення системи медичного страхування триває дискусія про роль страхових медичних організацій (СМО) у функціонуванні системи охорони здоров'я та поліпшення якості медичного обслуговування населення. У процесі обговорення висловлювалися різні точки зору про ефективність діяльності СМО, проте всі учасники дискусії відзначали невідповідність між очікуваними результатами їх роботи і механізмом реалізації їх функцій у системі охорони здоров'я. Завданнями СМО як незалежних суб'єктів ринку ОМС повинні були стати захист прав застрахованих, контроль і експертиза якості медичної допомоги. Насправді СМО часто виступають лише як фінансові посередники між територіальними фондами та медичними установами. Вони не надають реального впливу на підвищення якості надаваних медичних послуг та забезпечення рівного доступу до них. Багато в чому це пов'язано з об'єктивними і суб'єктивними обмеженнями, що не дозволяють СМО виконувати свої функції в повному обсязі. Створення мотивації у СМО до захисту прав застрахованих, контролю якості лікування, інформаційного забезпечення клієнтів про обсяг і рівень послуг, пропонованих медичними установами, можливе тільки за наявності конкуренції між СМО за клієнтів і між медичними установами за право постачати послуги в системі. До чинників, які обмежують діяльність страхової моделі, можна віднести такі адміністративні обмеження на діяльність СМО, як використання територіального принципу страхування, принцип вибору СМО не самим застрахованим а роботодавцем вимога до СМО укладати договори на обслуговування з усіма медичними установами, що працюють у системі ОМС, низький норматив витрат на ведення справи для страхових організацій і ряд інших.

Поява у громадян свободи вибору страховика призвело б до виникнення у СМО стимулів до повної реалізації своїх функцій.

Існує думка про те, що необхідно підсилити державні вимоги до їх

діяльності, ввівши в законодавство специфіковані критерії для отримання страховиками ліцензії та умов її позбавлення.

Однак жорсткість законодавства і зайве втручання держави можуть призвести до зменшення числа страхових організацій, олігополії на ринку, зниження конкуренції між ними і як наслідок - відсутності позитивного ефекту від їх діяльності. Усунення СМО не поліпшить економічну ситуацію в охороні здоров'я і буде кроком до відродження адміністративної системи управління охороною здоров'я.

Відсутність у медичних установ стимулів до підвищення ефективності діяльності та поліпшення якості медичних послуг також відноситься до числа нагальних проблем. В даний час фінансування лікувально - профілактичних та амбулаторії - поліклінічних установ безпосередньо не пов'язане з результатами їх діяльності. Оплата праці лікарів та середнього медичного персоналу практично не залежить від їх продуктивності та кваліфікації.

Фінансування медичних установ державного підпорядкування здійснюється в основному за кошторисом витрат без ув'язки з результатами їх роботи. Плани бюджетного фінансування державних медичних закладів не координуються з планами їх фінансування з коштів ОМС. Важливим напрямком розвитку системи організацій охорони здоров'я є перетворення державних і комунальних лікувально-профілактичних установ у некомерційні організації. Крім того, розвивається інститут лікарів загальної практики, який вимагає створення некомерційної організаційно-правової форми індивідуальної діяльності лікаря.

Перспективність таких організаційно-правових перетворень визначається наступними факторами. Перетворення закладів в інші форми некомерційних організацій створить більш глибокий поділ між покупцями і виробниками медичних послуг в системі охорони здоров'я і сприятиме розвитку контрактних відносин медичних організацій з фінансують органами. Такі відносини є необхідною умовою підвищення ефективності системи державного фінансування охорони здоров'я та медичного

обслуговування населення.

На відміну від державних установ, що працюють на підставі типових галузевих положень, некомерційні організації інших форм володіють великими правами в організації своєї роботи. Перетворення державних і комунальних лікувальних закладів в організації, співзасновниками яких виступають юридичні та фізичні особи, здатне стати засобом залучення інвестицій у сферу охорони здоров'я. Збереження органів влади та органів місцевого самоврядування в числі співзасновників установ дозволить зберегти контроль за використанням переданого некомерційній організації державного майна.

Здійснення пропонованої схеми виходу успішних підприємств з системи державного страхування, безумовно, призведе до розвитку страхового ринку і підвищенню якості послуг, що надаються медичними установами. Однак якщо доходи більшої частини населення не зростуть, то малозабезпечені громадяни будуть позбавлені можливості користуватися послугами прийнятної якості. Навпаки, їх медичне обслуговування може лише погіршитися.

Реалізація зазначеної пропозиції, на наш погляд, повинна поєднуватися із заходами, спрямованими на підвищення ефективності в " безкоштовному " секторі охорони здоров'я.

В обов'язковому медичному страхуванні повинна посилитися господарська самостійність і з'явитися свобода вибору для всіх суб'єктів ринку - споживачів, страхових організацій та медичних установ. Впровадження конкурентних механізмів в охорону здоров'я в поєднанні з іншими заходами, спрямованими на зміну фінансового механізму (зміна системи оплати праці лікарів, методів ціноутворення на медичні послуги), може якісно поліпшити стан галузі.

Фізична культура і спорт в сучасному суспільстві є найважливішим чинником підтримки і зміцнення здоров'я людей, вдосконалення їх культури, способом спілкування, активного проведення дозвілля, підвищення якості

робочої сили, що формує структуру споживання і попиту, поведінку споживачів, зовнішньоекономічні зв'язки, туризм та інші показники економічної системи.

Разом з тим в останнє десятиліття минулого століття через нестачу фінансових ресурсів і увагу з боку державних органів колись колосальний потенціал масового спорту був загублений. Визнання державою значущості спорту для суспільства виражається в його розширеному фінансуванні, постійному збільшенні кількості спортивних закладів та споруд.

Зниження керованості в галузі мало як об'єктивні, так і суб'єктивні передумови, які часто накладалися один на одного, поглиблювали гостроту проблем. Однією з основних проблем сфери фізичної культури і спорту стала в пореформені роки проблема адекватного фінансування галузі. У цей період вся фізкультурно - спортивна сфера отримувала не більше 8-10 % від необхідних, запланованих сум фінансування.

Рівень матеріальної бази та інфраструктури фізичної культури і спорту не відповідають завданням розвитку масового спорту в країні, спостерігається значне її моральне і фізичне старіння.

Формування державної стратегії розвитку рекреаційного господарство України і курортно-рекреаційного природокористування є актуальною проблемою у зв'язку з необхідністю масового оздоровлення населення країни, а також основою для конструктивної взаємодії органів державної влади України та її суб'єктів щодо забезпечення комплексного використання природно-рекреаційних ресурсів і потенціалу рекреаційного господарства [151].

Курортний комплекс України представлений величезними запасами різноманітних природних лікувальних ресурсів, мережею санаторно-оздоровчих закладів і резервом досвідченого кадрового потенціалу (табл. 3.13).

Природні курортно-рекреаційні комплекси українського узбережжя Чорного і Азовського морів, Карпатського регіону, Полісся та інших районів

України мають велике регіональне національне і міжнародне значення як для системи масового оздоровлення населення України, так і зарубіжних країн, для стабілізації економіки і соціально-економічному прогресу, інтеграції України у світову економічну систему.

Таблиця 3.13

Санаторно-курортні і оздоровчі заклади

(Одиниць)

	2000	2004/05	2005/06	2008/09	2009/10	2010/11
Україна	3327	3245	3264	3041	3011	3012
АР Крим	219	569	565	554	548	544
Вінницька	31	31	31	30	30	30
Волинська	84	69	84	67	65	78
Дніпропетровська	236	177	172	145	132	131
Донецька	521	420	377	353	347	332
Житомирська	33	24	24	22	20	20
Закарпатська	65	68	69	60	62	60
Запорізька	189	206	195	195	213	220
Івано-Франківська	41	42	37	36	36	35
Київська	157	120	87	85	80	81
Кіровоградська	34	52	47	69	41	41
Луганська	144	104	95	88	83	74
Львівська	148	132	128	114	109	108
Миколаївська	172	165	167	169	185	205
Одеська	338	368	392	434	425	428
Полтавська	50	45	45	42	40	40
Рівненська	40	30	26	23	22	22
Сумська	55	37	31	27	25	24
Тернопільська	18	18	18	18	18	18
Харківська	79	96	99	96	95	93
Херсонська	127	230	229	236	236	229
Хмельницька	21	22	20	17	17	16
Черкаська	80	81	84	63	60	61
Чернівецька	16	14	14	11	12	12
Чернігівська	61	51	50	42	37	38
Київ	50	53	53	49	49	50
Севастополь	18	21	25	26	24	22

За загальноприйнятою класифікацією в Україні є всі види курортів: бальнеологічні, кліматичні, бальнеокліматичні, кліматобальнеогрязьові, які можна використовувати для оздоровлення населення.

Сприятливий клімат на всій території України дозволяє широко використовувати кліматотерапію як один із методів лікування і профілактики багатьох хвороб. Клімат широко і з успіхом використовують на будь-якому курорті як основний лікувальний чи оздоровчий чинник [6,4]. Найсприятливіші умови протягом усього року мають Південний берег Криму, Закарпатська, Кримські і Карпатські гори. Особливим лікувально-оздоровчим природним лікувальним ресурсом є унікальний мікроклімат печер та шахт (Слов'янські та Солотвинські соляні шахти).

В Україні наявні також значні запаси гідромінеральних ресурсів. На 70 курортах відкрито 442 санаторно-курортні установи, які в лікувально-оздоровчому процесі використовують природні лікувальні ресурси, зокрема мінеральні води та лікувальні грязі. Але цими лікувальними закладами поки що освоєно лише 8% експлуатаційних запасів мінеральних вод [2].

Для сучасної оцінки природного потенціалу курортів і забезпечення сталого розвитку курортів необхідно, перш за все, державне зведення даних про природні лікувальні ресурси й об'єкти курортної інфраструктури, що є головним завданням Державних кадастрів природних територій курортів і природних лікувальних ресурсів. Крім того, при оголошенні природної території курортною та застосуванні спеціальних економічних заходів мають бути враховані результати екологічно-еколо-економічної соціально-економічної оцінок природного потенціалу курортів та об'єктів їх інфраструктури.

Першочерговими завданнями формування політики у сфері діяльності курортів має бути розробка Концепції розвитку курортів, яка б визначала види санаторно-курортних закладів та напрями їх спеціалізації та Програми координації діяльності курортів незалежно від відомчої підпорядкованості і форм власності, яка має охоплювати такі основні питання: раціональне

використання природних лікувальних ресурсів та їх охорона; дотримання уніфікованих державних стандартних методик у галузі лікування і методичної реабілітації; розробка Положення про охорону курортних територій, родовищ природних лікувальних ресурсів, режимів і округів санітарної охорони; створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів; розробка державного моніторингу природних лікувальних ресурсів і природних територій курортів; розробка економічно обґрунтованих нормативів плати за користування природними лікувальними ресурсами; підготовка переліку курортів державного і місцевого значення [3].

Важливою проблемою є забезпечення курортного комплексу розвиненою інфраструктурою, яка б відповідала світовим стандартам, сприяла підвищенню його конкурентоспроможності. Її розвиток потребує вирішення територіально-функціональних, соціально-економічних, екологічних проблем і завдань.

Наявність унікальних природних лікувальних ресурсів, відомостей що до їх сучасного стану, розвинутої інфраструктури, санаторно-лікувальних закладів становлять той базовий потенціал, на основі якого має формуватись державне ставлення до раціонального використання рекреаційних можливостей курортних територій, що обумовить подальший розвиток курортної галузі України [53, 123].

За результатами застосування комплексу методик для оцінки домінантних галузей соціальної інфраструктури регіонів зроблені наступні висновки:

1) склалися обмежувальні умови для розвитку соціальної інфраструктури в силу істотної диференціації економічних умов в більшості регіонів України;

2) спостерігається недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури в більшості регіонів, що перешкоджає реалізації її соціальних функцій, а відповідно, знижує якість життєдіяльності населення;

3) у значної кількості регіонів спостерігається погіршення стану соціальної інфраструктури, забезпечується просте (звужене) відтворення об'єктів соціальної інфраструктури, не створюються нові інфраструктурні об'єкти;

4) обмежені можливості жителів регіонів щодо задоволення їх базових, засадничих потреб, що підтверджується середнім рівнем доступності соціальної інфраструктури охорони здоров'я та освіти для населення.

Запропонований комплекс методик дозволив дослідити соціальну інфраструктуру з позиції системного підходу, тобто як підсистему регіону, основна мета функціонування якої - задоволення потреб населення.

З метою конкретизації та поглиблення дослідження особливостей розвитку соціальної інфраструктури в дисертаційній роботі використаний синергетичний підхід, завдяки застосуванню якого вдалося вивчити синергетичні ефекти, пов'язані з розвитком соціальної інфраструктури, на основі дослідження двох гіпотез: взаємовплив економічних умов та рівня розвитку соціальної інфраструктури; вплив соціальної інфраструктури на рівень розвитку людського потенціалу.

Поліпшення економічних умов у регіоні сприяє розвитку соціальної інфраструктури, і навпаки. Відповідно регіони зацікавлені як у поліпшенні економічних умов, так і соціальної інфраструктури в інтересах соціально-економічного розвитку.

Регіони України зацікавлені в поліпшенні регіональної соціальної інфраструктури як одного з факторів підвищення рівня розвитку людського потенціалу. Необхідно фундаментальне переосмислення функцій соціальної інфраструктури, яка сприяє розвитку людського потенціалу і розширює можливості соціально-економічного розвитку регіонів. Прийняття стратегічних управлінських рішень в умовах диференціації регіонів України передбачає врахування класифікації та позиціонування регіонів як за економічним умовам, так і за рівнем розвитку соціальної інфраструктури, так як вони мають суттєві відмінності.

Характерними є такі тенденції:

- Нестійкість розвитку соціальної інфраструктури регіонів;
- При аналізі регіонів за рівнем розвитку соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти не виявлено односпрямованого поліпшення динаміки на відміну від результатів аналізу динаміки та структури чисельності регіонів з економічних умов, що впливає на рівень розвитку соціальної інфраструктури, де визначена позитивна спрямованість). Такий стан свідчить про те, що поліпшення економічних умов не приводить автоматично до поліпшення рівня розвитку соціальної інфраструктури, це - регульований процес (тобто залежить від стратегії і регіональної соціально-економічної політики).

Висновки до розділу 3.

Соціальна інфраструктура є одним з найважливіших чинників суспільного виробництва, відставання у рівні розвитку якої має негативні наслідки, суттєво знижується активність населення, незадовільно проявляються процеси відновлення робочої сили території. Результати аналізу загального рівня соціального розвитку територій свідчать про наявність як міжрегіональних, так і внутрішньоскладових диспропорцій.

Процес аналізу спирався на найбільш вагомні критерії соціальних змін за міжнародними системами індикаторів – валовий внутрішній продукт на душу населення, індекс людського розвитку (потенціалу), рівень та якість життя, межа бідності та використання у зв'язку з цим найбільш наближених до таких критеріїв офіційних та розрахункових показників, що відображають характерні ознаки соціального розвитку регіонів України.

Розраховані стандартизовані значення рангів обраних соціальних показників агреговані у чотири важливі компоненти, власні значення яких найбільш високі: рівень доходів, здоров'я населення, використання

потенціалу працездатного населення та екологічний рівень регіону. Результативним аналітичним рішенням у визначенні рівня соціального розвитку регіонів України стала побудова ідентифікаційної матриці, що відображає позиції соціального розвитку регіонів України у 2008, 2010, 2012 рр.

До кластеру регіонів з високим рівнем соціального розвитку (інтегральний показник у середньому за три досліджувані періоди становить 0,757) у 2008 році належало п'ять областей, у 2010 – 2 області, у 2012 рік – 4 області. Ці територіальні угруповання відрізняються високим рівнем середньодушових грошових доходів населення, більш високою заробітною платою, екологічним благополуччям й найнижчою дитячою смертністю, що обумовлено значним промисловим та аграрно-промисловим потенціалом. Найбільш багаточисельною за складом є група регіонів із середнім рівнем соціального розвитку в другому кластері (0,526), що мають відносно високий рівень доходів населення на одну особу, нижчий рівень безробіття, але для яких характерна підвищена екологічна небезпека і, як результат, висока захворюваність спричинена належністю до промислових зон з високим рівнем викидів в атмосферу.

Третій кластер (0,405) представляють регіони з рівнем соціального розвитку, нижче середнього з характерними показниками високого рівня безробіття, низьким рівнем доходів населення (не дивлячись на наявність позитивних рис окремих екологічно благополучних регіонів (Закарпатський, Житомирський)). Кластер з низьким рівнем соціального розвитку (0,248) характеризується найгіршими значеннями зазначених показників, характерним при цьому є тягар застарілих проблем, які породжені високою концентрацією виробничого потенціалу й тривалим впливом його деформованої структури.

Відносно високий рівень доходів населення і низький рівень безробіття мають місце водночас з негативними наслідками антропогенного

навантаження, що привело до істотного погіршення стану здоров'я і якості життя населення регіонів. Проте, наявна ситуація не свідчить про неспроможність регіонів забезпечити достатній рівень соціального розвитку й відповідно оптимальний рівень територіального розвитку. За результатами оцінки виявлено групи регіонів, які змінювали свої позиції за досліджуваний період (покращили позиції – Донецький, Волинський, Черкаський регіони), що свідчить про здатність соціальних параметрів здійснювати вплив, наприклад, на валовий регіональний продукт у розрахунку на душу населення.

Аналіз тенденцій та факторів соціального розвитку регіонів України дозволив виявити існування протиріч між високим рівнем соціального розвитку у регіональному розрізі і низьким рівнем їхнього економічного розвитку, соціальний розвиток регіонів в просторовому та часовому відношенні відбувається нерівномірно. До найгостріших проблем розвитку соціальної сфери регіонів України віднесено: невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку відповідних об'єктів та відсутність дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел; недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення, низька кваліфікація працюючих та незадовільні умови праці у галузі; низька якість послуг, що надаються населенню цими об'єктами, відсутність ефективної системи соціального партнерства держави, бізнесу й громадських організацій.

Отримані результати аналізу диспропорцій регіонального соціального розвитку загалом підтверджують існування ряду суттєвих проблем у цій сфері, пов'язаних з відсутністю комплексного, системного підходу до формування державної регіональної соціальної політики, адекватної актуальним викликам сучасності та євроінтеграційним орієнтаціям зовнішньополітичного курсу України. Внаслідок цього дивергенція (або

збільшення диспропорційності) регіонів має місце за такими важливими складовими соціального розвитку, як відтворення населення та рівень його доходів, динамічні характеристики ринку праці, переважна більшість показників розвитку соціальної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури та відпочинку), реального й фінансового секторів, сфери інвестиційної діяльності, споживчого ринку та послуг, транспорту і комунікацій, за цілим рядом показників регіонального розвитку існують високі рівні регіональних диспропорцій між столицею та регіонами.

Дослідження інфраструктурного забезпечення пріоритетних галузей соціальної сфери: освіти й культури, охорони здоров'я, спорту, рекреації, які займають одне з найголовніших місць у формуванні особистості свідчить, що їх розвиток в основному визначається заходами адекватного фінансування у регіональному розрізі (довільність критеріїв і непрозорість прийняття рішень про фінансування нерідко призводять до зловживань), впливом планового принципу організації суспільства; можливостями регіональних еліт у лобіюванні розвитку соціальної сфери; наявністю платоспроможного попиту населення та організацій, їх готовністю до інвестування коштів. Побудована у зв'язку з цим модель оцінки впливу елементів процесу надання послуг освіти (з позиції окремого індивіду – x_1 , потенційних роботодавців – x_2 , надавачів послуг – x_3) на задоволеність споживачів рівнем життя, що має вигляд $y = 0,343 + 0,109 x_1 + 0,138 x_2 + 0,364 x_3 + 0,21t$ дозволяє прогнозувати як в умовах оптимістичних, так і песимістичних змін залежність задоволеності споживачів рівнем життя та якістю за умов динамічної зміни базових показників, що входять в структуру інтегральних параметрів і характеризують стан елементів надання послуг соціальної сфери.

РОЗДІЛ 4.

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВІДТВОРЕННЯ ПОСЛУГ Й ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНІВ

4.1. Реструктуризація системи регіонального управління галузями соціальної сфери

Як відмічалось раніше, що в період розвитку ринкових відносин виникли серйозні деформації в організаційно - структурній побудові взаємовідносин підприємств соціальної інфраструктури та територіальних органів управління. Ці зміни обумовлені: по-перше, переходом від галузевого до територіального принципу управління, по-друге, дезінтеграцією галузей і підприємств соціальної сфери, по-третє, децентралізацією управління соціальною сферою регіонів, по-четверте, ослабленням державної ролі в управлінні галузями соціальної інфраструктури; по-п'яте, формуванням багатоканального і багаторівневого фінансування соціально - інфраструктурного комплексу регіону.

Крім того, до теперішнього часу не сформовані партнерські відносини між державними, муніципальними органами влади та приватним капіталом. У силу даної обставини не може бути забезпечена збалансованість економічних інтересів основних суб'єктів регіону-органів влади, населення та бізнесу з приводу: розвитку своїх територій; управління своєю власністю; розробки та реалізації регіональних і галузевих програм; розвитку і зміцнення економічних взаємозв'язків у регіоні; отримання прибутку і розподілу бюджетних коштів.

У цьому зв'язку в регіонах все більш вираженою стає тенденція формування територіально - корпоративного підходу, орієнтованого на забезпечення балансу інтересів суб'єктів ринку соціальних послуг.

Корпоративна організація територіальних комплексів - це синтез досвіду державного, централізованого та ринкового господарювання.

Економічна діяльність підприємств потребує стабільних умов, а процес задоволення соціальних потреб населення вимагає безперервності. Це означає, що виробнича та економічна діяльність різних галузей соціальної інфраструктури потребує «територіальноорієнтованого» розвитку.

Реалізація соціально-економічних принципів корпоративного господарювання здійснюється за допомогою побудови різних організаційних форм управління. Існує досить багато підходів і методів у галузі теорії та практики формування організаційно-правових форм підприємств та організацій, а також побудови структур управління. Проте ці питання досліджені, головним чином, стосовно до окремих підприємств. По відношенню до регіональної системи управління, яка характеризується великою складністю і різноманіттям завдань, ці питання практично не розглядалися.

В основу формування територіально - галузевої структури управління в межах регіону нами покладено методи організаційного проектування. На думку більшості дослідників, під організаційним проектуванням розуміється методологія і техніка формування та вдосконалення організаційних структур управління з використанням комплексу кількісних і якісних методів аналізу. До найбільш використовуваним методам організаційного проектування належать такі: метод аналогій, експертний, нормативний, параметричний, структуризації цілей, функціонально-орієнтований, раціоналізації технології управління, організаційних змін, ситуаційного вибору, рівнів розвитку, комунікаційний, організаційного моделювання, ігрового проектування, програмно-цільовий.

Кожен з перерахованих методів має як переваги, так і недоліки, і використання якого-небудь одного з них навряд чи призведе до формування оптимальної структури. Тут необхідний системний підхід основними рисами

якого є [49, 72, 82]: а) формулювання кінцевих цілей діяльності як вихідної основи формування організаційної структури господарювання; б) системний розгляд повної організаційної завдання, тобто диференційованою і взаємозалежною сукупністю дій, необхідних для досягнення кінцевої мети; в) варіантно-типологічна систематизація характеристик структури, що визначаються не тільки складом і підпорядкованістю підрозділів, а й всім організаційним механізмом функціонування; г) багатофакторна оцінка вимог до системи управління з боку об'єкта управління, коли здійснюється комплексна оцінка умов, в яких діє дана система; д) опрацювання організаційного механізму функціонування системи управління, яка передбачає не тільки визначення складу, структури, підпорядкованості, але також зв'язків і відносин між ними і процесів, з яких ці зв'язки реалізуються.

Зазначений підхід вимагає розробки відповідного методичного апарату. Тут найбільш важливі три умови: по-перше, проблема формування господарської структури як об'єкта управління особливої природи повинна розглядатися як завдання її раціоналізації, заснованої на наукових методах організаційного проектування; по-друге, структура формується на основі комплексу методів, застосовуваних у їх поєднанні і взаємно доповнюють один одного, по-третє, сам процес формування організаційних структур управління територією вимагає дієвих форм залучення в цей процес керівників і членів організації на всіх етапах проектування.

У відповідності з перерахованими умовами формування організаційної структури управління адміністрації регіону засноване на використанні в комплексі таких методів: метод структуризації цілей, функціонально - орієнтований метод, експертно-аналітичний метод, метод аналогій. До зазначених методів додаються операції з розподілу потоків інформації і ресурсів як усередині регіону, так і між регіоном і зовнішнім середовищем.

На основі використання методів організаційного проектування нами розроблена наступна схема поетапного формування програми територіально

- галузевої реструктуризації соціальної інфраструктури регіону (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Схема поетапного формування програми територіально –
галузевої реструктуризації соціальної інфраструктури регіону**

Етап	Вихідні дані	Результати за реалізації етапу
1-й етап. Аналіз вихідного стану і структури управління регіоном	Показники соціального і економічного розвитку території за 3-5 років, загальні принципи управління, система цілей і задач розвитку регіону.	Оцінка рівня соціально-економічного розвитку території, сильних і слабких сторін, конфігурація структури управління.
2-й етап. Структуризація цілей і задач розвитку регіону	Результати попереднього етапу. Методи структуризації цілей і задач розвитку. Система закріплених функцій управління, соціальна структура території	Пріоритетна низка цілей і задач розвитку, побудова «дерева цілей», ранжування функцій управління.
3-й етап. Класифікація підприємств і закладів за галузями сфери послуг.	Результати попереднього етапу. Принципи класифікації, закріплений порядок галузевого розподілу підприємств соціальної інфраструктури	Розподіл підприємств і закладів за галузевими групами у сфері виробництва споживчих товарів та послуг, їх співвідношення і взаємозв'язок.
4-й етап. Формування агрегованих організацій і об'єднань.	Результати попереднього етапу. Принципи галузевого і територіального розміщення виробничих сил регіону.	Формування інтегрованої структури економіки регіону в асоціативній формі об'єднань підприємств.
5-й етап. Визначення і узгодження територіальних цілей і задач.	Обрані цілі і задачі територіального розвитку та їх ранжування за важливістю і пріоритетністю за допомогою методів структуризації	Визначення і узгодження територіальних цілей і задач за кожною агрегрованою структурною одиницею. Приведення у відповідність структури управління.
6-й етап. Класифікація підприємств за рівнем взаємовідносин з бюджетом.	Спрямованість кінцевих результатів роботи підприємств на інтереси населення регіону, рівень рентабельності, взаємовідношення з бюджетами усіх рівнів.	Розподіл підприємств всіх організаційно-правових форм на 3 групи: - бюджетоформуючих; - тих, які задовольняють потреби населення у цілому; - комунальні підприємства.
7-й етап. Формування територіально-галузових комплексів.	Результати 5-го етапу. Встановлення рівня співпадіння галузових і територіальних інтересів.	Формування схеми розміщення територіально-галузових комплексів та їх організаційних структур управління.
8-й етап. Укладення договорів спільної діяльності	Результати попередніх етапів. Типові договори (угоди) про сумісну діяльність.	Укладення дво- та багатосторонніх договорів про спільну діяльність з урахуванням спільних інтересів
9-й етап. Формування територіальної зони корпоративного господарювання.	Укладення договору між підприємствам та органами місцевого самоврядування	Генеральна угода територіально-галузових структур та корегування структур управління
10-й етап. Створення і розвиток регіонального фонду розвитку (РФР).	Генеральна угода територіально-галузових структур. Договір з адміністрацією регіону.	Формування уставного капіталу фонду регіонального розвитку, оформлення юридичної особи.

При укладанні договорів необхідно враховувати ступінь впливу конкретного підприємства на характер і рівень задоволення потреб регіону, наповнення бюджету, використання ресурсів.

З цієї позиції всі підприємства та установи соціальної інфраструктури можна розділити на три групи, діяльність кожної з них по-різному впливає на регіон, а значить, їх інтереси і інтереси регіону мають різні підстави.

До першої групи підприємств доцільно віднести бюджетоутворюючі підприємства, кінцевий результат діяльності яких спрямований на задоволення не тільки потреб населення території, але і потреб інших територій в споживчих товарах і послугах. Саме ці підприємства беруть участь у формуванні дохідної частини бюджету. Від них надходить великий обсяг місцевих податків, акцизів, платежів за землю, використання основних фондів. На цих підприємствах працює значна частина працездатного населення.

Сьогодні саме у сфері соціальної інфраструктури знаходиться основний баланс зацікавленості цих підприємств у співпраці з регіоном. Наприклад, питання про передачу соціально-побутових об'єктів з балансу підприємств на баланс області, міста, району. Зміст цих об'єктів на своєму балансі призводить до погіршення фінансово-економічного стану підприємств. Більше того, підприємство просто не в змозі забезпечити нормальне функціонування свого житлового фонду, дитячих дошкільних установ, профілакторіїв, навчальних центрів.

Баланс взаємних соціальних та економічних інтересів цієї групи підприємств наведено на рис. 4.1.

У другу групу включені підприємства, діяльність яких спрямована на задоволення потреб населення даної території, при дотриманні власного інтересу. До них відносяться підприємства торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, пасажирського транспорту, ЖКГ. Вони вносять менший внесок до бюджету, але сама їх функціонування

робить значний вплив на рівень життя населення регіону.

Стан справ на цих підприємствах впливає на кон'юнктуру цін у регіоні, на рівень зайнятості населення, насиченість споживчого ринку товарами та послугами.

Рис. 4.1. Економічне взаємовідношення підприємств першої групи з адміністрацією територій

Баланс інтересів обласної адміністрації з цими підприємствами має вже інший характер (рис. 4.2).

Підприємства другої групи в умовах зниження купівельної

спроможності населення зацікавлені в тому, щоб зберегти баланс попиту і пропозиції на свої товари та послуги.

Третю групу утворюють територіальні підприємства та установи, що фінансуються з бюджету або працюють на принципах самоокупності на бюджетних замовленнях.

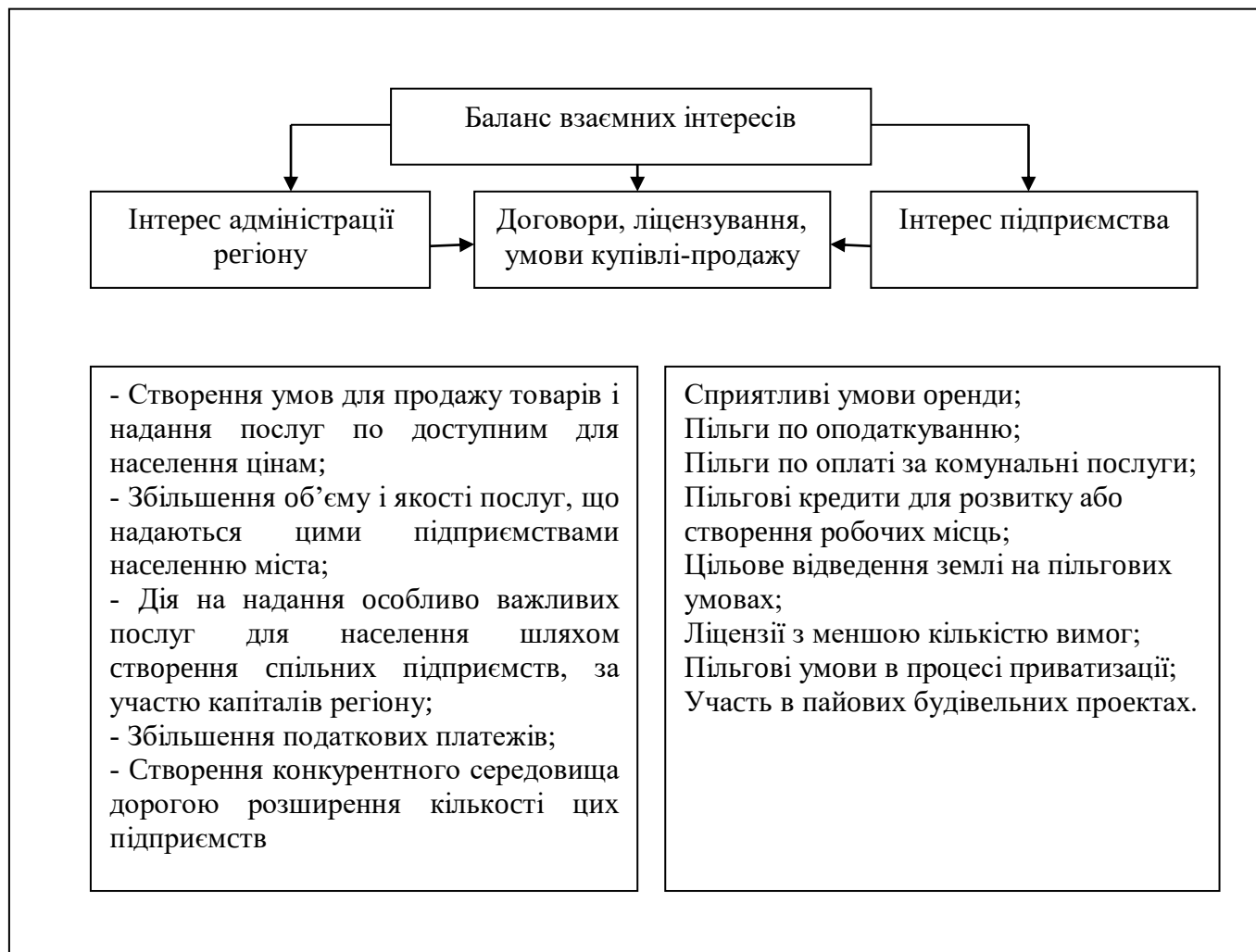

Рис. 4.2. Економічні взаємовідносини підприємств другої групи з адміністрацією регіону

Баланс інтересів адміністрації з цими підприємствами відображено на рис. 4.3. Специфікою підприємств цієї групи є те, що вони або вимагають значних бюджетних вкладень, або просто знаходяться на повному бюджетному забезпеченні. Багато з цих підприємств не були проведені через процедури приватизації саме з метою збереження соціальної спрямованості

їх діяльності, тому багато з них нерентабельні.

Однак результати їх діяльності формують окремі ринки соціально значущих товарів і послуг. Від їх роботи безпосередньо залежить рівень добробуту і комфортності широких верств населення. Кошти, витрачені на забезпечення роботи цих підприємств, є за своєю суттю не стільки витратами, скільки внеском у людський капітал території.

Рис. 4.3. Економічні взаємовідносини підприємств третьої групи з адміністрацією регіону

Проблеми починають виникати в тому випадку, коли товари та послуги, які фінансуються за рахунок бюджету міста, починають виходити на ринки поза регіон. У кожному конкретному випадку надання ліцензій,

інвестицій цій групі підприємств повинно супроводжуватися закріпленням у відповідних договорах умов про взаємну вигідність.

Баланс інтересів підприємств цієї групи і регіону може бути реалізований через: договори про спільну діяльність; ліцензування їх діяльності; контракти; нормативні вимоги до якості товарів і послуг.

Принципова схема формування територіально - галузевих комплексів і його функціонування наведена на рис. 4.4.

Підкреслимо, що важливою перевагою територіально - корпоративного підходу є можливість забезпечення балансу інтересів регіональних органів управління та підприємств соціальної інфраструктури, що має визначальне значення при формуванні соціальних територіально - галузевих комплексів (СТОК).

В основі концепції створення соціальних територіально - галузевих комплексів (СТОК) знаходиться ідея активної участі населення в управлінні територіями. Будучи акціонером підприємства, вкладником комерційного банку, страхової компанії, недержавного пенсійного фонду, кожен житель регіону набуває надійний правовий захист своїх фінансових інтересів. Будучи власником, населення, на зборах акціонерів, вкладників обирає Раду директорів, стверджує бізнес - план розвитку, тобто безпосередньо бере участь в управлінні того чи іншого підприємства чи установи.

Соціальні територіально-галузеві комплекси (СТОК) можуть бути сформовані у всіх галузях соціальної інфраструктури. Організаційна структура управління регіональними комплексами проілюстрована нами на прикладі галузей охорони здоров'я, освіти і культури (рис. 4.5).

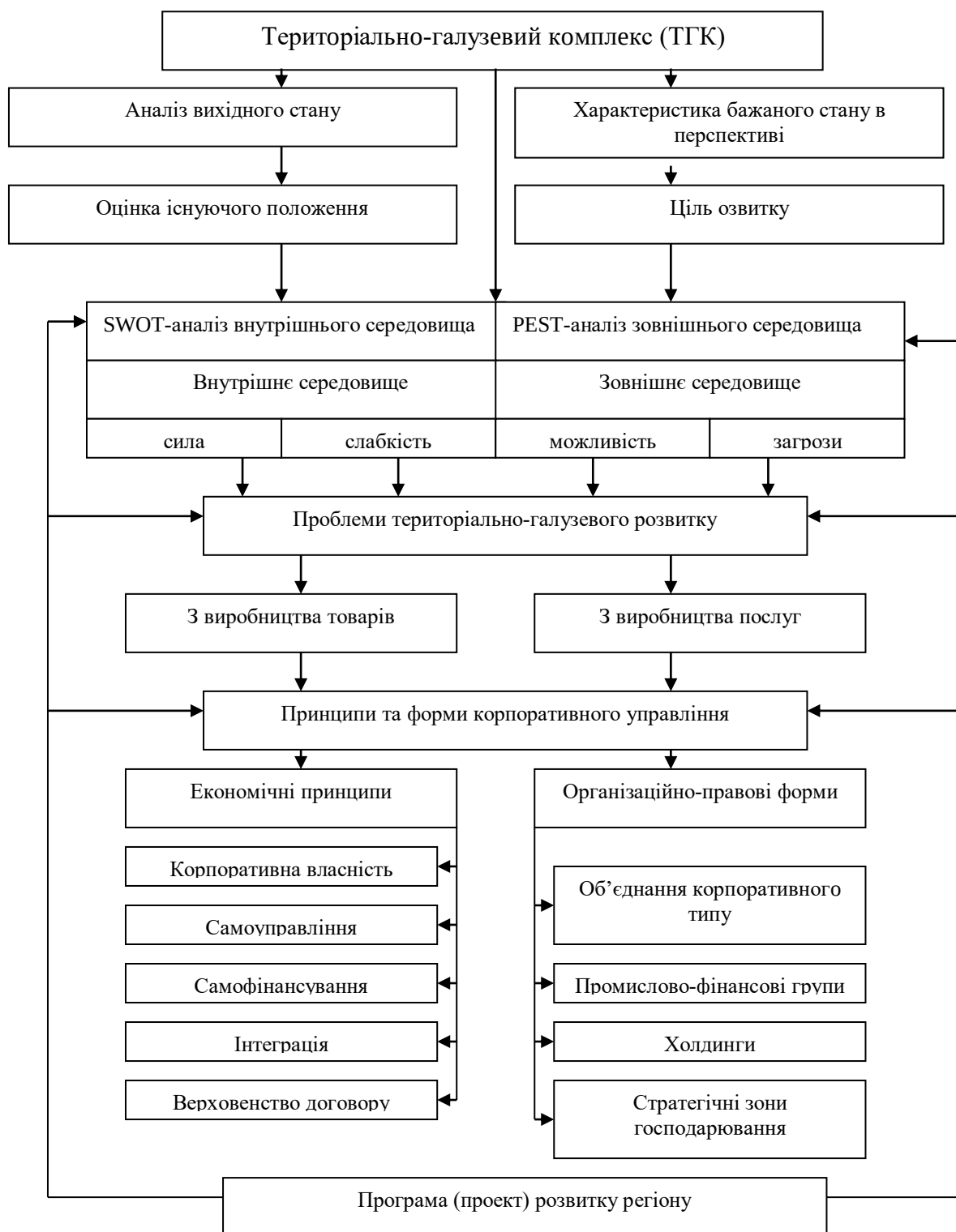

Рис. 4.4. Загальна схема побудови та функціонування СТОК при корпоративному управлінні

Як видно зі схеми, центральними ланками інтеграції підприємств соціальної сфери виступають соціально - економічні принципи формування корпоративних економічних відносин та організаційні форми побудови

територіально - галузевих комплексів.

Розглянемо зміст принципів більш детально.

Корпоративна власність. Проблеми відносин власності завжди в центрі боротьби за досягнення найбільшого рівності у розподілі багатств. Суть всіх конфліктів зводилася до того, що «кожен повинен володіти певним мінімумом і ніхто не повинен мати більше певного максимуму». Засоби досягнення рівності не відрізнялися різноманітністю. Зазвичай пропонувалася конфіскація всіх або частини власності з подальшим перерозподілом. Ідея перерозподілу завжди дуже популярна. Проте до цих пір вживання абстрактного уявлення про власність, що випливає з римського права, яке дає можливість необмеженого користування або зловживання майном, грошима і капіталом, приносить в економічне життя найважчі антисоціальні наслідки, породжує все нові і нові соціальні потрясіння.

Проблеми доходів, що не викликають соціальних потрясінь і не призводять до значного поділу в суспільстві на антагоністичні групи (багаті - бідні; володіють - не володіють), можуть бути врегульовані тільки при корпоративної власності, при якій господарська доцільність - не вигода окремих господарських суб'єктів, а загальний корисний результат, який може виникнути тільки на основі корпоративності.

Корпоративна економіка - це інтеграція приватної власності для досягнення результатів, які не можуть бути отримані, якщо кожен з беруть участь суб'єктів діє самостійно.

Для отримання інтегрального ефекту ці відносини одягаються в юридичну форму корпоративної власності. Щоб підприємство, торгова фірма або фінансовий інститут працювали на кожного, достатньо бути їх власником на паях.

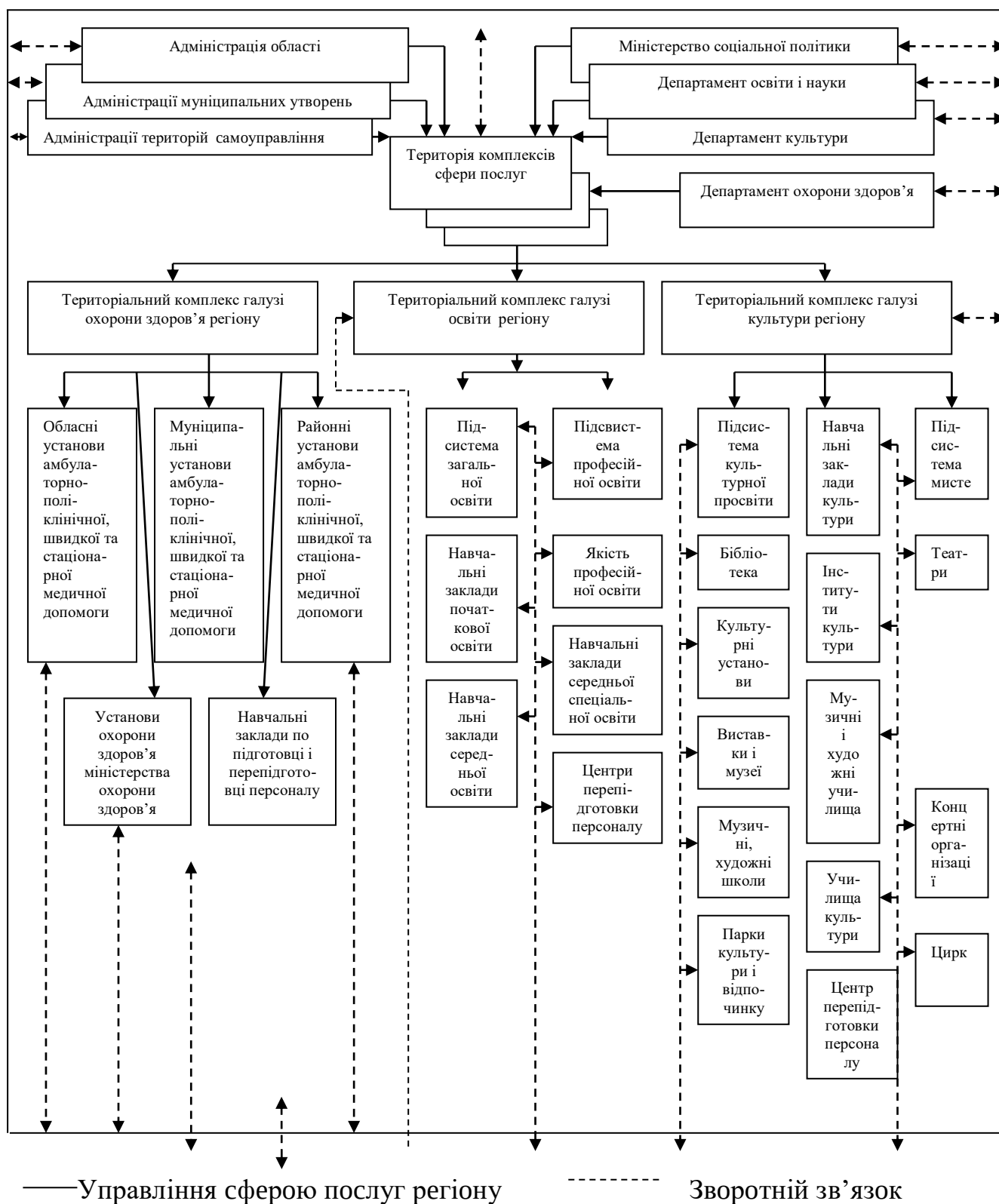

Рис. 4.5 Організаційна структура управління територіально-галузевими комплексами сфери послуг регіону (охорона здоров'я, освіта, культура)

При наявності власної, створеної населенням регіону мережі

фінансових інститутів, вони акумулюють фінансові та інші ресурси, які починають працювати на регіон і його жителів. Коли на його території працюють філії та відділення фінансових структур з інших регіонів, відбувається відтік коштів. Це призводить до зубожіння населення регіону, зниження фінансової самостійності, слабкому соціальному та економічному його розвитку. У цьому випадку населення не є господарем економіки своєї території. І навпаки, власний акціонерний комерційний банк, страхова компанія здоров'я - це ті структури, які можуть покращувати якість і рівень життя населення. Схематично це показано на рис. 4.6.

Користуючись цими засобами, регіони зможуть самостійно будувати свою стратегію розширення власності населення незалежно від загальних умов кредитного ринку, рівня позичкового відсотка і частки позикових коштів у капіталі конкретного підприємства.

Слід відзначити також, що корпоративна власність, і особливо власність населення, ставить заслін «іноземній експансії». Процес передачі власності населенню повинен бути двояким: по-перше, необхідно шукати ефективні способи залучення «позикових» коштів на купівлю акцій для населення, по-друге, необхідно створити такі умови, щоб люди були зацікавлені вкладати кошти в акції своїх підприємств, фінансових інститутів і комерційних організацій.

Самоврядування. При корпоративному підході роль держави зводиться до регулювання і контролю, а не до управління економікою. Втручання державних органів управління в господарську діяльність окремих підприємств при цьому неприпустима, оскільки вона будується на принципі самоврядування. Мова йде про те, щоб домогтися положення, при якому попит населення буде мірилом для виробництва товарів і послуг.

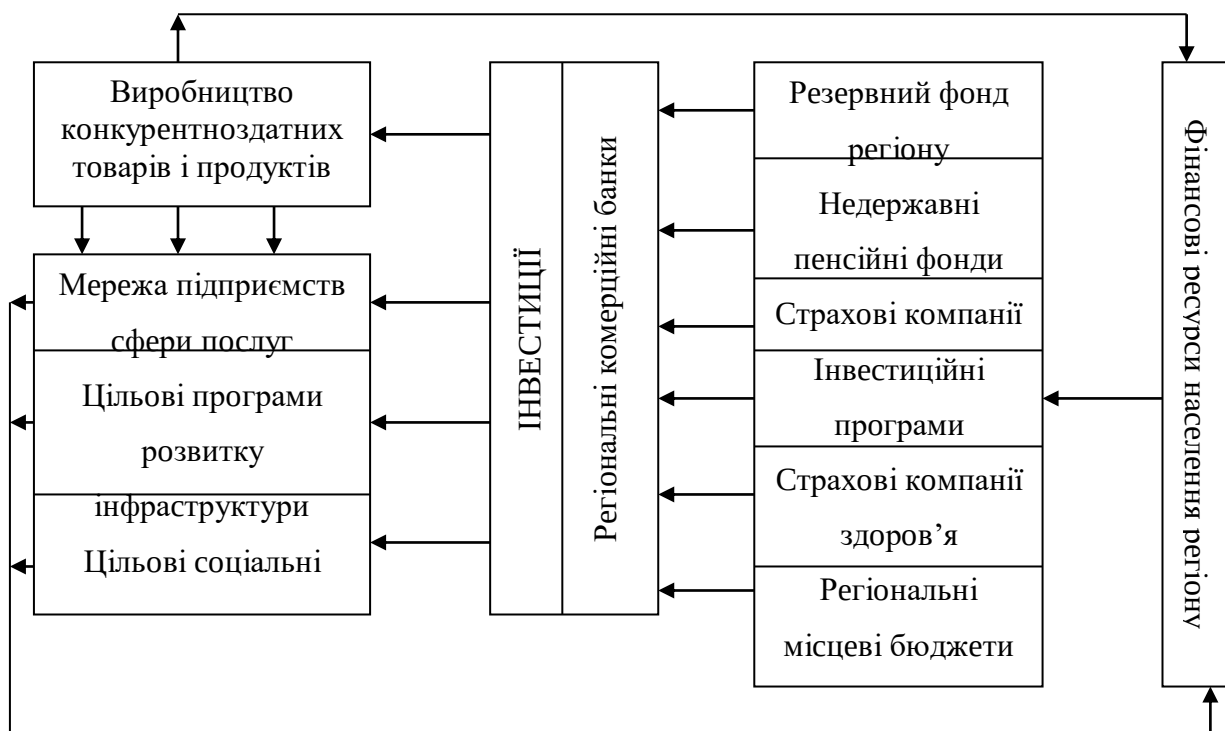

Рис. 4.6. Модель формування регіональної фінансової інфраструктури

Відмінною рисою корпоративного управління є поділ функції власності і функції управління, що робить неможливими різні зловживання владою (марнотратство, низька ефективність управління капіталом, диктат іноземного капіталу тощо).

Для цього необхідно, щоб населення на умовах рівної відповідальності всіх за законом стало власником підприємств, торговельних організацій, фінансових установ. Тим самим населення фактично буде представляти собою найбільшого інвестора.

Регіональна економіка - це показник господарського підходу населення до справи. Власне населення має визначати також, кому персонально довірити владу для соціального та правового захисту людей. Таким чином, соціальна та економічна політика, захист інтересів населення реалізується через участь його в капіталі та в управлінні, тобто через корпоративний підхід.

Самофінансування. Для нормального функціонування регіональної

економіки та здійснення соціальної політики необхідна особлива система фінансування, що відповідає загальним інтересам територій. У завдання такої системи не входить збирання фінансових коштів для подальшого їх розподілу та перерозподілу. Швидше її можна порівняти з системою фінансової «самооборони», яка перешкоджає зловживанням сама по собі, а не тільки силою держави і є гарантом захищеності соціально-економічних інтересів населення.

У цьому зв'язку потрібна така система управління фінансами, головним завданням якої було б вкладення капіталу у вирішення проблем соціально - економічного захисту інтересів населення територій. Населення зацікавлене в тому, щоб капітал вкладався ефективно, прямував на соціальні потреби і з користю для кожного. Мають право розпоряджатися капіталом і вирішувати, як його використовувати, тільки учасники його утворення, до яких належать менеджери виробництва, інженери, працівники, населення - власники капіталу.

Можливі три основні напрямки застосування капіталу:

По-перше, фінансування економічного розвитку. При цьому капітал з'являється, застосовується і інвестується, приносячи грошовий дохід.

По-друге, частина корпоративного капіталу надається в розпорядження адміністрації на фінансування соціально-економічних програм розвитку регіону.

По-третє, частина капіталу вкладається в соціальну сферу. Для досягнення цих цілей корпоративна система фінансування повинна виконувати дві функції: створення організаційно-економічних умов утворення вільного капіталу; надання посередницьких послуг для використання цього капіталу.

В якості управлінської структури вона вивчає і контролює стан вільного капіталу.

Як посередницькій структурі їй характерна діяльність на договірних

умовах з усіма, хто бере участь у цьому процесі. При цьому одна частина капіталу передається керівникам підприємств, які претендують на неї, тому що вони несуть відповідальність за капітал і можуть, в силу своїх здібностей, використовувати його для утворення нового вільного капіталу. Їм належить право власності на частину діяльності, проте самостійно визначити таке право власності вони не можуть. Цьому має передувати правовий акт, що дозволяє їм привласнити цю частку.

Інший напрям застосування вільного капіталу - соціальна діяльність. Фінансування соціальних галузей, стає актуальним, коли всі галузі соціальної інфраструктури включаються в процес комерціалізації та самофінансування. Залежне від держави фінансування соціальної сфери в перспективі буде скорочуватися. У міру звільнення соціальної сфери від державних впливів, галузі соціальної сфери знаходять більш широку перспективу вільного використання грошових коштів.

Третій напрямок використання капіталу - це економічний розвиток з його потребами в інвестиціях. Тут все повинно підкорятися корпоративним інтересам та рішенням через принцип самофінансування. Інвестиції в такої приватної власності контролюються за корпоративними принципами. Тоді нелегальні інвестиції, здійснювані поза інтересами всього народного господарства, сприймаються як такі, що суперечать економічному розвитку.

Інтеграція. Взаємна вигода є основою формування інтеграційних зв'язків. У нормальній економіці жодній території ізоляція не вигідна. Оскільки основними суб'єктами регіонального ринку є підприємства і населення, пов'язані територіальними економічними відносинами, функції органів управління повинні обмежуватися створенням сприятливих умов для розвитку цих відносин, тобто інтеграційних процесів.

Верховенство договору. Законом розвитку корпоративної економіки є врегулювання суперечностей шляхом угод (договорів). Угоди про співпрацю та спільну діяльність укладаються між адміністрацією регіону, району та

підприємствами, включаючи закордонні, між підприємствами, організаціями, різними об'єднаннями. Предметом угод є об'єднання зусиль для спільної діяльності щодо створення регіональних структур, що забезпечують економічну самостійність, зростання доходів населення, акумуляцію коштів на соціально значущих проектах. Укладання договорів, як правило, пов'язано з програмами розвитку виробництва товарів, послуг, підприємств комерційно-торговельних і сервісних галузей економіки.

Адміністрація регіону (міста) за договором сприяє здійсненню програм, проводить відповідну організаційну роботу, забезпечує вирішення наступних завдань: координує роботу по створенню власних інститутів і систем забезпечення умов життя населення; визначає інвестиційну політику; сприяє організації підготовки кадрів.

Підприємства беруть участь у виконанні програм угоди: здійснюють франчайзинг, консультації з технологій та інших питань діяльності; здійснюють консультування, виконують окремі стадії робіт з організації страхового, фінансового та інших видів бізнесу, а також окремі ділянки робіт у створених структурах; організують правове забезпечення діяльності організації.

Учасники угоди спільно: створюють нові виробництва, фінансові інститути; створюють і розвивають інфраструктуру системи умов життя населення; розробляють інвестиційні проекти розвитку виробництва нових і конкурентоспроможних товарів, послуг та організовують їх реалізацію; передають на контрактній основі підприємствам і організаціям права на винаходи (патенти), «ноу-хау» та ін.

4.2. Формування регіональної системи інформаційного забезпечення соціальної інфраструктури

Успішність функціонування соціальної інфраструктури регіону істотно залежить від інформаційного забезпечення процесу управління. Специфіка

інформаційного забезпечення соціальної інфраструктури визначається широким діапазоном і динамічністю соціальних потреб населення. Різноманітність соціальних послуг та суб'єктів діяльності з їх надання, а також відмінності в рівнях управління соціальною інфраструктурою обумовлюють складність і розгалуженість її інформаційного забезпечення. Опис соціальних процесів здійснюється різноманітними інформаційними потоками, які формуються по суті ізольовано один від одного. В результаті інформація, що характеризує процеси соціального розвитку територій, незважаючи на все різноманіття, розрізнена, має низький рівень «корисності».

В даний час можна говорити про наступні основні канали інформації, що характеризують розвиток соціальної інфраструктури в регіонах: державна статистика; відомча галузева статистика; результати соціологічних досліджень; результати маркетингових досліджень; внутрішня інформація підприємств соціальної інфраструктури; ряд джерел зовнішньої інформації, наприклад, інформація товариства споживачів.

Державна статистика при вивченні соціальної інфраструктури здійснює збір й аналіз інформації в розрізі регіонів і країни в цілому. Провідним напрямком її розвитку є збір та узагальнення інформації, що характеризує населення і домашні господарства. Щомісяця здійснюється збір даних за вибіркою бюджетів домашніх господарств, що дозволяє дати характеристику диференціації доходів і споживання населення. Періодично проводяться вибіркові обстеження окремих категорій населення (наприклад, пенсіонерів, молодих сімей та ін.).

Іншим напрямком розвитку державної статистики є ведення загальнодержавного реєстру підприємств, організацій, в т.ч. та соціальної сфери. Кожна господарська одиниця, в тому числі і підприємство соціальної інфраструктури, реєстрації отримує ідентифікаційний номер. Регістр також містить ряд основних економічних показників, що характеризують кожне підприємство (установу).

Практика показує, що обґрунтування економічної та соціальної політики територій найчастіше базуються на формуванні сукупності територіально - галузевих інформаційних реєстрів. Зазначимо, що під реєстром розуміється систематизований перелік одиниць моніторингу (суб'єктів економічних і соціальних процесів) з набором їх основних параметрів розвитку (показників).

У реєстрі відзначається рух одиниць (поява, вибуття) та зміна їх стану. Дані реєстру використовуються для управління, організації моніторингу, отримання зведених показників і формування системи вибіркового спостережень.

Третій напрям розвитку державної статистики - узагальнення даних відомчої та територіальної статистики, яка включає збір та узагальнення інформації про розвиток суб'єктів конкретної галузі соціальної сфери чи території.

Відмінною особливістю галузевої статистики є практична відсутність повної, порівнянної і накопиченої в часі інформації по кожному суб'єкту, господарській одиниці. Інформація по кожній господарській одиниці збирається на рівні території, а потім використовується тільки у зведеному вигляді. Такий характер збору та узагальнення інформації обумовлений сформованою системою територіально - галузевого управління. У міру розвитку недержавного сектору в соціальній сфері поглиблюються проблеми відомчої статистики. При цьому спостерігаються дві тенденції: або її руйнування, або посилення «закритості інформації».

На відміну від державної та відомчої статистики, соціологічні та маркетингові дослідження націлені на вирішення конкретного завдання. У цьому зв'язку між соціологічними і маркетинговими дослідженнями є подібні риси: конкретизація завдання, оперативність проведення, пошук раціональної стратегії і форми реалізації поставленого завдання.

Разом з тим, між соціологічними і маркетинговими дослідженнями є істотні відмінності. У соціологічних дослідженнях основним завданням є

з'ясування найбільш ймовірних сценаріїв поведінки певних верств населення або трудових колективів. Найбільш часто проводяться соціологічні опитування щодо з'ясування переваг населення або громадської думки з різних проблем. У маркетингових дослідженнях основним завданням є пошук найбільш ефективних сценаріїв поведінки підприємства, організації, установи.

Таким чином, існуючі інформаційні потоки в даний час розвиваються ізольовано, що призводить, з одного боку, до різноманіття і множинності даних, а з іншого - до утворення «білих плям», що знаходяться на стику існуючих інформаційних потоків і породжують багато питань. Тому слід реформувати і кожен інформаційний потік, і розробляти концепцію інформаційного простору територій для вивчення економічних і соціальних процесів і координації існуючих джерел інформації.

Ми вважаємо, що створення єдиного інформаційного простору, особливо при вивченні соціальних процесів, можливо як в рамках регіональної, так і територіальної статистики. Зміст територіальної статистики залежить від кола проблем, що входять у предмет відання органів управління. Перехід від жорсткого централізованого управління до більш гнучкого децентралізованого вимагає відповідної перебудови системи інформаційного забезпечення.

Важливим напрямком такої перебудови, на нашу думку, є методологічне та методичне забезпечення взаємозв'язку, узгодження та координації державної та відомчої статистики з соціологічними і маркетинговими дослідженнями, що дозволить збирати та аналізувати інформацію, що характеризує взаємодію населення з системою соціальних інститутів на території регіону і координувати взаємодію існуючих інформаційних потоків.

Це забезпечить якісно новий рівень опрацювання регіональних соціальних проблем, з'явиться імпульсом розвитку кожного підприємства соціальної інфраструктури. Важлива роль при формуванні єдиного

інформаційного простору, з нашої точки зору, повинна бути відведена створенню регіональних і територіальних реєстрів населення і домашніх господарств.

Саме в рамках територіальних реєстрів домашніх господарств можливі злиття і зіставлення інформації різних соціальних відомств (житлово-комунального господарства, служби зайнятості, соціального захисту, Пенсійного фонду та ін.) і поточної демографічної статистики (враховує народжуваність, смертність, міграцію), її глибокий аналіз і опрацювання територіально - галузевих програм розвитку. Однак підкреслимо, що для створення реєстрів населення або домашніх господарств законодавчо-правові засади поки не розроблені.

Додамо, що створення територіальних реєстрів утруднено як через економічні труднощі (відсутність фінансування, матеріально-технічного забезпечення тощо), так і з причин правового характеру (відсутність гарантій дотримання комерційної таємниці, можливість використання інформації в злочинних цілях і т.д.).

З іншого боку, важливою і поки невирішеною є проблема відбору кількісних і якісних показників, що характеризують розвиток регіональної соціальної інфраструктури. Як відомо, існують різноманітні класифікації систем показників. Відповідно до цілепокладання і логіки нашого дослідження найбільший інтерес представляє система показників соціальної статистики, яка включає такі розділи як чисельність і склад населення, народжуваність, смертність, міграція; формування сім'ї та домашні господарства; соціальні класи, стратифікація і мобільність; розподіл доходів, споживання і накопичення; житловий фонд, розподіл часу та використання дозвілля; служби соціального забезпечення та соціальної допомоги, навчання та установи освіти; діяльність з отримання доходів, служба працевлаштування та економічно пасивне населення; охорона здоров'я та медичне обслуговування; громадський порядок і безпека, правопорушники та їх жертви.

Докладний перелік показників у розрізі зазначених розділів наведено в дод. Л.

З методологічної точки зору, кожен з розділів, у свою чергу, повинен містити різноманітні показники і відображати певні аспекти функціонування та розвитку соціальної інфраструктури. З цієї точки зору, при аналізі повинні використовуватися як статистичні показники, що характеризують становище в конкретний період часу, так і динамічні показники, що відображають тенденції зміни.

Одночасно зазначимо, що розвиток закладів соціальної інфраструктури регіону може характеризуватися системою загальних і часткових (галузевих) показників. Система загальних показників відображає загальноекономічне становище соціальної інфраструктури і може включати наступні показники: кількість закладів соціальної інфраструктури, їх види, чисельність персоналу, його кваліфікація, обсяг послуг, доходи, прибуток (збитки), вартість основних фондів, їх стан і низка інших.

Часткові показники соціальної інфраструктури відображають специфіку діяльності окремих галузей. Зауважимо, що відомчі принципи побудови системи показників обмежені, оскільки практично не містять інформацію, що характеризує споживачів соціальних послуг.

На загальнодержавному рівні зіставлення показників, що характеризують ресурси соціальної інфраструктури та споживачів соціальних послуг, утруднено у зв'язку з різноманітням регіональної специфіки і навпаки, доцільно і результативно на регіональному рівні в рамках територіально - галузевих соціальних комплексів.

З метою забезпечення ефективності розвитку соціальної інфраструктури в регіонах має бути сформований адекватний механізм управління, здатний здійснювати регулювання і підтримка соціальної сфери на рівні, необхідному і достатньому для задоволення регіональних потреб у соціальних послугах.

З нашої точки зору, реальним механізмом аналізу змін та контролю за

реалізацією державної політики в соціальній сфері є соціально-економічний моніторинг. Моніторинг здійснюється на базі створення єдиного інформаційного простору за допомогою інтеграції інформаційних ресурсів. Основними завданнями моніторингу є:

- безперервне спостереження за станом соціально-економічної сфери в регіонах і отримання оперативної інформації;

- поточний аналіз на основі просторово-часової координації інформаційних потоків про стан об'єктів моніторингу, формованих органами виконавчої влади та іншими організаціями усіх форм власності, які беруть участь в моніторингу;

- своєчасне виявлення змін, що відбуваються в соціально-економічній сфері регіону, і причин, що викликали їх;

- попередження негативних тенденцій, що ведуть до формування і розвитку вогнищ напруженості в соціально-економічній сфері;

- здійснення короткострокового прогнозування розвитку найважливіших процесів у соціально-економічній сфері;

- оцінка ефективності та повноти реалізації нормативно-правових актів з соціально - економічної проблеми;

- оцінка ефективності методів, організаційних структур і процесів управління стосовно до державних органів влади та управління, органів самоврядування, підприємств і організацій усіх форм власності;

- вироблення пропозицій по комплексу заходів, спрямованих на усунення негативних тенденцій і явищ.

У зв'язку з вищевикладеним можна сформулювати його основні цільові установки.

На нашу думку, головними цілями моніторингу соціальної інфраструктури є:

- оперативне забезпечення органів державної влади і її суб'єктів інформацією про стан соціально-інфраструктурних комплексів, можливі загрози та їх наслідки;

інформаційна взаємодія всіх органів влади; контроль за станом регіональних соціально-інфраструктурних комплексів.

Таким чином, ми можемо сказати, що під моніторингом соціальної інфраструктури регіону розуміється системне спостереження за ходом і характером якісних змін у соціальному розвитку регіону, пов'язаним з його переходом з одного стану в інший.

Моніторинг розглядається як початкова ланка в регіональній системі управління (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Схема процесу прийняття і реалізації управлінського рішення на основі моніторингу

Сфера застосування моніторингу достатньо широка. Його конкретні технології визначаються областю дослідження та об'єктом спостереження. Відповідно до цілепокладання дисертаційного дослідження основну увагу ми приділяємо можливості використання моніторингу для відстеження процесів взаємодії у соціальній інфраструктурі регіон, впливу змін, що відбуваються на характер і параметри системи управління. Для цього необхідно розкрити сутність і технології самого моніторингу в соціально - економічній практиці управління регіонами

Аналіз наукових і практичних матеріалів дозволяє зробити висновок, що регіональний моніторинг є:

- специфічним інструментом територіального управління;
- методом збільшення знань про протиріччя, об'єктивній логіці, закономірності формування внутрішнього і зовнішнього середовища регіону;
- фактором зниження ризику при прийнятті господарських рішень;

стрижнем діагностики, основою для виявлення причин відхилень від нормального перебігу подій, а також для програмування та планування.

Практичні ж завдання регіонального моніторингу зводяться до наступних:

по-перше, до отримання достовірної та об'єктивної інформації про основні соціально-економічні процесах в регіонах;

по-друге, до системного аналізу та всебічної оцінки, виявленню природи факторів, що викликають економічні та соціальні загрози в даний час і в майбутньому;

по-третє, до забезпечення доступності інформації для органів управління та населення; по-четверте, до розробки сценаріїв протидії дестабілізуючим чинникам і обґрунтуванню відповідних рекомендацій.

Методологічні принципи моніторингу виходять з особливостей спостережуваного об'єкта і цілей спостереження. У нашому випадку об'єктом спостереження є соціальна інфраструктура.

З цієї позиції, в числі основних принципів моніторингу регіону можна, на наш погляд, виділити наступні:

1. Принцип тотожності (відповідності) – передбачає наявність тотожності між спостережуваним об'єктом і системою. Зміст моніторингу повинен не стільки визначати стан об'єкта, скільки зміну станів процесів, які часто бувають швидкоплинні. Отже, зростає значення частоти спостережень «точкових» обстежень.

2. Принцип комплексності - передбачає спостереження не окремих сторін (сфер) об'єкта, а системи в цілому.

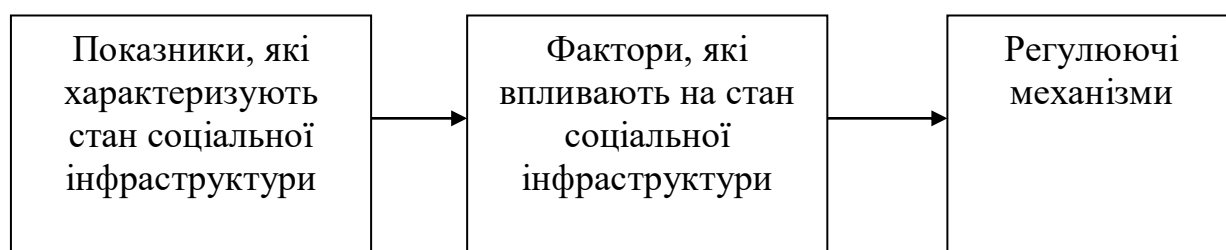
3. Принцип єдності - визначає єдність економіки країни і регіону як об'єкта спостереження. Цей принцип вимагає підпорядкованості приватних спостережень (досліджень), у т. ч. і регіональних, загальним процесам в економіці.

4. Принцип безперервності - полягає в постійному проведенні

моніторингу, в послідовній зміні попереднього спостереження подальшими. Процес моніторингу повинен бути безперервним виходячи з необхідності оперативного корегування цілей і завдань регіонального розвитку.

5. Принцип однорідності - об'єктивно пов'язаний з однорідністю економічного простору в рамках регіону, єдністю відтворювального процесу, формуванням регіонального ринку притаманною йому інфраструктурою. Можливості проведення моніторингу обумовлені єдністю минулого, сьогодення і майбутнього, безперервністю розвитку, що посилюються економічними і соціальними взаємозв'язками та ін.

Таким чином, бачимо, що практично має бути відпрацьована наступна схема:

У зв'язку з тим, що соціально-економічна ситуація, як показав виконаний раніше аналіз, постійно змінюється, повинен бути організований процес постійного інформаційно-аналітичного спостереження за ситуацією.

В основі розробки регулюючих заходів повинні бути адекватні

управлінські рішення, спрямовані на виведення районів з кризовою соціальною інфраструктурою зі стану стагнації і поступове їх залучення в сферу економічної активності.

За допомогою моніторингу можна не тільки відслідковувати сформовані пропорції і сигналізувати про відхилення від бажаної траєкторії, але і коригувати пропорції, домагаючись якісно нових результатів. За допомогою «поворотних пропорцій» у регіональному управлінні можна, зокрема, цілеспрямовано накопичувати «критичну масу» якісних змін у соціально-економічних територіальних комплексах, в цілях їх інтенсифікації, зміни співвідношення між виробничою та іншими сферами, посилення соціальної орієнтації економіки. Тому оволодіння прийомами моніторингу можна розглядати в якості засобу підвищення професіоналізму працівників регіонального та територіального управління.

Важливим питанням в організації системи моніторингу регіональної соціальної інфраструктури є формування інформаційної бази, необхідної і достатньої для прийняття адекватних управлінських рішень. У теорії та практиці регіонального управління визначено основні вимоги, що пред'являються до інформації [14, 15, 16]. Погляди ряду авторів дещо розходяться зокрема, в тому, що управлінська інформація повинна задовольняти таким базовим вимогам як достовірність, обґрунтованість, конкретність, системність, своєчасність, порівнюваність.

Ми вважаємо, що ці вимоги мають стати базовими і при формуванні інформаційної системи регіонального моніторингу соціальної інфраструктури. Однак, додамо, що з нашої точки зору, інформація повинна бути функціонально різна. Так, інформація, необхідна для виявлення, систематизації та ранжування соціальних проблем, може бути класифікована як аналітико-проблемна. А інша частина інформаційного поля, яка буде використовуватися для обґрунтування управлінського рішення, характеризується нами як аналітико-конструктивна.

Відповідно, що функціональні відмінності двох потоків інформації припускають специфіку використовуваних показників. Зокрема, для аналітико-проблемної інформації, на основі якої повинні виявлятися «вузькі місця» в управлінні регіональної інфраструктурою, повинні використовуватися «зовнішні показники», а в якості аналітико - конструктивної інформації, призначення якої - обґрунтування управлінських рішень, повинні застосовуватися «внутрішні показники» (табл. 4.2).

Безумовно, кожен напрямок функціонування соціально-інфраструктурного комплексу має бути конкретизовано в розрізі зазначених блоків інформації через систему взаємопов'язаних за рівнями управління індикаторів. Тим часом, практика показує, що моніторинг в системі сучасної моделі регіонального управління формується складно і суперечливо. У даний період організацію моніторингу можна охарактеризувати як дворівневу і націлену переважно на вирішення проблем економічного зростання. Центром відслідковуються динаміка життєдіяльності регіонів, ступінь розвитку окремих з них, дієвість допомоги, основні соціальні та економічні процеси в регіонах, відповідність індикаторів і показників граничним рівням й ін., а організація моніторингу торкнулася поки тільки окремих напрямів соціально-економічного розвитку на державному рівні.

Система індикаторів, передбачена наразі для визначення рівня соціального розвитку на рівні державного моніторингу, не носить усталеного характеру і вимагає спеціального обґрунтування.

В даний час є необхідність перейти на багаторівневу систему соціально-економічного моніторингу, в якій спостереження б здійснювалося:

державними органами, які виконують функції соціально-економічного моніторингу в країні та її регіонах;

галузевими міністерствами і відомствами, територіальним управлінням адміністрації Президента та ін;

Система показників регіонального моніторингу соціальної інфраструктури

Блок зовнішньої інформації	Блок внутрішньої інформації
- доходи та витрати населення	- джерела та обсяг фінансування галузей соціальної інфраструктури
- структура споживання	
- соціально-економічна диференціація та соціальна стратифікація населення	- динаміка і тенденції розвитку регіонального соціально-інфраструктурного комплексу
- зайнятість і умови праці	
- освіта	- виконання цільових соціальних програм
- медичне обслуговування і стан здоров'я населення	
- житлові умови	- соціально-економічна і демографічна характеристика їх отримувачів
- стан суспільного правопорядку	
- стан навколишнього середовища, інші умови	- адміністративно-управлінські витрати, пов'язані з реалізацією соціальної політики
- ефективність витрат на соціальну інфраструктуру	

міжрегіональними, регіональними органами влади і управління, органами місцевого самоврядування;

науковими, державними і недержавними організаціями, незалежними структурами.

Структурна модель такої системи представлена на рис. 4.8.

Впровадження в практику територіального управління соціально-інфраструктурним комплексом системи моніторингу дозволить органам управління:

по-перше, оперативно отримувати інформацію про стан соціальної інфраструктури;

Рис. 4.8. Структурна модель соціально-економічного моніторингу регіону

по-друге, забезпечить можливість контролювати функціонування об'єктів соціально - інфраструктурного комплексу;

по-третє, формувати збалансовану за формами і методами структуру управління, адекватну цілям соціально-економічного розвитку регіону.

Серед сучасних теорій управління корпораціями найбільш широке поширення у вітчизняній і зарубіжній практиці отримала теорія стратегічного управління. Використовуючи закордонний та вітчизняний досвід стратегічного управління підприємствами, можна сформулювати стратегічну концепцію управління територіями у формі ряду послідовних етапів:

виявлення сприятливих і негативних для території тенденцій у розвитку зовнішнього середовища;

оцінка перспективних тенденцій розвитку зовнішнього середовища (ринку, загальної економічної ситуації, конкуренції тощо);

визначення потенційних можливостей регіону найбільш перспективних напрямків його розвитку;

вироблення довгострокових завдань розвитку; визначення програми дій і засобів щодо її реалізації;

відстеження ситуації і забезпечення зворотного зв'язку для корегування поставлених завдань.

Вищенаведена послідовність дозволяє виділити шість укрупнених блоків стратегічного управління: прогнозування, стратегічний аналіз, вироблення економічної стратегії, формування стратегічного плану, прогнозування та оперативне управління реалізацією плану (рис. 4.9).

В основі стратегічного управління територією, як свідчить аналіз структур процесу управління, знаходиться стратегічне планування, яке являє собою комплекс рішень і дій з розробки стратегій, необхідних для досягнення цілей [55, с. 121]. Характерними рисами стратегічного планування є:

1) стратегічне планування виступає не директивним, а індикативним, будучи необхідним інструментом управління господарством, доповнюючим інші елементи ринкової економіки. Взаємозв'язок рівнів планування досягається через державне регулювання певних параметрів функціонування (економічних і соціальних індикаторів). Однак вони не носять директивного характеру, будучи рекомендаційними.

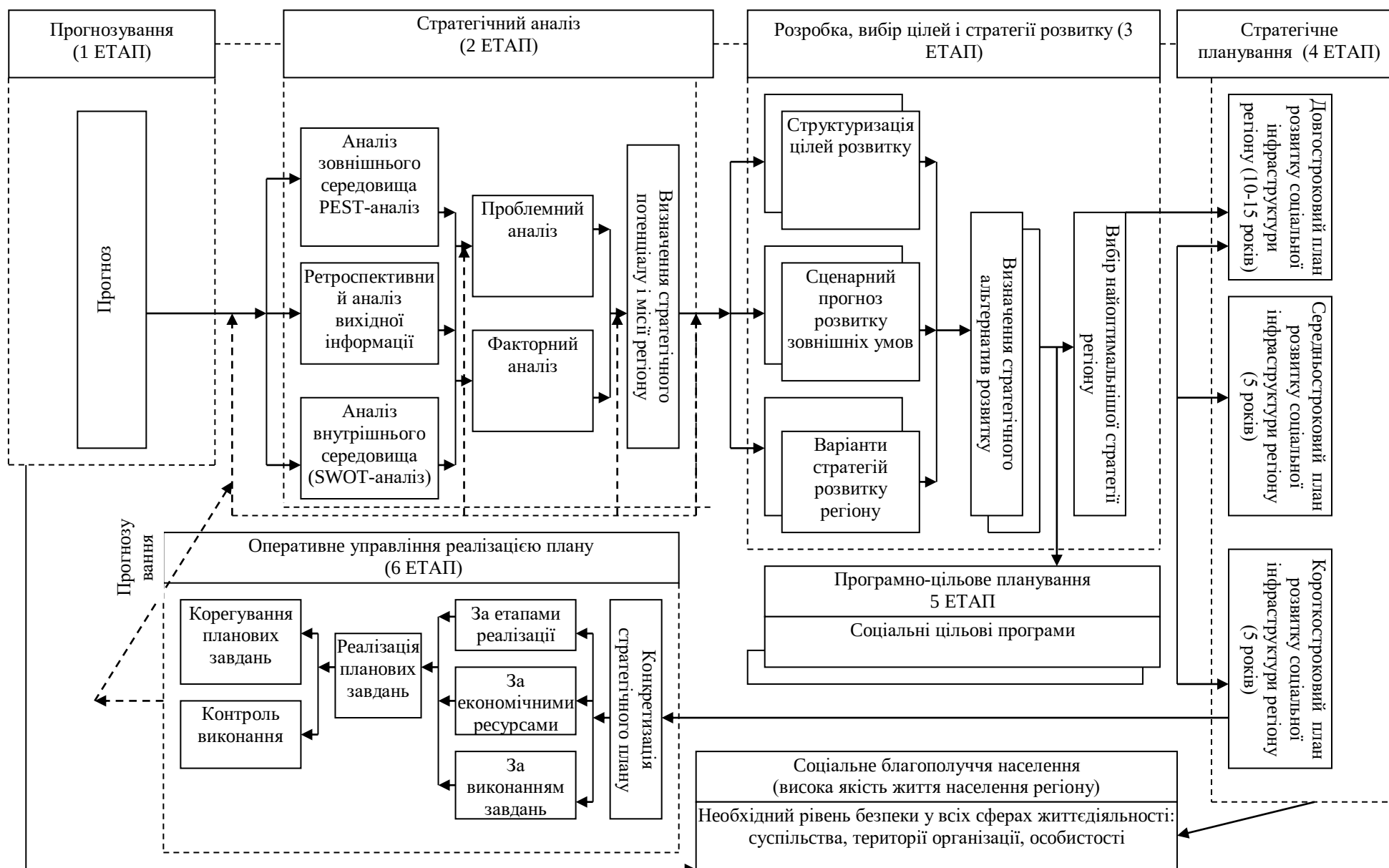

Рис. 4.9. Контур стратегічного управління розвитком соціальної інфраструктури регіону

2) головною і основною ланкою планування стає підприємство, де його роль приймає якісно новий зміст, рівною мірою це відноситься і до підприємств соціальної сфери, функціонуючих в ринковому секторі економіки регіону. В даний час керівництво підприємств саме відповідально за організацію планової роботи, прогнозування параметрів зовнішнього середовища, забезпечення ресурсами, реалізацію товарів і послуг. Таким чином, важливим стає перехід від поточного до стратегічного планування, яке визначає пріоритетні напрями розвитку підприємства і розподілу коштів підприємств та сфери послуг у цілому.

3) змінюється система показників, за якими здійснюється планування: істотно підвищується роль таких показників, як доходи, прибуток, витрати, термін окупності. Одночасно з'являються і нові показники (обсяг продажів, вільні кошти, ліквідність тощо), які вимагають відповідних методик розрахунку і банків статистичних даних.

Однак, як ми раніше відзначали, підприємства соціальної інфраструктури опинилися в свого роду вакуумі: з одного боку, різноманіття неупорядкованою зовнішньої і внутрішньої інформації, а з іншого - відсутність систематизованих орієнтирів для вироблення стратегії розвитку.

Дана обставина обумовлює наявність додаткових труднощів при розробці стратегічного плану. У цьому зв'язку підкреслимо, що схема механізму планування і структура плану повинні розглядатися з різних точок зору: економічної, соціальної, природно-ресурсної, інституційної. Така «поліструктурність» є відображенням множинності процесів, що протікають в регіоні і їх взаємозв'язок. Тому, концентруючи увагу на соціальних процесах, ми вважаємо, що необхідно враховувати їх взаємозв'язок і взаємозалежність з економікою регіону його ресурсною базою та іншими територіальними підсистемами.

Дослідження розвитку соціальної інфраструктури, дозволило сформулювати такі концептуальні положення на яких може базуватися їх

стратегічний розвиток:

1. Регіони зацікавлені у розвитку соціальної інфраструктури.
2. У регіональній соціальній політиці у сфері розвитку соціальної інфраструктури необхідно враховувати типологічні особливості регіону, що передбачає наявність в ній варіативного компонента. Ця теза обумовлений суттєвою диференціацією регіонів України з економічних умов, рівнем доступності послуг для населення, рівнем розвитку соціальної інфраструктури (у сфері охорони здоров'я та освіти).
3. Для більшості регіонів стратегічним напрямком доцільно прийняти одночасне поліпшення економічних умов та рівня розвитку соціальної інфраструктури.

Таким чином, для більшості регіонів України актуальні напрями регіонального розвитку з акцентом на соціальну складову. У дисертаційній роботі визначені основні напрямки стратегічного розвитку регіонів, що сприяють поліпшенню умов життєдіяльності і розвитку людського потенціалу населення регіонів (табл. 4.3).

Зазначені напрями і виділені заходи можуть служити основою для розробки регіональної соціальної політики у сфері розвитку соціальної інфраструктури та / або регіональних програм її розвитку [91].

Алгоритм визначення траєкторії розвитку соціальної інфраструктури регіону (у сфері охорони здоров'я та освіти), що дозволяє враховувати особливості кожного типу регіонів представлено у табл. 4.4.

Запропонований алгоритм дозволяє визначити поточний і цільове положення регіону на основі моніторингу розвитку соціальної інфраструктури регіонів України.

На основі комплексної оцінки поточної позиції регіонів України, особливостей і можливостей їх розвитку визначено напрями і цільові орієнтири подальшого регіонального розвитку (Приклад для окремого регіону відображено в дод. М):

- Закріплення позиції на рівні досягнутих економічних умов;
- Підвищення рівня розвитку соціальної інфраструктури;

Таблиця 4.3

**Стратегічні напрями регіонального розвитку для поліпшення умов
життєдіяльності та розвитку людського потенціалу**

№ з/п	Напрями розвитку регіонів	Заходи впливу
1.	Пріоритетний розвиток соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою розвитку людського потенціалу	- пріоритетний розвиток інфраструктури охорони здоров'я, пов'язаної з охороною репродуктивного здоров'я майбутніх матерів і батьків, з урахуванням високої соціальної значущості здоров'я матері і дитини; - цілеспрямоване реформування та розвиток інфраструктури охорони здоров'я (зміна структури об'єктів охорони здоров'я з акцентом на діагностичні та амбулаторно-поліклінічне установи); - пріоритетний розвиток інфраструктури дошкільної, шкільної освіти, що сприяє: зниженню ступеня дитячої бездоглядності, збільшенню зайнятості працездатних матерів, закладці фундаменту людського потенціалу регіону
2.	Підвищення об'єктної і фінансової доступності соціальної інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти з метою підвищення задоволеності споживачів	- формування і розвиток нового типу інфраструктурних об'єктів - інтегроване соціальна установа, здатне надавати багатопрофільні послуги у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, спорту і т.д. для населення регіону; - формування пересувної інфраструктури охорони здоров'я, спрямованої на проведення лікувально-діагностичних заходів; - розвиток інституту освітніх кредитів; - продовження і розвиток практики повернення сум податку на доходи фізичних осіб, витрачених населенням на медичні та освітні послуги
3.	Удосконалення інституційного середовища, що сприяє розвитку соціальної інфраструктури регіонів	- внесення доповнень, змін до нормативних актів регіонів з метою розширення можливостей застосування державно-приватного партнерства для розвитку соціальної інфраструктури; - уточнення санітарно-епідеміологічних вимог до влаштування, утримання та організації режиму роботи в дошкільних, загальноосвітніх закладах, що дозволяють модернізувати існуючі об'єкти соціальної інфраструктури і збільшити доступність їх послуг

- Збереження збалансованості розвитку інфраструктури охорони здоров'я та освіти з метою отримання синергетичного ефекту, що

дозволяє розширити можливості розвитку людського потенціалу.

Таблиця 4.4

**Алгоритм визначення напрямів розвитку соціальної
інфраструктури регіону**

Етапи	Інформаційна база	Результат
1. Оцінка економічних умов та рівня розвитку соціальної інфраструктури регіону	Дані офіційної статистики; авторська система показників	Визначення інтегрованих показників, що характеризують економічні умови і розвиток соціальної інфраструктури
2. Оцінка розвитку соціальної інфраструктури з позиції споживача	Результати моніторингу населення регіону про розвиток соціальної інфраструктури та наданих нею послугах	Визначення рівня доступності соціальної інфраструктури (у сфері охорони здоров'я та освіти) з позиції споживача
3. Оцінка поточної позиції регіону	Позиціонування по економічним умовам і рівню розвитку соціальної інфраструктури регіону	Виявлення стану та можливостей розвитку соціальної інфраструктури регіону
4. Оцінка збалансованості розвитку соціальної інфраструктури (охорони здоров'я / освіти)	Позиціонування за рівнем збалансованості розвитку інфраструктури у сфері охорони здоров'я та освіти	Визначення пріоритетів у розвитку інфраструктури охорони здоров'я чи освіти
5. Оцінка факторно-динамічних змін розвитку соціальної інфраструктури регіону	Позиціонування на основі динамічного і факторного аналізу розвитку соціальної інфраструктури регіону	Виявлення динамічних особливостей і чинників, що сприяють або перешкоджають розвитку соціальної інфраструктури регіону
Результати	Визначення поточного становища регіону	
	Визначення стратегічних (і / або тактичних) напрямків розвитку соціальної інфраструктури з метою підвищення рівня та якості життя населення, поліпшення умов для розвитку людського потенціалу регіону (цільове положення)	
	Розробка управлінських рішень і заходів впливу на розвиток соціальної інфраструктури регіону (як частини регіональної соціальної політики)	

Напрями розвитку, стратегічні орієнтири, запропоновані механізми реалізації та інструментарій доцільно використовувати для внесення

уточнень і доповнень до реалізуються програми і проекти, застосовувати в якості основи для розробки управлінських рішень і заходів вплив, що реалізуються в рамках регіональної політики в частині розвитку соціальної інфраструктури регіону.

Одночасно слід мати на увазі ту обставину, що кількість проблем, які сформувалися в соціальному інфраструктурному комплексі до теперішнього часу, як ми встановили раніше, досить значні. І вирішити одночасно з однаковим ступенем ефективності неможливо. Отже, з усього різноманіття соціальних проблем в число розв'язуваних в першу чергу повинні бути включені ключові для конкретного регіону проблеми, вирішення яких, з одного боку, більш за все необхідно для населення регіону, а з іншого боку, може бути повною мірою забезпечено регіональними ресурсами.

У цьому зв'язку виникає необхідність відбору та ранжування проблем за ступенем їх соціальної гостроти і значимості отриманого від їх рішення результату. Аналіз показав, що єдиної, уніфікованої методики для відбору проблем не існує. За для наших цілей, на нашу думку, може бути адаптований підхід, який використовується рядом авторів для обґрунтування цільових комплексних програм на основі матриці приватних коефіцієнтів, на базі яких розраховується інтегральний коефіцієнт [21, с.116 -118; 22, с. 225 - 228]. Так, в числі часткових коефіцієнтів ми пропонуємо використовувати:

1. Коефіцієнт гостроти соціальної проблеми (K1)- характеризує розрив між нормативним і фактичним рівнем задоволення проблемної соціальної потреби.

2. Коефіцієнт галузевої значущості (K2) - являє частку галузей соціальної інфраструктури, для яких дана проблема характерна.

3. Коефіцієнт бюджетної незалежності (K3) - характеризується часткою позабюджетних ресурсів, за рахунок яких може бути забезпечено вирішення конкретної соціальної проблеми.

4. Коефіцієнт соціального внеску (K4) - характеризує вплив рішення

даної проблеми на поліпшення умов та якості життя населення регіону (зростання доходів, розширення об'єктів соціальної інфраструктури, розширення асортименту та якості послуг і т.д.).

5. Коефіцієнт економічного внеску (K5) - відображає вплив вирішення проблеми на досягнення економічних цілей (створення нових робочих місць, зростання зайнятості, зростання ВРП та ін.)

6. Коефіцієнт екологічного вкладу (K6) - характеризує вплив рішення проблеми на поліпшення середовища проживання, запобігання техногенних наслідків та ін.

Значення приватних коефіцієнтів визначається методом експертних оцінок. Коефіцієнти відбору соціальних проблем для першочергового їх рішення можуть бути зведені до єдиного інтегрального коефіцієнту: $K = K1 * K2 * K3 * K4 * K5 * K6$. Всі представлені соціальні проблеми вносяться в матрицю коефіцієнтів, ранжуються за величиною інтегрального критерію.

Для першочергової реалізації відбираються проблеми, що мають найбільш високий ранг.

Наші розрахунки показали, що з цієї точки зору, до найбільш значущих соціальних проблем можуть бути віднесені:

адресна боротьба з бідністю окремих категорій громадян; стабілізація і поліпшення здоров'я населення;

збереження досягнутого рівня та якості освіти підростаючого покоління і їх підвищення за рахунок використання нових освітніх технологій;

вдосконалення пенсійного забезпечення; підтримка культурного потенціалу населення, адаптація форм і методів діяльності установ культури до нових економічних умов, заощадження культурної спадщини та закладів культури;

підвищення якості транспортного обслуговування населення;

розвиток послуг житлово-комунального господарства.

У контексті проблемного аналізу нами виконана систематизація факторів, що роблять найбільш істотний вплив на стан регіонального соціально-інфраструктурного комплексу. Аналіз показав, що фактори, які впливають на гостроту прояву соціальних проблем у різних сферах, нерідко збігаються (наприклад, фактори, що обумовлюють проблему кадрового забезпечення). У дод. Н як приклад наведено чинники з деякими найбільш загальними і важливими проблемами розвитку соціальної інфраструктури регіонів. По відношенню до соціально-інфраструктурного комплексу місія регіональних органів управління полягає, на нашу думку, у створенні відповідних умов для його сталого розвитку, підвищення рівня і якості життя населення на основі забезпечення балансу інтересів всіх соціально-економічних суб'єктів території (громадян, підприємств і організацій різних організаційно-правових форм).

Виходячи з прийнятої місії управління і загальної цілі розвитку регіону, формується ієрархія стратегічних цілей розвитку соціального комплексу, яка базується, на нашу думку, на двох показниках: якості життя населення регіону; рівні соціально економічної безпеки (рис. 4.10).

Виявлені в процесі аналізу проблеми розвитку соціальної інфраструктури регіону агреговані нами в такі групи:

- проблеми розвитку людського потенціалу;
- проблеми, зумовлені недостатньою ефективністю соціальної політики, включаючи проблеми соціального захисту населення і боротьби з бідністю,
- проблеми підвищення ефективності управління розвитком соціальної інфраструктури регіону.

Комплексне вирішення зазначених груп проблем можливий на основі відповідних стратегій (стратегічних напрямків розвитку соціальної інфраструктури регіону), здатних забезпечити реалізацію стратегічних цілей. Згідно з викладеним нами розроблені наступні стратегії розвитку соціальної інфраструктури для регіонів:

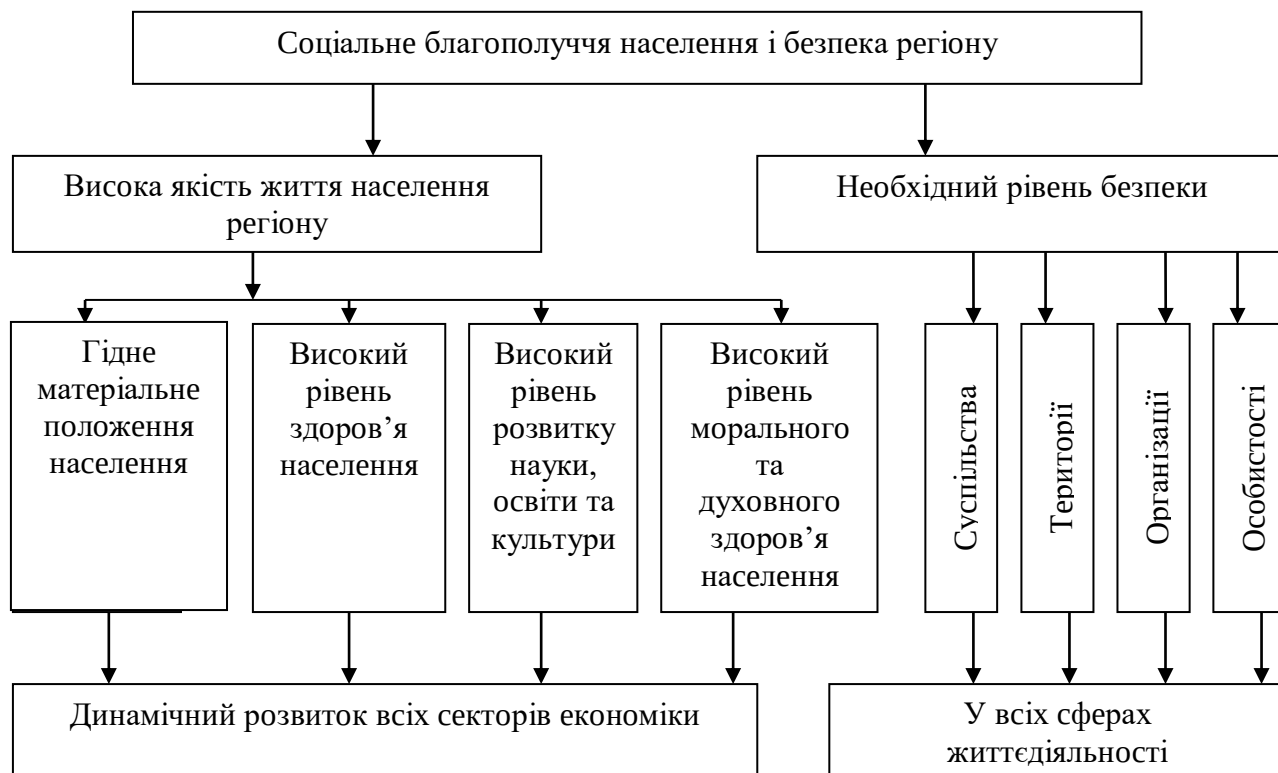

Рис. 4.10. Ієрархічна система стратегічних цілей розвитку соціального комплексу регіону

стратегія 1 - Розвиток людини через розвиток та ефективне використання інформаційного, освітнього та культурного потенціалу області;

стратегія 2 - розробка і реалізація сильної соціальної політики, спрямованої на зближення соціальних інтересів і боротьбу з бідністю;

стратегія 3 - підвищення якості управління соціального інфраструктурою.

Логіка формування стратегій та їх структура представлена на рис. 4.11.

Безумовно стратегії розвитку соціальної інфраструктури області можуть бути реалізовані лише за відповідної ефективної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в рамках загальної стратегії управління соціально-економічними процесами в регіоні, спрямованої в тому числі і на вирішення існуючих соціальних проблем управління, до основних з яких, як показала практика, відносяться наступні протиріччя:

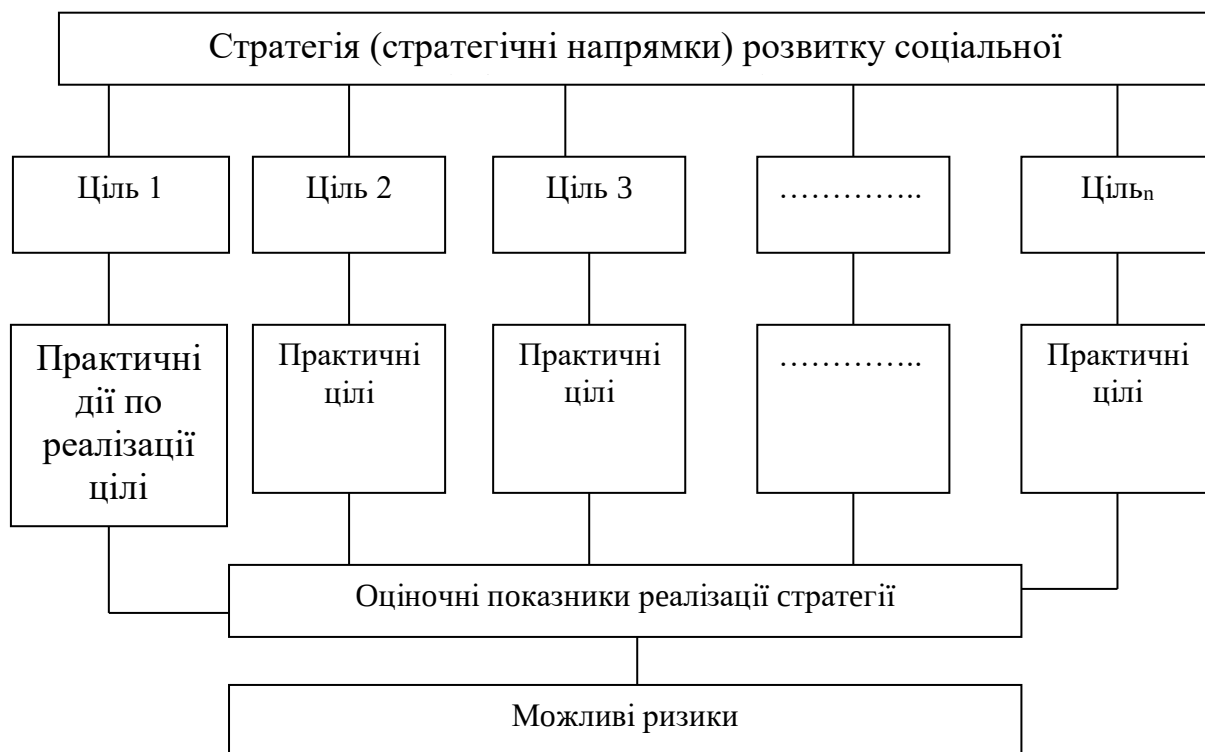

Рис. 4.11. Логіка формування і структура стратегії

між високим ступенем відповідальності державних органів влади за розвитком соціальної ситуації в області та реальними повноваженнями і можливостями впливати на соціальні процеси;

між великою кількістю соціально - інфраструктурних об'єктів на території регіону та обмеженими можливостями органів управління на отримання достовірної інформації про діяльність цих суб'єктів та впливу на неї;

між інтересами різних соціальних груп і соціально - інфраструктурних об'єктів.

Стратегія управління соціальною інфраструктурою області, яка, підкреслимо ще раз, є органічною складовою загальної стратегії управління соціально - економічними процесами регіону, повинна мати такі основні напрямки:

широке використання принципів регіонально - корпоративного управління. Недостатність адміністративних та економічних важелів у

органів державної влади може бути успішно компенсована впровадженням договірних механізмів взаємовідносин між органами управління і господарюючими суб'єктами і, зокрема, перекладом договірних механізмів на якісно новий рівень - укладання Генеральної Угоди між усіма гілками державної влади, територіальними громадами, представниками бізнесу, інститутами громадянського суспільства;

ініціювання та підтримка створення формальних і неформальних територіально - інтегрованих структур (територіально - галузевих соціально - інфраструктурних комплексів, консорціумів, збутових об'єднань, економічних зон тощо), що дозволить сконцентрувати обласні ресурси на найбільш важливих соціальних напрямках і з іншого боку, підвищити ступінь керованості соціальними процесами;

розширення наукового забезпечення управлінських рішень. Складність проблем, які повинні вирішуватися системою управління соціальною інфраструктурою об'єктивно вимагає посилення теоретичного забезпечення прийнятих управлінських рішень, взаємодії органів управління з науковою громадськістю.

Орієнтовна схема управління соціальною інфраструктурою регіону, що реалізує виділені вище напрямки, наведена на рис. 4.12.

Вихід економіки регіонів до 2020 року на траєкторію сталого економічного зростання може бути здійснений тільки за рахунок кардинального технічного переоснащення виробництва, впровадження нових наукоємних технологій, що забезпечують різке зростання продуктивності праці на нововведених основних фондах. Це вимагає формування «нової економіки», нової системи управління, створення укрупнених соціально-економічних суб'єктів, які були б включені в єдину інвестиційно-інноваційну систему регіону, стимулюючи приплив таких інвестицій в економіку області, які забезпечать якісно новий технологічний рівень виробництва. При цьому повинен максимально ефективно використовуватися той науково-технічний

діяльності органів влади області в напрямку забезпечення балансу інтересів різних соціальних груп між владою, бізнесом і суспільством і формування єдиної інвестиційно-інноваційної системи, а також при сприятливих зовнішніх умовах цілком реально досягти цілей забезпечення стійкого економічного розвитку області, суттєвого підвищення якості життя населення, регіональної безпеки та особистої безпеки громадян.

4.3. Інвестиційно-інноваційні заходи підтримки соціальної інфраструктури регіону

Одним з головних ланок соціально-економічної системи країни є соціальний комплекс. Проте найскладніші проблеми його розвитку виявляються практично у всіх галузях і торкаються інтересів мільйонів громадян: низький рівень управління, недостатнє фінансування, дефіцит кадрів, соціальні конфлікти тощо.

У зв'язку з цим виникає цілий комплекс наукових і практичних проблем, які потребують першочергового вирішення в напрямку підвищення якості життя громадян України. При цьому інноваційний вектор розвитку для соціальної сфери не менш важливий, ніж для галузей матеріального виробництва. Інноваційні технології управління в соціальному комплексі утворюють собою єдиний, проте достатньо відособлений напрям інноваційної діяльності та потребує єдиного методологічного підходу до такого аналізу.

У цьому аспекті відчувається необхідність подолання розрізненості в дослідженні основних напрямів інноваційної діяльності в управлінні соціальною сферою, систематизації та узагальненні підходів до вирішення теоретичних і прикладних питань, починаючи від формулювань ключових понять і закінчуючи специфікою реалізації інновацій в соціальному комплексі країни, що переконливо свідчить про актуальність представленого

дослідження.

У процесі реалізації функцій соціальної держави одним з найважливіших його інструментів виступає соціальна політика як діяльність держави, регіонів, приватного бізнесу та інститутів громадянського суспільства з регулювання соціальної сфери суспільства з метою підвищення якості життя населення.

У свою чергу соціальна сфера являє собою цілісну підсистему суспільства, що складається з соціальних спільнот, соціальних відносин, а також організацій і галузей, які виробляють та надають послуги населенню в рамках реалізації завдань соціальної політики держави.

В якості цілей соціальної політики розглядаються такі параметри як:

зростання рівня життя населення;

підвищення якості життя населення (покращення соціально-економічних, політичних, культурно-ідеологічних, екологічних факторів та умов існування особистості, положення людини в суспільстві, враховує також задоволення потреб людини у творчості, саморозвитку і самореалізації своїх потреб);

зростання показника розвитку людського потенціалу, підвищення ефективності діяльності підприємств та організацій соціальної сфери, поліпшення якості послуг соціальної сфери за рахунок більш повної відповідності мінливим вимогам суспільства, зниження соціального нерівноправності шляхом збільшення доступності послуг, що надаються.

Основні характеристики сучасного суспільства обумовлені і відтворюються на основі домінуючого впливу соціальної сфери як джерела послуг. Соціальна сфера включає в себе групу галузей національного господарства, які виробляють послуги для життєзабезпечення населення окремо взятої держави, що володіє власною культурою трудової, сімейно-побутової життєдіяльності, зі звичним рівнем і способом життя, психологією і цінностями. Ця група галузей об'єднується в комплекс соціального

господарства і включає просвітництво, освіту, культуру, охорону здоров'я, житлове господарство, комунальне господарство, санаторно-курортний комплекс, оздоровчий і туристичний комплекс (без експортного частки), фізкультуру і спорт (за винятком професійного спорту).

Соціальне господарство виділяється в структурі національної економіки не за техніко-технологічним особливостям, не за місцем у виробничій кооперації праці, а за призначенням вироблених послуг. Його завдання полягає в задоволенні потреб у трудовій діяльності, соціально-економічної активності, духовній культурі [1].

В останні роки практично у всіх галузях соціальної сфери в Україні відбулося скорочення як кількісних, так і якісних показників їх діяльності, а найбільш проблемними виявилися сфери охорони здоров'я та освіти. Для запобігання зазначеній ситуації необхідне, перш за все, зростання фінансування соціальної сфери та вдосконалення системи управління в соціальній сфері на основі використання інноваційних технологій.

Управління соціальною сферою - це безперервний процес впливу органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій усіх форм власності, інститутів громадянського суспільства на соціальну сферу з метою підвищення якості життя населення країни.

Найважливіша роль в інноваційному розвитку належить державній інноваційній політиці, тобто правовій, економічній, соціальній та іншій діяльності державних організацій з активізації інноваційних процесів організацій та підприємств. Виходячи з загального поняття інновацій соціальними інноваціями слід вважати нововведення, що перетворюють діяльність соціальної сфери в параметри підвищення якості життя населення.

Специфіка інноваційних процесів у соціальній сфері виражається, перш за все, в особливостях суб'єкта, об'єкта, предмета і конкретних цілей інноваційної діяльності. При цьому важливою є класифікація інновацій у соціальній сфері, які можуть проявлятися в: нових формах економічних

відносин; нових формах організації праці та виробництва; новій техніці, технологіях, матеріалах, нових послугах, нових технологіях управління, наприклад, екологічних інноваціях.

Важливо також визначити фактори, які позитивно впливають на інноваційний процес у галузях соціальної сфери:

- можливість функціонування в соціальній сфері організацій різних форм власності і, як наслідок, формування економічних стимулів для інноваційної діяльності;
- можливість застосування досвіду розвинених країн в інноваційних рішеннях у соціальній сфері.

Слід також відзначити і групу факторів, які негативно позначаються на інноваційній діяльності в соціальному комплексі:

- не можливість вирішення багатьох найгостріших проблем соціальної сфери через відсутність достатніх ресурсів;
- кадрові проблеми;
- монополізм в низці галузей соціальної сфери;
- негативне сприйняття нововведень з боку частини населення.

Інноваційні управлінські технології в соціальній сфері можна з деякою мірою умовності розділити на дві великі групи:

1. Базові технології, під якими слід розуміти такі інноваційні рішення, які в основному використовуються при підготовці та реалізації стратегічних цілей управління в соціальному комплексі на тому чи іншому рівні (національному, регіональному, місцевому). У дану групу інновацій слід, перш за все, включати програмно-цільові методи, в т.ч. пріоритетні національні проекти, форсайт-технології, соціальні стандарти тощо.

2. Функціональні технології, під якими слід розуміти такі інноваційні рішення, які в основному використовуються для вдосконалення управлінських процедур в тому чи іншому локальному сегменті соціальної сфери - на рівні галузі, регіону, окремої установи і т.д. (бюджетування,

орієнтоване на результат, процесний підхід, електронний уряд, соціальні нормативи, аутсорсинг і т.д.) [228].

Сукупність інноваційних технологій управління в соціальній сфері представляє собою дворівневу систему взаємопов'язаних елементів, в якій виявляються синергетичні ефекти внутрішніх взаємодій. Незважаючи на безперечні ознаки системності для сукупності інноваційних технологій управління в соціальній сфері, їх системні властивості на практиці поки ще враховуються недостатньо, а відповідні теоретико-методологічні розробки ведуться практично незалежно один від одного. Такі методичні розробки повинні включати наступні змістовні блоки:

- загальні системні вимоги до розробки і використання базових інноваційних технологій управління (наприклад, програмно-цільових методів, форсайт-технологій, соціальних стандартів тощо);
- загальні системні вимоги до розробки та використання функціональних інноваційних технологій (наприклад, процесний підхід, електронний уряд, соціальні нормативи і т.д.);
- загальні системні вимоги до просування інноваційних технологій управління в соціальній сфері;
- загальні системні вимоги до моніторингу інноваційної діяльності в управлінні соціальною сферою (в т.ч. принципові засади оцінки результатів їх впровадження).

У рамках системних уявлень про сукупність інноваційних технологій в управлінні соціальним комплексом звертає також на себе увагу використання синергетичних ефектів (комбінування двох або більше елементів (або бізнесів) таким чином, що продуктивність цієї комбінації вище, ніж сума її окремих елементів (т.зв. ефект $2+2>4$)).

Синергетичний ефект у соціальній сфері може проявлятися у двох аспектах:

- а) при одній і тій же сумі витрат система управління забезпечує

населенню більший обсяг соціальних послуг за рахунок синергетичних ефектів (більше число пролікованих хворих в установах охорони здоров'я, більше число підготовлених фахівців у установах професійної освіти тощо);

б) при одному і тому ж обсязі соціальних послуг синергетичні ефекти в системі управління приводять до скорочення витрат на їх надання.

Стосовно системи управління в соціальній сфері існують такі основні фактори синергетичних ефектів [228]:

1. Фінансова синергія: обсяг фінансування, який можна залучити після інтеграції, більше або дорівнює обсягу фінансування, який міг би бути залучений від окремих об'єктів управління.

2. Операційна синергія, основною ознакою якої є економія на масштабі, що виявляється в зниженні витрат на одиницю корисного ефекту, а також економія внаслідок можливості надавати розширений асортимент послуг, використовуючи наявні ресурси.

3. Функціональна синергія, коли цільова організація виявляється більш ефективною в тій області, де приєднується організація недостатньо ефективна.

4. Скорочення функцій, які повторюються при виконанні обов'язків персоналу різного рівня.

5. Додаткові програми лояльності при зміні умов постачання послуг.

6. Зниження конкуренції, можливість конкурувати за великі, у тому числі державні, контракти.

Просування (комерціалізація) інновацій у соціальній сфері є не менш важливою проблемою, ніж розробка і впровадження нових рішень. Існують дві організаційні схеми просування інновацій - «вертикальна» і «горизонтальна». При вертикальному методі весь інноваційний цикл зосереджується в одній вертикально інтегрованій структурі з передачею результатів зверху вниз по лінії підпорядкованості. Горизонтальний метод - метод партнерства і кооперації, при якому інновації просуваються від однієї

організації до іншої в режимі їх рівноправної взаємодії.

У суспільній практиці нерідко доводиться переконуватися в тому, що продуктивним і гуманним методом просування інновацій є попереднє їх випробування в рамках спеціально організованого соціального експерименту.

Інноваційні процеси в управлінні соціальним комплексом повинні органічно включати в себе систему зворотних зв'язків, заснованих на методах соціального моніторингу і використовують оцінки досягнутих результатів соціального розвитку [12].

Технології ефективного управління соціальною сферою можливі тільки за умови наявності зворотного зв'язку між органами управління і об'єктом управлінських впливів, тобто так званого моніторингу в соціальній сфері - системи регулярного спостереження за функціонуванням об'єктів соціального комплексу за заданим набором показників з метою збирання, зберігання, обробки та використання отриманої інформації.

Інновації в соціальній сфері характеризуються такими особливостями: висока невизначеність наслідків великих інновацій; складність оцінки ефекту інновації; комплексність інновації (так, наприклад, нова концепція освіти породжує необхідність розвитку нових методів, зміни організаційної структури педагогічного колективу).

Значний термін окупності таких інвестицій визначає необхідність системного підходу до здійснення інновацій у соціальній сфері.

Якісна зміна характеру інноваційних відносин на сучасному етапі розвитку економіки обумовлено наступними факторами.

1. Загостренням соціальних проблем в умовах обмеженості бюджетного та позабюджетного фінансування.
2. Жорсткістю вимог до якості послуг підприємств і організацій соціальної сфери в умовах розвитку ринкових відносин і конкуренції.
3. Прагненням до створення відкритого інформаційного суспільства на базі використання нових інформаційних технологій.

Основними елементами інституційної структури інноваційних відносин соціальної сфери є два блоки інститутів - формальних (право) і неформальних, в якості яких виступають неформальні обмеження (стиль поведінки, світогляд), структурують політичний, економічний і соціальна взаємодія.

Ефективність функціонування інституційної структури інноваційних відносин у соціальній сфері знаходить відображення в динаміці трансакційних витрат, як середніх (на одну угоду), так і сукупних в даному секторі економіки. У силу того, що в умовах неоекономіки знання та інновації виступають провідними чинниками, що визначають темпи економічного розвитку, то недовиробництво або недовикористання наявного корисного знання та інновацій неминуче призводить до зниження темпів економічного розвитку.

Основними напрямками інноваційної діяльності в соціальній сфері сьогодні є:

1. Розширення кола суб'єктів соціальної діяльності, залучення в процес вирішення соціальних проблем широких верств населення, що призводить до збільшення соціальної активності та соціальної самодіяльності, а також до соціального самообслуговування населення.
2. Особливі умови для споживачів інформаційних послуг.
3. Індивідуалізація соціальних послуг, відхід від масового виробництва.
4. Поява нових організаційних форм і технологій задоволення соціальних потреб.

Інноваційний процес вимагає одноразових і поточних витрат, що здійснюються за рахунок державного фінансування у поєднанні з участю держави в інноваційних відносинах соціальної сфери. Державне фінансування інноваційної діяльності обумовлено низкою факторів:

1. Інноваційна діяльність суб'єктів соціальних відносин пов'язана з рішенням загальнонаціональних завдань - забезпеченням стійких темпів

економічного зростання і національної безпеки, підвищенням якості життя та ін.

2. Інвестиційний ефект (ефект мультиплікатора) проявляється в тому, що збільшення державних витрат на інноваційну складову соціальної сфери забезпечує в кінцевому рахунку приріст ВВП і виступає однією з умов ефективності національної економічної системи.

3. Антициклічний ефект проявляється у впливі обсягів виробництва інновацій на сукупний попит.

4. Соціальний ефект проявляється у розвитку людського капіталу, якісному поліпшенні навколишнього середовища, вирішенні глобальних екологічних проблем.

У цілому особливості державного регулювання інноваційних відносин соціальної сфери ґрунтуються на посиленні ролі їх суб'єктів як активних учасників інноваційного процесу в соціально-економічному розвитку країни та координації їх взаємодії з органами державного управління, а також обумовлюються відмінними ознаками, характерними для управління господарюючими суб'єктами цієї сфери.

На наш погляд, розвиток системи державного регулювання інноваційної діяльності в соціальній сфері повинен передбачати:

1. Удосконалення нормативно-правової бази, в першу чергу нормативно-правового регулювання у сфері захисту, охорони та розподілу прав на об'єкти інтелектуальної власності.

2. Удосконалення податкового законодавства.

3. Державна підтримка та участь у найважливіших інноваційних проектах. Крім отримання безпосередньо нових технологій держпідтримка переслідує ще одну важливу мету - створення зв'язків між головними учасниками інноваційного процесу: наукою, малим бізнесом і промисловістю [149].

4. Венчурне фінансування.

Зміна інституційного середовища інноваційних відносин відбувається у зв'язку з переходом від індустріального суспільства до постіндустріального та розвитком глобалізаційних процесів. Залежно від комбінації у соціальних послугах характеристик приватних і суспільних благ вирішується питання про доцільність пошуку ринкового механізму відтворення інноваційних відносин, зменшенні ступеня державної участі у виробництві інновацій, зміни його форм і способів. Видається за доцільне рішення даної проблеми, шляхом розмежування інновацій за глибиною внесених ними змін, через ініціювання державою конкуренції у сфері інноваційних відносин, за допомогою укладення контрактних відносин державних і недержавних структур, а також використання потенціалу некомерційних організацій.

Системи інноваційних технологій управління в соціальній сфері має на сучасному етапі першочергове значення. Адже саме ця умова може стати підґрунтям для досягнення цілей соціального розвитку в суспільстві, а саме: зростання рівня життя населення; підвищення якості життя населення; зростання показника розвитку людського потенціалу, підвищення ефективності діяльності підприємств та організацій соціальної сфери. Перспективами подальших досліджень є проблеми розвитку соціальної інфраструктури, у тому числі на регіональному рівні.

Соціальна інфраструктура розглядається нами не ізольовано, а в складі більш широких понять - соціальний розвиток, якість і умови життя населення. Вона виступає в якості матеріально-речової бази відтворення людини, його духовного і фізичного розвитку, забезпечує сприятливі умови розселення і рухливості, побуту відпочинку, розваг. Соціальна інфраструктура є сукупністю тих матеріальних об'єктів, на основі яких реалізуються суспільні відносини і контакти.

За час ринкових реформ фактори і механізми розвитку галузей соціальної інфраструктури в країні істотно змінилися. Частина об'єктів перейшла з державної у приватну власність, частина була передана

підприємствами у відання місцевих органів управління і, відповідно, на баланси місцевих бюджетів. Деякі компанії зберегли низку соціальних об'єктів і продовжують їх розвивати. Державне управління об'єктами соціальної сфери забезпечується відповідно до розподілу предметів ведення і повноважень між державними органами влади і органами місцевого самоврядування. В інвестиційному забезпеченні розвитку соціальної інфраструктури задіяно багато джерел (рис. 4.12).

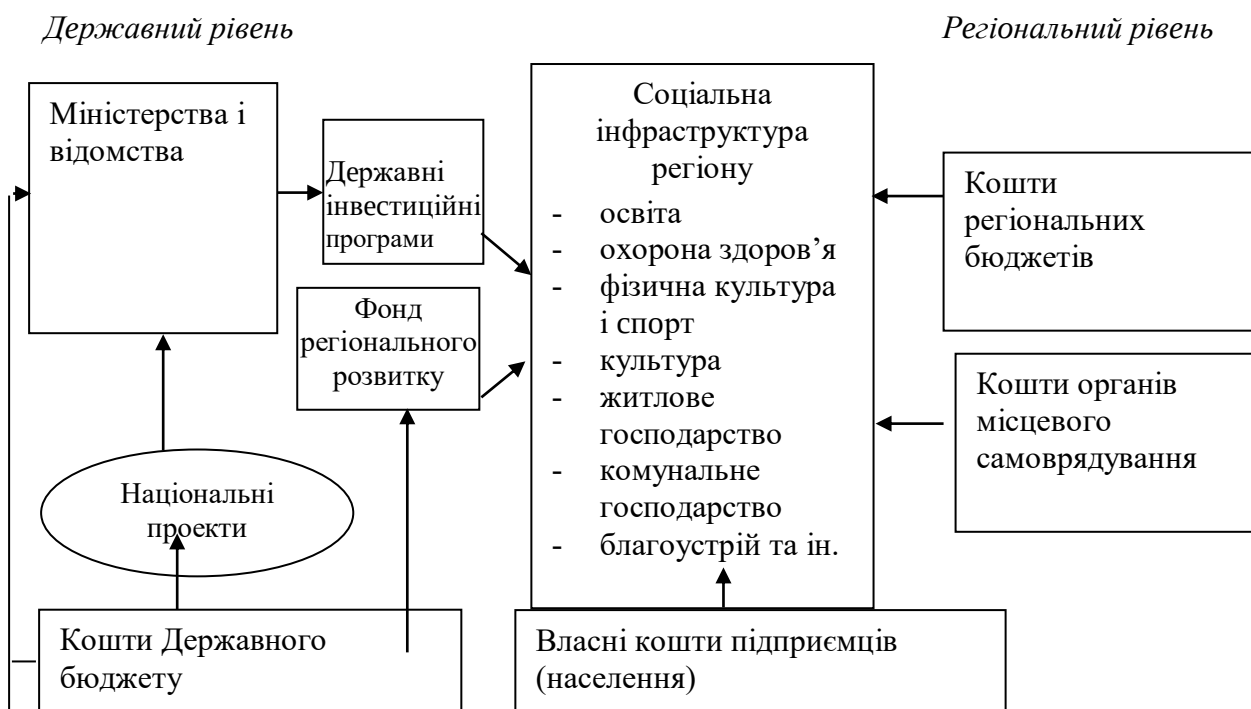

Рис. 4.12. Інвестиційні джерела розвитку соціальної інфраструктури регіону

Сучасні проблеми стану і розвитку соціальної інфраструктури, в число яких входить наростання територіальної диференціації в забезпеченості, будівництві і розвитку її об'єктів, свідчать про недосконалість державного управління цією сферою. Фонд регіонального розвитку, призначений для виборчої інвестиційної підтримки соціальної та інженерної інфраструктури регіонів дуже невеликий.

Вважаємо, що для повноти цілей регіональних зіставлень необхідно

проведення більш глибокого порівняльного регіонального аналізу інвестиційних можливостей регіонів України. Потрібно аналіз характеру та глибини міжрегіональних нерівностей в порівнянні як з іншими регіонами так і в цілому по країні.

В умовах забезпечення розвитку у соціальної інфраструктури регіонів це дозволить:

виявити ступінь регіональної диференціації інвестиційних витрат у розвиток галузей соціальної інфраструктури на території країни;

розрахувати і зіставити обсяги бюджетних коштів державного і регіональних бюджетів в інвестиціях в основний капітал;

розрахувати і зіставити частки інвестицій у витратах бюджетів різних рівнів;

оцінити становище окремого регіону: рівня інвестиційних витрат у розвиток галузей соціальної інфраструктури у порівнянні з іншими регіонами країни, рівня інвестицій за рахунок коштів державного і регіональних бюджетів.

Використання запропонованого підходу дає можливість глибше відобразити і досліджувати регіональні нерівності інвестиційних характеристик і бюджетних умов розвитку соціальної інфраструктури регіонів України.

Зміцнення науково-інноваційного потенціалу вузів - один зі стратегічних напрямків розвитку вищої професійної освіти і формування національної інноваційної системи.

Система вищої освіти, забезпечує відтворення головної продуктивної сили національної економіки - висококваліфікованих кадрів, повинна в значно більшій мірі бути покликана до вирішення проблем розвитку науки та інновацій. Система вищої школи є найбільш перспективною для побудови на її основі інноваційно-інвестиційної мережі, що з'єднає освіту, науку і виробництво у всіх регіонах і галузях зважаючи на такі особливості:

- розподіл вищої школи за всіма регіонами України ;
- концентрація висококваліфікованих кадрів;
- здатність відновити і поповнити кадровий склад науки;
- наявність у вищій школі інфраструктури менш зруйнованої в процесі перехідного періоду, в порівнянні з іншими секторами науки;
- існування розгалуженої географічно і за сферами діяльності мережі міжнародних зв'язків;
- можливість поєднання в рамках однієї установи наукової, освітньої та інноваційної діяльності.

Основним стимулом до інтеграції для вищої школи є підвищення якості підготовки фахівців і затребуваності випускників ВНЗ на ринку праці, а також можливість підвищення ефективності науково-інноваційної діяльності. Стимулом для академічної науки виступає можливість залучення додаткових кадрових ресурсів до наукової діяльності, а для бізнесу - поява нових ефективних сфер застосування капіталу, підвищення конкурентоспроможності виробництва товарів і послуг.

Для ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності в якості товару при їх комерційної реалізації необхідно створювати в університетах систему управління об'єктами інтелектуальної власності. У сучасних економічних умовах ефективність управління в області інтелектуальної власності у вузі в основному залежить від формування в ньому патентної політики та інфраструктури, яка може і повинна стати одним з важливих елементів стратегії інноваційного розвитку університетів і повинна бути спрямована:

- на розвиток наукових досліджень та винахідництва;
- створення, правовий захист і ефективне використання створюваної в ньому інтелектуальної власності;
- забезпечення врахування інтересів вузу, авторів та інвесторів;
- створення необхідних умов для передачі технологій та об'єктів

інтелектуальної власності промисловості і суспільству за допомогою формування необхідної інфраструктури та умов для здійснення патентно-ліцензійної діяльності.

Основними завданнями ВНЗ необхідно зробити регулювання організаційних, правових, економічних відносин, що виникають у ВНЗ при створенні, захисті та реалізації продуктів інтелектуальної і творчої праці в результаті освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, та здійснення ефективного управління їх комерційним використанням.

В даний час продовжує зберігатися негативна тенденція, пов'язана з втратою прав на результати інтелектуальної діяльності. Найчастіше конкурентоспроможні результати передаються у власність зарубіжних фірм, не приносячи при цьому відчутного матеріальної винагороди їх авторам.

Однією зі сторін інтеграції науки і вищої освіти є інноваційний аспект, що забезпечує інтеграцію інноваційних потенціалів сфери науки та вищої освіти з метою активізації інноваційної діяльності в економіці.

Інноваційний розвиток системи вищої освіти має наступну спрямованість:

- вдосконалення змісту освіти;

- підготовку нових навчальних програм, що забезпечують випереджальну підготовку фахівців;

- розробку і застосування нових наукоємних технологій в освіті (насамперед, інформаційно-телекомунікаційних технологій, дистанційних освітніх технологій);

- формування у професорсько-викладацького складу вузів новаторських якостей, інноваційної активності;

- структурні перетворення у вищій школі, спрямовані на інтеграцію освітніх установ різного рівня навколо університетів;

- створення нових і вдосконалення діючих державних освітніх стандартів;

відкриття корпоративних факультетів та університетів;
організацію державних експериментальних майданчиків на базі провідних університетів для відпрацювання та поширення інновацій у сфері освіти, науки і виробництва.

Ідея інтеграції науки та вищої освіти втілюється в різних формах. У багатьох випадках цей процес виступає у вигляді використання бази, наукового та кадрового потенціалу університету для відкриття в ньому академічних структур або так званих спільних вузівських - академічних кафедр. Такі кафедри успішно працюють, незважаючи на те, що подібна структура не закріплена законом.

Освіта в роботі розглядається як соціальне явище. При цьому під освітою розуміється стійка форма організації суспільного життя і спільної господарської діяльності, що включає в себе сукупність осіб і установ, наділених владою і матеріальними засобами для здійснення певних норм і принципів, соціальних функцій і ролей, управління та соціального контролю, в процесі яких здійснюється навчання, виховання, розвиток і соціалізація особистості з подальшим оволодінням нею професією, спеціальністю, кваліфікацією.

Виходячи з цього визначення йдеться про виявлення взаємодії і взаємовпливу освіти з різними підсистемами суспільства, про взаємозв'язок освіти з різними громадськими структурами, інститутами та організаціями, а також про визначення ефективності освіти в широкому соціально-економічному і культурно-моральному діапазоні.

На сьогоднішній день в світі розвиваються три основних сегменти ринку вищої професійної освіти:

- Масова професійна освіта, що забезпечує підготовку фахівців, кваліфікація яких відповідає прийнятим у світі стандартам і здатним працювати з домінуючими на ринках технологіями.
- Професійна освіта, включає в процес досліджень і розробок передові

технології, конкурентні на глобальному ринку. Для університетів в цьому сегменті характерно лідерство в окремих сферах наукового знання і фокусування на певних напрямках розвитку прикладних технологій. Основним контрагентом університетів на ринку технологій є бізнес - відповідним чином будується і ринкова позиція дослідницького університету;

- Підготовка кадрів, здатних управляти глобальними процесами (що входять у світові еліти, в тому числі, що фіксуються як кадровий резерв найбільш значущих у світі корпорацій або провідних територіально-виробничих кластерів). Спеціалізуються на підготовці еліт тільки великі університети зі світовим ім'ям і багатими традиціями, високим глобальним рейтингом, розташовані поблизу від основних «центрів прийняття рішень».

Різноманіття форм управління вищою освітою в багатьох країнах обумовлено відмінностями в організаційних структурах систем вищої освіти, правовими основи, що склалися в кожній країні, традиціями. Разом з тим чітко проглядаються загальні тенденції, властиві багатьом країнам, головними з яких є:

- децентралізація і демократизація управління; розширення автономії вищих навчальних закладів з одночасним посиленням їх підзвітності і відповідальності перед суспільством;

- рух у бік ринкових моделей організації, управління та фінансування вищої освіти.

До числа поки невирішених проблем науково-освітньої сфери відносяться:

- нераціональна організація мережі освітніх установ, що мають застарілу матеріально-технічну та інформаційну базу, що багато в чому не відповідає сучасним вимогам;

- слабка сприйнятливність системи освіти до зовнішніх запитів і умов, що змінюються, перш все до потреб ринку праці;

нерозвиненість механізмів інтеграції науки і освіти, недостатня роль вузів у розвитку наукових досліджень і розробок;

недостатня відповідальність навчальних закладів за кінцеві результати освітньої діяльності та ін.

Негативні тенденції в освіті викликані певною мірою хронічним недофінансуванням, але також і неефективністю існуючих механізмів фінансування вищої освіти – збереженням кошторисних принципів фінансування, недостатнім розвитком конкурсного та цільового фінансування науково-дослідної діяльності вузів, низьким (в порівнянні з іншими галузями) рівнем оплати праці професорсько-викладацького складу і пов'язаним з цим відтоком кваліфікованих педагогічних кадрів з ВНЗ і падінням престижу академічної та викладацької кар'єри для молоді.

Поки ще не існує реально застосовної програми реформування професійної освіти. Основні реформи охоплюють лише деякі частини професійної освіти і не складаються в чітку модель. Деякі з ініціатив державних органів з реформування носять виключно декларативний характер і не мають під собою механізмів втілення цих проектів у життя.

Державна політика розвитку вищої професійної школи повинна будуватися на основному принципі: відповідність науково-педагогічного потенціалу та навчально-матеріальної бази ВНЗ завданням і потребам інноваційної освіти; пріоритеті національних інтересів і національної безпеки, адекватності імперативів розвитку суспільства і світової цивілізації.

В освітній практиці проявляється ряд тенденцій, облік яких важливий для підвищення ефективності діяльності. Одна з них - системна інтеграція науково-дослідної, освітньої та виробничої діяльності. Один з напрямків такої інтеграції - розвиток інноваційних корпоративних університетів, формування нових організаційних структур. В даний час впроваджуються моделі: державного університету, національного дослідницького університету, університету - технопарку, інноваційного ВНЗ, інноваційного

навчально-наукового комплексу, освітньо-промислових груп, підприємницького університету.

Метою таких масштабних інновацій виступає підвищення конкурентоспроможності ВНЗ в інтересах підготовки фахівців, що відповідають вимогам сучасного рівня на основі комерціалізації науково-технічної та освітньої продукції і послуг, управління об'єктами інтелектуальної власності, створення загальної системи управління якістю та ефективної телекомунікаційного середовища.

Процес інтеграції науково-освітнього простору здатний забезпечити інноваційний розвиток країни в частині підготовки фахівців і залучення в господарський обіг результатів науково-інноваційної діяльності, що сприятиме прискоренню процесів інноваційної модернізації високотехнологічних розробок у всіх галузях промисловості національної економіки.

Висновки до розділу 4

Одним з вагомих елементів відтворення соціальної інфраструктури регіону є застосування територіально-корпоративного підходу, орієнтованого на забезпечення балансу інтересів суб'єктів ринку соціальних послуг, і є синтезом досвіду державного та ринкового господарювання. Це означає, що виробнича та економічна діяльність різних галузей соціальної інфраструктури потребує «територіально орієнтованого» розвитку. Тому за допомогою методів організаційного проектування розроблено схему поетапного формування програми територіально-галузевої реструктуризації соціальної інфраструктури регіону, яка включає: аналіз вихідного стану та структури управління регіоном, структуризацію цілей і завдань розвитку регіону, класифікацію підприємств та установ за галузями сфери послуг, формування агрегованих організацій та об'єднань, визначення та узгодження

територіальних цілей і завдань, класифікація підприємств і організацій за рівнем взаємовідносин з бюджетом, формування територіально-галузових комплексів, укладання договорів спільної діяльності, формування територіальної зони корпоративного господарювання, створення та розвиток регіонального фонду розвитку.

Запропоновано механізм забезпечення балансів взаємних інтересів підприємства з органами місцевого самоврядування. При цьому об'єкти соціальної інфраструктури розділено на три групи в залежності від ступеня взаємної зацікавленості та впливу на кон'юнктуру цін в регіоні, рівень зайнятості населення, насиченості споживчого ринку товарами та послугами: до першої групи підприємств віднесено бюджетоутворюючі підприємства, кінцевий результат діяльності яких спрямований на задоволення не тільки потреб населення території, але і потреб інших територій в споживчих товарах і послугах; підприємства, діяльність яких спрямована на задоволення потреб населення даної території, при дотриманні власного інтересу; територіальні підприємства та установи, що фінансуються з бюджету або працюють на принципах самоокупності на бюджетних замовленнях або цілком утримуються за рахунок бюджетного забезпечення. Баланс інтересів підприємств групи і регіону може бути реалізований через: договори про спільну діяльність; ліцензування діяльності; контракти; нормативні вимоги до якості товарів і послуг.

Успішність функціонування соціальної інфраструктури регіону та формування єдиного інформаційного простору залежить від інформаційного забезпечення процесу управління, специфіка якого визначається широким діапазоном і динамічністю соціальних потреб населення, різноманітністю соціальних послуг та суб'єктів діяльності, а відповідно складністю, розгалуженістю, ізольованими інформаційними потоками. У роботі запропоновано запровадження загальнодержавного реєстру об'єктів

соціальної інфраструктури, а саме: систематизований перелік одиниць моніторингу (суб'єктів соціальних процесів) з набором їх основних параметрів розвитку (показників) у взаємозв'язку, узгодженні та координації з соціологічними і маркетинговими дослідженнями, що дозволить координувати взаємодію існуючих інформаційних потоків.

Реальним механізмом аналізу змін та контролю за реалізацією регіональної політики у сфері соціальної інфраструктури є соціально-економічний моніторинг, який здійснюється на базі створення єдиного інформаційного простору за допомогою інтеграції інформаційних ресурсів і проявляється в безперервному спостереженні за станом і характером якісних змін у розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. Оскільки такий процес пов'язаний з переходом з одного стану в інший, важливим питанням в організації системи моніторингу регіональної соціальної інфраструктури є формування інформаційної бази, необхідної і достатньої для прийняття адекватних управлінських рішень, яка носить функціонально різноплановий характер. Тому інформація, необхідна для виявлення, систематизації та ранжування соціальних проблем класифікована нами як аналітико-проблемна, а інша частина інформаційного поля, яка буде використовуватися для обґрунтування управлінського рішення, характеризується нами як аналітико-конструктивна. Відповідно, функціональні відмінності двох потоків інформації передбачають специфіку використовуваних показників, що виражено в розробленій системі показників моніторингу соціальної інфраструктур за блоками зовнішньої і внутрішньої інформації. Доведено також необхідність застосування багаторівневої системи соціально-економічного моніторингу, в якій спостереження б здійснювалося: державними органами, органами місцевого самоврядування, територіальними управліннями, науковими, державними і недержавними організаціями, незалежними структурами.

Сформульована стратегічна концепція управління розвитком соціальної інфраструктури представлена у формі низки послідовних етапів (виявлення сприятливих і негативних для території тенденцій у розвитку зовнішнього середовища; оцінка перспективних тенденцій розвитку зовнішнього середовища; визначення потенційних можливостей регіону щодо найбільш перспективних напрямків його соціального розвитку; вироблення довгострокових завдань соціального розвитку; визначення програми дій і засобів щодо їхньої реалізації; відстеження ситуації і забезпечення зворотного зв'язку для корегування поставлених завдань) і сформовану у шість укрупнених блоків стратегічного управління: прогнозування, стратегічний аналіз, вироблення економічної стратегії, формування стратегічного плану, прогнозування та оперативне управління реалізацією плану. Принципова відмінність стратегії розвитку соціальної інфраструктури полягає у її ієрархічній націленості на такі цільові показники як якість життя населення регіону, рівні соціально-економічної безпеки з досягненням місії місцевих органів самоврядування, що полягає, на нашу думку, у створенні відповідних умов для його сталого розвитку регіону на основі забезпечення балансу інтересів всіх соціально-економічних суб'єктів території (громадян, підприємств і організацій різних організаційно-правових форм).

Враховуючи ту обставину, що кількість проблем, які сформувалися в соціальному інфраструктурному комплексі до теперішнього часу, як ми встановили раніше, досить значна, запропоновано методичні підходи до ідентифікації ступеня їх важливості. До числа розв'язуваних в першу чергу повинні бути включені ключові для конкретного регіону соціальні проблеми, вирішення яких, з одного боку, перш за все необхідно для населення регіону, а з іншого боку, може бути повною мірою забезпечено регіональними ресурсами. Ступінь визначення соціальної гостроти і значимості проблем

адаптовано з досвіду обґрунтування цільових комплексних програм на основі матриці часткових експертних коефіцієнтів, на базі яких розраховується інтегральний коефіцієнт, який включає: коефіцієнт гостроти соціальної проблеми (K1) – характеризує розрив між нормативним і фактичним рівнем задоволення проблемної соціальної потреби; коефіцієнт галузевої значущості (K2) – частка галузей соціальної інфраструктури, для яких зазначена проблема характерна; коефіцієнт бюджетної незалежності (K3) – характеризується часткою позабюджетних ресурсів, за рахунок яких може бути забезпечено вирішення конкретної соціальної проблеми; коефіцієнт соціального внеску (K4) – характеризує вплив вирішення даної проблеми на поліпшення умов та якості життя населення регіону (зростання доходів, розширення об'єктів соціальної інфраструктури, розширення асортименту та якості послуг і тощо); коефіцієнт економічного внеску (K5) – відображає вплив вирішення проблеми на досягнення економічних цілей (створення нових робочих місць, зростання зайнятості, зростання ВРП тощо), коефіцієнт екологічного внеску (K6) – характеризує вплив вирішення проблеми на поліпшення середовища проживання, запобігання техногенних наслідків та ін.

До найбільш значущих соціальних проблем можуть бути віднесені: адресна боротьба з бідністю окремих категорій громадян; стабілізація і поліпшення здоров'я населення; збереження досягнутого рівня та якості освіти підростаючого покоління і їх підвищення за рахунок використання нових освітніх технологій; вдосконалення пенсійного забезпечення; підтримка культурного потенціалу населення, адаптація форм і методів діяльності установ культури до нових економічних умов, заощадження культурної спадщини та закладів культури; підвищення якості транспортного обслуговування населення; розвиток послуг житлово-комунального господарства.

У контексті проблемного аналізу нами виконана систематизація факторів, що здійснює найбільш істотний вплив на стан розвитку соціальної інфраструктури, яка засвідчила, що фактори, які впливають на гостроту прояву соціальних проблем у різних сферах, нерідко збігаються, наприклад, з факторами, що обумовлюють проблему кадрового забезпечення. Комплексне вирішення зазначених груп проблем можливе на основі відповідних стратегій (стратегічних напрямків розвитку соціальної інфраструктури регіону), здатних забезпечити реалізацію стратегічних цілей: розвиток людини через ефективне використання інформаційного, освітнього та культурного потенціалу; розробка і реалізація соціальної політики, спрямованої на зближення соціальних інтересів і боротьбу з бідністю, підвищення якості управління соціальною інфраструктурою.

За умов активної цілеспрямованої і узгодженої діяльності регіональних та місцевих органів державного управління в напрямку забезпечення балансу інтересів різних соціальних груп між владою, бізнесом і суспільством та формування єдиної інвестиційно-інноваційної системи при сприятливих зовнішніх умовах цілком реально досягти цілей забезпечення стійкого економічного розвитку регіону, суттєвого підвищення якості життя населення, регіональної та особистої безпеки громадян.

Структурні зрушення в соціально-економічній, нормативно-правовій та політичній сферах, поява таких інституційних особливостей ринку, як розмаїття форм власності, система соціального партнерства, гнучкість адресного соціального захисту відіграють роль каталізатора в розвитку соціальної інфраструктури регіону.

РОЗДІЛ 5.

ІНСТРУМЕНТИ Й ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

5.1. Забезпечення державно-приватного партнерства у розвитку соціальної інфраструктури регіону

Державно-приватне партнерство являє собою розвиток механізмів взаємодії між державою та приватним бізнесом з метою розробки, планування, фінансування, будівництва і експлуатації в різних сферах господарювання у вигляді довгострокового партнерства. Офіційного розуміння і тлумачення терміна державно-приватне партнерство в зараз не існує. Кожен чиновник і політик вкладає власний зміст у поняття, намагаючись, відповідати кон'юнктурі. Єдиного і системного розуміння явища на державному рівні ми поки теж не бачимо. У науковому середовищі дане явище також не вивчено належним чином. Найбільш загальне визначення дане цьому явищу В. Варнавським, згідно з яким: «державно-приватне партнерство - це інституційний та організаційний альянс між державою і бізнесом з метою реалізації суспільно значущих проектів і програм у широкому спектрі галузей промисловості та НДДКР, аж до сфери послуг» [23].

Аналіз висловлювань і публікацій по темі дозволяє зробити висновок, що в даний час можна говорити про два основні значення вживання терміна державно-приватного партнерства:

1. Державно-приватне партнерство як принцип взаємодії держави і бізнесу.
2. Державно-приватне партнерство як правова форма такої взаємодії.
3. Державно-приватне партнерство як форми взаємодії держави та

бізнесу в рамках господарського товариства або як різновиду простого товариства між державним та приватним підприємством.

В регіонах України механізм державно-приватного партнерства до кінця не сформований.

В основному діяльність організацій у рамках державно-приватного партнерств регламентується Законом України "Про концесії". Об'єктом концесійної угоди є нерухоме майно, що перебуває у державній або муніципальній власності, що утворить єдине ціле. Такий об'єкт може бути реконструйований, модернізований або створений.

Концесія як форма партнерства держави та приватного капіталу є одним з найважливіших способів підвищення ефективності інфраструктури, який дозволяє швидко залучати значні інвестиції в економіку. Держава поступово відмовляється від неефективних методів господарювання, передаючи функції управління державною власністю приватному сектору, який, користуючись державними гарантіями, надає свій досвід, знання (ноу-хау), здійснює капіталовкладення і мінімізує ризик. В Україні відносини концесії не набули ще достатнього розвитку, як і державно-приватне партнерство взагалі. У найбільш загальному плані концесія – це тимчасові відносини, стадії розвитку яких можна визначити наступним чином:

1) прийняття рішення про надання концесії з включенням об'єкта концесії державної власності до Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію. Такий перелік затверджує Кабінетом Міністрів України;

2) концесіодавець організує та проводить конкурс;

3) укладається договір концесії;

4) здійснюється державна реєстрація договору концесії згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про реєстр концесійних договорів».

Предметом договору концесії є права на речі або права на проведення діяльності, які нерозривно пов'язані із задоволенням суспільних потреб. Таким чином, теоретично в концесію може надаватися не тілесна річ (річ, яка не відчувається на дотик), тобто саме право ведення господарської діяльності загальносуспільного характеру або право створити річ. Зрозуміло, що практично завжди в концесію надаються речі, які відчуваються на дотик, тобто тілесні речі, так, як і в оренду.

Світова практика визначає декілька конструкцій концесійних відносин: BOT (build – operate – transfer), тобто будівництво – управління – передача, BTO (build – transfer – operate), BOO (build – own – operate), BOOT (build -own – operate – transfer), BBO (buy -build – operate). Кожна з цих схем має безліч варіантів, тож навести вичерпний перелік таких схем неможливо, отже неможливо перелічити й усі форми публічно-приватного партнерства.

Найпопулярніша схема – BOO, бо вона сприймається як найбільш справедлива та взаємовигідна. Дійсно, якщо об'єкт збудовано концесіонером за власний рахунок, то видається найбільш логічним, що ця особа й буде його власником та буде експлуатувати його. Зрозуміло, держава або місцева громада буде отримувати від концесіонера винагороду за надання прав на створення та ведення підприємницької діяльності. Така винагорода може сплачуватись одноразово (паушальний платіж), а може сплачуватись шляхом періодичних платежів (роялті).

Таким чином, концесія – це система відносин між державою або місцевою громадою (коцедентом), з одного боку, та фізичною або юридичною приватною особою (концесіонером) -з іншого, причому коцедент надає концесіонеру права користування державною або громадською власністю за плату та на умовах повернення, а також право на здійснення видів діяльності, які становлять виключну монополію або звичайно здійснюються коцедентом, або ж від коцедента залежить видача дозволу на здійснення таких видів

діяльності.

З точки зору соціально-економічного підходу, концесійний платіж, який визначається вартістю основних фондів, є недостатньо ефективним, оскільки він не стимулює підвищення рівня виробництва та зменшення витрат. Споживачі зацікавлені в тому, щоб концесіонер запроваджував найнижчі тарифи, а зниження тарифів можливо лише при зменшенні витрат на виробництво. Тут концесійний платіж, що визначається вартістю основних фондів, може стати недоліком.

На жаль, поки що баланс інтересів зміщено на користь держави, хоча держава має дбати не лише про свої інтереси, а разом з приватним капіталом має бути зацікавленою в розвитку збалансованих рівноправних відносин [131].

Таке господарське партнерство держави і бізнесу, на рівні регіону, дозволить залучити додаткові ресурси для вирішення бюджетних проблем. У першу чергу це відноситься до таких об'єктів соціальної інфраструктури як: установи освіти, охорони здоров'я культури, фізичної культури і спорту тощо.

На думку П. Понізова [118], управління та фінансування вищеназваних об'єктів за формою державно-приватного партнерства дозволить залучити в державний сектор економіки фінансові ресурси, перекласти на підприємницький сектор частину ризиків і в той же час зберегти об'єкти у державній власності.

На рівні регіону державно-приватне партнерство є ефективним інструментом для розвитку соціальної інфраструктури, так як відбувається злиття ресурсів бізнесу у вигляді фінансів, менеджменту, підприємницького досвіду, інновацій та ресурсів держави у вигляді основних фондів (власності), законодавчої та інформаційної підтримки.

Найбільш успішно реалізація механізму державно-приватного

партнерства в регіоні відбувається за нижченаведеною наступною схемою (рис. 5.1).

Одна або кілька приватних організацій будують об'єкт соціальної інфраструктури або здійснюють капітальний ремонт або іншим чином оновлюють основні фонди об'єкта, здійснюють інші фінансові вкладення (комерційні витрати) і здійснюють його подальшу експлуатацію. На даному етапі партнери з боку бізнесу отримують від регіональної влади підтримку у вигляді прискорення прийняття рішень на рівні регіонального управління (виділення земельних ділянок, дозвіл на будівництво, видача відповідних ліцензій). Організаційну підтримку у вигляді допомоги у проведенні закупівель, підборі персоналу і т.п. Інформаційну підтримку у вигляді освітлення соціально значимої діяльності організацій в регіональних засобах масової інформації на пільгових умовах. Фінансову підтримку у вигляді виділення коштів у рамках національних або регіональних проектів, грантів, субсидій.

На етапі будівництва і введення в експлуатацію об'єкта регіон отримує додаткові робочі місця, доходи від сплати податків. З моменту старту реалізації послуг об'єктом соціальної інфраструктури партнери з боку бізнесу отримують: передбачену договором частину чистого прибутку від реалізації послуг, можливість надання послуг об'єкта соціальної інфраструктури своїм працівникам на пільгових умовах. Серед непрямих фінансових вигод бізнесу:

зростання відтворювального потенціалу людського капіталу організації (особливо у разі будівництва рекреаційного або освітньої установи),

закріплення кадрів на підприємстві, зростання корпоративної свідомості персоналу (у зв'язку з турботою роботодавця про співробітників),

збільшення цінності бренду роботодавця.

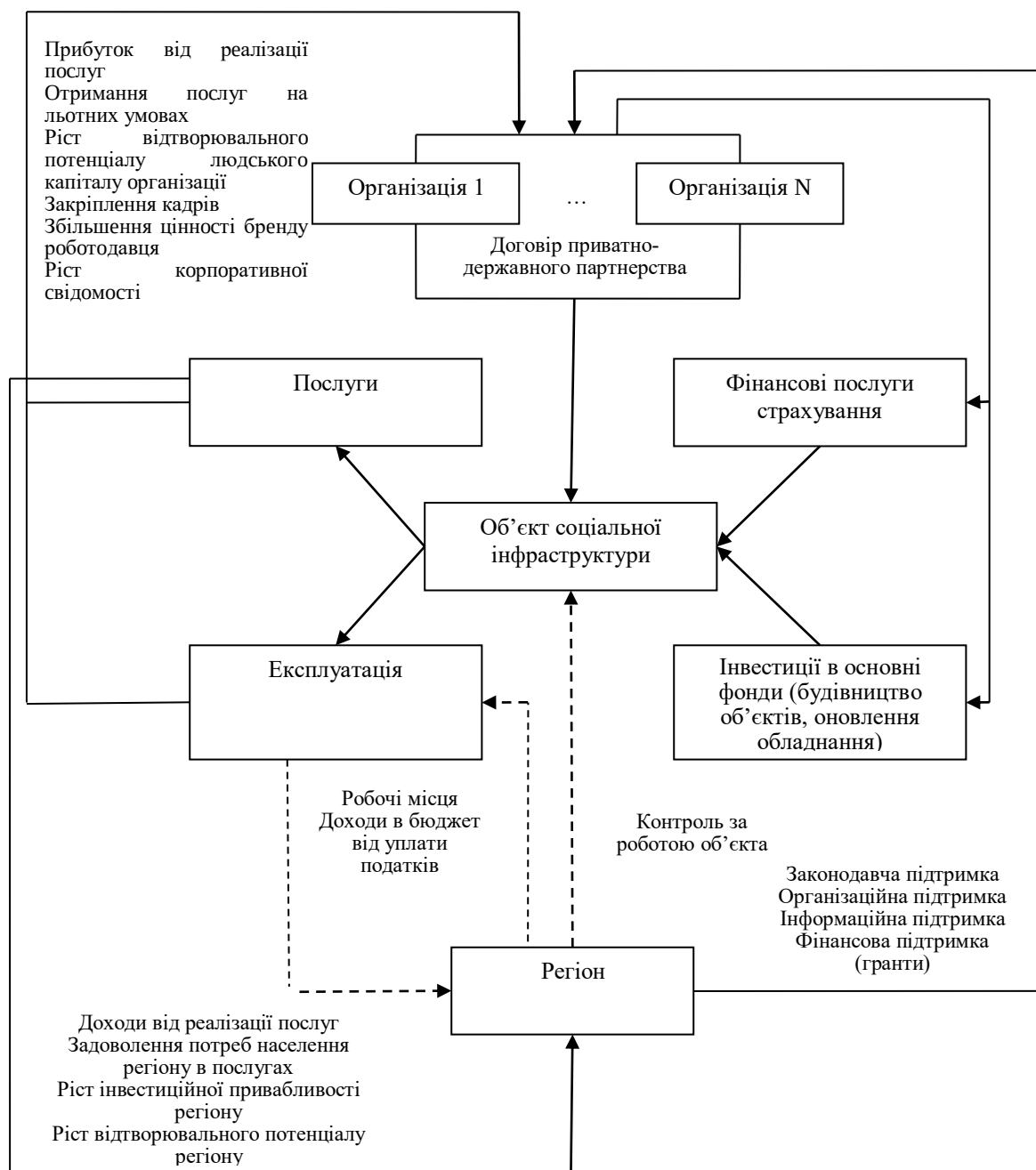

Рис. 5.1. Схема формування державно-приватного партнерства в регіоні

Регіон, у свою чергу, отримує передбачену договором частину чистого прибутку, податкові надходження.

Непрямі фінансові вигоди регіону полягають, по-перше, у задоволенні потреб населення регіону, отриманні податкових надходжень. Не прямі фінансові вигоди регіону полягають, по-перше, у задоволенні потреб

населення регіону в послугах, знятті напруженості на ринку праці, зростанні відтворювального потенціалу регіону. До того ж зростає інвестиційна привабливість регіону: наявність розвиненої соціальної інфраструктури знижує ризики інвесторів в області наявності кваліфікованих кадрів, забезпеченості житлом, побутовими послугами, мережею громадського харчування.

Важливо відзначити, що в разі державно-приватного партнерства об'єкт соціальної інфраструктури або повністю, або частково залишається у власності держави, що важливо для здійснення контролю. Соціальна інфраструктура - традиційно належить до сфери державної відповідальності.

З суто ринкової позиції деякі об'єкти соціальної інфраструктури непривабливі і можуть зникнути, якщо їх активи передати в приватні руки. До того ж держава не може повністю передати їх у власність, так як існують соціально - незахищені верстви населення, які не зможуть оплачувати послуги за їх комерційною вартістю. Тому, на думку Н.В. Зубаревіч, на практиці абсолютно логічно виникає так звана полуприватизація, з якою часто ототожнюють державно-приватне партнерство. Це дає підставу розглядати державно-приватне партнерство в якості проміжної форми між державною і приватною власністю, а також як своєрідну управлінську альтернативу приватизації [45].

Розглянемо міжнародну практику різних видів реалізації проектів державно-приватного партнерства.

- «Будівництво - Володіння — Управління - Передача». Передбачається володіння і управління власністю, створеної на кошти інвестора в узгоджені з органами влади терміни. У проекті визначається термін окупності і норма прибутку на вкладений інвесторами капітал. Після закінчення періоду, передбаченого договором, створені активи переходять у власність держави, регіону або муніципального утворення.

- «Будівництво – Управління - Передача». Даний вид партнерства не передбачає передачу у володіння інвестору, створеної на його кошти власності, але дозволяє управляти нею до закінчення встановленого строку, забезпечує повернення інвестицій і узгоджені норми прибутку на вкладений капітал. По його закінченню інвестор втрачає право на управління власністю, вона переходить або в державну або у регіональну власність.

- «Будівництво – Володіння – Передача». У разі такого виду партнерства інвестор будує об'єкт і здійснює його подальшу експлуатацію, отримуючи всі права власності. Такий вид державно-приватного партнерства найбільш привабливий для великих приватних інвесторів. Однак, на думку автора, даний вид підходить тільки для регіонів з розвинутою економікою (локомотивів зростання і лідерів), тому, що рівень розвитку бізнесу та доходів споживачів знаходиться на більш високому рівні, відповідно окупність об'єктів відбувається швидше.

- «Будівництво - Передача - Управління». Інвестор передає права власності концедента (державі, регіону або муніципальному утворенню) відразу по завершенні будівництва. Після цього концедент передає інвестору збудований об'єкт в експлуатацію на узгоджений сторонами термін.

- «Купівля - Будівництво - Управління». Даний вид державно-приватного партнерства фактично передбачає продаж морально чи фізично застарілих об'єктів, що потребують докорінної реконструкції. Даний вид є підходящим для депресивних регіонів. Тому що в депресивних регіонах присутня безліч об'єктів соціальної інфраструктури із застарілими фондами, приватні кошти допоможуть їх відновленню і оновленню. З іншого боку, бізнес в депресивних регіонах має обмежені можливості, і будівництво нових, непрофільних об'єктів буде для нього непосильним фінансовим навантаженням.

- Орендний контракт - варіант партнерства, який не передбачає

участь приватного інвестора в будівництві. Він отримує об'єкт у користування на основі простого договору про оренду.

- Сервісний контракт - вид державно-приватного партнерства, що передбачає обслуговування приватною структурою об'єкта соціальної інфраструктури, який належить державі або регіону.

- Управлінський контракт в рамках державно-приватного партнерства передбачає управління об'єктом на підставі укладеного договору [19, 20, 59].

Необхідність у державно - приватному партнерстві є вищою в економічно слабких, депресивних регіонах. Економічно розвинені регіони володіють великими бюджетними ресурсами для вкладення в розвиток соціальної інфраструктури. Однак потреба в інвестиціях в соціальну інфраструктуру перевищує бюджетні можливості. У багатьох регіонах потреба в послугах соціальної інфраструктури вища, ніж можливості її покриття. Особливо відчувається нестача в освітніх, спортивних установах, в якісному медичному обслуговуванні, організації дозвілля [4].

Проведено порівняльний аналіз залежності рівня економічного розвитку регіону, проблем соціальної інфраструктури та можливостей її розвитку за допомогою механізму державно-приватного партнерства (табл. 5.1).

Проведемо дослідження механізму державно-приватного партнерства в регіонах на основі SWOT - аналізу, який включає оцінку за напрямками: Strength - сильні сторони; Weakness - слабкі сторони; Opportunities - можливості; Threats – загрози.

У рамках аналізу SWOT, на думку більшості авторів, вивчаються тенденції показників розвитку, досліджуються ресурси, можливості використання переваг і недоліків, формулюються цілі та завдання, оцінюється зовнішнє середовище з позицій визначення можливостей і загроз.

Таблиця 5.1

Форми державно-приватного партнерства в залежності від типу регіону*

Тип регіону	Основні проблеми соціальної інфраструктури за результатами дослідження	Сфера розвитку	Вплив держави з боку місцевих органів влади	Переважний варіант форми державно-приватного партнерства
Локомотив зростання	Недостатня забезпеченість населення деякими видами послуг об'єктів соціальної інфраструктури (охорони здоров'я)	Будівництво об'єктів для покриття потреби населення в послугах. Будівництво об'єктів соціальної інфраструктури для залучення додаткових коштів в регіон.	Мінімальний: - підготовка і укладення договору державно-приватного партнерства; - контроль за виконанням договору; - контроль за діяльністю об'єкта (у приватних інвесторів достатньо коштів і можливостей для самостійної реалізації проектів в галузі соціального партнерства)	1) Будівництво-володіння-управління-передача 2) Будівництво-управління-передача 3) Будівництво-володіння-передача 4) Сервісний контракт
Опорний регіон	Низьке охоплення населення всіма видами послуг соціальної інфраструктури	Будівництво значного кількості об'єктів соціальної інфраструктури сприяння розвитку малого бізнесу (побутові послуги, роздрібна торгівля)	Вище середнього: - мотивація бізнесу до інвестування коштів у соціальну інфраструктуру - Участь у побудові комунікаційної схеми між інвесторами - контроль реалізації проекту на всіх етапах реалізації проекту	1) Будівництво-володіння-управління-передача 2) Будівництво-управління-передача 3) Будівництво-володіння-передача 4) Сервісний контракт
Депресивний регіон	необхідність капітальних вкладень у вже наявні об'єкти соціальної інфраструктури підвищення якості надаваних послуг	Будівництво нових об'єктів, капітальні вкладення в основні фонди існуючих об'єктів. підвищення фінансової віддачі від наявних об'єктів	високий: - Прийняття на себе транзакційні витрати - створення комунікативної схеми між учасниками договору ДПП (банк, будівельна організація, страхова компанія і т.д.) - надання фінансової підтримки у вигляді грантів, субсидій і т.п. - Надання інформаційної підтримки - Надання законодавчої підтримки на регіональному рівні - Контроль реалізації проекту на всіх етапах реалізації проекту	1) Будівництво - передача-управління 2) Купівля » будівництво-управління 3) Орендний контракт 4) Сервісний контракт 5) Управлінський контракт

* Складено автором

У таблиці 5.2 розглядається SWOT аналіз механізму державно-приватного партнерства для регіонів локомотивів зростання, для опорних регіонів та для депресивних.

За результатами проведеного SWOT аналізу можна зробити висновок, що державно-приватне партнерство має безліч переваг для реалізації розвитку соціальної інфраструктури незалежно від типу регіону. Необхідно врахувати той факт, що в різних типах регіонів існують різні потреби розвитку соціальної інфраструктури (будівництво нових об'єктів, ремонт і підтримка старих, широта потреб населення в послугах тощо) і різні можливості бізнесу щодо участі у великих довгострокових інвестиціях в об'єкти соціальної інфраструктури. До того ж відсутній чітко продуманий, прописаний в законодавстві механізм для реалізації державно-приватних партнерських відносин. Так само не враховано необхідність мотивації бізнесу до здійснення матеріальних вкладень в об'єкти соціальної інфраструктури.

Багато проблем низької інвестиційної привабливості або небажання приватного інвестора вкладати кошти в той чи інший сектор лежать не в економічній і навіть не в правовій площині. Бізнес часто не бачить ні стратегічних інвестиційних цілей, визначених державою, ні самої готовності з боку держави утворити коаліцію з бізнесом на рівноправній основі - тобто на принципах партнерства.

Таким чином, першим кроком має стати оголошення принципу державно-приватного партнерства на державному рівні. Це має найважливіше політичне, економічне і навіть психологічне значення.

Держава на самому вищому рівні має визнати, по-перше, що вона готова до співпраці у формі партнерства (оголошує про можливість співпраці). По-друге, вона визнає партнерство ефективною економічною формою, знімаючи тим самим всі суперечки між різними економічними

школами і визнаючи правоту обраної моделі. По-третє, держава має чітко визначити сфери державно-приватного партнерства та цілі, які воно переслідує в рамках реалізації цих проектів. Останнє важливо закріпити на нормативно-правовому, цілком можливо - на програмному або навіть законодавчому рівні (у формі конкретних цілей і принципів) [147].

Таблиця 5.2

SWOT аналіз механізму державно-приватного партнерства для регіонів локомотивів зростання, опорних регіонів, депресивних

Регіони локомотиви зростання	
Сильні сторони	Можливості
Зростання доходів бюджету регіону (нові об'єкти інфраструктури залучають споживачів з інших регіонів). Низькі транзакційні витрати для регіонального уряду (бізнес спільнота активно і може саме налагодити комунікаційну мережу). Швидкий термін окупності нових об'єктів.	Будівництво об'єктів інфраструктури надають принципово нові послуги (Ексклюзивні об'єкти охорони здоров'я та рекреації, культури і спорту, освіти) Надання послуг на якісно іншому рівні.
Слабкі сторони	Загрози
Відсутність чіткого механізму взаємодії, прописаного в законодавстві. Відсутність досвіду реалізації подібних проектів.	Ризики невиконання зобов'язань частими інвесторами. Втрата державою керованості об'єктом.
Опорні регіони	
Сильні сторони	Можливості
Поява можливості будівництва нових об'єктів соціальної інфраструктури. Великі фінансові впливання в основні фонди. Підвищення якості послуг, надаваних соціальної інфраструктурою. підвищення прозорості взаємовідносини держави і бізнесу.	Будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, послуги яких затребувані в регіоні (В опорних регіонах багато послуги надаються населенню в недостатньому обсязі). Використання інтелектуального підприємницького ресурсу для розвитку галузі соціальної інфраструктури.
Слабкі сторони	Загрози

Відсутність чіткого механізму взаємодії, прописаного в законодавстві. Відсутність мотивації бізнесу до інвестиціям в соціальну інфраструктуру	Ризики невиконання зобов'язань приватними інвесторами. Ризики появи «довгобудів»
Депресивні регіони	
Сильні сторони	Можливості
Зниження бюджетного навантаження за рахунок залучення приватних інвесторів. Поява в регіоні нових робочих місць Підвищення соціальної відповідальності бізнесу Зміцнення позицій великого бізнесу в регіоні	Реалізація суспільно-значущих проектів, на які раніше не вистачало коштів. Виведення на самоокупність об'єктів соціальної інфраструктури. Застосування успішного управлінського досвіду. Підтримка працездатності наявних об'єктів соціальної інфраструктури
Слабкі сторони	Загрози
Мала кількість потенційних інвесторів Висока потреба в державній фінансовій допомозі (гранти) Високі транзакційні витрати (необхідність налагодження комунікацій між низкою партнерів-інвесторів)	Ризики невиконання зобов'язань приватними інвесторами. Ризики не повернення вкладених коштів.

Далі потрібно створення законодавчої бази державно-приватного партнерства. Ця база закладає правові основи партнерства, особливо правовий статус бізнесу в цьому альянсі. Наступним кроком має стати відповідне вибудовування адміністративного апарату, готового реалізувати державні цілі в умовах партнерства з бізнесом. Таким чином, досягається узгодження інтересів держави і бізнесу на макрорівні.

Для досягнення балансу інтересів у рамках конкретного проекту універсальною формою буде договір. Договори різних форм (концесійні, орендні, підрядні і т. п.) повинні вибудовуватися на основі чітко описаних законодавчих положень. Укладення такого договору дає бізнесу законодавчо

визначений статус, а отже - судовий захист. Відповідно необхідно формування на регіональному рівні органу, який повинен реалізовувати політику цивільно-правового партнерства. Такий орган (наприклад регіональне управління з державно-приватного партнерства) повинен аналізувати весь спектр проблем державно-приватного партнерства - юридичних, організаційних, фінансових, економічних, готувати методичну, нормативну, правову, інструментальну базу для розвитку державно-приватного партнерства в регіоні.

Охарактеризуємо найбільш значущі принципи організації державно-приватного партнерства в регіоні:

- Сторони партнерства повинні бути представлені державним і приватним секторами економіки;
- Взаємовідносини сторін повинні бути зафіксовані у документах;
- Взаємовідносини державно-приватного партнерства повинні носити рівноправний характер;
- Сторони повинні мати спільні цілі;
- Сторони повинні забезпечити свої інвестиції для досягнення спільних цілей;
- Сторони повинні розподіляти між собою витрати і ризики;
- Сторони повинні визначити ступінь участі у використанні отриманих результатів [18].

У сформованій ситуації необхідності великих інвестиційних вливань в соціальну інфраструктуру, державно-приватне партнерство є найбільш дієвим механізмом з реалізації розвитку даного сектора за рахунок залучення капіталу та управлінського ресурсу бізнесу.

Так само державно-приватне партнерство відкриває нові можливості для приватного бізнесу в економіці і соціальній сфері, раніше не доступні організаціям.

Розвиток соціальної інфраструктури регіону на основі державно-приватного партнерства, вимагає розробки комплексної методики, що включає сучасні методи управління: стратегічні, програмно-цільові, інформаційно-аналітичні і т.п. Необхідно вибудувати процес становлення управлінської культури в регіоні, сформувати концептуальне мислення "знизу доверху". Програмно-цільові та проектні методи управління, повинні стати нормою управлінської діяльності об'єктів соціальної інфраструктури.

Методика управління розвитком соціальної інфраструктури регіону через механізм державно-приватного управління соціально-значимими проектами, представлена на рис. 5.2.

Рис. 5.2. Схема розвитку соціальної інфраструктури регіону через механізм державно-приватного управління соціально-значущими проектами

Відповідно до даної схеми керівництво регіону ініціює появу регіонального управління з державно-приватного партнерства. Основними функціями управління є розгляд проектів, розроблених організаціями соціальної інфраструктури, виходячи з їх потреб, а так само розгляд проектів від приватних організацій, бажаючих здійснювати на свої кошти соціально - значущі проекти.

Розрахунок потреби в об'єктах соціальної інфраструктури здійснюється з урахуванням різних факторів за наступним алгоритмом (рис. 5.3).

На першому кроці виявляються фактори розміщення об'єктів соціальної інфраструктури. Пропонується запровадити такі найбільш суттєві групи факторів:

- демографічні, що враховують щільність і склад населення;
- фінансові, що показують потенційний обсяг споживання домашніми господарствами послуг, а також можливості бюджету утримання об'єкта соціальної інфраструктури;
- якісні, які дозволяють оцінити рівень якості надання послуг організаціями;
- інвестиційно-привабливі, що безпосередньо впливають на приплив інвестицій в регіон.

Щоб виявити відповідність факторів планованому об'єкту необхідно оцінити їх за пропонованою бальною системою. Бальна система враховує ступінь впливу показника за принципом:

негативне: - 1,

позитивне: +1.

Результат за кожним показником сумується.

Для вибору оптимального варіанту сумарний результат кожного показника порівнюється з запропонованою шкалою. В підсумку по кожному

показнику ми отримуємо результат у вигляді одного з трьох варіантів: немає (1), можливо (2), та (3).

Для повноцінного порівняння проектів з розміщення соціальної інфраструктури необхідно врахувати економічну віддачу, для цього запропоновані бізнес-плани оцінюються експертним методом за 7 бальною шкалою (1-погано, 7-відмінно).

Результату матриці оцінки присвоюється ваговий коефіцієнт 0,6, як більш важливого параметру, відповідно економічній оцінці - 0,4. Результати, скориговані коефіцієнтами, перемножуються, внаслідок можемо отримати значення в інтервалі 12-1. Для прийняття позитивного рішення, необхідно, щоб отримане значення потрапило в інтервал від 12 до 6.

На підставі отриманого результату можна здійснити вибір проекту з урахуванням його відповідності регіональним чинників розміщення та економічної віддачі.

На підставі отриманого результату можна прийняти рішення про доцільність реалізації проекту з урахуванням його відповідності регіональним чинників розміщення та економічної віддачі. Так само перевіряється відповідність запропонованого проекту основним формальним критеріям:

- Масштабність і комплексність проекту;
- Ресурсне забезпечення та соціально - економічна доцільність проекту;
- Реалістичність проекту;
- Період реалізації проекту;
- Адресний характер проекту;
- Пропрацьованість заходів проекту;
- Конкретний і значущий результат проекту;
- Можливість застосування його в діяльності інших установ соціальної інфраструктури регіону.

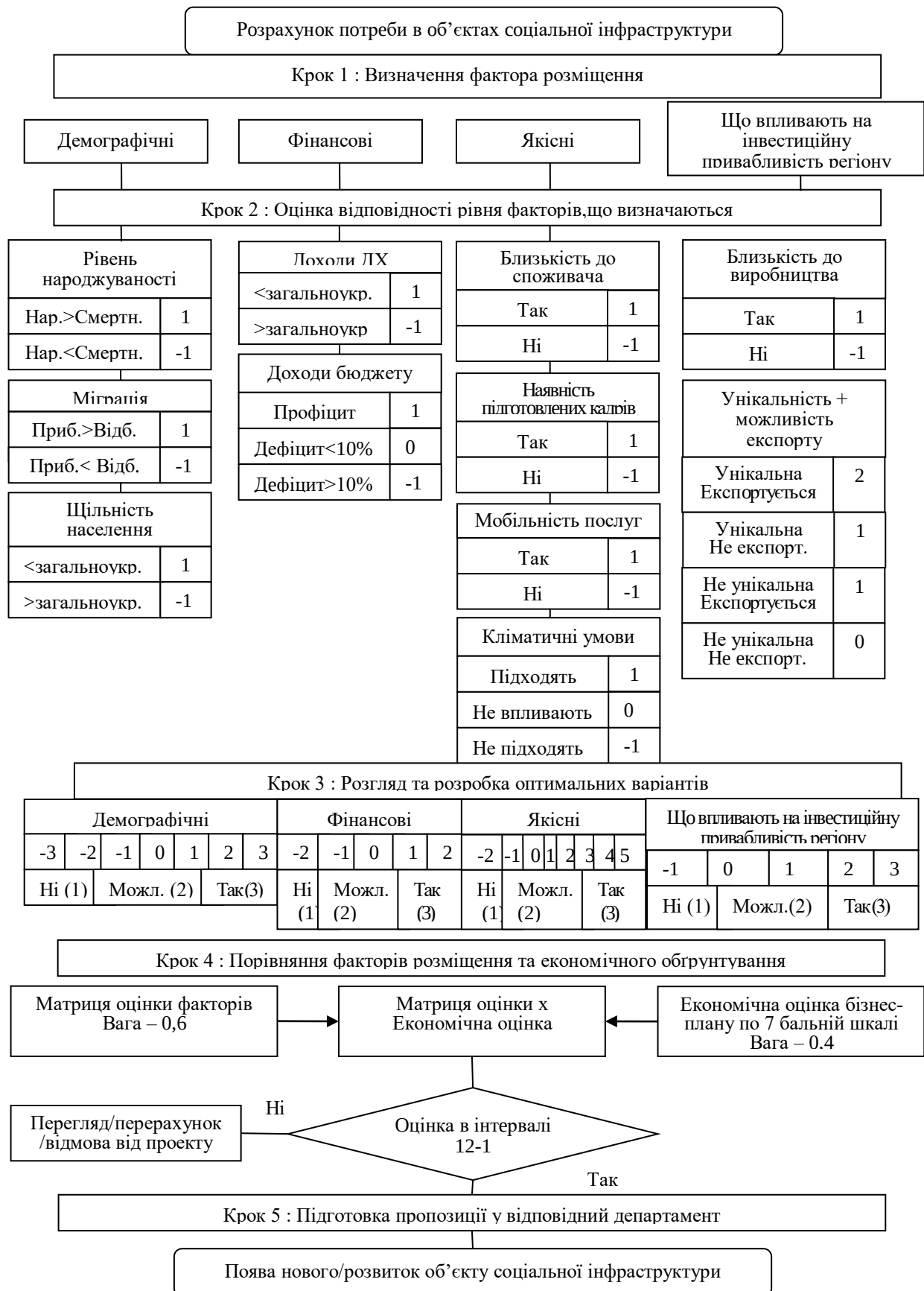

Рис. 5.3. Алгоритм розрахунку потреб в об'єктах соціальної інфраструктури регіону

За результатами розрахунку алгоритму та відповідності формальним критеріям приймається рішення про доцільність реалізації проекту. Якщо проект є перспективним регіональне управління з державно-приватного партнерства розглядає можливість надання державних коштів для реалізації проекту, виділення земельних, людських ресурсів, допомагає учасникам державно-приватного партнерства прийти до спільної згоди. У підсумку укладається багатостороння угода про державно-приватне партнерство з реалізації даного проекту.

Для розширення можливостей роботи регіонального управління з державно-приватного партнерства доцільно створити регіональний інтернет портал, де з одного боку будуть висвітлені перспективні соціально-значущі проекти, а з іншого боку потенційні інвестори.

В умовах негативної економічної середовища, приватний бізнес не прагне виступати з ініціативою соціально-значущих проектів без видимої вигоди. Тому, проектна ініціатива повинна виходити від самих об'єктів соціальної інфраструктури. Для цього пропонується навчити керівних працівників організацій соціальної інфраструктури проектній роботі. Є різні шляхи здійснення навчання управлінців, наприклад, через програму підготовки управлінських кадрів, або через створення на базі провідного ВНЗ регіону спеціальної освітньої програми з розробки та управління соціально - значимими проектами.

Створення інформаційної бази про потенційних інвесторів і потребі в соціальній інфраструктурі є необхідною умовою ефективної роботи органу з державно-приватного партнерства в регіоні. Тому необхідно провести первинний моніторинг потенційних інвесторів, і їх можливостей. Так само необхідний детальний моніторинг потреб організацій соціальної інфраструктури.

Формування такого підходу співпраці в реалізації механізму взаємодії

регіональної влади, бізнесу та громадянського суспільства є найбільш ефективним для зняття соціальної напруженості, підвищення соціальної відповідальності бізнесу, зняття бюджетного навантаження.

Метод соціального проектування є одним з універсальних рішень конкретних завдань. Проектне управління появою і реконструкцією об'єктів соціальної інфраструктури дозволяє якісно і кількісно вирішити завдання забезпечення населення послугами, виключити нецільове використання коштів, максимально вивести об'єкти соціальної інфраструктури на самоокупність.

5.2. Методичні основи модернізації технології управління розвитком соціальної інфраструктури регіону

Модернізацію технології управління розвитком домінант соціальної інфраструктури пропонується здійснювати шляхом проведення бенчмаркінгу. У зв'язку з чим, найбільш доцільним видається формування методичних рекомендацій з використанням процесуального підходу, вибір якого обумовлений відповідністю основних параметрів і технологічного підходу до управління розвитком. З точки зору процесуального підходу, розгляд бенчмаркінгу доцільно проводити на підставі подань про наслідки модернізації технології управління розвитком, а також послідовності безпосереднього проведення процедур бенчмаркінгу. Перше з обставин пояснюється необхідністю підтвердження гіпотез цього дослідження про те, що проведення бенчмаркінгу істотно відображається на якості технології управління розвитком соціальної інфраструктури.

Процедуру бенчмаркінгу рекомендується проводити по закінченню терміну реалізації окремо взятого етапу технології, або по закінченню повного циклу технології, який можливо визначити по закінченню дії

довгострокових етапів технології (концепцій, стратегій). Аналіз технології управління розвитком попередньо дозволив встановити, що процедури бенчмаркінгу необхідно проводити в якості початкового, або завершального етапу, оскільки вивчення передового досвіду дозволить не допустити помилок при формуванні етапів технології, або виявити способи вирішення помилок після проведення оцінки якості реалізованої технології або окремо взятого етапу.

В якості основних напрямків проведення бенчмаркінгу рекомендується прийняти напрямки, що сприяють систематизації досвіду, реалізації технології на підставі якої, можливим є здійснення запозичення «кращої практики» одним регіоном в іншого.

До складу об'єктів систематизації даного блоку необхідно зарахувати: методичні рекомендації з формування того чи іншого елемента технології, діючий організаційний порядок реалізації етапів технології, а також порядок здійснення окремих операцій на етапі технології. У рамках цього дослідження під операціями етапу технології розуміються процеси формування та реалізації етапу. З точки зору сучасних уявлень про наукову методологію, дані операції можуть бути представлені у формі розробки стратегії, концепції, або програми.

В якості особливостей напрямки цільових перевірок *організаційного блоку* при проведенні бенчмаркінгу необхідно враховувати наступні функціональні особливості:

тривалість розробки основ цільових перевірок організаційного блоку;

складність формування основ цільових перевірок організаційного блоку;

цільові орієнтири і характерні ознаки, включені до складу цільових перевірок організаційного блоку;

необхідність залучення висококваліфікованих експертних організацій

для проведення аналізу складу і якості.

Другим напрямком впровадження бенчмаркінгу доцільно вважати *нормативно - правовий блок*. Сучасна теорія соціально-економічного розвитку розглядає даний напрямок в якості одного з основних умов функціонування технології управління розвитком. До складу даного напрямку доцільно зараховувати: законодавчі акти, що регулюють реалізацію технології, типові положення про органи, що реалізують технологію, адміністративні регламенти та ін. Проведення бенчмаркінгу в даному напрямку дозволить значно прискорити розвиток законодавчого процесу в сфері державного стратегічного розвитку в регіоні.

Основними особливостями нормативно-правового блоку, які необхідно враховувати в якості об'єктів проведення бенчмаркінгу, є:

ступінь законодавчої забезпеченості технології управління розвитком домінантних галузей соціальної інфраструктури;

темپ розвитку відповідного розділу законодавства;

наявність законодавчо затверджених нормативів і стандартів утримання соціальної інфраструктури в регіоні;

наявність законодавчих актів, що сприяють розвитку недержавного сектора соціальної інфраструктури; наявність базової законодавчого акту про стратегічне планування в регіоні.

Третім напрямком впровадження бенчмаркінгу в якості етапу технології, є *індикативно -аналітичний блок технології*. По даному напрямку представляється можливим запозичення «найкращої практики» з формування індикативно-аналітичних показників в рамках управління розвитком, а також способів щодо здійснення комунікації між зацікавленими представниками користувачів технології. У рамках індикативно-аналітичного спрямування при проведенні процедур бенчмаркінгу, необхідно враховувати наступні особливості:

- забезпечення інтегруючих зв'язків між етапами технології;
- відображення якісного та кількісного стану об'єкта управління, в якості якого виступають домінанти соціальної інфраструктури;
- відображення поточного, якісного стану технології управління розвитком соціальної інфраструктурою;
- забезпечення систематизації уявлень про процеси управління розвитком і якісними змінами в стані соціальної інфраструктури;
- дозволяє робити порівняльний аналіз тенденцій розвитку між користувачами технології на міжрегіональному рівні;
- виступає в якості основи для здійснення оцінки ефективності технології розвитку;
- дозволяє оцінити вплив процесів управління розвитком на основні цільових орієнтирів;
- служує основою для формування електронної системи управління розвитком соціальної інфраструктури.

У цілому, даний напрямок також характеризується високим ступенем значущості для проведення процедур беічмаркінга. Дана обставина, перш за все, обумовлена високою кореляцією між якістю індикативно-аналітичного блоку технології та її ефективністю, за рахунок більш повного контролю над ситуацією.

В якості одного з напрямків використання інструментарію беічмаркінга, представляється можливим вважати *фінансово-часової блок* модернізації технології. Структура якого визначається обмеженими ресурсами на формування та реалізацію окремого етапу технології, або на проведення повного циклу технології в окремо взятому регіоні. Також, предметом проведення беічмаркінга, в даному аспекті можуть вважатися тимчасові витрати регіону на реалізацію повного технологічного циклу, або окремого досліджуваного етапу технології. В рамках цього дослідження під

витратами розуміються бюджетні кошти, що направляються на реалізацію технології, а також терміни виконання різного масштабу технологічних операцій.

За даним напрямом проведення бенчмаркінга необхідно враховувати якісний склад функцій, здійснюваних на основі даного напрямку. Акцентування уваги на даному аспекті дозволить значною мірою забезпечити прозорість оцінки якості технології і подальшої її ефективності. Отже, до основних особливостей даного напрямку необхідно зараховувати наступні:

обмеженість бюджетних коштів, необхідних для функціонування технології;

ресурсозабезпеченість для формування цілей соціально-економічного розвитку соціальної інфраструктури, які встановлюються в рамках технології;

прозорість оцінки ефективності технології за тимчасовими і іншими ресурсами.

Таким чином, найбільш доцільним є проведення процедур бенчмаркінга з метою модернізації технології управління розвитком з урахуванням всіх перерахованих вище особливостей.

Фази проведення бенчмаркінга технології управління розвитком домінант соціальної інфраструктури на підставі проведеного аналізу [77, 98, 104, 136] є наступні: виявлення необхідності проведення; аналіз - самооцінка технології, що здійснюється суб'єктом (користувачем) щодо наявності слабких місць.

В якості основних об'єктів аналізу необхідно використовувати сукупність особливостей вищевказаних напрямів проведення бенчмаркінга, а також показники розвитку домінантних галузей соціальної інфраструктури. Формування системи критеріїв та показників необхідно розділити на два

розділи: самооцінка технології та наслідки реалізації технології. В якості предмета аналізу, виступає процес проведення реєстрації та порівняння результатів поточного стану технології за різними блоками (табл. 5.3)

Таблиця 5.3

Критерії оцінки блоків технології управління розвитком соціальної інфраструктури

Блоки технології управління розвитком соціальної інфраструктури	Критерії оцінки
1. Стан ціле-організаційного блоку технології	• орієнтація на задоволення потреб населення; (підвищення якості життя) • орієнтація на пріоритети соціально-економічного розвитку; • орієнтація на розвиток людського потенціалу; • врахування маркетингової складової; • декомпозиція мети з управління розвитку домінант соціальної інфраструктури; • орієнтованість на глобальний конкурентний рівень.
2. Стан індикативно-аналітичного блоку технології	• охоплює домінанти соціальної інфраструктури; • відображає кількісні характеристики соціальної інфраструктури; • відображає характеристики потужності соціальної інфраструктури; • відображає вплив управлінського впливу на населення; • враховує думку населення про хід розвитку соціальної інфраструктури; • відображає регіональну специфіку підходу до управління розвитком; • відображає прогнозні значення.
3. Стан нормативно-правового блоку технології	• наявність регіонального законодавчого акту, що регулює формування, розробку і реалізацію стратегії; • наявність адміністративного регламенту, що зачіпає аспект розвитку соціальної інфраструктури при формуванні стратегії довгострокового соціального розвитку.

На підставі даних критеріїв можливо скласти враження про поточний

стан в розвитку технології, але при чіткому врахуванні нижченаведених обмежень. В якості обмежень за оцінкою технології представляється можливим використання даних про критерії та показники наслідків реалізації технології, що носять соціально-економічний характер.

Даний аспект відображається у зв'язку з необхідністю вказівки на наявність кореляції між рівнем розвитку технології і характером наслідків її реалізації (табл. 5.4).

Метою проведення даної процедури є оцінка потенціалу розвитку технології за рахунок власних ресурсів, яка ґрунтується на наявності бюджетних можливостей, наявності спеціалізованих наукових організацій, здатних на розробку та наукове супроводження необхідних змін. Основними напрямками діяльності, необхідними для цього є:

забезпечення можливості впровадження;

оцінка можливості модернізації технології власними силами (внутрішніми ресурсами);

навчання зацікавлених представників органів державної влади основам бенчмаркінгу;

пошук партнерів з бенчмаркінгу.

В якості організацій, що надають освітні послуги з навчання основам бенчмаркінгу, необхідно запрошувати провідні профільні консалтингові організації. Також, в процесі навчання зацікавлених осіб основам бенчмаркінгу, необхідно враховувати можливість підготовки до даного навчання. Підготовчий етап у навчання відобразиться найбільш сприятливим чином на сприйнятті змін слухачами, а також підвищить ефективність процесу навчання, дозволить скоротити термін навчання.

При пошуку партнерів представляється можливим використання критеріїв і критеріїв 2- го порядку розвитку технології, які вказані вище. При цьому необхідно враховувати обмеження за рівнем забезпеченості

потужностями та об'єктами домінант соціальної інфраструктури в регіоні і ставленням отриманого результату до витрачених коштів в рамках регіонального рівня технології.

Таблиця 5.4

**Критерії результативності технології управління розвитком
соціальної інфраструктури регіону**

Фаза	Критерій результативності реалізації технології в якості технології управління розвитком домінантних галузей соціальної інфраструктури	Критерії другого порядку результативності реалізації технології управління розвитком домінантних галузей соціальної інфраструктури	Показники соціальної ефективності характеру від реалізації технології домінантних галузей соціальної інфраструктури в базовому періоді (1 рік)
Аналіз слабких місць технології управління розвитком соціальної інфраструктури	Стан розвитку галузі соціальної інфраструктури: освіти	а. економічний ефект: наслідки сприятливого характеру, що настають після реалізації технології управління розвитком і характеризуються зміною кількості об'єктів б. соціальний ефект: характеризується сприятливими наслідками, що виражаються в збільшенні рівня задоволеності умовами освітнього процесу	1. Кількість введених в експлуатацію об'єктів освіти 2. Забезпеченість населення що проживає постійно освітою
	Стан розвитку галузі соціальної інфраструктури: культури	с. економічний ефект: сприятливі наслідки реалізації технологій, характеризується зміною кількісного та якісного стану об'єктів д. соціальний ефект: сприятливі наслідки, що настають після реалізації технології і виражаються в якості підвищення забезпеченості культурними	1. Кількість введених в експлуатацію об'єктів культури 2. Забезпеченість доступу населення до культурних цінностей

		благами	
Стан розвитку галузі соціальної інфраструктури: охорони здоров'я	е. економічний ефект: сприятливі наслідки реалізації технологій, що виражаються в зміні кількості об'єктів охорони здоров'я та кількості модернізованих об'єктів ф. соціальний ефект: покращення здоров'я населення	1. Кількість об'єктів охорони здоров'я введених в експлуатацію 2. Збільшення забезпечення населення послугами охорони здоров'я	
Стан розвитку галузі соціальної інфраструктури: спорту та фізичної культури	q. економічний ефект: сприятливі наслідки реалізації технологій, що виражаються в зміні кількості об'єктів спорту h. соціальний ефект: покращення здоров'я населення	1. Кількість введених в експлуатацію об'єктів спорту 2. Забезпеченість об'єктами фізичної культури та спорту	

Розробка механізмів взаємодії між представниками зацікавлених органів державної влади регіонів може проводитися в рамках міжрегіональних угод. Нижче представлені основні авторські рекомендації з проведення процедур бенчмаркінгу з метою проведення модернізації технології управління розвитком:

проведення пробного циклу процедур бенчмаркінгу;

впровадження запозичених у користувача партнера кращих практик у відповідності з виявленими «слабкими місцями»;

передача відомостей про впровадження «кращої практики» регіональними органами влади до державних;

визначення соціального та економічного ефекту, отриманого при впровадженні бенчмаркінгу;

законодавче затвердження бенчмаркінгу в якості методичної основи для модернізації технології управління розвитком домінант соціальної інфраструктури;

затвердження регламентів щодо взаємодії органів регіональної влади

при проведенні бенчмаркінгу;

затвердження регламенту щодо заохочення регіону реципієнта технологічних елементів.

Представлені вище методичні рекомендації, дозволяють використовувати бенчмаркінг в якості методичної основи модернізації технології управління розвитком домінант соціальної інфраструктури. Виявлені автором особливості блоків технології, дозволять акцентувати увагу на найбільш важливих особливостях управління розвитком соціальної інфраструктури, тим самим підвищують якість модернізації. Пропоновані автором критерії та показники стану технології управління розвитком дозволять визначити слабкі місця і при порівнянні з показниками результативності стануть основою для проведення порівняння з більш «кращою практикою» реалізації технології в інших регіонах. Також у рамках дослідження в цьому параграфі, була представлена черговість основних процедур проведення бенчмаркінгу, яка дозволить організувати процес найбільш ефективним чином. Висунуто концептуальні зауваження щодо формування міжрегіонального конкурентної взаємодії між суб'єктами управління технологією і центром, з метою формування основ систем заохочення і зміцнення механізмів бюджетування, орієнтованого на результат.

Запропонований підхід базується на якісній оцінці досліджуваної технології управління розвитком. В основу даного підходу закладені наступні критерії:

орієнтація на задоволення потреб населення (підвищення якості життя);

орієнтація на пріоритети соціально-економічного розвитку;

орієнтація на розвиток людського потенціалу і людського капіталу;

врахування маркетингової складової;

декомпозиція мети за домінантами розвитку соціальної інфраструктури; орієнтованість на глобальний конкурентний рівень;

Оцінка цільових перевірок організаційного блоку здійснюється за допомогою нарахування одного балу за відповідність перерахованим вище критеріям, після чого сума всіх балів підсумовується і виставляється загальна оцінка цільових перевірок організаційному блоку стратегії. До того ж, пропонована оцінка дозволить сформувати думку про якість окремо взятої стратегії в аспекті розвитку домінант соціальної інфраструктури, що згодом дозволить провести запозичення окремо взятих елементів.

В якості мети на стратегічну перспективу в регіонах України до 2025 року є підвищення якості та рівня життя населення на основі стійкого збалансованого розвитку економіки, формування потенціалу майбутнього розвитку та активної участі регіону в системі міжнародних та міжрегіональних обмінів.

У рамках даної мети можуть бути поставлені такі завдання з розвитку соціальної інфраструктури:

модернізація соціальної сфери та людського потенціалу;

вдосконалення системи державного управління розвитком соціальної сфери;

зміцнення іміджу регіону в якості регіону з розвинутим середовищем для проживання.

Таким чином, перераховані цілі в аспекті розвитку соціальної інфраструктури мають вигляд:

модернізації матеріально-технічної основи соціальної інфраструктури для поліпшення показників, що відображають стан цільових орієнтирів розвитку;

вдосконалення системи державного управління розвитком соціальної інфраструктури;

зміцнення іміджу регіону за рахунок поліпшення умов для проживання та інвестування, в якості яких виступає соціальна інфраструктура.

Оскільки основними пріоритетами соціально-економічного розвитку є людський капітал і інфраструктурний розвиток. Розвиток людського капіталу обумовлений найвищою значимістю людини в якості елемента економічного обороту, здійснюваного в регіоні. У цілому ж даний підхід відрізняє такі основні концепти: визнання підвищення людського капіталу, що несе за собою такі сприятливі наслідки як, підвищення інвестиційної привабливості території, а також збільшення привабливості розглянутої території для проживання. Також необхідно відзначити, що розвиток людського капіталу виділяє найбільш важливі з традиційних аспектів регіонального розвитку суспільства: демографічний, кваліфікації та компетенції, духовно - культурний, а також стан здоров'я населення.

Результати аналізу цільових перевірок організаційного блоку представлені в галузевому розрізі. Основною метою розвитку освіти, перш за все, є подолання вимог сучасних економічних умов в цілях насичення ринку праці в достатньому обсязі необхідними фахівцями, що в свою чергу забезпечить не тільки конкурентоспроможність регіону, але також дозволить сформувати систему з відтворення конкурентоспроможної «особистості».

На першому етапі дана мета буде досягатися за рахунок нижченаведених завдань:

реструктуризації мережі освітніх установ на різних рівнях, аж до рівня вузівської підготовки, на основі принципів кооперації та інтеграції і безперервності програм професійної підготовки; переходу на європейський стандарти та кваліфікаційні вимоги до фахівців;

створення ресурсних центрів професійної освіти;

організації навчально-виробничих комплексів і навчальних фірм, використання дослідницького університетського комплексу з структурними

підрозділами довузівської і вузівської освіти першого ступеня;

підвищення якості умов реалізації освітнього процесу.

На другому етапі досягнення вищезгаданої мети буде проводитися за рахунок закріплення результатів першого етапу: перехід від галузевого до територіального принципу управління розвитком освіти в регіоні; перехід до нового етапу розвитку соціальної інфраструктури з використанням принципу «дистанційності та транспортної доступності освіти» замість принципу «пішої досяжності».

В стратегії розвитку охорони здоров'я вказані наступні цілі: зміцнення здоров'я населення, підвищення доступності та якості медичної допомоги населенню, оновлення матеріально - технічної бази закладів охорони здоров'я, розвиток профілактичного сектора, а також задоволення потреби населення у високотехнологічних типах медичної допомоги.

Розвиток сфери культури в аспекті соціальної інфраструктури виражена такою стратегічною метою: розширення доступу населення регіону, а також громадян України та іноземних громадян до культурних ресурсів регіонів України та інформації про них, а також збереження їх у належній формі.

У зв'язку з перерахованим, можна стверджувати, що цільова перевірка організаційного блоку стратегії відповідає таким критеріям як: орієнтованість на підвищення якості життя, врахування пріоритетів економічного розвитку, явна орієнтація на розвиток людського потенціалу і капіталу, використання маркетингу, орієнтація на глобальний конкурентний рівень.

Оцінка стану інформаційно-аналітичного забезпечення з метою проведення бенчмаркінгу також базується на критеріально-бальному підході. З цією метою автором для оцінки індикативно-аналітичного блоку, розроблений наступний ряд критеріїв:

охоплення домінант соціальної інфраструктури;
 відображення кількісних характеристик соціальної інфраструктури;
 відображення потужних характеристик соціальної інфраструктури;
 відображення впливу розвивального впливу щодо населення;
 врахування думки населення про хід розвитку соціальної інфраструктури; відображення регіональної специфіки підходу до управління розвитком; відображення прогностичних значень.

На підставі відповідності тому чи іншому критерію нараховується певна кількість балів, сума яких є якісною оцінкою стратегії.

Оцінювання нормативно - правового блоку технології управління розвитком соціальної інфраструктури проводиться також на основі критеріально-бального підходу. У даному випадку слід зазначити особливу складність і багатозначність предмета оцінки, у зв'язку з чим, пропонуються критерії, відповідно до яких можуть бути нараховані бали

наявність регіонального законодавчого акту, що регулює формування, розробку і реалізацію стратегії;

наявність стратегічного механізму довгострокового розвитку відповідного розділу законодавства.

Оцінка фінансово-часового блоку технології управління розвитком соціальної інфраструктури будується і ґрунтується на врахуванні двох факторів: бюджетних коштів і часового лага. У зв'язку з чим, пропонується наступний метод оцінки індексу потенціалу стратегічних вкладень у розвиток домінант соціальної інфраструктури.

$$\Phi\text{ЧБ}_{\text{ік}} = \text{ОІ}_{\text{ік}} / N \quad (5.1),$$

де: $\Phi\text{ЧБ}_{\text{ік}}$ - показник стану фінансово-часового блоку технології, $\text{ОІ}_{\text{ік}}$ - обсяг інвестицій спрямовуються на розвиток домінант соціальної

інфраструктури в і-регіоні за весь період реалізації технології, N - період реалізації технології в і-регіоні (років).

Таким чином, на основі продемонстрованого підходу до аналізу і пошуку партнера для модернізації етапу технології управління розвитку шляхом аналізу та оцінки досвіду складаються результати для порівняння реалізованих підходів до розвитку в різних регіонах.

Встановлений результат також знаходить своє підтвердження в даних отриманих на підставі розрахунку коефіцієнта ефективності бенчмаркінгу за розробленою формулою з метою оцінки ефективності проведення бенчмаркінгу технології управління розвитком соціальної інфраструктури:

$$K_{\text{ефбм}} = (OE_{\text{ік}} - OM_{\text{ік}}) \quad (5.2)$$

$$K_{\text{ефбм}} = (OE_{\text{ік}} - OM_{\text{ік}}) + (E_{\text{фчб}} + M_{\text{фчб}}) \quad (5.3)$$

де, $K_{\text{ефбм}}$ - коефіцієнт ефективності бенчмаркінгу технології управління розвитком соціальної інфраструктури; $OE_{\text{ік}}$ - еталонний варіант загальної оцінки блоків; $OM_{\text{ік}}$ - оцінка блоків модернізованої технології; $E_{\text{фчб}}$ - еталонний варіант фінансово-часового блоку технології; $M_{\text{фчб}}$ - оцінка фінансово-часового блоку модернізованої технології.

Розроблений механізм модернізації технології управління розвитком домінант соціальної інфраструктури, дозволяє здійснити систематизацію досвіду реалізації технології, або окремого етапу на підставі якісної оцінки і зіставленні з поточними результатами. На підставі проведеного дослідження регіонального рівня технології, був виявлений найбільш значущий етап в технології, який характеризуються довгостроковим ціле покладанням.

Механізм, за допомогою якого здійснені процедури бенчмаркінгу в регіоні складається з декількох складових компонент. Перша компонента

включає в себе якісний аналіз на основі критеріально-бального методу: ціле-організаційного, індикативно-аналітичного та нормативно-правових блоків. Друга компонента заснована на авторському методі оцінки індексу потенціалу стратегічних вкладень у розвиток домінант соціальної інфраструктури. Третя компонента заснована на авторському методі обчислення інтегрального індикатора забезпеченості домінант соціальної інфраструктури. Отримані на його підставі дані, служать підтвердженням продуктивності технології в тому чи іншому регіоні. Четверта компонента, дозволяє оцінити ефективність використання досвіду того чи іншого регіону.

У результаті проведеного у дисертації дослідження закономірностей і чинників розвитку соціальної інфраструктури регіону, була виявлена недостатня ефективність управління на регіональному рівні. Управління плануванням, розміщенням, фінансуванням об'єктів соціальної інфраструктури відбувається без урахування регіональних особливостей: типу регіону за рівнем економічного розвитку, обсягу послуг соціальної інфраструктури, що надаються в регіоні, її реальних потреб і можливостей.

Об'єктивна необхідність сучасного етапу розвитку державного регулювання соціальної політики вимагає посиленого формування та розвитку регіональної соціальної політики, вибору обґрунтованої стратегії розвитку соціальної інфраструктури з урахуванням специфічних особливостей і конкурентних переваг кожного регіону, розумного поєднання державного регулювання та саморегулювання на місцях [24].

Синтез планування і ринкових відносин в соціальній політиці знаходить вираз у формі індикативного планування, найкращим чином, яка поєднує інтереси держави і суспільства. Перехід до індикативного планування дає новий економічний ресурс у вирішенні багатьох проблем регіональної соціальної інфраструктури.

Величезний потенціал закладений у використанні системи

індикативного управління ресурсами на рівні регіону, розглянутого в якості цілісної соціально-економічної системи, орієнтованої на розвиток за рахунок власних ресурсів.

Створення системи індикативного управління націлене на формування стійкого зростання і реалізацію ефективних управлінських технологій у галузі соціальної інфраструктури. Індикативний план на рівні регіону виступає в якості інтегрального механізму узгодження (координації) використання ресурсів в наступних процесах:

- Макро-регіонального планування (регіональні бюджетні плани і програми);
- Мікро-регіонального планування (бізнес-плани підприємств, плани, кошториси установ і організацій, розрахунки проектів). Створення структурної форми індикативного планування зажадають: програми навчання, перепідготовки кадрів адекватно галузевій структурі, підвищення кваліфікації фахівців, що працюють в організаціях соціальної інфраструктури, соціальної адаптації до структурних змін, визначення стандартів споживання і страхування [10].

Індикативний план слід розробляти на різні періоди часу рік, п'ятиріччя і десятирічний період. Індикативні плани терміном більш ніж на рік повинні мати властивість гнучкості. У постійно мінливих умовах зовнішнього середовища стратегія управління соціальної сфери повинна адекватно відповідати на зміни в економіці регіону, потребах населення регіону [48].

Центральним елементом індикативного підходу є індикатор - інтегральний показник, який кількісно визначає якісні характеристики тієї чи іншої події, процесу, явища. [2].

Застосування індикативного підходу вимагає розробки системи взаємопов'язаних індикаторів, відповідність яким характеризує стійкість

стану розвитку соціальної інфраструктури.

Планування на основі індикаторів означає широке охоплення різних факторів соціально-економічного життя (соціо-культурних, демографічних, економічних, екологічних), вибір найбільш значущих параметрів економіки, для яких встановлюються фіксовані норми розвитку з допустимими межами. Подолання одного з меж, означає вступ в критичну зону - несприятливу соціально-економічну ситуацію, це тягне за собою необхідність застосування коригувальних заходів, або зміни одного із завдань плану.

У міру поліпшення становища в економіці країни в цілому і в регіоні, зокрема, має бути розширена сфера соціальної стандартизації. При цьому кількісні значення стандартів також повинні зрости.

Основними пріоритетами в галузі соціальної стандартизації стають розробка і вдосконалення системи мінімальних соціальних стандартів в галузі соціальної політики. Паралельно здійснюється нормативне закріплення прав, повноважень та обов'язків кожного рівня влади. Зобов'язання держави встановлюються відповідно до його можливостей, що дозволяє відновити довіру громадян до держави. Формується дворівнева система соціальних гарантій, мінімальний їх рівень забезпечується за рахунок бюджету та позабюджетних фондів, а загальний рівень - ще й за рахунок коштів підприємств і громадян на основі державно-приватного партнерства.

Соціальні індикатори розраховуються на базі мінімальних соціальних стандартів, позначених державою [43].

Соціальні стандарти та соціальні натуральні норми призначені для оцінки якості життя населення та умов для його зростання і для використання в якості нормативної бази при розрахунку бюджетних потреб організацій соціальної інфраструктури [71].

Система соціальних стандартів і норм включає: - соціальні нормативи і

норми забезпеченості населення соціальною інфраструктурою; соціальні стандарти, натуральні та фінансові норми забезпеченості населення послугами при користуванні соціальною інфраструктурою; нормативи часу і періодичність надання об'єктів державної соціальної стандартизації.

Система соціальних стандартів і норм встановлюється і застосовується для вирішення наступних завдань:

нормативного забезпечення, формування та використання бюджетних та позабюджетних коштів на соціальні потреби;

забезпечення державної підтримки розвитку соціальної сфери та поліпшення середовища існування територій регіону, його міст і районів з урахуванням їх особливостей;

надання необхідної соціальної допомоги малозабезпеченим громадянам та іншим категоріям нужденних громадян;

оцінка рівня життя населення регіону та стану навколишнього середовища;

розробки та реалізації державної соціальної, екологічної та економічної політики, регіональних і муніципальних програм соціально-економічного розвитку.

Формування та застосування державних соціальних стандартів має здійснюватися виходячи з таких принципів:

обґрунтованість встановлюваних державних соціальних стандартів з урахуванням загальної соціально-економічної ситуації в країні, регіональних і місцевих факторів та умов;

корпоративна відповідальність усіх рівнів законодавчої та виконавчої влади за дотримання державних соціальних стандартів, раціональний розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування щодо формування та використання соціальних норм і нормативів;

гласність та інформованість населення про заходи державної стандартизації соціальної сфери.

Система індикативного управління економікою регіону - це механізм державного регулювання, в основі якого лежить сукупність цілей управління, критеріїв оцінки ефективності управління, механізмів взаємодії суб'єктів і об'єктів управління.

5.3. Комплекс заходів з удосконалення функціонування галузей соціальної інфраструктури

На сучасному етапі розвитку соціально-економічної системи держави, а також подолання наслідків світової фінансової кризи, одним із актуальних завдань суспільства є розвиток соціальної інфраструктури, яка виступає основою функціонування соціальної сфери. Її функціонування спрямоване на задоволення громадських та індивідуальних соціальних потреб всіх членів суспільства і покликане забезпечити перерозподіл створеної доданої вартості при виробництві товарів (робіт, послуг) для розвитку людського капіталу. При цьому основною метою побудови такої системи є створення соціально-ринкового держави, коли її економіка є орієнтованою на потреби людини. Інвестиції в людський капітал, в сферу його відтворення та відновлення, що є головним напрямом інвестування в розвинених країнах світу, у вітчизняній практиці поки не зайняли відповідного місця. Багатофакторність регулювання розвитку соціальної інфраструктури, визначення основних державних пріоритетів у соціальній сфері окремо взятої країни, система моніторингу потреб членів суспільства, а також значний вплив бізнесу на розвиток національної економіки (зокрема транснаціональних корпорацій) - все це вимагає детального аналізу функціонування соціальної інфраструктури та визначення пріоритетів її подальшого розвитку.

Істотною проблемою, що також визначає актуальність дослідження, є наявність в сучасній, орієнтованій на ринкове регулювання між господарюючими суб'єктами економіки, протиріч між економічною та соціально-економічною формами розвитку. Перше характеризується збільшенням прибутковості господарської діяльності, підвищенням капіталізації активів компаній і профіцитом державних бюджетів різних рівнів як правило в короткостроковій і середньостроковій перспективі. Комплексний соціально-економічний розвиток передбачає побудову соціально орієнтованої ринкової економіки. Таким чином, соціальна інфраструктура виступає об'єктом соціального інвестування для формування матеріального середовища задоволення потреб членів суспільства, а її розвиток є основою формування довгострокового економічного та соціального зростання. Підвищення ефективності регулювання розвитку соціальної інфраструктури дозволить поліпшити результативність системи соціального обслуговування; забезпечити реалізацію прав та обов'язків органів державної влади і управління в питаннях задоволення соціально значущих потреб населення, підвищити їх зацікавленість у результатах роботи; включити в процес розвитку соціальної інфраструктури бізнес спільноти; забезпечити виконання соціальних гарантій перед громадянами в умовах ринкової економіки і створити необхідні умови для високопродуктивної і наукоємної праці.

Збалансований розвиток суспільства ґрунтується на взаємозв'язку як економічних, так і соціальних факторів розвитку. При цьому соціальний розвиток суспільства можна розглядати в тому числі за допомогою оцінки розвитку соціальної інфраструктури окремих інституційних складових (держави, підприємства), а також масовості, доступності вироблених і споживаних ними благ [3, 4].

Коли ми говоримо про соціальну інфраструктуру як частину

інституціональної системи суспільства, то маємо на увазі умови життєдіяльності людини: житло, продукти харчування, одяг, транспорт, освіта, охорона здоров'я, культурне дозвілля.

За своєю економічною суттю соціальна інфраструктура, з одного боку, є частиною соціальної сфери держави (суспільства), яка в свою чергу входить в систему соціально-економічного устрою держави, як формального інституту соціуму. З іншого боку, з погляду залучення в господарсько-фінансові відносини між учасниками ринку, є підсистемою цілісної інфраструктури економіки, як сфера виробництва соціально значущих товарів і послуг, що має соціальну спрямованість.

Соціальна інфраструктура є частиною загальної інфраструктури країни та регіону, зокрема, основним завданням якої виступає забезпечення необхідної якості життя населення та рівня його відтворення. Сутність соціальної інфраструктури полягає у створенні умов для відтворення людського капіталу, задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства і формування нових, необхідних для нарощування та реалізації людського потенціалу.

Взаємозв'язок соціальної практики і загальних умов життєдіяльності виявляється в тому, що здійснення цілей обов'язково передбачає наявність матеріально-речових елементів діяльності, з іншого боку, інфраструктура впливає на свідомість і поведінку людей.

Всі види соціальних інвестицій як пріоритет подальшого розвитку цієї сфери можуть здійснюватися як приватними інвесторами, так і державою, однак, перспективним напрямом розвитку соціального інвестування є перевищення частки приватних інвестицій над державними [99]. Об'єктом соціального інвестування можуть служити як безпосередньо громадяни та домогосподарства, так і цілі інститути, зокрема ті, які є галузями соціальної інфраструктури. Схема суб'єктно-об'єктної структури соціальних інвестицій

представлена на рис. 5.4.

Соціальна інфраструктура представлена безліччю галузей, проте в якості основних є такі:

- Охорона здоров'я, між якістю послуг якого і рівнем розвитку людського капіталу існує об'єктивна і очевидний зв'язок. Фізичні можливості людини, обумовлені станом здоров'я, визначають продуктивність її праці та здатність до відтворення;
- Освіта, доступність якої є чинником цілісного розвитку людини та реалізації людського потенціалу;
- Транспортна інфраструктура, яка є джерелом соціально-економічного розвитку та розширення територій та здатна багаторазово збільшити мобільність трудових ресурсів й створює умови функціонування інших галузей соціальної інфраструктури.

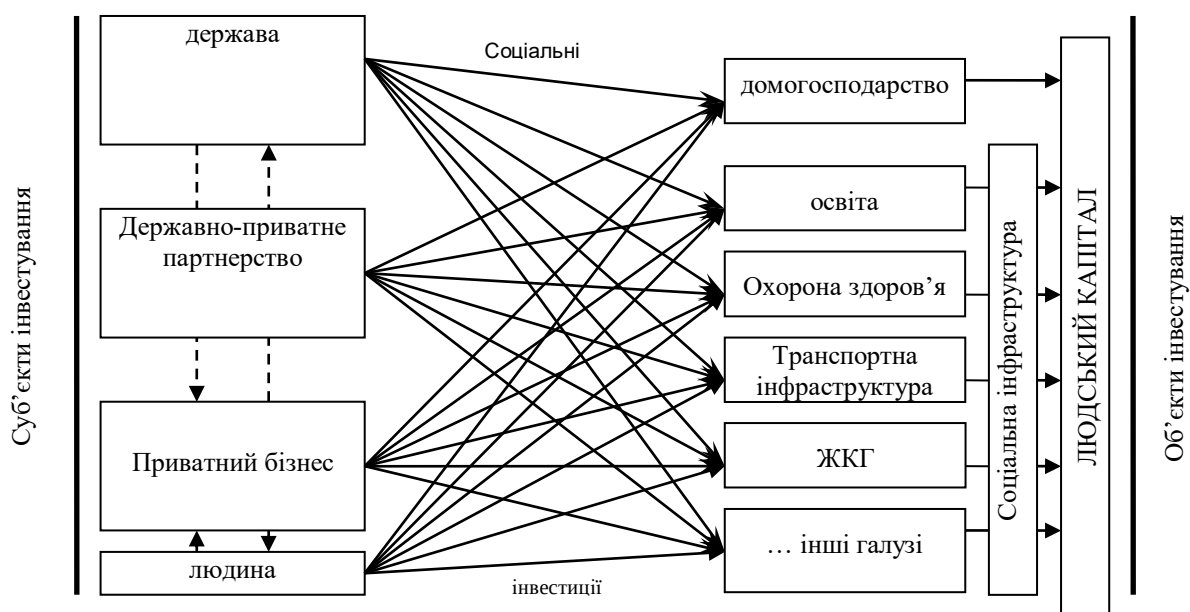

Рис. 5.4. Суб'єктно-об'єктна структура соціальних інвестицій

Розвиток зазначених галузей соціальної інфраструктури є основним джерелом нарощування масштабів людського капіталу, рівня його

відтворення і якісної складової. Найбільш ефективним способом такого розвитку є залучення додаткових інвестицій, в тому числі інституціональних інвесторів.

Інституційні інвестори - це колективні власники цінних паперів, що формують інвестиційні резерви шляхом об'єднання тимчасово вільних фінансових коштів населення і підприємств (вкладників), які інвестують їх у цінні папери та інвестиційні проекти й виступають посередниками між власниками засобів та об'єктами інвестування з метою одержання приросту власного капіталу і капіталу вкладника [96].

Характерні риси інституційних інвесторів:

- Реалізація моделі колективного інвестування;
- Націленість на приріст не тільки власного капіталу, але і капіталу вкладника;
- Здійснення посередницької ролі в інвестиційному процесі.

Належність інвесторів до інституціональних обумовлюється також їх статусом (інституцією) суб'єкта і можливістю наділення індивіда і господарств суб'єкта статусом агента інституту інвестування. Згідно з даними ознаками до інституціональних інвесторів віднесені недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та інвестиційні фонди різних типів.

Взаємодія держави і бізнесу в контексті розвитку соціальної інфраструктури суспільства має стати ключовим чинником стійкого розвитку країни. Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується недостатньою ефективністю системи зв'язків бізнесу і влади, яка поки що не дозволяє ефективно реалізовувати свої функції суб'єктам взаємодії і негативно позначається на вирішенні багатьох економічних проблем суспільства.

Найважливішою проблемою взаємодії бізнесу і влади на сьогоднішній

день є визначення ступеня відповідальності кожного із суб'єктів за вирішення соціальних проблем і соціальний розвиток суспільства. На сьогоднішній день в науці і практиці відсутній єдиний підхід до вирішення цієї проблеми. У цілому можна виділити кілька основних моделей взаємодії держави і бізнесу [193, 233]:

1. Моделі «придушення і примусу» передбачають адміністративний тиск. Держава вимагає від бізнесу конкретних вкладень у реалізацію соціальних програм і проектів.

2. Модель «патронажу» передбачає компенсації витрат бізнесу на реалізацію соціальних програм і проектів за рахунок певного доступу для бізнесу до контрольованих владою ресурсів.

3. Модель «невтручання» влади. Держава не займає активної позиції по відношенню до соціальної політики, що проводиться бізнесом.

4. Модель «партнерства», в рамках якої представники влади та бізнесу можуть досягти компромісу. В сучасних умовах економічного розвитку саме ця модель є найбільш прийнятною. На наш погляд, в умовах неоднорідності і мінливості макроекономічної кон'юнктури, на кожен конкретний момент часу може бути індивідуальна, при цьому територіально неповторювана модель взаємодії. Як держава, так і бізнес мають ресурси, доступ до яких може бути корисний і вигідний іншій стороні.

Держава розпоряджається економічними, політичними, адміністративними та інформаційними ресурсами, бізнес - фінансовими, експертними та інноваційними. У «партнерській» моделі зв'язки між ними найбільш розвинені.

Можна виокремити наступні напрямки міжсуб'єктної взаємодії у соціальній сфері (рис. 5.5). Слід зазначити, що за державними органами влади закріплюється обов'язок визначення основні орієнтири розвитку соціальної інфраструктури, системної розробки комплексу заходів щодо її

функціонування в рамках соціальної доктрини держави.

За представниками бізнесу ж закріплюється, на наш погляд, обов'язок у відповідності з власними інтересами і цілями здійснювати проектне фінансування розвитку об'єктів соціальної сфери, а за відсутності таких цілей - виконання соціально значущого обов'язку чесно і повною мірою сплачувати фіскальні платежі (податки, збори) до державного бюджету.

Ефективно побудоване соціальне партнерство організацій і держави дозволить домогтися взаємовигідного співробітництва і для держави, яка зможе знизити навантаження бюджету та більш оперативно вирішувати частину соціальних проблем суспільства (так як знизяться транзакційні витрати на прийняття відповідних рішень), і для корпоративного бізнесу, представники якого тим самим забезпечать моральне задоволення від участі в соціальних проектах, а також це буде додатковим інструментом підвищення валового доходу. Крім того, дана співпраця є максимально вигідною і для фізичних осіб, що буде обумовлено підвищенням рівня споживання індивідуальних і громадських соціальних благ.

В рамках соціального партнерства між суб'єктами ринку, запропоновані перспективні напрямки взаємодії держави та різних форм бізнесу в розвитку соціальної інфраструктури, а також встановлено вплив зазначених форм взаємодії на формування нових інститутів в ринковій економіці.

До пріоритетних стратегічних напрямів розвитку соціальної інфраструктури відносяться заходи, спрямовані на якісні перетворення в сфері освіти; охороні здоров'я; соціальній підтримці населення, питання сім'ї та материнства; фізкультурі і спорті; профілактиці правопорушень; питаннях забезпечення ринку праці; навчанні та підвищенні кваліфікації населення (професійна мобільність); працевлаштуванні в сфері освіти [229].

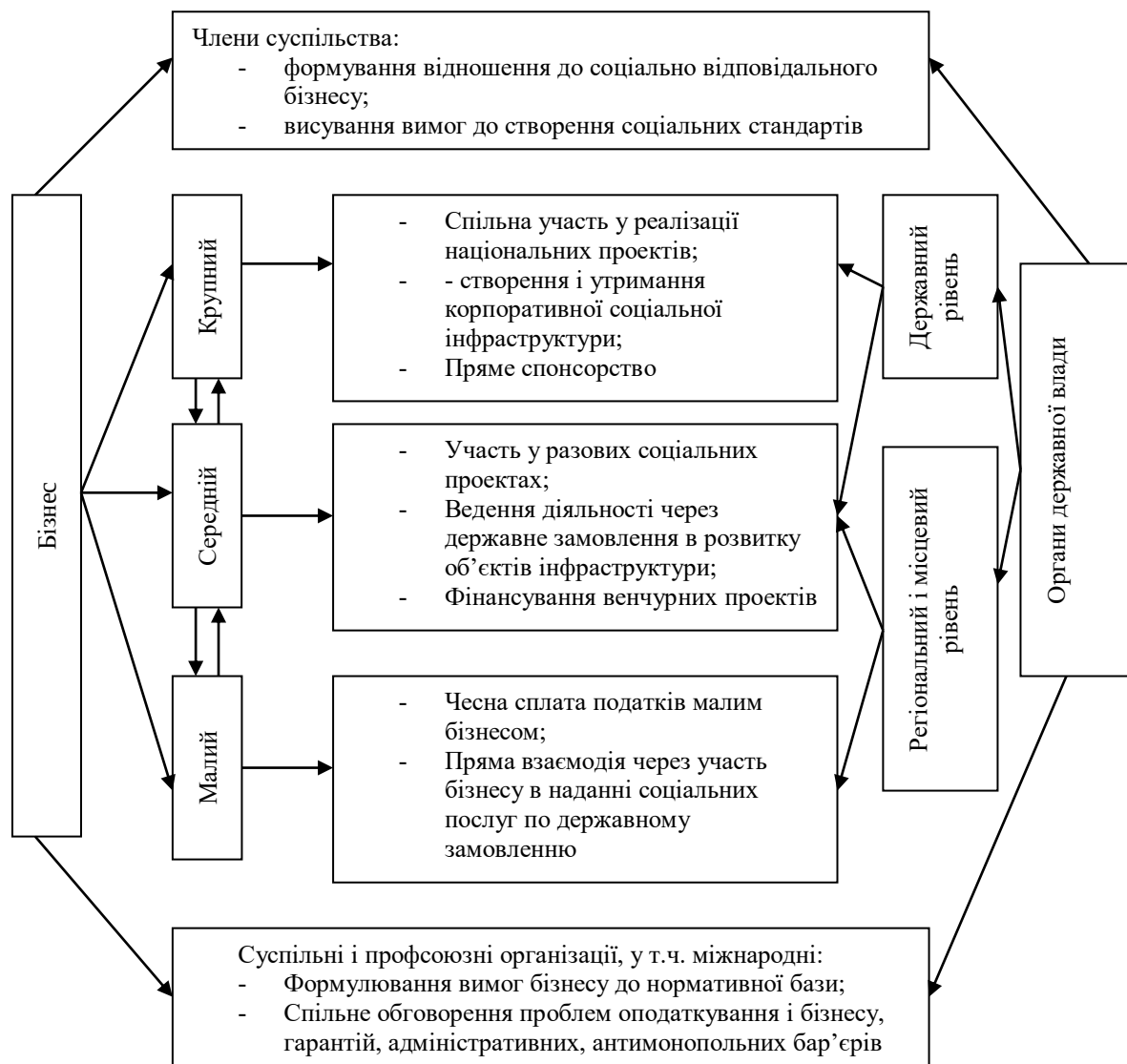

Рис. 5.5. Взаємодія суб'єктів ринкової економіки в цілях розвитку соціальної інфраструктури

У сфері освіти для задоволення потреб населення в дошкільній освіті передбачені наступні заходи:

- Реконструкція, капітальний ремонт і оснащення приміщень дошкільних установ;
- Соціальна підтримка громадян, які мають дітей дошкільного віку від 3 до 7 років, які не відвідують дитячі садки з причини відсутності в них місць;

- Оснащення медичних кабінетів;
- Оснащення дитячих садків, закладів додаткової освіти.

Для розвитку інформатизації освіти передбачено розширення каналів зв'язку для доступу в Інтернет; апаратне і програмне забезпечення; заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки; запровадження електронного документообігу системі освіти.

Для орієнтування системи професійної освіти на підготовку фахівців для роботи на об'єктах передбачено:

- Формування державного завдання установам професійної освіти на підготовку фахівців відповідно до кадрових потреб економіки;
- Формування системи державно-приватного партнерства.

Склад програмних заходів у сфері охорони здоров'я:

- Заходи для вирішення завдання щодо зміцнення і розвитку матеріально-технічної бази;
- Заходи для вирішення завдання щодо зміцнення кадрового потенціалу;
- Заходи для вирішення завдання щодо здійснення структурних перетворень в галузі.

У сфері соціальної підтримки населення відповідно до поставлених завдань передбачаються наступні заходи:

- Створення багатофункціонального центру надання послуг;
- Забезпечення безперешкодного доступу інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури;
- Створення спеціалізованого центру прийому і обробки інформації.

Питання сім'ї та материнства мають особливу соціальну значущість і розглядаються як найважливіший фактор здоров'я населення та соціальної стабільності.

У відповідності з поставленими завданнями в сфері діяльності служби

сім'ї передбачаються:

- Відкриття відділення постінтернаторної адаптації дітей-сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків, та осіб з їх числа;
- Забезпечення житловими приміщеннями осіб з числа дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, які мають право на позачергове отримання житла;
- Поліпшення стану матеріально-технічної бази оздоровчих установ.

Для підвищення ефективності реформування системи охорони здоров'я, необхідно вжити таких заходів [258].

в усіх регіонах активізувати розширення мережі первинної медичної допомоги, зокрема забезпечити доступність закладів згідно з визначеним МОЗ України нормативом доступності, провівши (з урахуванням досвіду пілотних регіонів) реорганізацію первинної медичної допомоги та створивши центри первинної медичної допомоги як юридичні особи;

продовжити укріплення первинної ланки надання медичної допомоги та популяризацію інституту сімейного лікаря, підвищити мотивацію медичних працівників для перекваліфікації за спеціальністю «сімейна медицина», у тому числі завдяки реалізації місцевих програм стимулювання;

модернізувати регіональні системи екстреної медичної допомоги на виконання ухваленого у 2012 р. Закону України «Про екстрену медичну допомогу» (в тому числі затвердити регіональний план функціонування та розвитку системи екстреної медичної допомоги, а також регіональний план заходів на 2013–2014 рр. щодо будівництва, реконструкції, ремонту й утримання в належному стані вулиць і доріг, функціонування яких є пріоритетним для системи екстреної медичної допомоги), приділивши першочергову увагу розширенню мережі пунктів базування бригад та оновленню санітарного автотранспорту, у тому числі за рахунок місцевих джерел;

активізувати підготовку і затвердження медичних стандартів та уніфікованих клінічних протоколів для захворювань і станів, що найчастіше трапляються в роботі лікаря загальної практики - сімейної медицини, у практиці надання екстреної медичної допомоги;

розпочати модернізацію вторинної (спеціалізованої) ланки медичної допомоги, зокрема в межах реалізації пілотного проекту щодо реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях і м. Києві, у тому числі завдяки апробації в окремих закладах охорони здоров'я нової моделі бюджетного фінансування на основі вартості медичної допомоги для груп пацієнтів, пов'язаних із певними захворюваннями;

змінити принцип визначення нормативів забезпеченості закладів охорони здоров'я, насамперед штатними одиницями, лікарняними ліжками, що впливають на розрахунок фінансової забезпеченості у сфері охорони здоров'я;

здійснити перехід до визначення обсягів ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу, на підставі планів-схем госпітальних округів, планів перспективного розвитку кожного закладу охорони здоров'я, результатів аналізу, оцінки медичних потреб і обсягу надання медичної допомоги, кадрового забезпечення;

передати у власність відповідних територіальних громад державні заклади охорони здоров'я, що належать до сфери управління Мінінфраструктури України, МОЗ України та надають медичну допомогу населенню, у тому числі за професійною, не пов'язаною зі станом здоров'я людини ознакою;

продовжити в межах Національного проекту «Нове життя» — нова якість охорони материнства та дитинства» розбудову мережі сучасних

перинатальних центрів (у кожному регіоні) для надання високоспеціалізованої медичної допомоги вагітним, породіллям і новонародженим;

запровадити заходи щодо забезпечення населення доступними і якісними лікарськими засобами та виробами медичного призначення, в тому числі у спосіб удосконалення нормативно-правової бази фармацевтичної галузі, її гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, надання підтримки вітчизняним виробникам лікарських засобів, стимулювання розроблення та виробництва основних лікарських засобів із застосуванням сучасних технологій для виробництва препаратів із вищим рівнем ефективності, модернізації технологічних процесів;

внести на розгляд Верховної Ради України проекти законів України «Про особливості діяльності закладів охорони здоров'я» та «Про затвердження Загальнодержавної програми «Здоров'я-2020: український вимір»;

розробити основні засади державної політики стосовно громадян похилого віку в Україні, які охоплюватимуть різні сфери життєдіяльності цієї категорії громадян (зайнятість, медицина, освіта протягом життя, соціальний захист) і регулюватимуть взаємодію медичних і соціальних служб (зокрема щодо надання хоспісної та паліативної допомоги).

Для ефективної реалізації механізму управління розвитком сфери медичних послуг необхідно вирішення певних завдань:

1) законодавче закріплення державних гарантій надання медичної допомоги населенню. У законодавчих актах вони не конкретизувалися, що заважало можливості їх реалізації. Зазначені гарантії не відповідали наявним фінансовим ресурсам. У зв'язку з цим наростала платність медичної допомоги, і, як наслідок, знижувалася її доступність;

2) модернізація системи обов'язкового медичного страхування, тому

що ресурси сфери охорони здоров'я використовуються неефективно;

3) реструктуризація системи надання медичної допомоги. Використання частини потужностей лікарень для надання медико-соціальної допомоги, переміщення частини обсягів медичної допомоги на амбулаторний етап зі стаціонарного, забезпечення першочергового розвитку первинної медичної допомоги, реалізація програми розвитку загальних лікарських практик, здійснення переходу від утримання самих медичних установ до оплати конкретних обсягів медичної допомоги, переклад медичних установ на нову систему оплати праці, перетворення частини медичних установ в автономні установи та ін. Основною метою введення такої організаційно - правової форми стало надання державним і муніципальним установам більшої самостійності у здійсненні поставлених перед ними завдань та розпорядженні майном. До числа плюсів автономних установ можна віднести самостійність, відхід від постатейного витратного механізму фінансування.

Крім того, головні лікарі будуть розпоряджатися всіма коштами, зможуть стимулювати працівників, формувати штатний розклад. Але контроль над використанням коштів повинен бути дуже серйозним.

Основна мета регіональної політики в сфері медичних послуг полягає в поліпшенні стану здоров'я населення. Для досягнення цієї мети створюються правові, економічні та організаційні умови надання медичних послуг. Якість та обсяги цих послуг повинні відповідати рівню захворюваності, потребам населення та рівнем розвитку самих благ.

Створення автономних установ дозволить залучити інвестиції в охорону здоров'я і дозволить оптимізувати чисельність і склад працівників, підвищити ефективність використання фінансових, матеріально-технічних і кадрових ресурсів. Зміна типу бюджетної установи та перетворення його в автономне для споживачів саме по собі дає прямі вигоди. Керівництво закладу зможе більше уваги приділяти питанням надання послуг, а не таких

питань, як узгодження перекидання коштів між статтями кошторису і т.д.

Крім того, позабюджетні доходи автономної установи будуть вищі, ніж у бюджетної. Вигода переходу в автономне управління установою полягає в самостійності, спрощенні адміністративних процедур, зниженні адміністративних бар'єрів, відносній свободі в управлінні ресурсами установи.

Основними завданнями перетворення бюджетних установ (зокрема закладів охорони здоров'я) в автономні є раціоналізація управління установою та підвищення позабюджетного фінансування його діяльності. Раціоналізація досягається шляхом зміни типу установи і правил його функціонування, а підвищення позабюджетного фінансування його діяльності залежить від специфіки послуг установи, зовнішньої кон'юнктури, активності керівництва установи, існуючих кадрових і матеріально-технічних ресурсів. Причому, з точки зору раціоналізації управління в автономне установа можна перекладати будь-яке бюджетна установа. З точки зору підвищення позабюджетних доходів "автономний" тип має сенс здобувати тим установам, які реально здатні ці доходи збільшити, опинившись в більш сприятливих для цього інституційних умовах.

У сучасних умовах культура набуває особливу соціальну значимість і розглядається як найважливіший фактор духовного здоров'я населення, соціальної стабільності, привабливості території для проживання та інвестування. Програмні заходи сформовані відповідно з поставленими завданнями:

- Збереження мережі установ та обсягу послуг у сфері культури та забезпечення їх розвитку;
- Створення умов для збереження історико-культурної спадщини та національних традицій;
- Забезпечення доступності якісної освіти у сфері культури і мистецтва,

розширення спектру освітніх послуг для населення;

- Створення умов для збереження класичної спадщини і модернізації у сфері культури за допомогою впровадження інформаційних технологій та новаторських напрямів у культурі.

Для поліпшення рівня забезпеченості населення закладами культури і мистецтва вважаємо за доцільне звернути увагу на такі заходи:

- переглянути ставлення до сфери культури як до галузі, що має другорядне значення для вітчизняної економіки, де її діяльність стереотипно розглядається як неважлива для реалізації інвестиційно-інноваційної моделі розвитку;

- здійснювати моніторинг стану справ у сфері культури на національному та регіональному рівнях, оцінювати рівень забезпеченості населення культурно-мистецькими закладами, що дозволить своєчасно виявляти «вузькі» місця розвитку даної сфери і корегувати цілі і стратегічні завдання гуманітарного розвитку нашої країни;

- активізувати процес приведення найхарактерніших для певного регіону показників рівня забезпеченості населення різними видами закладів культури і можливостей споживання суспільних товарів із врахування особливостей економічного і соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць і наявних ресурсів з метою якнайбільшого нівелювання міжрегіональних відмінностей;

- визначити на національному і регіональному рівнях стандарти забезпеченості населення закладами культури, що дозволить гарантувати з боку держави певний базовий перелік надання населенню суспільних товарів сфери культури відповідно задоволення попиту на них і сприяння формуванню стійких тенденцій до «звички» відвідувати заклади культури у довгостроковій перспективі.

Протистояти непрозорій приватизації (корупції в питаннях продажу

громадських будинків) і домогтися (пролобіювати) рішення місцевої влади щодо передачі приміщень закладів культури для продовження громадської роботи, в тому числі для виконання їхньої основної функції, може сектор громадських і благодійних організацій, що працюють у регіонах.

Цієї мети можна досягти шляхом громадських обговорень і слухань у кожній із громад; інформаційної кампанії в місцевих, регіональних і національних ЗМІ; мобілізаційних кампаній із залученням активістів громад, влади та бізнесу до громадських робіт із облаштування приміщень закладів культури та інших корисних для громади заходів.

Тут можна застосувати різні форми співпраці:

- створення на базі закладу культури чи за його участю громадської організації;
- надання в оренду приміщення для громадської чи благодійної організації за умовну плату (наприклад, 1 гривня);
- налагодження співпраці між громадською чи благодійною організацією та закладом культури на підставі договору;
- передача закладу культури в оперативне управління громадській чи благодійній організації;
- приватизація закладу культури;
- створення альтернативного клубу (іншого закладу);
- створення громадських / опікунських рад при закладах культури.

Головною проблемою в галузі культури є не загроза приватизації й не хронічна бідність чи відсутність фінансування. Більш загрозливою є відсутність інновацій, які спрямовані на задоволення попиту громад у соціокультурних послугах.

Будівництво спортивних об'єктів сприятиме створенню тимчасових робочих місць у процесі будівництва об'єктів, а по закінченні будівництва при здачі об'єктів - і постійних робочих місць з обслуговуванням об'єктів,

проведення занять з населенням, учнями шкіл, інвалідами. Наявність спортивних об'єктів сприятиме створенню мережі спортивних клубів за місцем проживання.

Соціальна інфраструктура має великий вплив на формування людини, її духовний світ, культуру, спосіб життя, забезпечує збереження і зміцнення його здоров'я, готовність до активної життєвої позиції і т. д. Стан і рівень розвитку соціальної інфраструктури значною мірою зумовлює рівень і якість життя населення. Тому державному регулюванню соціальної інфраструктури відводиться особлива роль у державному регулюванні соціальної сфери і в системі державного регулювання економіки в цілому.

В умовах формування ринкової економіки практично у всіх галузях соціальної інфраструктури здійснюється процес їх реформування, який заснований:

- на збереженні основних позицій держави в сфері формування і реалізації державної політики в усіх галузях;
- створенні конкурентного середовища серед установ і підприємств соціальної сфери;
- поступове впровадження ринкових механізмів регулювання і функціонування галузей.

Розвиток соціальної інфраструктури повинен сприяти досягненню стандартів рівня і якості життя розвинених європейських держав, середовища проживання на основі створення високоефективної соціально орієнтованої ринкової економіки, сприйнятливою до науково-технічного прогресу, до постійно мінливих суспільних і особистих потреб людини.

В якості пріоритетного напрямку розвитку соціальної інфраструктури виступає оздоровлення нації. Воно включає систему формування людини нового постіндустріального суспільства, фізично здорового, освіченого і професійно підготовленого до використання новітніх технологій, духовно

розвиненого і соціально активного, з високим рівнем продуктивності праці і раціональним споживанням благ і послуг. Багатоаспектна проблема оздоровлення нації охоплює весь соціальний комплекс, у тому числі і соціальну інфраструктуру.

Основною метою соціальної політики Республіки Білорусь на найближчу перспективу є підвищення рівня і якості життя населення та створення умов для розвитку людського потенціалу на основі підвищення ефективності функціонування систем охорони здоров'я, освіти, культури та інших видів діяльності, що належать до сфери послуг.

Найважливішими напрямками її реалізації є:

- зміцнення здоров'я, збільшення народжуваності і очікуваної тривалості життя населення;
- підвищення інтелектуального та культурного потенціалу нації ;
- поліпшення якості та забезпечення доступності соціальних послуг для людини, незалежно від місця його проживання.

Важлива роль у соціальній політиці держави відводиться фізичної культури, спорту і туризму. Державна політика в цій сфері в майбутній п'ятирічці буде спрямована на подальше формування системи стимулів, що забезпечують високий ступінь зацікавленості людей у занятті фізкультурою і спортом, зміцнення фізичного здоров'я населення, підвищення іміджу країни у світовому спортивному співтоваристві.

Для цього передбачається:

- формування усвідомленої потреби населення у здоровому способі життя;
- залучення населення в активні заняття фізичною культурою, спортом і туризмом, особливо дітей та молоді;
- вдосконалення системи фізичного виховання та освіти населення, медико-педагогічного спостереження за здоров'ям займаються фізичною

культурою і спортом ;

- формування широких і доступних можливостей використання об'єктів спортивної інфраструктури ;

- підвищення результативності участі спортсменів в Олімпійських іграх та міжнародних змаганнях.

Для вирішення проблем в галузі житлового будівництва необхідно створення нормативної правової бази, дієвого організаційно-економічного механізму. Свій розвиток повинні отримати фінансові механізми, що забезпечують доступність його для працездатних громадян; заходи вдосконалення соціального захисту населення через впорядкування існуючих пілг і посилення їх адресною спрямованості при будівництві (реконструкції) житла на основі диференційованого підходу для сімей з різними економічними можливостями. Передбачається зберегти забезпечення соціальним житлом окремих категорій громадян відповідно до законодавства.

Вирішення житлової проблеми вимагає вирішення таких основних завдань:

- забезпечення зростання темпів житлового будівництва і реконструкції житла, приведення його структури і технічних характеристик у відповідність з попитом і потребами населення, підвищення якості та ефективності житлового будівництва;

- створення ефективних економічних механізмів припливу інвестицій фізичних та юридичних осіб у житлове будівництво, реконструкцію та ремонт житлового фонду;

- розвиток фінансових механізмів, що забезпечують доступність житла для працездатних громадян, а також державна підтримка малозабезпечених громадян у поліпшенні житлових умов у межах встановлених соціальних стандартів ;

- підвищення комфортності умов проживання та якості експлуатації житлового фонду, своєчасне проведення робіт з реконструкції та теплової реабілітації житлових будинків з метою підвищення рівня їх благоустрою та відповідності соціальним стандартам у галузі житлово-комунального господарства;

- вдосконалення житлового законодавства з метою захисту прав громадян на ринку житла, зміцнення гарантій прав власників і впорядкування прав членів сім'ї власника житлового приміщення;

- вдосконалення форм державної підтримки громадян, які потребують поліпшення житлових умов, особливо молодих і багатодітних сімей, малозабезпечених, непрацездатних та деяких інших категорій громадян;

- вдосконалення містобудівних, архітектурно-планувальних та екологічних підходів до формування сприятливого житлового середовища.

Запровадження зазначених пропозицій є основою формування соціальної інфраструктури ринкового типу з прямим орієнтиром на розвиток людського потенціалу та зростання якості життя населення.

Висновки до розділу 5

Обґрунтовано необхідність розвитку механізмів взаємодії між державою та приватним бізнесом у вигляді довгострокового партнерства як інструменту забезпечення ефективного формування, функціонування та розвитку соціальної інфраструктури регіону в ринкових умовах господарювання з метою реалізації суспільно значущих соціальних проектів і програм, залучення додаткових ресурсів для вирішення соціальних бюджетних проблем. На рівні регіону державно-приватне партнерство є ефективним інструментом для розвитку соціальної інфраструктури, так як відбувається злиття ресурсів бізнесу у вигляді фінансів, менеджменту,

підприємницького досвіду, інновацій та ресурсів держави у вигляді основних фондів (власності), законодавчої та інформаційної підтримки.

Наразі у правовому просторі механізм державно-приватного партнерства не відпрацьовано, що зумовлює потребу розгляду цього явища як принципу взаємодії держави і бізнесу; як правової форми такої взаємодії, як різновиду простого співробітництва між державним та приватним підприємством. Партнери з боку бізнесу отримують від місцевих органів влади підтримку у вигляді прискорення прийняття рішень на рівні регіонального управління (виділення земельних ділянок, дозвіл на будівництво, видача відповідних ліцензій та т.п.; організаційної підтримки у проведенні процедури закупівель, підборі персоналу; інформаційної підтримку у вигляді висвітлення соціально значимої діяльності організацій в регіональних засобах масової інформації на пільгових умовах; фінансової підтримку у вигляді виділення коштів у рамках національних або регіональних проектів, грантів, субсидій.

На етапі будівництва, введення в експлуатацію об'єкта соціальної інфраструктури регіон отримує додаткові робочі місця, доходи від сплати податків. З моменту реалізації послуг об'єкта соціальної інфраструктури партнери з боку бізнесу отримують: передбачену договором частину чистого прибутку від реалізації послуг, можливість надання послуг об'єкта соціальної інфраструктури своїм працівникам на пільгових умовах.

Серед непрямих фінансових вигод бізнесу: зростання відтворювального потенціалу людського капіталу організації (особливо у разі будівництва рекреаційної або освітньої установи), закріплення кадрів на підприємстві, зростання корпоративної свідомості персоналу (у зв'язку з турботою роботодавця про співробітників), збільшення цінності бренду роботодавця. Регіон, у свою чергу, отримує передбачену договором частину

чистого прибутку, податкові надходження. Непрямі фінансові вигоди регіону полягають, по-перше, у задоволенні потреб населення регіону в послугах, знятті напруженості на ринку праці, зростанні відтворювального потенціалу регіону. До того ж, зростає інвестиційна привабливість регіону: наявність розвиненої соціальної інфраструктури знижує ризики інвесторів в області наявності кваліфікованих кадрів, забезпеченості житлом, побутовими послугами, мережею громадського харчування.

В механізмі державно-приватного партнерства об'єкт соціальної інфраструктури або повністю, або частково залишається у власності держави, що важливо для здійснення контролю у сфері її відповідальності. Слід зазначити, що за державними органами влади закріплюється обов'язок визначення основних орієнтирів розвитку соціальної інфраструктури, системної розробки комплексу заходів щодо її функціонування в рамках соціальної доктрини держави.

Практично доведеними кроками до реалізації принципу державно-приватного партнерства є: оформлення готовності до співпраці у формі ефективного партнерства на законодавчому, нормативно-правовому, програмному рівні, чітке визначення цілей, які воно переслідує в рамках реалізації соціальних інфраструктурних проектів; формування адміністративного апарату, здатного реалізовувати цілі в умовах партнерства з бізнесом; формування в системі управління органів виконавчої влади, у віданні яких знаходяться питання державно-приватного партнерства, фінансово-економічні інститути, що забезпечують інвестування та гарантування приватних інвестицій, незалежних організацій, що здійснюють експертизу і консалтинг, компаній, асоціацій, об'єднань, фондів тощо.

В основі розробленої технології управління розвитком соціальної інфраструктури регіону через механізм державно-приватного управління

соціально - значимими проектами закладено ініціативні засади появу регіонального управління на основі державно-приватного партнерства. Основними функціями управління при цьому є: розгляд проектів, розроблених організаціями соціальної інфраструктури, приватними підприємствами, виходячи з першочергових потреб.

Оцінку потреби в об'єктах соціальної інфраструктури на регіональному рівні запропоновано здійснювати за розробленим алгоритмом, що враховує фактори розміщення та економічну ефективність від функціонування об'єкта та базується на декількох кроках. Послідовність оцінки передбачає виявлення факторів розміщення об'єктів соціальної інфраструктури (демографічні, фінансові, якісні, інвестиційно-привабливі), встановлення за бальною системою їх відповідності функціональному призначенню планового об'єкта інфраструктури для побудови матриці відповідності, розрахунок економічної віддачі з урахуванням регіональних факторів. Причому на всіх етапах оцінки визначається відповідність соціальним стандартам, раціональному розподілу обмежених місцевих ресурсів, корпоративної відповідальності, гласності та інформованості населення.

На підставі отриманого результату можна здійснити вибір проекту з урахуванням відповідності регіональних факторів розміщення та економічної віддачі. Відповідно перевіряється відповідність запропонованого проекту основним формальним критеріями: масштабність і комплексність проекту; ресурсне забезпечення та соціально-економічна доцільність; реалістичність проекту; період реалізації проекту; адресний характер проекту; пропрацьованість заходів проекту; конкретний і значущий результат проекту; можливість застосування його в діяльності інших установ соціальної інфраструктури регіону. За результатами розрахунку алгоритму та відповідності формальним критеріям приймається рішення про доцільність

реалізації проекту і розглядається можливість виділення земельних, людських та інших ресурсів. Проектне фінансування основних об'єктів соціальної інфраструктури при цьому базується на державній відповідальності за своєчасне коригування структури фінансування та цільового складу початкових проектів, а також реалізація основної функції держави – захисту соціальних інтересів громадян від негативних впливів ринку.

Для розширення можливостей регіонального управління у сфері державно-приватного партнерства доцільно створити регіональний Інтернет-портал, де, з одного боку, будуть висвітлені перспективні соціально-значущі проекти, а з іншого боку – потенційні інвестори.

Формування такого підходу співпраці в реалізації механізму взаємодії регіональних органів управління, бізнесу та громадянського суспільства є найбільш ефективним для зняття соціальної напруженості, підвищення соціальної відповідальності бізнесу, зняття бюджетного навантаження. Метод соціального проектування є одним з універсальних рішень конкретних завдань. Проектне управління появою і реконструкцією об'єктів соціальної інфраструктури дозволяє якісно і кількісно вирішити завдання забезпечення населення послугами, виключити нецільове використання коштів, максимально вивести об'єкти соціальної інфраструктури на принцип самоокупності.

Основними визначеними формами взаємодії суб'єктів ринкової економіки в цілях розвитку соціальної інфраструктури регіону в залежності від масштабу бізнесу з вектором на врахування інтересів членів суспільства щодо формування відношення до соціально відповідального бізнесу та висування вимог до створення соціальних стандартів є: спільна участь у реалізації проектів, створення і утримання корпоративної соціальної

інфраструктури, пряме спонсорство (великий бізнес); участь у разових соціальних проектах, ведення діяльності через державне замовлення в розвитку об'єктів інфраструктури; фінансування венчурних проектів (середній бізнес); сумлінна сплата податків малим бізнесом; пряма взаємодія через участь бізнесу в наданні соціальних послуг за державним замовленням (малий бізнес). В рамках соціального партнерства між суб'єктами ринку запропоновано перспективні напрямки взаємодії держави та різних форм бізнесу в розвитку соціальної інфраструктури, а також встановлено вплив зазначених форм взаємодії на формування нових інститутів в ринковій економіці.

До пріоритетних стратегічних напрямів розвитку соціальної інфраструктури віднесено першочергові заходи, зумовлені потребами найближчої перспективи, спрямовані на якісні перетворення: у сфері освіти – реконструкція, капітальний ремонт і оснащення приміщень дошкільних установ, у тому числі медичними кабінетами, розвиток інформатизації; апаратне і програмне забезпечення; заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки; запровадження електронного документообігу системи освіти; формування державного завдання установам професійної освіти на підготовку фахівців відповідно до кадрових потреб економіки; у сфері охорони здоров'я: розвиток матеріально-технічної бази; зміцнення кадрового потенціалу; створення багатофункціонального центру надання послуг; забезпечення безперешкодного доступу інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури; створення спеціалізованого центру прийому і обробки інформації; у сфері культури та спорту: збереження мережі установ та обсягу послуг у сфері створення умов для збереження історико-культурної спадщини та національних традицій; створення умов для збереження класичної спадщини і модернізації у сфері культури за допомогою

впровадження інформаційних технологій та новаторських напрямів у культурі; масштабне будівництво спортивних об'єктів.

ВИСНОВКИ

Основні наукові результати дослідження дозволяють вирішити важливу наукову проблему, яка полягає у розробці теоретико-методологічних основ формування соціальної інфраструктури регіону, визначенні проблем та перспектив її розвитку в ринкових умовах господарювання. Узагальнення наукових результатів дисертаційної роботи дало змогу сформулювати наступні висновки і пропозиції.

1. Застосування системного підходу до оцінки проблем й перспектив розвитку соціальної інфраструктури регіону в ринкових умовах господарювання сформувало підстави для визначення теоретико-методичних, методологічних засад та відповідного інструментарію процесу оптимальної організації, управління комплексним, збалансованим соціально-економічним розвитком регіону й забезпечення спрямованого на ціннісних орієнтири населення, окремих його груп і об'єднань соціально-інфраструктурного комплексу.

2. Науковий аналіз, систематизація та узагальнення існуючих підходів до визначення економічної сутності соціальної інфраструктури на регіональному рівні дав змогу поглибити сутнісне значення дослідження категорії з урахуванням, на відміну від існуючих підходів, положень базових позицій її соціально-економічної природи щодо взаємопов'язаного функціонування соціально-значущої діяльності та матеріально-технічних об'єктів. У зв'язку з цим, соціальна інфраструктура регіону представлена як стійка територіальна сукупність матеріально-речових елементів, з якими взаємодіє регіональний соціальний суб'єкт (галузі й підгалузі виробничої і невиробничої сфер діяльності) і які створюють умови для раціональної організації трудової, суспільно-політичної, культурної, сімейно-побутової діяльності на території регіону та надання соціально значущих

взаємопов'язаних та взаємозамінних послуг населенню.

3. Поглиблення й уточнення сутності поняття «соціальна інфраструктура регіону», визначення базових ознак класифікації соціальних послуг щодо чіткого встановлення особливостей надання соціальних послуг споживачам, підвищення якості їхнього обслуговування і виділення критеріїв для розробки методики оцінки комплексності розвитку соціальної інфраструктури регіону дало змогу змістовно, в контексті загальної функції соціальної інфраструктури регіону на орієнтування задоволення прямих життєвих потреб населення, розкрити й доповнити функції: економічну, соціальну, гуманістичну, виховну, гедоністичну та конкретизовано сформулювати соціального, економічного і політичного характеру в напрямку окреслення державних та регіональних цілей.

4. Виявлений специфічний, проте цілісний та своєрідний характер соціальної інфраструктури зумовив розробку комплексного методичного інструментарію та необхідність застосування індикативного підходу до оцінки, який передбачає розроблення рішень не на основі загальних політичних намірів і абстрактних завдань, а на підставі чітких кількісних та якісних параметрів, яких повинні досягнути регіональні органи управління та місцевого самоврядування у визначений термін. Обґрунтований компонентний склад розвитку соціальної інфраструктури та сформована система індикаторів розвитку основних її галузей на принципах відображення верхнього рівня дерева цілей стратегічного розвитку, ієрархічності, узгодженості з міжнародними індикаторами дає змогу розробляти і запроваджувати адекватні й ефективні адміністративні регулятори, що надають процесам управління і реалізації соціально-економічної політики більшої прогнозованості, прозорості, відкритості, а отже придатності для моніторингу і відстеження ефективності та функціональної цілеспрямованості розвитку соціальної інфраструктури

регіону.

5. На основі виявленого характеру територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури сформовано систему найбільш значущих факторів, що здійснюють безпосередній вплив на регіональну диференціацію галузевої структури соціальної сфери та висувують проблему транспортної доступності об'єктів соціальної інфраструктури до населення. До того, встановлений характер детермінованого негативного впливу факторів додатково підтверджує, що розвиток галузей соціальної інфраструктури більшою мірою відбувається під впливом ринкових відносин, що призводить до важливих територіальних зрушень, нерівномірного розвитку ринку послуг, до проблеми соціального районування.

6. Доведено, що історично сформований більш активний характер управлінський дій з боку територіальних органів в соціальній сфері зумовлює посилення ролі територіального управління в умовах структурно складного, невираженого продуктивного характеру соціальної інфраструктури, де одночасно зайнята велика частина працюючих, сформована сфера споживання всіх членів суспільства, простежується кумулятивність накопичуваних результатів та безпосередній вплив на економію вільного часу і раціональне використання його людиною.

7. Встановлено, що особливості функціонування та розвитку територіальних соціальних комплексів на різних ієрархічних рівнях (макрорівні, на рівні територій, на рівні галузевих та внутрішньогалузевих відносин, мікрорівні) проявляється неоднаково в залежності від формування відносин економічної діяльності. Тому в роботі доведена доцільність управління розвитком соціальної інфраструктури, ґрунтуючись на певні цільові орієнтири, в основі яких лежить аналіз впливу управлінських перетворень щодо досягнення якості життя, людського потенціалу, людський капіталу, соціально-економічного розвитку у взаємозв'язку з цільовими

характерними ознаками, властивими даному процесу.

8. Використання у визначенні міжрегіональних відмінностей соціального розвитку елементів та принципів стратегічного аналізу (рейтингова оцінка, кластерний аналіз, оцінка зовнішніх умов розвитку, якісний аналіз внутрішнього середовища регіону, конкурентний аналіз оцінки стратегічного положення регіону) та розробленого методичного інструментарію щодо ідентифікації дислокаційних позицій регіону у часі дозволив дослідити важливі компоненти рівня соціального розвитку регіонів України, де аналітичним результатом стала побудова ідентифікаційної матриці групових позицій соціального розвитку регіонів України за період 2008-2012 років для вироблення диференційованого підходу до розробки технології управління соціально-інфраструктурним комплексом регіону.

9. Аналіз проблем соціального розвитку регіонів України дозволив виявити існування протиріч в просторовому та часовому відношенні, наявність як міжрегіональних, так і внутрішньо складових диспропорцій, які більшою мірою проявилися в таких проблемах як: невпорядкованість відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку відповідних об'єктів та відсутність дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел; недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення, низька кваліфікація працюючих та незадовільні умови праці у галузі; низька якість послуг, що надаються населенню цими об'єктами, відсутність ефективної системи соціального партнерства держави, бізнесу й громадських організацій.

10. Динамічне аналітичне дослідження розвитку інфраструктурного забезпечення бази пріоритетних галузей соціальної інфраструктури зумовило висновок про залежність періодичних хвиль їх розвитку від, перш за все,

адекватного фінансування у регіональному розрізі; можливостей регіональних еліт у лобіюванні розвитку соціальної сфери; наявності платоспроможного попиту населення та організацій, їх готовності до інвестування коштів. Це слугувало основою розробки факторної моделі оцінки впливу елементів процесу надання послуг освіти, яка може бути застосована і до інших галузей соціальної інфраструктури, дозволяє прогнозувати як в умовах оптимістичних, так і песимістичних змін залежність задоволеності споживачів рівнем життя за умов динамічної зміни базових показників, що входять в структуру інтегральних параметрів і характеризують стан елементів надання соціальних послуг.

11. На основі застосування найбільш адекватного сучасним проблемам розвитку соціальної інфраструктури територіально-корпоративного підходу, розроблено схему поетапного формування програми територіально-галузевої реструктуризації соціальної інфраструктури регіону, яка починається з аналізу вихідного стану та структури управління регіоном і закінчується формуванням територіальної зони корпоративного господарювання відповідно до укладених договорів та створенням регіонального фонду розвитку. У роботі для досягнення цілей ефективного соціального інфраструктурного розвитку запропоновано механізм досягнення балансів взаємних інтересів підприємства з органами місцевого самоврядування на основі груп підприємств та в залежності від підстав взаємної зацікавленості, впливу на кон'юнктуру цін в регіоні, рівня зайнятості населення, насиченості споживчого ринку товарами та послугами.

12. Сформульована поетапна стратегічна концепція управління розвитком соціальної інфраструктури спрямована на досягнення балансу інтересів всіх соціально-економічних суб'єктів території (громадян, підприємств і організацій різних організаційно-правових форм) базується: по-перше, на необхідності формування єдиного інформаційного простору,

для чого запропоновано запровадження загальнодержавного реєстру об'єктів соціальної інфраструктури та системи моніторингу, який здійснюється за допомогою інтеграції інформаційних ресурсів і проявляється в безперервному спостереженні за станом і характером якісних змін у розвитку соціальної інфраструктури в регіонах; по-друге, на застосуванні методичних підходів до ідентифікації ступеня важливості соціальних проблем; по-третє, активної цілеспрямованої і єдиної діяльності регіональних органів управління та місцевого самоврядування в напрямку забезпечення балансу інтересів різних соціальних груп між владою, бізнесом і суспільством та формування єдиної інвестиційно-інноваційної системи для суттєвого підвищення якості життя населення, регіональної та особистої безпеки громадян.

13. Обґрунтованим інструментом розвитку соціальної інфраструктури регіону визначено механізм взаємодії між державою та приватним бізнесом у вигляді довгострокового партнерства у формі його оформлення на законодавчому, нормативно-правовому, програмному рівні, чіткого окреслення цілей, формуванні адміністративного апарату. На рівні регіону державно-приватне партнерство є ефективним інструментом розвитку соціальної інфраструктури регіону, так як відбувається злиття ресурсів бізнесу у вигляді фінансів, менеджменту, підприємницького досвіду, інновацій та ресурсів держави у вигляді основних засобів (власності), законодавчої та інформаційної підтримки.

14. У роботі в процесі розробки методичних підходів до технології управління розвитком соціальної інфраструктури регіону через механізм державно-приватного розроблено алгоритм визначення потреби в об'єктах соціальної інфраструктури на регіональному рівні, що враховує фактори розміщення та економічну ефективність функціонування об'єкта.

Обґрунтовані теоретико-методологічні та методичні результати

дисертаційної роботи свідчать про можливість створення ефективного системного взаємозв'язку між процесами формування соціальної інфраструктури регіону та його стійким, збалансованим розвитком з вектором підвищення якості життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абубакиров Р. Ф. Механизмы реализации инновационных отношений в социальной сфере // Проблемы современной экономики, N 1 (25), 2008. – электронный ресурс // <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1776>
2. Агарков О. А. Соціальна інфраструктура як один з напрямків реалізації соціально-державного маркетингу // Грани. – Д., 2010. – № 2 (70). – С.124–128.)
3. Азин И.Н. Роль бизнеса в решении вопросов социальной сферы [Текст] /Азин И.Н. // Социально-экономические проблемы становления и развития рыночной экономики. Материалы докладов итоговой научно-практической конференции. – Казань: Изд-во КГФЭИ, 2010. – С. 118-120.
4. Азин И.Н. Социальная роль бизнеса в условиях становления рынка [Текст] /Азин И.Н. //Вестник экономики, права и социологии. – 2010. – №4.– С.6-8.
5. Айзинова И.М. Непроизводственная инфраструктура регионального центра / И.М. Айзинова, В.В. Пацирковский // Социологические исследования. – 1984. – № 3. – С. 75-81.
6. Алымов А.Н. Социальная инфраструктура: Вопросы теории и практики / Алымов А.Н., І Кочерга А.И., Богаенко В.А. и др. – К.: Наук, думка, 1982. – 336 с.
7. Анісімов В.М. Методологічні та методичні аспекти дослідження регіональних особливостей використання інфраструктурного потенціалу соціально-культурної сфери / В.М. Анісімов // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. праць. У двох частинах. – К.: РВПС України НАН України, 2001. – Частина 1. – С.4-10.
8. Анісімов В.М. Регіональні проблеми відтворення інфраструктурного потенціалу соціально-культурної сфери / В.М. Анісімов, Г.І. Євтушенко // Регіональна політика України: наукові основи, методи,

механізми / Зб. наук, праць. За мат-лами доп. міжнар. наук -практ. конф., м. Львів, 21-23 травня 1998р. /У трьох частинах. – Львів: НАН України Інститут регіональних досліджень, 1998. Частина 2. – с. 278-282.

9. Антонов В.В. Методика комплексної оцінки соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць / В.В. Антонов, Л.М. Зайцева. – К.: – ДРІДУ НАДУ, 2004. – 36 с.

10. Антонюк В. П. Формування інноваційної складової соціальної інфраструктури як умови забезпечення людського розвитку [Текст] : наук. доп. / В. П. Антонюк, О. Д. Прогнімак; Нац. акад. наук України, Ін-т економіки пром-сті. - Донецьк: ІЕП НАН України, 2011. - 91 с.

11.Аралбаева Г.Г. Человеческий потенциал как фактор социально-экономического развития // Вестник ВЭГУ. 2008. - №2, С. 18-21

12. Арсеєнко А. До питання щодо подолання соціальних бар'єрів на шляху інноваційного розвитку економіки України // Українське суспільство, 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К., 2012. – С. 175–186.

13. Артеменко В. Комплексне оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів на основі критеріїв якості життя населення / Регіональна економіка. – 2003. – № 3. – С. 84–93.

14. Ахламов А.Г. Моделі та методи комплексного аналізу стану соціально-економічного розвитку регіону / А.Г. Ахламов, М.М. Миколайчук НАН України. Ін-т кібернетики ім. В.М.Глушкова; 2002-9. – К.: 2002. – 24 с.

15. Бабич А.М. Социальная сфера в условиях перехода к рынку / А.М. Бабич и др. – М.: Экономика, 1993. – 250 с.

16. Баланюк І. Ф. Програмне забезпечення розвитку соціальної інфраструктури на селі // Вісник. — Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 6. – С. 8–12.

17. Бандур С.І. Соціальні пріоритети ринку праці: методологія, практика шляхи забезпечення / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.В. Онікієнко та ін. – К.: РВПС України НАН України 2001 – 87 с.

18. Бандур С.І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, І.В. Терон – К.: РВПС України НАН України, ТОВ “ПРИИТ ЕКСПРЕС”, 2002. – 250 с.

19. Бандур С.І. та ін. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко // За заг. ред. д-ра екон. Наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – 2-ге вид. доповн. і переробл. Черкаси: Брама – Україна, 2006. – 620 с.

20. Безденежных Т.И. Формирование инновационной занятости населения: роль системы образования // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. – 2009. - №1. – 24-29 С.

21. Бейсенбаев А.А. Создание системы стратегического планирования социально-экономического развития регионов, теоретические и концептуальные положения. СПб.: Диалог, 2005. 127 с.

22. Бетин О.И. Экономический анализ системы управления качеством жизни. / Тамбов: Изд-во Тамбовского гос. техн. ун-та./ 2007. 148 с.

23. Бєдная В. Б. Вплив світових тенденцій на розвиток соціальної інфраструктури в країнах Європейського Союзу // Гуманітарний вісник. – Запоріжжя, 2006. — Вип.27. — С.73–86.

24. Біляцький С. Майбутні економічні та соціальні проблеми людства / С.Біляцький, Н.Ярова // Економіст. – 2007. - №7. – с.70-72.

25. Бойко А. Особливості формування міжнародного ринку праці в сучасних умовах / А. Бойко// Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення”, 8-9 жовтня 2009 р. – Тернопіль; ТНБУ, “Економічна думка”, 2009. – 454 с. – С. 34-35.

26. Борщевський П. Дослідження інфраструктури індустріального регіону/ П. Борщевський, Л. Дейнеко // Економіка України. – 1999. – № 12 – С. 88.

27. Буличева Т. В. Освіта як одна із складових соціальної інфраструктури України // Науковий часопис. – К., 2012. – Вип. 15 (27). –

С.94–99.

28. Бушуев В. В. Человеческий капитал для социогуманитарного развития / Голубев В. С. Коробейников А. А. Селтоков Ю. Г. / М.: «ИЛТД Энергия», 2008. 96 с.

29. Важенин С.Г. Социальная инфраструктура народнохозяйственного комплекса: (Политэкономический аспект регионального развития) / Важенин С.Г. – М. : Наука, 1984. – 172 с.

30. Вакуленко В.М. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: Навч. посібник / Національна академія держ. управління при Президенті України. / В.М. Вакуленко, В.В. Мамонова, Ю.П. Шаров – Ужгород: Патент, 2004. – 198 с.

31. Валюх А.М. Стратегія регіонального розвитку інноваційної діяльності (організація та управління). / А.М. Валюх – Рівне: УДУВГП, 2004. – 174 с.

32. Варналій З.С. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети. Аналітична доповідь / З.С. Варналій, С.І. Мітряєва, М.С. Токар: за ред. З. Варналія. – К., 2005. – 62 с.

33. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / Національний ін-т стратегічних досліджень / З.С. Варналій (ред.). / З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова, О.Ф. Романюк, С.А. Романюк – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

34. Васильева З.А. Качество жизни населения методология оценки и прогнозирования /З.А. Васильева, Т.П. Лихачева, И.В. Филимоненко/ Красноярский гос. техн. ун-т. Красноярск, 2005. 154 с.

35. Верблюдова В.А. Проблемы и тенденции развития социальной инфраструктуры АПК в современных условиях [Текст]: / В. А. Верблюдова // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2006. – №3 – С. 68-74.

36. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития. – К.: Наук. Думка, 1993. – 144 с.

37. Вовк В. А. Формування програми розвитку соціальної інфраструктури регіону в умовах глобалізації світової економіки // Економіка: проблеми теорії та практики. — Д., 2009. — Вип. 252, т.4. — С.942–949.

38. Воронина Л.А., Ушнов В.В. Бенчмаркинг как инструмент разработки региональной инновационной стратегии / Региональная экономика теория и практика 13./2009. 28-32 с.

39. Бутов В.И., Игнатов В.Г., Кетова Н.П. Основы региональной экономики /Учебное пособие./ М. Ростов-на-Дону, 2000. 409 с.

40. Гелбрейт Дж. К, Экономическая теория и общественные цели 1973. - 112с.

41. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону / Луцький держ. технічний ун-т. / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.

42. Гладкий Ю.Н. Основы региональной экономики. / Ю.Н. Гладкий, А.И. Чистобаев – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998 – 659 с.

43. Глебов Є.М., Ткаченко Ю.В. Концептуальні засади підвищення інвестиційної привабливості регіону: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції [„Модернізація політики та управління в Німеччині та Україні у контексті євроінтеграції”], (с. Форос, 17–20 серпня 2006 р.) / Міністерство освіти і науки України, Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси: ЧДТУ, 2007. – С. 32–36.

44. Гоголь Т. Основні тенденції розвитку та регулювання соціальної інфраструктури сільських територій // Ефективність державного управління. – Львів, 2012. — Вип. 30. – С.161–169.

45. Гордин В.Э. Социальная политика и социальный маркетинг. / Монография. / СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 1993.

46. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. / А. Гранберг – 2-е изд. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.

47. Гринько О. В. Моделювання соціальної інфраструктури сільських

територій // Наукові праці. — Полтава, 2011. — Вип. 2, т. 3. — С.61–66.

48. Данилишин Б.М. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко. — К. : РВПС України НАН України, 1999. — 122 с.

49. Данилишин Б.М. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фащевський; за ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. — Черкаси: ЧДТУ, 2006. — 315 с.

50. Данилишин Б.М. Сфера послуг у контексті соціальної модифікації суспільства: [монографія] / Б.М. Данилишин, В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук — К.: ЗАТ “Нічлава”, 2005. — 328 с. — Бібліограф.: С. 318 — 326.

51. Дебабов С.А. Место экономической инфраструктуры в науке о регионах // Теоретические проблемы региональной экономики (Материалы научной конференции). М., 1973. - С. 86-141.

52. Денісова Н. В. Визначення критерію ефективності для оцінки динаміки розвитку соціальної інфраструктури регіону // Коммунальное хозяйство городов. — К., 2006. — Вып.70: Сер.: Экономические науки. — С.121–126.

53. Дорогунцов С.І., Куценко В.І., Погорелова А.І. Інфраструктурний потенціал культури: оцінка та пропозиції щодо його розвитку. — К.: РВПС України НАН України, 1993 — 44 с.

54. Дробенко Г. О. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. / Г. О. Дробенко, Р. Л., Брусак, Ю. І Свірський. — Львів: СПОЛОМ, 2001. — 118 с.

55. Другов О.О. Регіональна політика соціально-економічного розвитку / О.О. Другов // Формування ринкових відносин в Україні. — №8 (51). — 2005. — с. 54–60.

56. Загальний огляд системи вищої освіти України. Керівник дослідження — Тарас Фінніков // www.irf.ua/.../programs_edu_ep_333_ua_hegf.

57. Загребова Л. Е. Взаимопроникновение и взаимозависимость

социально-экономического развития инфраструктуры // Управленческие аспекты учета и анализа в условиях мирового финансово-экономического кризиса : сб. ст. III международ. науч.-практ. конф. – Самара : Изд-во СГАУ, 2009. – С. 153–158.

58. Загребова Л. Е. Методические аспекты оценки состояния социальной инфраструктуры в рамках индикативного подхода к исследованию эффективности социально-экономического развития региона // Школа университетской науки: парадигма развития. – Тольятти : Изд-во ПВГУС, 2011. – С. 90–94.

59. Загребова Л. Е. Систематизация теоретических подходов к определению и классификации социальной инфраструктуры региона // Современные аспекты экономики. – 2 (162). – СПб. : Изд-во «Инфо-да», 2011. – С. 30–36.

60. Загребова Л. Е. Эволюция концептуальных подходов к экономическому содержанию категории «социальная инфраструктура» // Экономика Управление Право: научно-практический журнал. № 1. – М. : Изд-во ИНГН, 2011. – С. 72–76.

61. Зубаревич Н.В. Социальное развитие регионов России: Проблемы и тенденции переходного периода / Н.В.Зубаревич, 4-е изд. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. –264с.

62. Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 1997. № 24. – с. 170.

63.Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – с. 252.

64. Закон України „Про соціальні послуги” // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – с. 358.

65. Занфіров В.А. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіону: Автореф. дис. канд. наук з державного управління: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. / В.А. Занфіров – Київ, 2006. – 20 с.

66. Запотоцька І.В. Територіальна організація соціальної сфери Черкаської області та основні напрямки її вдосконалення. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук із спеціальності 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2007.

67. Землянов Д.А. Демографический потенциал региона как фактор развития человеческого потенциала территории // Вестник РГЭУ «РИНХ». – №2. – 2007., С.42

68. Зотов В.В., Боев Е.И., Каменский Е.Г. К проблеме изучения современных инновационных процессов в российском обществе // Известия Курского государственного технического университета. 2010. № 3. С. 118-124.

69. Зубаревич Н.В. Социальное развитие регионов России: Проблемы и тенденции переходного периода / Н.В.Зубаревич, 4-е изд. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. –264с.

70. Іксарова Наталія Олександрівна. Місце і роль соціальної інфраструктури у забезпечення економічної безпеки України // Сучасні національні економічні моделі: проблеми та перспективи розвитку. – Сімф., 2010. — С. 120–122.

71. Казаков Ю.Н. Развитие социальной инфраструктуры экономических районов // Монография Ю.Н. Казаков, Б.С. Мовчан/ - М.: Наука, 1991. – 141 с.

72. Каленюк І.С. Економіка освіти / І.С. Каленюк: Навч.посібник. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.

73. Канин В.Г. Финансирование капитальных вложений в развитие инфраструктуры. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 80 с.

74. Капустин Е. И. Сфера обслуживания при социализме / Е.И. Капустин: под ред. Капустина Е.И. – М.: Мысль, 1968. – С. 58.

75. Карамушка Л. Принцип гуманізації управління як один з провідних принципів освітнього менеджменту / Л. Карамушка // Освіта і управління. –

2002. – Т.5. – №4. – с.41-57.

76. Качала Т.М. Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу [Текст] / Т.М. Качала; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – К.: Наукова думка, 2008. – 416 с.

77. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование / Дж. Кендрик. – М., Наука, 1978. – С. 19.

78. Кластерный анализ / [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.statsoft.ru/home/textbook/modules/stcluan.html>

79. Когут А.Е., Рохчин В.Е. Информационные основы регионального социально-экономического мониторинга. — СПб.: ИСЭП РЛН, 1995. - 142 с.

80. Колесник Т.М., Соціальна інфраструктура в умовах трансформаційної економіки України / Т.М. Колесник, О.С. Байов // ХНАМГ. – № 23. – С.25-31.

81. Колосюк Г. Роль та значення соціальної інфраструктури в економічному розвитку депресивних міст // Механізми реалізації стратегії розвитку національної економіки. — Т., 2011. — С.212–214.

82. Губин Е.П. Государственное регулирование рыночной экономики и предпринимательства: правовые проблемы. – М.: Юрист. – 2005. – С.21-59.

83. Комаров М.П. Инфраструктура регионов мира / М.П. Комаров, Е.В. Кнобельсдорф – Из-во: Михайлова В.А., 2000 – 225 с.

84. Костарев А.В., Пыткин А.Н. Особенности формирования и развития социальной инфраструктуры сельского муниципального образования в связи с переходом к рыночным отношениям. [Текст] / А.В. Костарев, А.Н. Пыткин. Брошюра. – Пермь: Изд-во НИИУМС, 2003. – 54 с.

85. Котирло Е.С. Человеческий капитал и экономическое развитие: Моногр. – М.: Современная экономика и право, 2009. – с. 394.

86. Кочерга А.И. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / Отв. Ред.. Кочерга А.И. – К.: Наук. Думка, 1982. – 335 с.

87. Красовский В.П. Инфраструктура и интенсификация экономики. М., 1980. – 200 с.

88. Кристиневич С.А. Омелянюк А.М. Институционные условия воспроизводства человеческого капитала в инновационной экономике. Монография. – Брест. Изд-во БрГТУ, 2008. – 342 с.

89. Кришталь Т.М. Значення і сутність інноваційних технологій управління у соціальній сфері регіону /Т.М. Кришталь // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Вип. 30. – Ч. III. – Черкаси: ЧДТУ, 2012. – С. 221–225.

90. Кришталь Т.М. Системна організація соціальної інфраструктури у забезпеченні сталого просторового розвитку: монографія /Т.М. Кришталь. – Черкаси: ФОП Чабаненко Ю.А, 2012. – 405 с.

91. Кришталь Т.М. Соціальна інфраструктура як інститут ринкової економіки /Т.М. Кришталь// Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Вип. 23. – Ч. III. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – С. 209–211. – (Серія: Економічні науки).

92. Кришталь Т.М. Територіальна організація місцевого самоврядування як механізм управління соціальною інфраструктурою /Т.М. Кришталь, О.В. Колодич// Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Вип. 25. – Ч. III. – Т. 2.– Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 258–262. – (Серія: Економічні науки).

93. Крышталь Т.Н. Подходы к определению сущности понятия „социальная инфраструктура”: сравнительный анализ /Т.Н. Крышталь// Проблемы экономики, финансов и управления производством: сборник научных трудов вузов России. – Иваново: Ивановский государственный химико-технологический университет, 2012. – Вып. 32. – С. 222–228.

94. Кришталь Т.М. Міжрегіональні диспропорції в рівні розвитку соціальної інфраструктури України /Т.М. Кришталь, С.В. Фімяр// Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Вип. 24. – Ч. II. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – С. 336–339. – (Серія: Економічні науки).

95. Кузнецова О.В. Экономическое развитие регионов: теоретические и практические аспекты государственного регулирования, - М.: Ком Книга,

2005. С.32

96. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України : регіональний аспект: [монографія] / В. І. Куценко Я. В Остафійчук– / За ред.. С. І. Дорогунцова. – К.: Оріони, 2005 – 400 с.

97. Куценко В.І. Менеджмент сфери послуг / В.І. Куценко, Трілленберг Г.І. –Київ, 2007. – 459 с.

98. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): Монографія / За наук. ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина / РВПС України НАН України. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2008. – 813 с.

99. Куценко В.І. Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004 – № 2. – С. 67-71.

100. Куценко В.І., Удовиченко В.П., Остафійчук Я.В. Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики): Монографія. За ред. В.І. Куценко. – К., “Заповіт” 2003. – 228 с.

101. Лаптева Е.Г., Фролов Е.Б. Социальная инфраструктура региона: проблемы теории и практики. //Иваново. – 2006. – 242 с.

102. Лебедєва О. А. Послуги: сутність і класифікація / О.А. Лебедєва // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі 2008р. –№4. – С. 146–154.

103. Лега Ю.Г. Вдосконалення управління житлово-комунальним комплексом України в сучасних умовах розвитку національної економіки / Ю.Г. Лега, Т.М. Качала, Н.Ф. Чечетова. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – 219 с.

104. Литвин Ю. О. Шляхи розвитку соціальної інфраструктури села // Матеріали III Всеукраїнської заочної наукової конференції «Актуальні питання сучасної економіки». — Умань, 2011. — Ч. 1. — С.215–216.

105. Лібанова Е.М. Людина на ринку праці / Е.М Лібанова. //Урядовий кур’єр (укр.) – 2004 – № 74. – 7 с.

106. Логачева, Н.М. Социальная инфраструктура и ее значение для

социально-экономического развития регионов России: монография / Н.М. Логачева. – Екатеринбург: Изд-во Уральского института экономики, управления и права, 2012. – 202 с.

107. Ложко В.В. Формирование человеческого капитала — главный ресурс инновационного социально-экономического развития России и ее регионов // Инновации № 10. – 2008., С. 30-35.

108. Луговой А. В. Проблеми розвитку соціально-економічної інфраструктури регіону // Вісник. — Кременчук, 2010. — N 5, ч. 1 (64). — С. 181–185.

109. Ляшенко О. А. Визначення інтегрального показника рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій // Наукові праці. — Полтава, 2011. — Вип. 2, т. 3. — С.112–117.

110. Марача В.Г. Региональное стратегическое планирование основные подходы и условия реализации. / Международный журнал «Проблемы теории и практики управления» № 11. / 2008. 35-42 с.

111. Маркович Д.Ж. Социальная экология и качество жизни. М., 1998. 51с.

112. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.2. Книга 2. Процесс обращения капитала. – М.: Издательство политической литературы, 1984. – 596 с.

113. Маркс К. Теории прибавочной стоимости / К. Маркс // Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 26. ч. 1. – С. 149.

114. Мартинюк М.А. Освіта як чинник інтенсифікації суспільного виробництва в перехідній економіці України / М.А. Мартинюк. – К.: КНЕУ 1999. – 193 с.

115. Матвіїв М.Я. Методологія та організація маркетингового менеджменту в сфері вищої освіти: [монографія] / М.Я. Матвіїв. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 560 с.

116. Матюшко Є. Реформа системи охорони здоров'я в Україні та її регіональні аспекти / Є. Матюшко // Регіональна економіка. – 2001. – №1. –

С. 106.

117. Медянцев С.Г. Задачи развития системы социальных услуг в переходной экономике России / С.Г. Медянцев // Социально-экономические преобразования в России: Сборник научных трудов. Выпуск второй. / Под ред. проф. В.А. Шабашева. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2001. – С. 261–262.

118. Менеджмент в сфере услуг [Текст] : учеб. пособие / под ред. С.Ф. Поважного, В.В. Дорофиевко. – Донецк : ВИК, 2004. – 824 с.

119. Методологія та методика визначення інтегральних соціальних показників / Відп. ред. Ю.І. Саєнко. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2004. – 372 с.

120. Миколайчук М.М. Напрями трансформації регіонального управління ефективністю соціально-економічного розвитку / М.М. Миколайчук // Зб. наук. пр. ОРІДУ УАДУ. – Одеса: ОРІДУ УАДУ, Оптимум, 2003. – вип.11. – с. 145 – 155.

121. Миколайчук М.М. Питання застосування різних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіону / М.М. Миколайчук // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. пр. – Одеса: ОДЕУ, 2002. – вип.13. – с.443 – 446.

122. Миколайчук М.М. Роль регіонального управління у відродженні економіки України // Економіка Крима. – 2003. – №6. – с. 18 – 22.

123. Москаленко В.Ф., Омецинський Б.Ф., Омелянець С.М., Бабаєв К.Д. Курортна галузь та перспективи її розвитку. // Укр.бальнеол.журнал. – 2001.-№4. – С.5-14.

124. Музика П.М. Становлення та розвиток соціальної сфери на селі в нових умовах господарювання / П.М. Музика // Економіка АПК. – 2000. – № 5. –с. 92.

125. Муханова, Е. Б. Теоретические основы и пути формирования рыночной инфраструктуры [Текст] / Е. Б. Муханова. Учебное пособие. – М.: ИЭ РАН, 1998. – 132 с.

126. Нагорна А. Права людини та стан здоров'я в Україні / А. Нагорна // Розбудова держави. – 2000. – № 1–6. – С. 45.

127. Невелєв О.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. / О.М. Невелєв, Б.М. Данилишин – К.: НДІСЕП, 2002. – 128 с.
128. Низова Л. Инфраструктура села и занятость [Текст]: / Л. Низова // Человеческие ресурсы. – 2007. – №2. – С. 101-103.
129. Ніколаєнко С. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти / С. Ніколаєнко // Вища школа. – 2007. – №4. – С.3–14.
130. Носова С.С. Социалистическая инфраструктура в воспроизводственном процессе. – М.: Экономика, 1987. – С. 10,16,53.
131. О.Лосевська, В. Лебедєв. Концесія в українських портах у світлі Закону України «Про морські порти України»: Юридична газета. – 2012. – № 48. – С. 31 – 33.
132. Оболенська Т.Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід: [монографія] / Т.Є. Оболенська. – К. 2001. – 208 с.
133. Огаренко В.М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг [монографія] / В.М. Огаренко. – К.: НАДУ, 2005. – 326 с.
134. Олійник Я.Б., Запотоцький С.П., Кононенко О.Ю., Мельничук А.Л., Пасько В.Ф. Регіональна економіка. / За ред. Я.Б. Олійника. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. – 444 с.
135. Омарова К.А., Османов А.М., Цапиева О.Е. Государственное регулирование развития социальной инфраструктуры региона. СПб.: Рост, 2007. – 228 с.
136. Орешин В.П. Планирование производственной инфраструктуры: комплексный подход. – М: Экономика, 1986. – 265 с.
137. Осадчая Г.И. Социология социальной сферы: уч.пособие для высшей школы / Г.И.Осадчая – 2-е изд, перераб. и доп. – М.: Гардарики, 2006. – 223 с.
138. Осовська Г.В. Проблеми соціально-економічного розвитку регіону: [монографія] / Г.В. Осовська, С.М. Рижук, А.І. Величко – Житомир:

ЖДТУ, 2005. – 342 с.

139. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації: [монографія] / В.І. Павлов – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 580 с.

140. Павлов В. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону / В. Павлов // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 18–29.

141. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою // Електронний ресурс:
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Аpdu_o/2009_1/R_5/Panchenko.pdf

142. Пашигорева Г.И. Проблемы организации инновационной деятельности в сфере услуг // Проблемы современной экономики. 2006. № 1-2. С. 336-338.

143. Перун З., Романюк О., Товста Н., Литвинцева Л., Лідс С., Ряшенцева І. Програмно-цільовий метод формування бюджету. – К.:Унісерв, 2004. – С.6.

144. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу. – М.: Прогресс, 1985. – 240 с.

145. Пизенти А. Очерки политической экономии капитализма. – М.; Прогресс, 1976. – 321 с.

146. Плащинський Н.А. Инфраструктура и эффективное общественного производства / Плащинський Н.А.. – Минск : Бэларусь, 1985. – С. 12–13.

147. Поорхнявий Ю.Б. Соціальна безпека / Ю.Б. Поорхнявий, О.О. Волощук, П.І. Ільчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cpsr.org.ua

148. Потемкин В.К. Социальная инфраструктура регионов: нормативный подход к преобразованию / Институт социально-экономических проблем Российской Академии наук. - Санкт-Петербург, 1996. - 140 с.

149. Потишняк О. М. Інноваційні зміни як фактор соціально-економічної парадигми суспільства // Наукові записки. — Острог, 2011. — Вип. 18. — С. 496–504.

150. Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 р. № 341 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 22. — 983 с.

151. Проблеми і особливості розвитку рекреаційного комплексу України Щербіна Н.М., Маслова Л.Я. Дорогунцов С.И., Куценко В.И., Ольшевский В.И., Гаврилюк Л.Ф. Перспективы рационального использования рекреационных ресурсов Украины в целях массового оздоровления населения. // Проблемы развития рекреационного хозяйства в приморских районах: Матер. IV междунар. науч.-прак. семинара «Экономико-экологические проблемы приморских регионов» (г. Южный, 19-21 октября 1994 г.).- Одесса, 1994.- С.9-11.

152. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку / Прокопа І.В. — К. : Ін-т економіки НАН України, 1996. — 172 с.

153. Пурлик В.М. Рынок инвестиционных товаров и логистика. — М.: Международ. ун-т бизнеса и управления, 1997. — С.132-133.

154. Рандалов Ю.Б., Будаева Ц.Б. Социальная инфраструктура региона: проблемы развития (на примере Бурятской АССР). — Новосибирск: Наука СО АН СССР, 1989. — 79 с.

155. Ревва К. Г. Анализ сферы услуг: проблемы, оценка, предложения [Текст] / К. Г. Ревва, Т. В. Клименко // Прометей. — 2007. — № 1 (22). — С. 223–229.

156. Регіональна політика та механізми її реалізації / За ред. акад. НАНУ М. І. Долішного. — К.: Наукова думка, 2003. — 503 с.

157. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень / Держкомстат України. Відп. за випуск І. Калачова. — К., 2007. — 30 с.

158. Регіональні особливості безробіття в Україні / Приймак В — //

запорука збереження й розвитку трудового потенціалу / В. Савченко // Україна: аспекти праці. – 1999. – №1. – 55с.

170. Салівончик О. М. Роль і значення соціальної інфраструктури в ринковій економіці // Спецпроект: аналіз наукових досліджень. — Д., 2011. — Т. 6 : Актуальні питання економіки. — С. 129–131.

171. Салій О.М. Функціональне призначення та основні завдання соціальної інфраструктури / О.М. Салій // Наука і економіка. – 2010. – № 2. – С. 215–218.

172. Самуэльсон Н. Экономика. – М.: Алгон, 1992. – Т.2. – С.124.

173. Селезнев А. Становление рынка и его инфраструктуры / А. Селезнев // Экономист. – 2003. – №9. – С.72-77.

174. Сидорова Е.Ю. Некоторые методические вопросы планирования региональной инфраструктуры [Текст] / Е.Ю. Сидорова// Проблемы развития производственной инфраструктуры: Тез. докл. первого Всесоюзного семинара. – М.: Издательство МГУ, 1981. – С.211-214.

175. Синицкая Н.Я. Образование как фактор качества человеческого потенциала региона//Экономика образования. 2004. № 1. С. 49-58.

176. Синявська І. М. Економічна ефективність функціонування соціальної інфраструктури сільських територій // Наукові праці. — Полтава, 2012. — Вип. 2 (5), т. 3: Економічні науки. — С. 280–284.

177. Скоблякова И.В. Циклы воспроизводства человеческого капитала. – М.: «Издательство машиностроение-1» - 2006 – с. 248

178. Слівінська Н.М. Трудова міграція населення: регіональний аспект/ Н.М. Слівінська. // Формування ринкової економіки. – 2005. – Спец. вип. – Т.3. – 513 с.

179. Советский энциклопедический словарь / Гл.ред.А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Слв.энциклопедия, 1985. – 1600 с.

180. Социальная инфраструктура / Отв. ред. Римашевская Н. М., Пациорковский В.В. – М.: ЦЭМИ АН СССР, 1989. – 165 с.

181. Соціальна безпека: теорія та українська практика / За ред. І.Ф.

Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.

182. Соціально-економічне становище Черкаської області за січень-вересень 2008 року (повідомлення Головного управління статистики у Черкаській області) № 02/1-48/4838 від 29.10.2008 р [електронний ресурс] – Режим доступу: www.oda.ck.ua

183. Ставицький Едуард. Функції інфраструктури в соціально-економічному розвитку регіонів // Актуальні проблеми державного управління. — О., 2008. — Вип. 3 (35). — С.221–227.

184. Статистичний збірник Житлово-комунального господарство Черкаської області у 2000-2008 роках / за редакцією М.Г.Литвина. – Головне управління статистики у Черкаській області, 2008. – 48 с.

185. Статистичний збірник Соціальні індикатори рівня життя населення / за.ред. В.П. Приймак. – Головне управління статистики у Черкаській області, 2004 – 112 с.

186. Статистичні щорічники України за 2005-2012 рр. – К.: Держаний комітет статистики України.

187. Степаненко Н. О. Роль інвестицій у галузі соціальної інфраструктури сільськогосподарської діяльності // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економічний розвиток України в сучасному просторі та часі». — Х., 2010. — С. 449–455.

188. Стефанова Т.Г. Инновационный тип развития экономики и; качество жизни. СПб. Петербургская гос. инж.-экон. академия, 2000. - 34 с.

189. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. / Д.М. Стеченко – К.:Вища школа, 2000. – 223 с.

190. Стеченко Д.М. Формування механізмів регіонального управління соціально-економічними процесами / Д.М. Стеченко // Вісник Хмельницького інституту раціонального управління та права. – № 3. – С. 240–244.

191. Стратегічний розвиток соціально-економічної інфраструктури регіону [Текст]: монографія / [Б. Г. Шелегеда та ін.]; НАН України, Ін-т

економіки пром-сті, Донец. ун-т економіки та права. - Донецьк: ІЕП НАН України, 2011. - 319 с.

192. Стройко Т. В. Розбудова соціальної інфраструктури сільських територій як запорука розвитку регіонів // Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин». — Умань, 2011. — Ч. 2. — С. 129–130.

193. Судоргін М. Г. Державне управління розвитком соціальної інфраструктури в Україні // Науковий вісник. — К., 2011. — Вип. 4. — С.329–337.

194. Терентьев В.Г. Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства //Труды семинара ВНИИ системных исследований. М., 1979. – С. 47

195. Тощенко Ж.Т. Социальная інфраструктура: сущность и пути развития. – М.: Мысль, 1980. – 206 с.

196. Тощенко Ж.Т. Социальная сфера: взгляд из региона [Текст]: Стаття / Ж.Т. Тощенко. // Человек и труд. – 2002. – №1. – С. 47-48.

197. Трубич С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (деякі підходи до уточнення понятійного апарату дослідження) / С. Трубич, Т. Майкович // Вісник ТАНГ. – 2003. – №5–1. – с.145–150.

198. Уманець Т.В., Миколайчук М.М. Тенденції розвитку ринку праці – основні аспекти регіонального аналізу економічного розвитку з питань управління трудовими ресурсами // Кадрове супроводження регіональних перетворень: Матеріали наук.-практ. конф. 19 квітня 2002 р. – О.: ОРІДУ УАДУ, 2002.– с. 226 – 234

199. Федоренко І. А. Соціально-економічна інфраструктура як база розвитку економічного потенціалу // Вестник. — Х., 2009. — N17: Технический прогресс и эффективность производства. — С.3–8.

200. Федоров В. Н. Социально-экономический потенциал инфраструктуры: содержание, оценка и анализ развития. — Ульяновск:

УЛГПУ, 2000. - 195 с.

201. Федулова С.П. Инфраструктура и интенсификация производства [Текст] / С.П. Федулова. Учебное пособие. – М.: Наука. 1992 г. – 86 с.

202. Федько В. П. Инфраструктура товарного рынка [Текст] / В. П. Федько, Н. Г. Федько. Учебник. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – 321 с.

203. Федько В.П., Альбсков А.У., Комарова А.И. Инфраструктура муниципальных образований; логистический аспект. – Ростов н/Дону, РГЭА, 1999. – С.121.

204. Феоктистов Д.В. Методология оценки уровня и качества жизни населения / Д.В. Феоктистов [Электронный ресурс]: <http://kodeks.pirit.sibtel.ru/nic/200211/021/htm>.

205. Фімяр С.В. Загальна характеристика взаємозв'язку між макроекономічними показниками і станом навколишнього середовища /С.В. Фімяр// Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія Економічні науки. У трьох частинах. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – Вип. 23. – Частина III. – С. 105-109.

206. Фімяр С.В. Механізм державного регулювання розвитку інфраструктури регіону /С.В. Фімяр// Збірник наукових праць: Економічний простір. – № 32. – Дніпропетровськ: ПДАБА. – С. 151-158.

207. Фімяр С.В. Особливості класифікації послуг в контексті формування регіонального споживчого ринку // Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, Черкаси, 14-16 квітня 2010 р. – Черкаси: ЧДТУ. – 2010. – С. 216-219.

208. Фімяр С.В. Роль соціальної інфраструктури в соціальному розвитку // Теорія і практика сучасної економіки: Матеріали X міжнар. наук.-практ. конференції. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – С. 103-104.

209. Фімяр С.В. Сучасні концептуальні положення економічної й продовольчої безпеки // Збірник наукових праць Черкаського державного

технологічного університету. Серія Економічні науки. У двох частинах. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – Вип. 21. – Частина II. – С. 189-192.

210. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. — 730 с.

211. Хомелямский Б.Н. Экономическая эффективность социального планирования. – М: Мысль, 1980. – С.20-40.

212. Хомелянский, Б.Н. Социальное воспроизводство: воспроизводственный потенциал социальной инфраструктуры [Текст] / Б.Н. Хомелянский. Учебник. – М.: Экономика, 1989. – 112 с.

213. Хомелянский Б. Полнее раскрыть потенциал социальной сферы // Экономические науки. – 1989. – № 6. – С. 34-40.

214. Чарина В.О. О модельном наборе социальных индикаторов уровня жизни населения // Вопросы статистики. – 1998.-№8.-с. 15 – 19.

215. Чепурко Г.В. Региональные аспекты формирования трудового потенциала // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. 2010. № 1 (22) С. 209-212

216. Черевко О.В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України: [монографія] / О.В. Черевко – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 424 с.

217. Чернышев М.А., Новиков О.А. Инфраструктура мегаполисамогистический подход. – Ростов н/Д.: Изд-во Рост.ун-та, 1995. – С. 125-128.

218. Чернюк Л.Г. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України. / Л.Г. Чернюк, С.І. Дорогунцов, П.П. Борщевський, Б.М. Данилишин, М.І. Фащевський – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.

219. Чубарова Т.В. Службы здравоохранения по месту работы и охрана здоровья работающих в зарубежных европейских странах / Т.В. Чубарова // Человек и труд. –1999. – №4. – С. 48.

220. Шайхутдинова Г.Ф. Потребности населения как фактор развития

социальной инфраструктуры // Вестник Тамбовского университета. Серия гуманитарные науки. – 2007. №8. С. 110-114

221. Шарипов А.Д. Экономическая сущность инфраструктуры при социализме. В сб. Управление отраслями инфраструктуры в системе региона. – Л., 1980. – С. 129-130.

222. Шарипов А.Ю. Социальная инфраструктура в концепции ускорения / Шарипов А.Ю. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1990. – 206 с.

223. Шеховцева Л.С. Стратегическое целепологание регионального развития междисциплинарный подход. /Экономический вестник Ростовского государственного университета, т. 4, № 3 / 2006. 134-139 с.

224. Шеховцева Л.С., Кузин З.И. Стратегическое целепологание при разработке региональных стратегий. /ЭКО № 12/ 2007. 59-67 с.

225. Шляхи реалізації політики поліпшення якості життя населення України у 2005–2009 роках [Електронний ресурс]: Лавриненко С. І., Пищуліна О. М., Шевченко О. В. // Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. Монографія. Київ, – 2009. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/Zel_book/index.htm

226. Щетинин В.П. Экономика образования: Учебное пособие / В.П. Щетинин, Н.А. Хроненков, Б.С. Рябушкин. – М.: Российское педагогическое агентство, 1998. – С. 47.

227. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. – М., 1975. – Т.2. – С.64

228. Эмиров Н.Д. Инновационные подходы в управлении социальной сферой: Монография. - СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2011. - 206 с.

229. Юрченко В. Проблеми та перспективи розвитку соціальної інфраструктури на місцевому рівні // Актуальні проблеми сталого соціального розвитку: погляд молоді. — Чернігів, 2011. — С. 204–206.

230. Юрченко В. В. Трудова мобільність як чинник та цільова

функція розвитку соціальної інфраструктури регіону // Управління розвитком. — Х., 2007. — N8. — С. 187–189.

231. Яковлева С.И. Инфраструктурные системы: территориальное развитие и управление [Текст] / С.И. Яковлева. Монография. – Тверь, 2002. – 186 с.

232. Яковлева С.И. Плановые ролевые функции инфраструктуры в территориальном развитии России / С.И. Яковлева // Фундаментальные и прикладные проблемы регионологии: Сб. науч. ст. под ред. А.И.Сухарева и В.В. Козина. – Саранск, 2003. – С.136-139.

233. Ященко С.О. Социальная инфраструктура как ключевой индикатор современного технологического уклада общества[Текст]/С.О. Ященко, О.Ю. Ульянова // Региональная экономика: теория и практика №15(54). – Москва, 2007. – С. 82-91.

234. Assessing the future: water utility infrastructure management. David M. Hughes, technical editor. Denver, CO, American Water Works Association, 2002. 644 p.

235. Bartik, T. J. (1991). Who benefits from state and local economic development policies?. Kalamazoo, Mich: W.E. Upjohn Institute for Employment Research.

236. Benedict, Mark A., and Edward T. McMahon. Green infrastructure: linking landscapes and communities. Washington, Island Press, c2006. 299 p. Bibliography: p. 287-288.

237. Billings, S. (2009). Do enterprise zones work? an analysis at the borders. Public Finance Review, 37(1), 68-93.

238. Burnier, D. (1992). Becoming competitive: How policymakers view incentive-based development policy.

239. Cities and their vital systems: infrastructure past, present, and future. Jesse H. Ausubel and Robert Herman, editors. National Academy of Engineering. Washington, National Academy Press, 1988. 357 p.

240. Gabe, T. M., & Kraybill, D. S. (2002). The effect of state economic

development incentives on employment growth of establishments. *Journal of Regional Science*, 42(4), 703-730.

241. Groves, Sanford M., and Maureen Godsey Valente. Evaluating financial condition: a handbook for local government. 4th ed. Rev. by Karl Nollenberger. Washington, ICMA, c2003. 224 p.

242. Hayes, Brian. Infrastructure: a field guide to the industrial landscape. New York, W. W. Norton, c2005. 536 p.

243. Honadle, Beth Walter, James M. Costa, and Beverly M. Cigler. Fiscal health for local governments: an introduction to concepts, practical analysis and strategies. Amsterdam, Boston, Elsevier Academic Press, 2004. 271 p.

244. Infrastructure industries USA. Arsen J. Darnay, ed. Farmington Hills, MI, Gale Group, 2001. 867 p.

245. Leuenberger, Deniz. Sustainable development in public administration: a match with practice? *Public works management and policy*, v. 10, Jan. 2006: 195-201.

246. Miller, John B. Case studies in infrastructure delivery. Boston, Kluwer, 2002. 262 p.

247. Miller, John B. Principles of public and private infrastructure delivery. Boston, Kluwer Academic Publishers, 2000. 645 p.

248. Moody's project & infrastructure finance sourcebook. New York, Moody's Investor Service, 2006. 196 p.

249. O'Flaherty, Brendan. City economics. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2005. 587 p.

250. O'Sullivan, Arthur. Urban economics. 6th ed. Boston, McGraw-Hill/Irwin, 2007. 404 p.

251. Peters, A., & Fisher, P. (2004). The failures of economic development incentives. *Journal of the American Planning Association*, 70(1), 27-37.

252. Rainer, George. Understanding infrastructure: a guide for architects and planners. New York, Wiley, c1990. 278 p.

253. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push» //

Economic Development for Latin America. -N.Y., 1961p.60.

254. Savas, Emanuel S. Privatization in the city: successes, failures, lessons. Washington, CQ Press, c2005. 335 p.

255. Vogt, A. John. Capital budgeting and finance: a guide for local governments. Chapel Hill, Institute of Government, University of North Carolina, 2004. 408 p.

256. Young, John. The infrastructure challenge: public-private partnerships offer a solution. Journal (American Water Works Association), v. 99, Apr. 2007: 56-60.

257. www.kmu.gov.ua – офіційний сайт Урядовий портал
www.me.gov.ua – офіційний сайт Міністерства економіки України

258. www.president.gov.ua – офіційний сайт Президента України

259. www.moz.gov.ua – офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України

260. www.niss.gov.ua – офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень

261. www.rada.gov.ua – офіційний сайт Верховної Ради України

262. www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державного комітету статистики України

263. www.mon.gov.ua – офіційний сайт Міністерства освіти і науки України

ДОДАТКИ

Документи що підтверджують наукову і практичну цінність дисертації

УКРАЇНА

**ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

бул-р Т.Г. Шевченка, 185 м. Черкаси, 18000, тел.8-(0472)-37-34-14, факс 37-35-45, e-mail:
ecoadm@uch.net

21.03.2012 № 395/01-2
від _____

На № _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження

Кришталь Тетяни Миколаївни

**„ СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА РЕГІОНУ В РИНКОВИХ УМОВАХ
ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ”**

В роботі Департаменту економічного розвитку і торгівлі Черкаської обласної державної адміністрації використовуються наукові розробки, викладені та обґрунтовані в дисертаційній роботі Білоус С.П., які полягають в наступному:

Зокрема автором розроблено пропозиції щодо удосконалення стратегії регіонального розвитку.

Заступник директора департаменту-
начальник управління розвитку
споживчого ринку

В.В.Івашенко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006, тел. (0472) 71-00-92, факс (0472) 73-02-32
E-mail : chdtu-cherkasy@ukr.net Код ЄДРПОУ 05390336

Від 19.04.2013 № 479/11.-02

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

видана Кришталь Тетяні Миколаївні про те, що основні положення дисертації „Соціальна інфраструктура регіону в ринкових умовах господарювання: проблеми та перспективи”, поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, використовуються при викладанні дисциплін „Регіональна економіка”, „Державне регулювання економіки”, „Стратегічне планування та управління” та „Стратегічний менеджмент”.

Ректор

Ю.Г. Лега

Циганська Л.М.
73-02-87

Видатки Зведеного бюджету України на окремі соціально-культурні заходи

	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Усього видатків зведеного бюджету України.						
млн.грн.	48148,6	141698,8	307399,4	377842,8	416853,6	492394,9
з них						
Культура і мистецтво	634,0	1992,1	4766,1	6046,5	6615,5	8018,8
Засоби масової інформації	214,3	556,9	848,2	1147,9	1078,0	1604,3
Фізична культура і спорт	253,3	886,1	2687,8	4290,5	3012,3	3933,1
У % до загальної суми видатків						
Культура і мистецтво	1,3	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6
Засоби масової інформації	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Фізична культура і спорт	0,5	0,6	0,9	1,1	0,7	0,8
У % до ВВП						
Культура і мистецтво	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6
Засоби масової інформації	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Фізична культура і спорт	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2	0,3

Таблиця Б.2

Видатки Зведеного бюджету¹ на соціально-культурні заходи та освіту
(у відсотках до загальної суми видатків зведеного бюджет)

	2008	2009	2010	2011	2012
Освіта	19,5	21,5	21,1	20,5	20,5
з них:					
Дошкільна освіта	2,3	2,7	2,7	2,8	2,9
Загальна середня освіта	8,1	8,9	8,7	8,4	8,6
Професійно-технічна освіта	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2
Вища освіта	5,9	6,8	6,6	6,3	5,9
Охорона здоров'я	10,8	11,8	11,8	11,6	11,8
Духовний та фізичний розвиток	2,5	2,7	3,0	2,6	2,7
з них:					
Культура та мистецтво	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Засоби масової інформації	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Фізична культура і спорт	0,7	0,9	1,1	0,7	0,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23,8	25,4	27,6	25,0	25,3

¹Включаючи кредитування з вирахуванням погашення,

Часткові показники, що формують домінанти соціальної сфери та
забезпечують розвиток соціальної інфраструктури (освіта)

Таблиця В.2

Вищі навчальні заклади України державної та комунальної форм власності

	I - IV рівнів акредитації									
	1995/9 6	2000/0 1	2005/0 6	2007/0 8	2008/0 9	2009/1 0	2010/1 1	2011/1 2	1995/9 6	2000/0 1
Кількість закладів - всього, одиниць	926	816	749	702	685	674	666	661	926	816
Чисельність студентів - всього, осіб	146941 9	177085 9	231005 2	238038 5	234824 6	224365 6	218136 3	204272 4	146941 9	177085 9
у тому числі на відділеннях										
денних	102733 3	117333 9	141332 5	142647 7	142736 0	139738 8	139962 1	131527 1	102733 3	117333 9
вечірніх	40236	12667	11542	10060	10572	9873	8876	7383	40236	12667
заочних	401850	584853	885185	943848	910314	836395	772866	720070	401850	584853
Прийнято - всього, осіб	369998	483885	569297 1	542392 1	469774 1	417851 1	469765 1	380739 1	369998	483885
у тому числі на відділеннях										
денні	275957	328443	371408	357589	347400	314539	348712	269132	275957	328443
вечірні	7773	3452	2905	2325	1918	1647	1630	1240	7773	3452
заочні	86268	151990	194984	182478	120456	101665	119423	110367	86268	151990
Випущено - всього, осіб	327390	388964	452023 2	505929 2	521453 2	540587 2	557743 2	539966 2	327390	388964
у тому числі з відділень										
денних	216363	281119	271801	297923	301054	303271	311380	306640	216363	281119
вечірніх	11736	3901	2538	2428	2137	2428	2813	2889	11736	3901
заочних	99291	103944	177684	205578	218262	234888	243550	230437	99291	103944
Чисельність студентів у розрахунку										
на 10000 населення ³	286	359	493	513	509	488	477	448	286	359

1 Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

2 Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

3 У розрахунку використано чисельність наявного населення: для даних за 2005/06 навчальний рік - на 1.01.2006, за 2007/08 - на 1.01.2008, за 2008/09 - на 1.01.2009, за 2009/10 - на 1.01.2010, за 2010/11 - на 1.01.2011, за 2011/12 - очікувана чисельність на 1.01.2012.

Вищі навчальні заклади України приватної форми власності

	I - IV рівнів акредитації							
	1995/96	2000/01	2005/06	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Кількість закладів - всього, одиниць	111	163	202	202	196	187	188	185
Чисельність студентів - всього, осіб	71079	160086	399109	433413	415627	355770	309925	268833
у тому числі на відділеннях								
денних	44562	86959	193918	200857	194662	172381	153461	127114
вечірніх	953	1455	780	622	528	343	100	327
заочних	25564	71672	204411	231934	220437	183046	156364	141392
Прийнято - всього, осіб	25640	52551	102960 ¹	91354 ¹	69840 ¹	46060 ¹	51349 ¹	38877 ¹
у тому числі на відділеннях								
денні	16969	32168	58411	50177	44459	31420	33398	19904
вечірні	388	559	112	144	18	-	2	34
заочні	8283	19824	44437	41033	25337	14640	17949	18939
Випущено - всього, осіб	11724	33263	63032 ²	96733 ²	101805 ²	101469 ²	96927 ²	86583 ²
у тому числі з відділень								
денних	6946	17569	29636	43169	46259	47865	45413	39650
вечірніх	35	306	263	153	182	83	126	63
заочних	4743	15388	33133	53411	55364	53521	51388	46870
Чисельність студентів у розрахунку на 10000 населення ³	14	33	84	93	90	77	68	59

1 Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

2 Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня),

3 У розрахунку використано чисельність наявного населення: для даних за 2005/06 навчальний рік - на 1.01.2006, за 2007/08 - на 1.01.2008, за 2008/09 - на 1.01.2009, за 2009/10 - на 1.01.2010, за 2010/11 - на 1.01.2011, за 2011/12 - очікувана чисельність на 1.01.2012,

Таблиця В.3

Чисельність студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання

	У ВНЗ I - II рівнів акредитації			У ВНЗ III - IV рівнів акредитації			У ВНЗ I - IV рівнів акредитації		
	2009/10	2010/11	2011/12	2009/10	2010/11	2011/12	2009/10	2010/11	2011/12
Всього студентів, осіб	354226	361453	356768	2245200	2129835	1954789	2599426	2491288	2311557
у тому числі навчаються за рахунок									
державного бюджету	132085	130337	128468	820503	815211	777379	952588	945548	905847
місцевих бюджетів	76936	79348	79601	21655	20956	18372	98591	100304	97973
органів державної влади, юридичних осіб	196	250	391	8511	8502	8886	8707	8752	9277
фізичних осіб	145009	151518	148308	1394531	1285166	1150152	1539540	1436684	1298460
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок									
державного бюджету	37,3	36,0	36,0	36,5	38,3	39,8	36,7	38,0	39,2
місцевих бюджетів	21,7	22,0	22,3	1,0	1,0	0,9	3,8	4,0	4,2
органів державної влади, юридичних осіб	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,5	0,3	0,3	0,4
фізичних осіб	40,9	41,9	41,6	62,1	60,3	58,8	59,2	57,7	56,2

Часткові показники, що формують домінанти соціальної сфери та забезпечують розвиток соціальної інфраструктури (охорона здоров'я)

Таблиця Г.1

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади України

	Санаторії та пансіонати з лікуванням*		Санаторії-профілакторії*		Будинки і пансіонати відпочинку*		Бази та інші заклади відпочинку*		Дитячі оздоровчі табори**	
	всього	у них ліжок, тис,	всього	у них ліжок, тис,	всього	у них місць, тис,	всього	у них місць, тис,	всього	у них місць, тис,
1990	505	154	556	55	332	115	2213	302	15687	467
1991	513	154	568	55	342	116	2236	318	10521	394
1992	531	155	571	54	321	106	2135	298	...	...
1993	546	157	544	52	308	95	2003	294	7242	632
1994	539	156	520	47	303	90	1968	268	6249	266
1995	551	159	517	43	294	83	1862	263	5884	256
1996	545	155	463	39	286	80	1777	240	5615	242
1997	536	155	428	33	289	76	1754	236	5601	237
1998	547	156	416	33	292	77	1913	234	6904	241
1999	547	155	404	32	303	71	1961	235	7644	236
2000	549	151	377	31	266	63	2010	238	7615	227
2001	555	151	357	29	273	61	2015	236	8578	221
2002	544	151	334	28	290	63	1982	236	10890	231
2003	536	147	325	27	292	62	2005	236	14961	228
2004	531	147	311	25	302	62	2033	231	19443	256
2005	524	145	291	23	321	65	2016	233	18366	236
2006	520	148	277	23	301	63	1976	232	18238	231
2007	523	143	269	21	302	64	1934	224	18363	226
2008	518	142	262	21	302	64	1916	221	18672	218
2009	513	141	252	21	296	62	1907	216	17379	198
2010	510	141	234	19	290	60	1920	217	17342	196
2011	508	141	224	19	280	59	1947	216	17703	194

*Починаючи з 2002 року інформація стосовно діяльності санаторно-курортних (оздоровчих) закладів подається за 12 місяців: з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітнього року.

**Починаючи з 2010 року - дитячі заклади оздоровлення та відпочинку.

Медичні кадри

	Кількість лікарів усіх спеціальностей		Кількість середнього медичного персоналу	
	всього, Тис.	на 10 000 населення	всього, Тис.	на 10 000 населення
1990	227	44,0	607	117,5
1991	230	44,4	618	119,4
1992	228	43,8	602	115,8
1993	230	44,4	600	115,7
1994	227	44,1	588	114,2
1995	230	45,1	595	116,5
1996	229	45,2	583	115,0
1997	227	45,1	566	112,7
1998	227	45,5	557	111,7
1999	228	46,0	553	111,9
2000	226	46,2	541	110,3
2001	226	46,8	530	110,1
2002	224	46,9	526	110,0
2003	223	47,1	523	110,3
2004	223	47,4	522	110,9
2005	224	47,9	496	106,2
2006	225	48,4	493	106,1
2007	223	48,3	488	105,5
2008	222 ²	48,3	465	101,1
2009	225 ²	49,1	467	102,0
2010	225 ²	49,3	467	102,4
2011	224 ²	49,3	459	101,0

¹ Дані розрахункові² Без зубних лікарів

Забезпеченість населення лікарськими лікарняними ліжками
(на кінець року; кількість ліжок на 10 000 населення)

	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Україна	95,0	95,2	95,1	94,2	94,0	90,6
Автономна Республіка Крим	92,9	90,6	89,6	88,7	88,0	85,5
області						
Вінницька	90,2	92,1	89,1	87,6	87,8	83,2
Волинська	84,2	82,5	83,7	83,6	83,3	82,3
Дніпропетровська	109,9	109,0	107,8	106,8	106,0	93,6
Донецька	90,9	90,5	87,8	86,8	87,1	84,6
Житомирська	80,9	80,8	80,3	79,9	79,6	79,1
Закарпатська	84,4	82,0	82,0	81,7	80,7	78,2
Запорізька	105,2	98,6	97,3	92,9	92,8	91,0
Івано-Франківська	88,6	91,3	91,9	91,3	90,6	86,9
Київська	85,6	81,5	87,7	87,9	87,8	86,2
Кіровоградська	96,3	97,2	100,1	97,3	97,5	95,4
Луганська	99,1	106,7	105,5	106,1	105,3	96,3
Львівська	96,3	97,0	99,1	98,1	97,9	96,3
Миколаївська	86,7	87,2	86,7	85,7	85,9	85,7
Одеська	91,7	91,1	95,3	94,3	94,1	89,3
Полтавська	87,2	89,1	91,2	90,8	90,6	88,7
Рівненська	87,7	90,9	91,5	91,4	91,3	86,7
Сумська	90,8	93,2	95,5	96,2	96,7	94,6
Тернопільська	93,0	91,4	92,6	90,8	91,1	91,2
Харківська	99,4	98,7	94,7	91,6	92,0	90,8
Херсонська	92,7	105,0	101,8	102,4	102,2	101,0
Хмельницька	91,6	88,9	92,8	92,7	92,8	88,9
Черкаська	90,3	90,7	90,1	89,6	89,3	86,6
Чернівецька	87,6	91,5	93,6	93,0	89,5	83,0
Чернігівська	112,1	112,1	117,7	114,8	115,5	112,0
міста						
Київ	116,4	113,6	109,9	109,1	108,8	108,5
Севастополь	80,8	79,1	79,6	89,3	89,1	89,1

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку

(одиниць)

	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Україна	7615	18366	18672	17379	17342	17703
Автономна Республіка Крим	257	613	665	570	598	723
області						
Вінницька	64	806	765	769	803	795
Волинська	162	564	586	567	602	617
Дніпропетровська	207	788	961	939	922	999
Донецька	494	924	938	979	983	996
Житомирська	28	528	641	490	526	508
Закарпатська	50	489	570	553	557	569
Запорізька	193	378	373	356	328	321
Івано-Франківська	84	845	876	764	768	782
Київська	200	390	410	472	522	553
Кіровоградська	311	511	566	541	551	588
Луганська	587	954	1008	913	880	786
Львівська	32	684	853	526	559	763
Миколаївська	326	523	552	553	545	541
Одеська	406	1116	1247	1121	1073	1033
Полтавська	884	1022	1037	1037	1007	1000
Рівненська	27	535	559	585	577	515
Сумська	504	772	796	776	780	750
Тернопільська	50	642	582	402	311	424
Харківська	301	1430	925	863	880	872
Херсонська	478	779	568	491	502	515
Хмельницька	1052	872	884	865	871	869
Черкаська	541	986	1038	1006	1004	1026
Чернівецька	49	343	403	402	402	410
Чернігівська	56	536	560	569	562	550
міста						
Київ	237	230	226	177	131	109
Севастополь	35	106	83	93	98	89

Таблиця Г.5

Мережа, діяльність та кадри лікувально-профілактичних закладів
Основні показники охорони здоров'я в Україні

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість лікарів усіх спеціальностей тис, осіб	227	230	226	224	222 ¹	225 ¹	225 ¹	224 ¹	217 ¹
на 10 000 населення	44,0	45,1	46,2	47,9	48,3 ¹	49,1 ¹	49,3 ¹	49,3 ¹	47,9 ¹
Кількість середнього медичного персоналу тис, осіб	607	595	541	496	465	467	467	459	441
на 10 000 населення	117,5	116,5	110,3	106,2	101,1	102,0	102,4	101,0	97,2
Кількість лікарняних закладів, тис, одиниць	3,9	3,9	3,3	2,9	2,9	2,8	2,8	2,5	2,4
Кількість лікарняних ліжок, тис, одиниць	700	639	466	445	437	431	429	412	404
на 10 000 населення	135,5	125,1	95,0	95,2	95,1	94,2	94,0	90,6	89,1
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, ² тис, одиниць	6,9	7,2	7,4	7,8	8,8	8,8	9,0	8,2	8,3
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів тис, відвідувань за зміну на 10 000 населення	895	966	973	990	987	1000	993	999	1023
	173,1	189,0	198,4	211,7	214,8	218,3	217,7	219,8	225,4
Кількість станцій (від ділень) швидкої медичної допомоги (МОЗ), одиниць	970	1064	1039	976	997	998	990	940	866
Кількість осіб, яким надано допомогу амбулаторно та під час виїздів швидкої медичної допомоги (МОЗ) млн, осіб	17,8	16,0	14,0	13,8	13,6	13,5	13,4	12,8	12,7
на 1 000 населення	345	313	285	294	295	295	2	281	279
							94		
Кількість самостійних стоматологічних поліклінік (МОЗ), одиниць									
	311	324	320	309	288	282	279	270	257
Кількість закладів, що мають стомат відділення, кабінети (МОЗ), одиниць									
	4782	4676	4593	4645	4690	4728	4751	4452	4022
Кількість відвідувань лікарів на амбулаторному прийомі і відвідувань лікарями хворих удома включно з екстреною та планово-консультативною допомогою (МОЗ) млн.	500,5	495,8	491,9	499,0	497,3	491,8	494,5	484,9	476,2
на одного жителя	9,7	9,7	10,0	10,6	10,8	10,7	10,8	10,7	10,5
Кількість осіб, що були госпіталізовані у лікарняні заклади (МОЗ) млн. осіб на 100 осіб									
	12,6	11,2	9,6	10,1	10,4	10,3	10,5	10,3	10,2
	24,4	21,9	19,4	21,6	22,6	22,4	22,9	22,6	22,4
Із загальної кількості госпіталізованих – діти ³ млн. осіб на 100 дітей	2,1	1,9	1,5	1,6	1,8	1,9	1,9	1,9	1,8
	19,1	17,9	17,7	22,0	21,9	23,0	24,1	23,6	23,1
Середня тривалість перебування хворого у стаціонарі (МОЗ). днів									
	16,4	16,8	14,9	13,5	12,8	12,7	12,5	12,2	12,1

1 Без зубних лікарів.

2 У кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів відображено всі медичні заклади, що здійснюють амбулаторний прийом (поліклініки, амбулаторії, поліклінічні відділення лікарняних закладів, диспансери, лікарські пункти охорони здоров'я тощо).

3 До 2006 року діти висом 0-14 років включно, з 2006 року діти 0-17 років включно.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади в Україні

	1995	2000 ¹	2001 ¹	2001/02 ¹	2002/03 ¹	2003/04 ¹	2004/05 ¹	2005/06 ¹	2006/07 ¹	2007/08 ¹	2008/09 ¹	2009/10 ¹	2010/11 ¹
Кількість	3	3	3	3 242	3 260	3	3 245	316	3110	3 073	3 041	3011	3 012
у тому числі													
санаторії	489	480	487	474	469	472	465	468	471	465	460	456	453
із загальної кількості	199	185	188	183	180	177	173	171	171	171	171	168	167
пансіонати з	62	69	68	70	67	59	59	52	52	53	53	54	55
санаторії -	517	377	357	334	325	311	291	277	269	262	252	234	224
будинки і	294	266	273	290	292	302	321	301	302	302	296	290	280
бази та інші	186	2	204	2 010	2 042	2	2 052	2	1969	1 950	1940	1948	1979
заклади 1-2	193	98	75	64	65	56	57	54	47	41	40	29	21
У них ліжок	562	502	404	493	489	481	482	482	466	462	453	449	445
у тому числі в													
санаторіях	145	136	136	135	132	133	131	136	131	129	127	126	126
із - у	37	35	38	38	37	36	34	34	33	32	32	32	32
пансіонатах	14	15	15	16	16	14	14	12	12	13	14	14	15
санаторіях -	43	31	29	28	27	25	23	23	21	21	21	19	19
будинках і пансіонатах	83	63	61	63	62	62	65	63	64	64	62	60	58
базах та	263	247	247	245	247	242	244	243	234	232	226	228	225
закладах 1-2	14	10	6	6	5	5	5	5	4	3	3	2	2
Чисельність оздоровлених ⁴													
усього, тис.	3	2	3	3 120	3148	317	3 267	3	3 486	3 502	3 122	2 987	2 942
у тому числі в													
санаторіях	122	1	1	1245	1 264	131	1 299	132	1419	1 527	1 330	1 198	1 278
із них - у	236	221	255	254	262	272	274	276	274	284	247	223	338
пансіонатах	102	114	106	122	129	119	129	117	131	144	119	116	99
санаторіях -	511	274	277	242	276	241	244	236	236	232	211	198	193
будинках і	431	276	291	331	360	380	385	368	410	382	318	338	325
базах та	1	106	1	1 160	1 101	1	1 186	121	1273	1 287	1 130	1 126	1038
закладах 1-2	73	38	18	20	18	16	24	25	17	20	14	11	9

1 У загальній кількості враховані заклади, які з різних причин не працювали протягом року, та ліжка (місця) в них

2 Включно з дитячими оздоровчо-санаторними позаміськими закладами цілорічної дії, курортними поліклініками, бальнеологічними лікарнями, грязелікарнями тощо

3 У місяць максимального розгортання

4 Особи, оздоровлені протягом тривалого часу і 1-2 днів

Часткові показники, що формують домінанти соціальної сфери та
забезпечують розвиток соціальної інфраструктури (культура)

Таблиця Д.1

Кількість бібліотек

(одиниць)

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Україна	23816	20722	19821	20628	20057	19487	19326
Автономна Республіка Крим	1003 ¹	881	815	798	797	796	783
області							
Вінницька	1382	1146	1035	1051	1023	1010	1004
Волинська	809	584	579	574	609	611	609
Дніпропетровська	1000	769	747	849	835	828	817
Донецька	1180	1067	867	1039	1022	1013	993
Житомирська	1197	1083	972	963	942	935	931
Закарпатська	725	616	520	509	505	505	503
Запорізька	690	604	550	582	591	600	586
Івано-Франківська	846	831	783	770	769	771	771
Київська	1033	954	924	912	907	905	901
Кіровоградська	757	647	616	606	602	599	590
Луганська	811	701	635	775	162	755	731
Львівська	1657	1439	1373	1369	1364	1363	1362
Миколаївська	628	552	522	524	523	516	515
Одеська	942	889	898	920	906	912	898
Полтавська	1042	907	860	833	827	816	813
Рівненська	808	589	606	578	605	607	607
Сумська	883	681	599	613	600	595	589
Тернопільська	1003	974	955	924	915	915	915
Харківська	1012	1017	1329	1337	868	858	847
Херсонська	576	521	503	1019	1018	531	530
Хмельницька	1243	991	968	961	955	945	945
Черкаська	846	833	766	752	750	745	740
Чернівецька	484	431	419	410	407	407	404
Чернігівська	988	805	772	755	750	745	739
міста							
Київ	271	141	142	142	142	142	143
Севастополь		69	66	63	63	62	60

Кількість демонстраторів фільмів

(одиниць)

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011 ²
Україна	16100	6877	3330	2417	2153	2196	2206
Автономна Республіка Крим	592 ¹	78	98	98	95	78	78
області							
Вінницька	864	351	488	335	315	299	219
Волинська	636	100	32	14	13	14	14
Дніпропетровська	412	191	20	15	18	18	24
Донецька	783	113	68	40	33	31	29
Житомирська	1023	286	30	32	6	7	14
Закарпатська	451	344	110	40	36	35	33
Запорізька	609	140	70	50	58	59	57
Івано-Франківська	570	520	322	301	285	273	258
Київська	556	298	63	45	45	42	44
Кіровоградська	696	86	55	44	44	30	30
Луганська	420	27	15	10	14	15	13
Львівська	789	302	61	88	88	91	80
Миколаївська	151	178	27	28	26	26	21
Одеська	743	618	344	163	24	24	10
Полтавська	1077	529	128	40	46	27	34
Рівненська	461	230	20	33	33	34	34
Сумська	370	115	17	10	12	13	14
Тернопільська	838	223	210	94	65	124	120
Харківська	782	71	119	129	124	122	122
Херсонська	425	270	146	74	68	38	88
Хмельницька	865	358	218	253	248	293	291
Черкаська	726	537	248	155	139	136	277
Чернівецька	394	350	233	138	139	143	127
Чернігівська	799	478	146	146	143	143	143
міста							
Київ	68	52	29	26	23	16	17
Севастополь	„	32	13	16	13	15	15

1 Див. виноску до табл. 8.1.

2 За даними Міністерства культури протягом 2011 року в Україні фактично працювало 1016 демонстраторів фільмів: 418-у міських поселеннях і 598 - у сільській місцевості.

Кількість клубних закладів

(одиниць)

	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Україна	22954	20408	19149	18790	18718	18593	18537
Автономна Республіка Крим	828 ¹	712	650	656	646	638	637
області							
Вінницька	1360	1249	1179	1170	1160	1151	1139
Волинська	875	683	673	676	671	673	671
Дніпропетровська	920	694	640	633	623	615	599
Донецька	937	816	703	692	672	663	656
Житомирська	1395	1274	1127	1096	1093	1084	1084
Закарпатська	631	534	488	471	474	474	469
Запорізька	693	564	499	482	471	469	470
Івано-Франківська	779	767	733	722	721	723	722
Київська	959	905	867	852	844	841	843
Кіровоградська	779	666	641	613	601	594	597
Луганська	685	600	585	568	566	562	564
Львівська	1554	1424	1395	1403	1405	1407	1413
Миколаївська	660	577	556	547	541	540	539
Одеська	860	805	752	742	742	736	737
Полтавська	1067	960	907	868	868	855	858
Рівненська	805	739	703	682	681	678	676
Сумська	905	798	683	644	627	634	635
Тернопільська	1021	953	921	923	922	924	923
Харківська	934	812	747	716	712	710	698
Херсонська	578	502	486	454	455	455	453
Хмельницька	1377	1269	1206	1193	1187	1183	1176
Черкаська	846	782	752	744	745	746	744
Чернівецька	435	403	391	392	393	393	393
Чернігівська	1031	856	806	792	784	780	776
міста							
Київ	40	29	26	26	81	32	32
Севастополь	...	35	33	33	33	33	33

Додаток Е

Розподіл санаторно-курортних і оздоровчих закладів за причинами, з яких вони не працювали протягом 2010/11 року, за регіонами
(одиниць)

	Кількість закладів, що не працювали протягом звітного періоду		у тому числі з причин			
			перебування на капітальному ремонті		відсутності коштів на експлуатацію закладу	
	усього ¹	в них ліжок (місць) ²	кількість закладів	в них ліжок (місць)	кількість закладів	в них ліжок (місць)
Україна	588	45 367	130	9 872	272	20 919
АР Крим	69	7 118	18	2 570	20	1 630
Вінницька	1	17	-	-	1	17
Волинська	13	380	6	139	5	126
Дніпропетровська	42	4 248	7	1 430	14	1 080
Донецька	70	6 271	5	160	63	5 983
Житомирська	10	678	2	110	7	523
Закарпатська	20	1 012	7	305	5	76
Запорізька	31	3 082	5	359	17	2 116
Івано-	6	181	2	45	3	86
Київська	15	1 507	4	437	7	620
Кіровоградська	13	698	-	-	4	185
Луганська	18	542	4	140	10	314
Львівська	29	1 183	12	400	10	427
Миколаївська	24	2 208	8	683	10	1 012
Одеська	60	2 615	15	419	26	1 360
Полтавська	9	889	1	50	5	689
Рівненська	4	368	1	58	2	264
Сумська	6	421	1	92	4	244
Тернопільська	2	250	-	-	-	-
Харківська	30	2 408	9	501	10	1 002
Херсонська	66	6 037	14	1 576	26	1 758
Хмельницька	-	-	-	-	-	-
Черкаська	16	666	3	151	8	261
Чернівецька	5	436	-	-	5	436
Чернігівська	16	1 358	1	-	6	303
м. Київ	9	533	3	26	4	407
м. Севастополь	4	261	2	221	-	-

1 Тривалого та 1-2 денного перебування

2 Планова кількість місць у місяць максимального розгортання

(продовження)

	у тому числі з причин					
	відсутності дозволу СЕС на експлуатацію закладу		відсутності осіб, що бажали оздоровлюватися		інших	
	кількість	в них ліжок	кількість	в них ліжок	кількість	в них
	закладів	(місць)	закладів	(місць)	закладів	(місць)
Україна	39	3 099	38	2 663	109	8 814
АР Крим	5	442	2	167	24	2 309
Вінницька	-	-	-	-	-	-
Волинська	1	100	1	15	-	-
Дніпропетровська	16	1 256	2	312	3	170
Донецька	1	58	1	70	-	-
Житомирська	-	-	1	45	-	-
Закарпатська	1	375	1	72	6	184
Запорізька	1	70	1	35	7	502
Івано-	-	-	-	-	1	50
Київська	-	-	-	-	4	450
Кіровоградська	1	14	5	393	3	106
Луганська	1	-	2	58	1	30
Львівська	2	105	3	251	2	-
Миколаївська	1	40	1	133	4	340
Одеська	5	279	2	132	12	425
Полтавська	-	-	1	50	2	100
Рівненська	-	-	-	-	1	46
Сумська	-	-	1	85	-	-
Тернопільська	-	-	-	-	2	250
Харківська	1	40	4	265	6	600
Херсонська	2	220	1	42	23	2 441
Хмельницька	-	-	-	-	-	-
Черкаська	-	-	4	254	1	-
Чернівецька	-	-	-	-	-	-
Чернігівська	1	100	2	144	6	811
м. Київ	-	-	2	100	-	-
м. Севастополь	-	-	1	40	1	-

**Співвідношення розмірів середньої пенсії та середньої заробітної плати
працівників, зайнятих в економіці**

	2009	2010	2011	2012	2013
Середня заробітна плата, грн. (за грудень попереднього року)	2000,78	2232,58	2628,53	3053,53	3376,8
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн. (на початок року)	898,36	999,02	1121,76	1223,25	1430,00
Співвідношення. %	44,90	44,75	42,68	40,06	42,35

**Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу
(у фактичних цінах; грн.)**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488
Автономна Республіка Крим	6460	8101	10574	13898	13933	16507	19467
області							
Вінницька	5966	7328	9159	12061	12145	14332	17768
Волинська	6285	7397	9711	12340	11796	13916	16993
Дніпропетровська	11909	15239	20868	30918	27737	34709	42068
Донецька	12490	15725	20197	26028	23137	28986	36446
Житомирська	5554	6636	8485	11545	11419	14616	17184
Закарпатська	5373	6576	8452	10626	10081	12278	14455
Запорізька	10683	13369	18022	23232	20614	23657	27567
Івано-Франківська	6916	8157	10055	12940	12485	14814	19386
Київська	8673	10918	15033	20593	21769	26140	34420
Кіровоградська	6394	7723	9546	13515	13096	15533	19918
Луганська	8131	10085	13628	18338	16562	19788	25067
Львівська	6657	8351	10915	13902	14093	16353	20490
Миколаївська	7801	9769	12227	16175	17050	20276	23402
Одеська	8619	10379	13827	19638	20341	22544	25748
Полтавська	11574	14330	18500	22476	22337	29652	35246
Рівненська	6269	7724	9695	12217	11699	13785	16735
Сумська	6497	7848	10249	13622	13631	15711	19800
Тернопільська	4603	5819	7510	9688	10240	11713	15055
Харківська	9025	11353	15645	21294	21228	23639	27966
Херсонська	5713	6744	8122	11944	12256	14346	16990
Хмельницька	5764	7023	9100	11932	11780	13602	17260
Черкаська	6681	8209	10331	14581	14393	17325	21082
Чернівецька	4654	5650	7369	9771	9383	10939	13228
Чернігівська	6474	7714	10081	13213	13121	15406	19357
міста							
Київ	28780	35210	49795	61592	61088	70424	79729
Севастополь	7452	10079	12961	16592	16966	20455	24564

Інтегральна оцінка регіонального людського розвитку

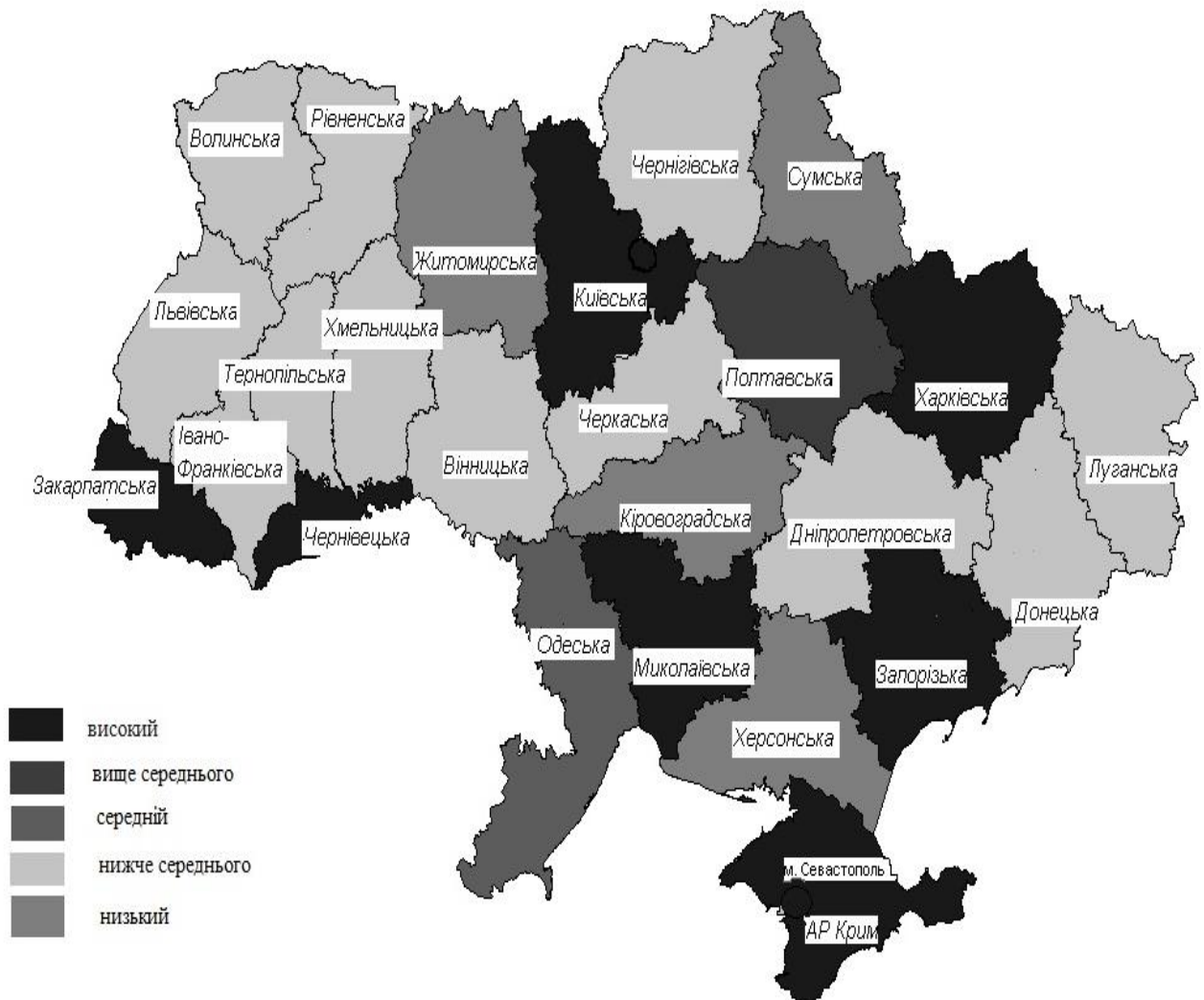
Регіони	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
АР Крим	3,5693	3,6526	3,7633	3,8030	3,8535	3,8655	3,7857	3,7714	3,9431
Вінницька	3,3848	3,5298	3,5363	3,4855	3,5527	3,5362	3,5251	3,5717	3,6658
Волинська	3,3317	3,3532	3,3710	3,4415	3,4434	3,5214	3,5260	3,6245	3,7389
Дніпропетровська	3,4776	3,5969	3,5901	3,5969	3,6864	3,6368	3,6140	3,6143	3,7400
Донецька	3,4375	3,5157	3,5550	3,5940	3,6001	3,4870	3,5247	3,5759	3,7543
Житомирська	3,2610	3,3296	3,2804	3,3065	3,3876	3,4065	3,3373	3,3561	3,5397
Закарпатська	3,7834	3,8957	3,9580	3,9486	4,1231	3,9044	3,8340	3,8658	4,0678
Запорізька	3,3693	3,4609	3,5292	3,5664	3,6070	3,6237	3,6401	3,8047	3,9556
Івано-Франківська	3,3833	3,6041	3,6283	3,6778	3,6423	3,6040	3,6198	3,6492	3,7530
Київська	3,5052	3,5816	3,4985	3,6078	3,8512	3,7621	3,8014	3,8023	3,9184
Кіровоградська	3,2075	3,2359	3,3017	3,2934	3,3035	3,2931	3,3593	3,4427	3,5411
Луганська	3,1709	3,3356	3,3164	3,3342	3,4880	3,4536	3,5344	3,5682	3,7665
Львівська	3,5408	3,6743	3,7624	3,6675	3,7952	3,8296	3,7764	3,8261	3,9988
Миколаївська	3,4230	3,4970	3,6281	3,6132	3,7498	3,6212	3,5967	3,6926	3,9106
Одеська	3,3546	3,5273	3,5255	3,6139	3,6542	3,6784	3,7470	3,7215	3,8299
Полтавська	3,5373	3,7219	3,7184	3,6720	3,6340	3,6757	3,7260	3,8062	3,8390
Рівненська	3,3522	3,4023	3,5647	3,5886	3,6273	3,5388	3,6082	3,5972	3,6985
Сумська	3,2559	3,3869	3,4829	3,5431	3,5728	3,4405	3,5772	3,5608	3,5752
Тернопільська	3,4707	3,5849	3,4491	3,5281	3,6102	3,6510	3,6305	3,6748	3,7310
Харківська	3,4865	3,6972	3,7345	3,7722	3,8813	3,8497	3,8512	3,9566	4,1489
Херсонська	3,2840	3,3642	3,3352	3,4333	3,4677	3,3796	3,4265	3,4941	3,5957
Хмельницька	3,3595	3,4881	3,3717	3,4487	3,5773	3,5406	3,5575	3,5424	3,6684
Черкаська	3,4433	3,5245	3,5824	3,7585	3,7091	3,7421	3,7848	3,7928	3,7344
Чернівецька	3,5332	3,6489	3,5888	3,7144	3,8256	3,9271	3,8510	3,8889	4,0393
Чернігівська	3,1473	3,2410	3,3353	3,3811	3,4638	3,4439	3,5215	3,5798	3,7055

Таблиця 3.2

Інтегральний регіональний індекс людського розвитку, 2012 р.

	Блок 1 «Відтворення населення»		Блок 2 «Соціальне середовище»		Блок 3 «Комфортне життя»		Блок 4 «Добробут»		Блок 5 «Гідна праця»		Блок 6 «Освіта»		ІРТР. 2012р.	
	СЗК*	ранг	СЗК*	ранг	СЗК*	ранг	СЗК*	ранг	СЗК*	ранг	СЗК*	ранг	сума	ранг
АР Крим	0,6906	15	0,4017	18	0,7883	2	0,6400	9	0,6070	6	0,8156	15	3,9431	6
Вінницька	0,6983	4	0,5179	10	0,5278	24	0,5671	16	0,5359	19	0,8190	13	3,6658	21
Волинська	0,7388	3	0,5783	5	0,6281	8	0,4999	21	0,5264	23	0,7673	23	3,7389	15
Дніпропетровська	0,6504	24	0,3555	25	0,5818	15	0,6882	7	0,6166	4	0,8476	4	3,7400	14
Донецька	0,6213	25	0,4090	16	0,4851	25	0,7306	5	0,6257	3	0,8826	1	3,754	12
Житомирська	0,6839	17	0,4193	15	0,5855	14	0,4891	22	0,5386	18	0,8234	10	3,539	25
Закарпатська	0,7000	9	0,6009	6	0,8083	1	0,5903	14	0,6105	5	0,7579	25	4,068	2
Запорізька	0,6907	14	0,3853	20	0,5433	21	0,9278	1	0,5776	12	0,8309	5	3,9556	5
Івано- Франківська	0,7568	1	0,6820	4	0,5606	19	0,4589	24	0,5349	20	0,7599	24	3,530	13
Київська	0,7411	2	0,4068	17	0,6864	4	0,6248	10	0,6373	2	0,8220	11	3,9184	7
Кіровоградська	0,6565	22	0,3676	22	0,5700	17	0,5544	17	0,5513	14	0,8413	6	3,5411	24
Луганська	0,6616	21	0,3681	21	0,5669	18	0,7387	4	0,5971	9	0,8341	7	3,665	11
Львівська	0,7313	4	0,6986	2	0,6332	6	0,5470	18	0,5653	13	0,8234	9	3,998	4
Миколаївська	0,6877	16	0,3563	24	0,6120	13	0,8112	2	0,5955	10	0,8478	3	3,9106	8
Одеська	0,6711	19	0,3923	19	0,6998	3	0,5787	15	0,6453	1	0,8427	5	3,8299	10
Полтавська	0,7203	8	0,4549	13	0,6280	9	0,6411	5	0,5811	11	0,8135	16	3,8390	9
Рівненська	0,7298	5	0,6107	5	0,6125	12	0,4603	23	0,5173	24	0,7679	22	3,6985	19
Сумська	0,6988	10	0,4694	4	0,5336	22	0,5209	20	0,5341	21	0,8184	14	3,5152	23
Тернопільська	0,7272	6	0,7071	1	0,5816	16	0,4203	25	0,5168	25	0,7779	21	3,7310	17
Харківська	0,6952	12	0,5957	7	0,6330	7	0,7435	3	0,6044	7	0,8771	2	4,1489	1
Херсонська	0,6831	18	0,3603	23	0,6656	5	0,5405	19	0,5468	15	0,7995	18	3,5957	22
Хмельницька	0,6945	13	0,5186	9	0,5295	23	0,6020	13	0,5325	22	0,7913	19	3,6684	20
Черкаська	0,6706	20	0,4606	12	0,6213	11	0,6201	12	0,5426	16	0,8190	12	3,1344	16
Чернівецька	0,7212	7	0,6946	3	0,6216	10	0,6217	11	0,6010	5	0,7793	20	4,0393	3
Чернігівська	0,6508	23	0,4466	14	0,5441	20	0,7167	6	0,5407	17	0,8065	17	3,1055	25

Індекс людського розвитку у 2012 році

Система соціально-демографічних показників, розроблених
Статистичним Бюро ООН

1. Чисельність і склад населення, народжуваність, смертність, міграція.
2. Формування сім'ї; сім'ї та домашні господарства: подружні пари, шлюби, розлучення; сім'ї; домогосподарства: приватні, колективні.
3. Соціальні класи, стратифікація і мобільність: соціальні класи; соціальна стратифікація; соціальна мобільність.
4. Розподіл доходів, споживання: доходи окремих осіб і домогосподарств, витрати на кінцеве і суспільне споживання домогосподарств, заощадження, споживчі товари тривалого користування.
5. Житловий фонд: житловий фонд, нове будівництво, знесення: житлові умови населення; житлове обслуговування, фінансування житлового фонду.
6. Розподіл часу та використання дозвілля: використання часу і його використання за видами діяльності в період дозвілля: засоби проведення дозвілля; витрати на проведення дозвілля.
7. Служби соціального забезпечення та соціальної допомоги: кількість осіб, які мають право на отримання пенсій; доходи і витрати, пов'язані з службами соціального забезпечення та соціальної допомоги.
8. Навчання та освітні установи: учні та студенти; витрати на систему освіти.
9. Діяльність з отримання доходів, служби працевлаштування економічно пасивне населення: економічно активне населення, зайнятість і безробіття; умови праці; служби з працевлаштування; економічно пасивне населення.
10. Охорона здоров'я і медичне обслуговування: характеристики стану здоров'я населення; використання медичного персоналу; засоби медичного обслуговування; доходи і витрати, пов'язані з медичним обслуговуванням.
11. Суспільний порядок і безпека, правопорушники і жертви: злочини; чисельність попереджених, залучених до суду засуджених; особи в місцях ув'язнення і умовно засуджені; жертви, їх каліцтва, втрати; ресурси і засоби для забезпечення громадського порядку.

Стратегія «Розробка та реалізація сильної соціальної політики» на прикладі
Черкаської області

Основним змістом стратегії є створення умов комфортної та безпечної життєдіяльності громадян, скорочення диференціації в доходах, подолання бідності.

Стратегічні цілі.

Ціль 1. Формування умов для зниження рівня бідності населення області.

Дії: розробити і реалізовувати ефективну єдину обласну програму, що включає регіональний та муніципальний рівні і має на меті зближення інтересів основних груп населення, спрямовану на «профілактику» бідності; розробити і реалізовувати ефективну політику зайнятості, стимулюючу трудову активність працездатного населення; розробити організаційні заходи з ліквідації заборгованості із заробітної плати, забезпечити реальну відповідальність керівників підприємств і організацій за затримку заробітної плати; ефективно використовувати і пропагувати значимість моральних стимулів праці; розробити та реалізовувати заходи, спрямовані на інтеграцію маргінальних груп в суспільне життя області, залучення їх у трудову діяльність.

Ціль 2. Підвищення ефективності соціального захисту соціально вразливих категорій населення області.

Дії: розробити та впровадити систему соціального моніторингу; забезпечити рівні соціальні можливості отримання освіти та працевлаштування особам з особливим соціальним статусом та особливими потребами; розвивати систему організації громадських робіт із залученням пенсіонерів, членів багатодітних сімей, підлітків; розвивати механізми реальної підтримки малого бізнесу; організовувати систему соціального захисту на основі законодавчо закріплених соціальних нормативів з чітким поділом функцій між різними органами та організаціями.

Ціль 3. Формування сприятливого соціально-психологічного середовища.

Дії: регулярно проводити дослідження соціально-психологічного клімату в області, територіальних громадах, підприємствах з розробкою рекомендацій щодо його корегування; сприяти поширенню в ЗМІ матеріалів, розвиваючих солідарність, що формують відчуття впевненості в майбутньому; використовувати сучасні технології з розвитку особистості, комунікативних здібностей, умінню відстоювати інтереси.

Ціль 4. Розвиток і підвищення ефективності використання кадрового потенціалу області.

Дії: розробляти механізм соціального захисту молодих фахівців; формувати і розвивати в області систему ефективного менеджменту підприємств і організацій; удосконалювати систему атестації, підготовки та перепідготовки керівних кадрів; координувати діяльність консалтингових фірм.

Ціль 5. Розвиток житлового будівництва.

Дії: розвивати малоповерхове індивідуальне будівництво в приміській зоні і районних центрах за рахунок впровадження механізмів іпотечного кредитування; розвивати будівництво соціального житла; активізувати реалізацію діючих програм переселення громадян з будинків старого та аварійного фондів.

Ціль 6. Удосконалення житлово-комунальної сфери.

Дії: сформувати єдину систему моніторингу вартості та якості послуг ЖКГ, комплексного аудиту об'єктів ЖКГ; вжити заходів щодо реформування системи управління ЖКГ через розвиток механізмів корпоративного управління; розвивати будівництво та використання локальних і дахових мінікотельних.

Ціль 7. Створення умов для розвитку соціальної інфраструктури на селі.

Дії: розвивати в районних центрах великі комплекси соціальної інфраструктури (освіта, охорона здоров'я, культура тощо); сприяти будівництву комфортабельного житла і соціально значущих об'єктів на селі; розробити комплекси заходів зі скорочення сільського безробіття, включаючи розвиток місцевих ремесел; надавати пільги, гарантії та інші заохочувальні заходи сільгоспвиробникам, які продовжують утримувати об'єкти соціальної інфраструктури; підтримувати і відроджувати позитивні селянські традиції; розробити систему соціального захисту малозабезпечених верств сільського населення; розвивати мережу доріг і створити загальнодоступну систему транспортного обслуговування сільського населення.

Ціль 8. Забезпечення особистої та громадської безпеки.

Дії: розвивати систему громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів; підтримувати громадські формування, що займаються профілактикою злочинності; розробити та реалізовувати програму попередження дитячої бездоглядності та безпритульності; розвивати інститут дільничних уповноважених міліції; об'єднувати зусилля органів державної влади, місцевого самоврядування та органів внутрішніх справ з організації профілактичної роботи серед молоді, непрацюючих громадян, боротьби з незаконним обігом наркотиків; удосконалювати систему комплексного екологічного моніторингу; забезпечити екологізацію освітніх програм, формувати екологічний світогляд населення.

Оціночні показники стратегії: величина ВРП на душу населення; купівельна спроможність, в тому числі за категоріями населення і територіям; динаміка співвідношення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, пенсії; рівень бідності; рівень злочинності, у тому числі дитячої, підліткової, зміна структури злочинності; ступінь розкриття злочинів; характеристика екологічної ситуації в області; обсяг введення житла за рахунок різних джерел фінансування; ступінь зносу основних фондів ЖКГ; структура житлового фонду; динаміка вартості ЖКГ; рівень

зайнятості сільського населення; демографічна ситуація в сільській місцевості; рівень освіти сільського населення; рівень захворюваності сільського населення; рівень злочинності в сільській місцевості.

Ризики: наростання соціальної напруженості в області; руйнування стимулів до сумлінної праці; пригніченість масового попиту населення; криміналізація регіональних суспільних відносин; деградація населення, втрата відчуття особистої безпеки; руйнування інфраструктури ЖКГ; руйнування старого та старого житлового фонду; криза теплопостачання великих міст; брак чистої питної води; забруднення повітряного басейну, особливо вихлопними газами автомобілів; розповсюдження екологічно залежних захворювань; безперспективність проживання в сільській місцевості; деградація сільського населення.

Система факторів соціально-економічного розвитку регіону

Фактори, пов'язані з деякими найбільш загальними і важливими проблемами розвитку регіонів

Проблема	Фактори
Демографічної ситуації, якості життя	- Рівень реальних доходів населення; - Забезпеченість житлом; - Рівень культури; - Рівень виховання; - Національні особливості території; - Конфесіональні особливості; - Традиції; - Освіта; - Здоров'я населення; - Диференціація доходів; - Соціально-економічна стабільність
Здоров'я населення	- Рівень реальних доходів населення; - Екологія; - Охорона праці; - Якість муніципального обслуговування; - Якість і доступність лікарських препаратів; - Якість і доступність медичної допомоги; - Пропаганда здорового способу життя; - Соціально-економічна стабільність.
Кадрів, підготовки кадрів, «витоку умів»	- Матеріальна зацікавленість (оплата праці); - Якість системи професійної підготовки кадрів; - Умови праці; - Престижність професії.
Старіння матеріально- технічної бази	- Наявність фінансових засобів; - Кваліфікація персоналу; - Інвестиційні пріоритети; - Ефективність менеджменту.
Оборотних коштів	- Купівельна спроможність населення; - Тарифи; - Витрати виробництва; - Ставки податків; - Конкурентоспроможність продукції.
Роздрібного товарообороту	- Купівельна спроможність населення; - Якість товарів і послуг; - Ціни; - Податки; - витрати виробництва
Диспаратів та диспропорцій	- Диференціація громадян за рівнем доходів; - Статевіковий розподіл населення і його динаміка; - Середньодушові доходи соціальних груп і вартість соціальних стандартів; - Ціни і тарифи; - Ціни та якість послуг.